

مهارت‌ها و راهکارهای تربیت مهدوی

مؤلف: نجمه نجم

مہارت و راہ کارنامی تربیت مہدوی (ویژہ والدین و مربیان)

نجمہ نجم

سرشناسه: نجم، نجمه، ۱۳۶۰ -

عنوان و نام پدیدآور: مهارت‌ها و رادکارهای تربیت مهدوی (ویژه والدین و مربیان) / نجمه نجم

مشخصات نشر: قم: بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود (عج)، ۱۴۰۰.

مشخصات ظاهری: ۲۰۸ ص.

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۹۸۱۴۰-۴-۸

وضعیت فهرست نویسی: فیپا

یادداشت: کتابنامه.

موضوع: مهدویت -- انتظار *Waiting -- Mahdism

تربیت اخلاقی -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام

Moral education -- Religious aspects -- Islam

تربیت خانوادگی -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام

Domestic education -- Religious aspects -- Islam*

رده بندی کنگره: BP۲۲۴

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۴۶۲

شماره کتابشناسی ملی: ۸۶۵۵۳۶۲

اطلاعات رکورد کتابشناسی: فیپا

مؤلف: نجمه نجم

گرافیک: مسعود سلیمانی

ناشر: انتشارات بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود عج

چاپخانه: بوستان کتاب

نوبت چاپ: اول / پاییز ۱۴۰۰

تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۹۸۱۴۰-۴-۸

قیمت: ۵۰,۰۰۰ تومان

بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود

قم: خیابان شهدا / کوچه آمار (۲۲) / بن بست شهید علیان / پ: ۲۶ /

تلفن: ۰۲۵-۳۷۸۴۱۱۳۰ / ۰۲۵-۳۷۷۴۴۴۷۳ / نمابر: ۰۲۵-

تهران: خیابان طالقانی / میدان فلسطین / شماره ۳۸۷

تلفن: ۰۲۱-۸۸۹۰۰۰۵۹

www.mahdaviat.ir

info@mahdaviat.ir

Entesharatbonyad@chmail.ir

دفاتر بنیاد حضرت مهدی موعود در استان‌ها پاسخگویی درخواست‌های متقاضیان کتاب و محصولات فرهنگی بنیاد و مرکز تخصصی مهدویت می‌باشد.

فهرست مطالب

۸	مقدمه
۱۲	فصل اول: کلیات
۱۳	۱. مفهوم‌شناسی مهارت‌ها و راهکارهای تربیت مهدوی
۱۳	۱-۱. مهارت‌های تربیت مهدوی
۱۸	۱-۲. راهکارهای تربیت مهدوی
۱۹	۲. ویژگی‌های لازم برای والدین و مربیان در تربیت مهدوی
۲۱	۳. لزوم کسب مهارت دعوت و تبلیغ آموزه‌های مهدوی برای والدین و مربیان
۲۲	۴. چرایی و ضرورت کسب مهارت‌ها و راهکارهای لازم در تربیت مهدوی
۲۳	۵. اهداف تربیت مهدوی برای والدین و مربیان
۲۵	۶. سامان‌دهی و اولویت‌بندی مهارت‌ها و راهکارهای تربیت مهدوی مبتنی بر اهداف
۲۷	۷. مخاطبان و گروه سنی
۲۸	فصل دوم: مهارت‌ها و راهکارهای عمومی تربیت مهدوی
۲۹	مراد از مهارت‌های عمومی
۳۳	۱. مهارت برنامه‌ریزی
۳۹	۲. مهارت حل مسئله
۴۲	۱. پذیرش موقعیت
۴۲	۲. تعریف مشکل
۴۴	۳. بارش فکری راه‌حل‌ها
۴۵	۴. تصمیم‌گیری
۴۶	۵. طرح‌ریزی برای اجرای بهترین راه‌حل
۴۶	۶. اجرای راه‌حل انتخاب‌شده
۴۷	۷. ارزیابی نتایج اجرای راه‌حل
۵۰	۳. پرورش مهارت تفکر خلاق
۵۵	۴. مهارت روابط مؤثر اجتماعی
۶۲	۵. مهارت تقویت اراده و کنترل (تقوایم‌حوری)
۷۳	۶. مهارت عمل در کنار علم (مهارت عمل‌گرا شدن)
۸۰	فصل سوم: مهارت‌ها و راهکارهای شناختی تربیت مهدوی
۸۲	۱. مهارت شناخت صحیح و معرفت به حضرت مهدی (عج) (به عنوان موعود و مصلح آخرالزمان)
۸۸	۲. راهکارهای عملی برای تقویت مهارت شناختی متربیان نسبت به تربیت مهدوی

۳. معیارهای سنجش مهارت شناختی متربیان	۱۰۷
فصل چهارم: مهارت‌ها و راهکارهای مبنایی تربیت مهدوی	۱۰۹
۱. مهارت انتظار مثبت و راهکارهای تحقق آن	۱۱۰
۲. مهارت امیدواری و راهکارهای تحقق آن	۱۱۴
۳. مهارت تحرک و تحوّل فکری-فرهنگی و راهکار تحقق آن	۱۱۷
۴. مهارت تقویت سلامت روان و راهکار تحقق آن	۱۱۹
فصل پنجم: مهارت‌ها و راهکارهای عاطفی، رفتاری، اصلاحی تربیت مهدوی	۱۲۲
۱. مهارت عاطفی و راهکارهای آن	۱۲۳
۲. مهارت رفتاری و راهکارهای آن	۱۲۵
۳. مهارت اصلاحی و جهادی و راهکارهای آن	۱۲۸
فصل ششم: مهارت‌ها و راهکارهای پشتیبان	۱۳۲
۱. مهارت صبر و راهکار تحقق آن	۱۳۳
۲. مهارت عدالت‌طلبی و راهکار تحقق آن	۱۳۵
۳. راهکار اسوه‌سازی و تصویرسازی	۱۳۶
فصل هفتم: مهارت‌ها و راهکارهای خودمراقبتی	۱۴۰
مهارت خودمراقبتی	۱۴۱
۱. راهکارهای مراقبتی حضرت مهدی (عج) برای متربیان، دردوران غیبت صغری و کبری	۱۴۲
نجات شیعیان از گمراهی از طریق عنایت حضرت	۱۴۳
تربیت و اصلاح افراد از طریق هدایت باطنی و نفوذ روحانی حضرت مهدی (عج) :	۱۴۴
هدایت شیعیان به مسیر اصلی امامت و رهایی بخشیدن از سردرگمی‌ها و انحراف‌ها:	۱۴۴
پاسخ‌گویی به پرسش‌های فقهی، علمی و عقیدتی مردم و مناظره با مخالفان:	۱۴۴
رساندن نامه‌ها، پیام‌ها، پرسش‌ها و مشکلات مردم به حضرت و دریافت جواب و ابلاغ به آنان:	۱۴۵
۲. راهکارهای کسب مهارت خودمراقبتی از طرف منتظران	۱۴۷
فصل هشتم: پیشنهادات فرهنگی - هنری در زمینه تقویت تربیت مهدوی	۱۶۰
۱. روش استفاده از مثال	۱۶۱
۲. روش قصه‌گویی	۱۶۲
۳. روش نمایشی	۱۶۲
۴. ساخت شعرهای شعاری و لالایی با مضمون تربیت مهدوی	۱۶۳
۵. سفارش و ساخت انواع بازی	۱۶۳
۶. طرح پیامک (در دو قالب پیام‌های بچه‌ها برای امام زمان (عج) و پیام‌های امام زمان (عج) برای بچه‌ها)	۱۶۴
۷. امام زمان (عج) و هدیه فرشته‌های مهدوی	۱۶۴
۸. کتابچه عهدنامه و تقویم	۱۶۴
۹. اجرای کتاب‌خوانی و جلسات گفتگو محور با مضمون تربیت مهدوی	۱۶۵

۱۰. جلسه شب با خانواده	۱۶۵
۱۱. طرح چاپ پیام‌ها و عهدهای بچه‌ها	۱۶۵
۱۲. کتاب صوتی با صدای بچه‌ها؛ ندبه‌های کودکانه صوتی (گفتگو با امام زمان ع)	۱۶۶
۱۳. باغ کودک منتظر، باغ منتظران موعود	۱۶۶
۱۴. استفاده از ظرفیت برنامه تلویزیونی برای ترویج تربیت مهدوی	۱۶۶
۱۵. طرح هدایا و تاج یار امام زمانی	۱۶۶
۱۶. کاردستی خلاق با هدف‌گذاری مناسب	۱۶۶
۱۷. استفاده از هنر کاریکاتور	۱۶۷
۱۸. جشن نمادین بادکنک‌ها و بادبادک‌های منتظرانه	۱۶۷
۱۹. گفتگوی هدایت‌شده با مشارکت مربیان، بر اساس مهارت‌های ذکرشده در کتاب	۱۶۷
۲۰. ایجاد تربیون آزاد سؤال در مورد مهدویت، برای کودکان و نوجوانان	۱۶۸
۲۱. توجه به بحث تربیت مهدوی در جشن عبادت و تشرّف	۱۶۸
۲۲. فراخوان روزنامه دیواری، نقاشی، خطاطی، عکاسی، داستان و خاطره‌نویسی	۱۶۹
۲۳. معرفی آثار خوب موجود در راستای تربیت مهدوی همراه با نقد کتاب	۱۶۹
فصل نهم: راهکارهای کلان	۱۷۱
۱. راهبردهای مطلوب در بخش آموزشی نهادهای تأثیرگذار در عرصه تربیت مهدوی	۱۷۴
۲. راهبردهای مطلوب در بخش پژوهشی نهادهای تأثیرگذار در عرصه تربیت مهدوی	۱۷۴
۳. چالش‌های موجود در تحقق تربیت مهدوی و ترویج آموزه‌های مهدوی	۱۷۷
۴. عوامل تحول‌بخش در مقوله تربیت مهدوی و ترویج آموزه‌های تربیتی مهدوی	۱۷۸
۵. مهم‌ترین عامل تحول؛ سیاست‌گذاری جامع در عرصه تربیت مهدوی	۱۸۰
۶. نکات قابل توجه در ترسیم چشم‌انداز و مأموریت نهادهای تأثیرگذار در عرصه تربیت مهدوی	۱۸۰
۷. برخی اقدامات و برنامه‌های پیشنهادی مؤثر در تقویت مبحث تربیت مهدوی	۱۸۱
۸. عناوین پیشنهادی برای توانمندی مربیان تربیت مهدوی	۱۸۳
۹. برنامه‌ریزی برای تربیت مهدوی و مهارت‌های آن در راستای ساحت اعتقادی سند تحول بنیادین آموزش و پرورش (ویژه مدارس)	۱۸۴
جمع‌بندی	۱۸۷
نتایج	۱۸۹
طبقه‌بندی دستاوردهای حاصل از بررسی مهارت‌های عمومی و تخصصی و راهکارهای موجود در اثر حاضر:	۱۹۰
کتاب‌نامه	۱۹۴
فهرست آیات	۲۰۸
فهرست روایات	۲۰۸

اعتقاد به منجی در همه ادیان ابراهیمی و غیر ابراهیمی، مقبول و مورد عنایت است، اما مکتب شیعه به عنوان مکتبی که منجی موعود را از خود و خود را منسوب به او می داند، تنها زمانی خواهد توانست دیگران را به موعود خود دعوت و افکار و اصول او را ترویج کند که معقول ترین و جامع ترین تصویر ممکن را از مهدی عج و دولت او ارائه دهد.

در راستای تحقق این هدف، گام هایی قابل تعریف است:

۱. گام اول، تبیین آثار تربیتی اعتقاد به مهدویت: با توجه به آن که بُعد تربیتی منجی موعود و آثار اعتقاد به او، بسیار برجسته و در عین حال اثرگذار است، در اثری با عنوان «آثار تربیتی اعتقاد به مهدویت»، راهکارها، ساختارها و آموزه های مهدوی برای تربیت بشر و آثار تربیتی برگرفته از اعتقاد به او را بررسی کردیم.

هدف اصلی اثر مذکور، شناساندن الگویی برای کاربردی کردن مباحث تربیتی مهدوی، جلوه گر

۱. خلاصه اثر مذکور: برنامه جامع و کلان تربیتی خداوند برای تکامل و تربیت انسان به گونه ای تنظیم شده که يك زنجیره تربیتی با حلقه های پیوسته و منظم از ابتدا تا کنون است. آخرین حلقه این زنجیره، تربیت مهدوی است که خرد دارای يك زنجیره منظم و به هم پیوسته است. با تأمل و بررسی دقیق در منابع روایی، عقیدتی و تربیتی، ابتدا شاخص های تربیتی عقیده به مهدویت تنظیم شده و سپس ارزیابی آثار تربیتی این عقیده در عصر قبل از ظهور - دوره پیش از غیبت، غیبت صغری و غیبت کبری - انجام شد. همچنین راهکارها، آموزه های تربیتی مهدوی، روش ها و اسلوب های تربیتی حضرت مهدی عج (به عنوان بهترین مربی برای تربیت متربیان و منتظران) و آثار تربیتی آن راهکارها بر متربیان در هر دوره، مورد بررسی قرار گرفته و برخی شواهد تاریخی دال بر وجود این آثار در هر عصر، بیان گردید.

در حلقه تربیتی عصر ظهور نیز راهکارها و برنامه های تربیتی حضرت و نیز ایجاد تصویری از آینده انسان تربیت یافته بر اساس اعتقاد به مهدویت و جامعه او، آثار تربیتی بیان ویژگی ها و برنامه های عصر ظهور برای عصر حاضر، مورد بررسی قرار گرفت. در نهایت، با توجه به پتانسیل تربیتی اعتقاد به مهدویت و به ویژه قوت اعتقاد شیعی از یک سو و ظهور و بروز نیافتن آثار این اعتقاد در حد مطلوب در جامعه اسلامی از سوی دیگر، آسیب شناسی و بیان چرایی این کمبود و پیشنهادات مطرح شد. (این اثر در سال ۱۳۹۶ در دو نوبت توسط انتشارات مرکز تخصصی مهدویت به چاپ رسیده است.)

ساختن آثار تربیتی آن به جهت روشن ساختن قابلیت این اعتقاد برای انسان‌سازی و جامعه‌سازی، ایجاد شوق و رغبت در متربیان برای منتظر حقیقی شدن، تأمل در ظرفیت والای این اعتقاد به عنوان نظریه تربیتی و تأکید بر شناخت دلایل بروز و ظهور نیافتن آثار تربیتی عملی این عقیده، متناسب با شأن علمی نظریه است. در این راستا، با ترسیم برنامه تربیتی بلندمدت الهی و تربیتی مهدوی و تبیین زنجیره منظم و به هم پیوسته آن از پیش از غیبت تا پس از ظهور، تلاش گردید تصویری چندبُعدی از عقیده به مهدویت، تربیت مهدوی و آثار تربیتی برآمده از آن ایجاد شود.

۲. در گام بعد، با عنایت به قابلیت تربیتی موجود در اندیشه و باور به مهدویت، لازم است این امر با توجه به آثار و فواید مهم آن، به شیوه‌ای اصیل و مطابق رهنمودهای دینی احیا گردد و در فرایند تربیتی جامعه استفاده شود. از این رو بایسته است بر اساس دستاوردهای حاصل از «آثار تربیتی اعتقاد به مهدویت»، موضوع «مهارت‌ها و راهکارهای تربیت مهدوی» مورد توجه و بررسی علمی قرار گیرد. البته آثار ارزشمندی در زمینه موضوعات تربیتی و الگوگیری از سیره اهل بیت علیهم‌السلام و همچنین توجه به ابعاد تربیتی مهدویت تدوین شده که قابل تقدیر است، اما بر اساس هدف و دغدغه‌ای که مطرح شد، مهم‌ترین و مرتبط‌ترین اثر با این تحقیق، کتاب «خانواده و تربیت مهدوی» متعلق به انتشارات کتاب یوسف است. این کتاب تألیف «مرتضی آقاتهرانی» و «محمدباقر حیدری کاشانی» است که به معرفی الگویی کامل و کارآمد یعنی امام عصر علیه‌السلام، به عنوان کامل‌ترین و تربیت‌یافته‌ترین انسان عصر معاصر پرداخته است. هدف کتاب «خانواده و تربیت مهدوی»، تبیین راهکارهای عملی برای تربیت نسل منتظر و مهدی‌ی‌آور بوده است. کتاب از هشت بخش تشکیل شده که عناوین اصلی آن عبارت‌اند از: سیمای آشفته خانواده‌ها در آخرالزمان، دکترین تربیتی مهدویت، بنیان‌ها و ویژگی‌های آن، راهکارهای عملی خانواده‌محوری و خانواده‌درمانی، پیش‌نیازهای تربیت مهدوی در سه دوره ازدواج، میانی و جنینی، راهکارهای عملی عشق‌آفرینی در نهاد پاک کودک، راهکارهای عملی آموزش و پرورش نوجوان مهدی‌باور، راهکارهای عملی تربیت جوان مهدی‌باور.

پدیدآورندگان با تقسیم سنین، به هفت سال نخست کودکی در فرایند تربیت مهدوی، با عنوان «دوران تربیت کودک مهدی‌محب» پرداخته و راهکارهای عملی برای «عشق‌آفرینی در نهاد پاک کودک نسبت به حضرت مهدی علیه‌السلام» را فراروی خانواده‌های مهدوی گشوده‌اند. بخش دیگر، به دوران دوم تربیت مهدوی، یعنی هفت سال دوم یا دوران طلایی نوجوانی، با موضوع «دوران تربیت نوجوان مهدی‌باور» اختصاص دارد و راهکارهای عملی برای ایجاد باوری عمیق در نهاد پاک نوجوان

ارائه شده است. سرانجام در بخش دیگر، به هفت سال سوم در فرآیند تربیت مهدوی، یعنی به دوران فراطلایی جوانی با رویکرد «تربیت جوان مهدی‌ی‌آور» پرداخته شده است.

اثر مذکور - که مطالعه آن به خوانندگان محترم توصیه می‌شود - بر مواردی که بیان شد تمرکز دارد، اما اثر حاضر هرچند به دوره سنی مختلف و ویژگی‌های آن توجه دارد، ولی مبحث مهارت‌ها و راهکارهای تربیتی مهدوی را با واکاوی و عنایت دقیق‌تری در مقطع سنی خاص متأثر از آموزه‌های مهدوی، بررسی خواهد کرد. اثر پیش رو با رویکرد عملیاتی و کاربردی و با هدف ارائه مدل برای آموزش مربیان مهدوی، مباحث را ذیل مهارت‌های مختلف با ذکر راهکار، به‌طور گام‌به‌گام طبقه‌بندی کرده و مصادیق مکمل را نیز متناسب با بازی، مطالعه و غیره برای اولیا و مربیان مطرح خواهد نمود.

براین باور، پژوهش حاضر با عنوان «مهارت‌ها و راهکارهای تربیت مهدوی (ویژه والدین و مربیان)» درصدد است راهکارهایی را برای کسب مهارت‌های مهدوی در مقطع کودکی و نوجوانی (تقریباً سن ۶ تا ۱۶ سال)، متناسب با اولیا و مربیان بیان نماید. هرچند برخی از این موارد، برای مقطع خردسالی و جوانی نیز کاربرد خواهد داشت. این مهارت‌ها عبارت‌اند از: الف) مهارت‌ها و راهکارهای عمومی (مؤثر در تربیت مهدوی)؛ ب) مهارت‌ها و راهکارهای اختصاصی (اختصاصی و برگرفته از آموزه‌های مهدوی)؛ مهارت‌ها و راهکارهای شناختی؛ مهارت‌ها و راهکارهای مبنایی؛ مهارت‌ها و راهکارهای عاطفی؛ مهارت‌ها و راهکارهای رفتاری؛ مهارت‌ها و راهکارهای اصلاحی؛ مهارت‌ها و راهکارهای پشتیبان؛ مهارت‌ها و راهکارهای خودمراقبتی؛ مهارت‌ها و راهکارهای مصداقی مکمل؛ راهکارهای کلان ویژه نهادهای سیاست‌گذار و برنامه‌ریز فرهنگی - تربیتی و سناریونویسی ویژه تربیت مربیان مهدوی.

البته لازم است اولیا و مربیان، مباحث را متناسب با سن و ویژگی‌های خاص فرزند و متربی خود تنظیم نموده و مورد بهره‌برداری قرار دهند.

با امید به اینکه با آماده‌سازی والدین و مربیان برای کسب مهارت‌ها و بهره‌مندی از راهکارهای مطلوب برای تربیت مهدوی متربیان، توانمندی فرزندان ایران اسلامی را در این موارد شاهد باشیم؛ رابطه فرزندانمان با خدا نزدیک‌تر شده و در تنظیم رابطه‌شان با خود، معنویت، عقلانیت و کارایی‌شان بیشتر شود؛ از طریق اصلاح روابط خود با دیگران، بتوانند عدالت، امنیت و الفت را در زندگی فردی و اجتماعی گسترش دهند؛ و با تصحیح رابطه خود با طبیعت، زمینه پیشرفت، توسعه و استفاده مفید از آن را فراهم نمایند. در نتیجه، با رشد ایمان و تعقل فرزندانمان و به عبارتی، در پی تربیت ایمانی و عقلانی آنان، جامعه‌ای متشکل از منتظران حقیقی و مهدوی به وجود آید.

در اینجا لازم می‌دانم ضمن سپاس بی‌کران و شکر عظیم به درگاه خدای علیم که توفیق تعلم و تعلیم را نصیبمان کرد، از زحمات دلسوزانه، مساعدت و پیگیری مسئولان و دست‌اندرکاران بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود عجل الله تعالی فرجه، جناب حجت‌الاسلام والمسلمین «کفیل» معاون سابق فرهنگ و پژوهش بنیاد مهدویت، جناب حجت‌الاسلام والمسلمین «حاتمی» مدیریت پژوهش بنیاد مهدویت، سرکار خانم «رجبی» همکار اجرایی واحد پژوهش و مسئولان نشر این مرکز و نیز مدیریت محترم و مسئولان فعلی پژوهش بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود عجل الله تعالی فرجه، تشکر و سپاسگزاری کنم. همچنین قدردان زحمات تمامی اساتید ارجمندم به خصوص بهترین معلمان زندگی‌ام؛ پدر، مادر و خواهر عزیزم و بهترین حامیان و همراهان زندگی‌ام؛ همسر گران‌قدر و فرزندان دلبندم هستم. عنایت حق، حمایت اهل بیت علیهم‌السلام، به‌ویژه امام زمان عجل الله تعالی فرجه و دعای فرشتگان الهی بدرقه همیشگی زندگی همه شما باشد.

نجمه نجم

دی‌ماه ۹۸

کلیات

۱. مفهوم‌شناسی مهارت‌ها و راهکارهای تربیت مهدوی

۱-۱. مهارت‌های تربیت مهدوی

برای تبیین مراد از مهارت‌های تربیت مهدوی، لازم است ابتدا معنای «تربیت» و «تربیت مهدوی» را توضیح دهیم.

الف) تعریف تربیت

واژه «تربیت» از نگاه اهل لغت و دانشمندان، از ریشه «رَبَّوْ»^۱، به معنای زیادت و فزونی، رشد و نمو و پرورش دادن است.^۲ «تربیت» یعنی فراهم کردن زمینه‌های فزونی و پرورش که آیه ۲۴ سوره اسراء، شاهد این معناست. گاهی تربیت به معنای تهذیب هم به کار رفته و به معنای زدودن خصوصیات ناپسند اخلاقی است.^۳ «تربیت» هم چنین می‌تواند از ریشه «رَبَّوْ: رَبَّ» به معنای مالک و مدبر، مربی و قیم باشد^۴ که مراد از آن، ایجاد کردن حالتی پس از حالت دیگر در چیزی است، تا به حدّ نهایی و تام و کمال خود برسد.^۵

در معنای اصطلاحی، برخی با تأمل و نکته‌سنجی، پس از تعریف تربیت، تعلیم را معنا کرده و معتقدند: تعلیم نیز نوعی تربیت است و علم از جمله کمالاتی است که در تربیت، به پرورش و رشد آن می‌پردازیم.^۶

۱. ابن فارس، معجم مقاییس اللغة، ص ۴۲۰.

۲. ابن منظور، لسان العرب، ج ۵، ص ۱۲۷.

۳. معلوف، لويس، المنجد فی اللغة و الأدب و العلوم، ص ۲۴۷.

۴. همان، ص ۲۴۳.

۵. معجم مقاییس اللغة، ص ۳۷۸؛ لسان العرب، ص ۹۶.

۶. راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، ص ۳۳۶.

۷. امینی، ابراهیم، اسلام و تعلیم و تربیت، ج ۱، ص ۱۵.

به هر ترتیب، طبق ریشه اول، تربیت، یعنی: «فراهم کردن زمینه‌ها و عوامل به فعلیت رساندن یا شکوفاساختن استعدادهای مختلف شخص، در جهت رشد و تکامل اختیاری او به سوی هدف‌های مطلوب و بر اساس برنامه‌ای سنجیده شده».^۱ طبق ریشه دوم، متأثر از نظر برخی صاحب‌نظران،^۲ تربیت یعنی: «رفع موانع و ایجاد مقتضیات لازم از طریق کسب مهارت‌ها و بهره‌مندی از راهکارهای تربیتی برای آن‌که استعدادهای انسان در جهت کمال، شکوفا شود».

بر این اساس، والدین و مربیان می‌توانند با فراهم کردن زمینه مناسب، انتخاب رفتار و گفتار مناسب، ایجاد شرایط و عوامل لازم برای پرورش یافتن استعدادهای جسمانی و روانی فرزندان و متربیان، زمینه رشد در تمام ابعاد وجودی و هماهنگ ساختن و هدایت آن در جهت هدف و کمال مطلوب را، به‌طور تدریجی فراهم کنند.

ب) تربیت مهدوی

می‌توان «تربیت مهدوی» را علم آماده‌سازی انسان مسلمان برای زندگی دنیا و آخرت دانست؛ با این توضیح که آماده کردن کامل انسان و تربیت بهداشتی، عقلانی، علمی، عقیدتی، ایمانی، اخلاقی، اجتماعی، ارادی و نوآوری او در همه مراحل رشد، در پرتو مبانی و ارزش‌ها و روش‌ها و شیوه‌های تربیتی اسلام و به‌طور خاص، آموزه‌های مهدوی، صورت می‌گیرد^۳ و بدین ترتیب، انسانی مبتنی بر ارزش‌های اسلامی و مهدوی تربیت می‌شود.

ج) مرز تربیت دینی با تربیت مهدوی

یک نکته مهم، مرز اشتراکی و افتراقی «تربیت دینی» با «تربیت مهدوی» است. با توجه به تعاریف مختلف تربیت دینی، در مجموع می‌توان گفت که بحث اصلی تربیت دینی در اسلام، این است که مربی چگونه مربی را آیین‌مدار و ملتزم به دین پرورش دهد. نقطه شروع تربیت دینی، تحقق ایمان و تلاش یک مربی دینی است که ابتدا مربی را مؤمن کند، سپس کاری کند که چهار نوع رابطه او با خودش، با طبیعت، با جامعه و با خدا، به شکل خاصی درآید. دین برای هر یک از روابط، دستورالعمل‌ها و روش‌هایی ارائه می‌دهد که با شیوه یک شخص سکولار و غیرمتدین متفاوت است. بنابراین، در

۱. دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، فلسفه تعلیم و تربیت، ج ۱، ص ۳۶۶.

۲. دلشاد تهرانی، مصطفی، سیری در تربیت اسلامی، ص ۲۴؛ اسلام و تعلیم و تربیت، ص ۱۴.

۳. فتحی ملکاوی، حسن، گامی به سوی نظریه‌پردازی در تعلیم و تربیت اسلامی، ترجمه: متقی فر. غلامرضا و طوسی، اسدالله، ص ۷۳.

مفهوم تربیت دینی، به دنبال مؤمن‌سازی و تغییر روابط چهارگانه مذکور هستیم که در ساختار آموزش‌های وحیانی صورت می‌گیرد و برای ما اسلام موضوعیت دارد. در تربیت دینی اسلامی، زمانی که اصول دین توسط مربی پذیرفته شد، در حوزه باورها، تفصیلی وجود دارد که از جمله آن: اعتقاد به امام زمان عج است. حوزه اعتقاد و باورها از جمله اعتقاد به امام زمان عج، دارای تعینات، مقومات و مشخصات بیشتری می‌شود که از نظر نگارنده، مربی را به سمت تربیت مهدوی سوق می‌دهد. در ادامه مسیر، بحث به حوزه اخلاقیات، عبادات، رفتار و عمل نیز کشانده می‌شود.^۱

در نتیجه، تربیت دینی زمینه‌سازی و ایجاد شرایط لازم در مربی است تا فرد التزام قلبی و عملی به محتوای دین اسلام پیدا کند. پس از این مرحله، می‌توان به امور تفصیلی و مرتبط دیگر پرداخت. از جمله امور تفصیلی، تربیت مهدوی است که فرد مذکور که در مسیر تربیت دینی است، با آگاهی و شناخت نسبت به امام عصر و مدینه فاضله موعود، تلاش می‌کند در دوران غیبت و انتظار، خود را به‌طور خاص در زمره یاران و منتظران حضرت قرار دهد و با کمک مربیان، در سطحی عالی‌تر، خود را برای عصر ظهور آماده کند. براین باور، تربیت مهدوی هم‌راستای با تربیت دینی انجام می‌شود، ضمن آنکه از گفتار، رفتار، سلوک و راهکارهای تربیتی امام مهدی عج و الگوی ارائه‌شده از منتظران حقیقی، بهره‌برداری خاص می‌شود.

د) مراد از مهارت و مهارت‌های تربیت مهدوی

مهارت: در فرهنگ فارسی «معین» و «دهخدا»، مهارت را ماهر بودن در کاری، زبردست بودن، استادی و زبردستی تعریف کرده‌اند.^۲ اما در بیان اصطلاحی، به عملی که در حداقل زمان، با صرف حداقل انرژی با حداکثر کیفیت و کارایی انجام گیرد، مهارت گفته شده است.^۳ پس مهارت، عملی است که سه فاکتور زمان، انرژی و عملکرد در آن نقش دارند؛ اما برای کسب مهارت در هر چیزی، بایستی ویژگی‌های آن یا به عبارت دیگر، عناصر سازنده آن را در نظر گرفت.

در بیان دیگر، مهارت‌ها، مجموعه‌ای از تکنیک‌ها، اصول و قواعدی است که زمینه تعامل و سازگاری انسان‌ها را با محیط و اطرافیان فراهم می‌سازد. با مجهز شدن به این مهارت‌ها، می‌توان در برابر

۱. ر.ک به: جمعی از نویسندگان، تربیت دینی در جامعه اسلامی معاصر: گفتگو با آیه الله اعرافی، ص ۱۵۰، محمدی، داوود،

تربیت دینی، زیر نظر علیرضا اعرافی، ص ۱۵-۲۶: کارگر، رحیم، تعلیم و تربیت در عصر ظهور، مقدمه.

۲. دهخدا، علی اکبر، لغت‌نامه، واژه مهارت <http://www.vajehyab.com/dehkhoda>.

۳. ای اشمیت، ریچارد، یادگیری حرکتی و اجرا از اصول تا تمرین، ترجمه مهدی نمازی زاده، ص ۱۲-۱۷.

مشکلات پیرامونی، برخوردی منطقی و کارساز داشت.^۱

ویژگی‌های مهارت: در کسب هر مهارت تازه، به صورت ناخودآگاه، ویژگی‌ها و اقتضائات آموزش داده می‌شوند. یکی از ویژگی‌ها و خصوصیت یک مهارت «دادن آگاهی و علم» است؛ یعنی برای انجام هر کاری بایستی دانش مربوط به آن را داشته باشیم و شناخت کلی از ماهیت آنچه را که می‌خواهیم بدانیم، کسب نماییم.

یکی از دیگر از ویژگی‌های مهارت «ایجاد علاقه و گرایش» است. این ویژگی، انگیزه‌ای برای کسب مهارت، تمرین و ادامه کار است و همچنین به ایجاد خلاقیت و گسترش مهارت کمک می‌کند. اما ویژگی دیگر که مهم‌ترین آن است، «آرامش و قدرت ایجاد ارتباط» است. یک انسان با ویژگی آرامش، می‌تواند در هر کاری، ماهرانه عمل نماید، خوب تصمیم بگیرد، خوب ارتباط برقرار سازد و به‌طورکلی در مسائل شخصی و اجتماعی، قدرتمندانه و با احساس توانمندی بالا عمل نماید. اگر عمیق‌تر به این خصوصیات نگاه کنیم، متوجه می‌شویم که این ویژگی‌ها، خارج از وجود انسان نیست و با تمرین و تکرار، رشد می‌کند.

مهارت‌ها انواع گوناگون دارند؛ مهارت‌های ورزشی، مهارت‌های هنری، مهارت‌های شغلی، مهارت‌های ذهنی، مهارت‌های یادگیری و غیره. در همه مهارت‌ها، این نکته بارز است که در یک سیر نامحسوس، از حالت ارادی به غیرارادی تبدیل می‌شوند. روزهای اول، خودآگاه، مسئول انجام است، ولی به مرور زمان ناخودآگاه صورت می‌پذیرند. به عبارت زیباتر، از حالت کوششی به حالت جوششی درمی‌آیند.

پس مهارت‌ها مجموعه توانمندی‌هایی است که موجب موفقیت در زندگی اجتماعی فرد می‌شود. هر فرد برای زندگی موفق در یک جامعه، علاوه بر مهارت‌های فردی به مهارت‌های دیگری نیاز دارد که از آن به نام مهارت‌های اجتماعی یاد می‌کنند. مهارت‌های اجتماعی، مجموعه رفتارهای اکتسابی است که از طریق مشاهده، مدل‌سازی، تمرین و بازخورد آموخته می‌شود. نتایج استفاده از مهارت‌ها، رفتارهای کلامی و غیرکلامی مناسب را دربر می‌گیرد و پاسخ‌های مؤثر را دربردارد، بیش‌تر جنبه‌ی تعاملی داشته، تقویت اجتماعی را به حداکثر می‌رساند و بر اساس ویژگی‌ها و محیطی که فرد در آن واقع شده است، موجب رشد و پیشرفت او می‌شود.

تعامل اجتماعی یا توانمندی‌های اجتماعی، یعنی تعامل در جامعه، شناخت روحیه و احساسات درونی خود و دیگران و برخورد صحیح و متناسب با آن‌ها. رشد انسان به‌ویژه در سال‌های اولیه زندگی،

۱. شکوهی، مسعود. آشنایی با مهارت‌های زندگی از دیدگاه اسلام، مقدمه.

بدون برخورد‌های اجتماعی غیرممکن یا بسیار ضعیف است. برخورد با مسائل احساسی، تجربه و تجزیه و تحلیل این احساسات و عواطف مثل بیان یک خواسته، قبول کردن، راندن و طرد کردن، خندیدن، لمس کردن، عشق، دوستی، دعوا، آشتی، تفاهم، ماتم، سعادت مشترک و احساس امنیت، از مقدمات ضروری برای فراگیری در زندگی عاطفی و اجتماعی هستند. صدالبته که توانمندی‌های فردی و اجتماعی، با هدف تعامل با افراد و جامعه دوران غیبت، برای متریان مهدوی که دوست دارند منتظران حقیقی باشند، ضرورت بیشتری دارد.

اشخاصی که دارای توانمندی‌های اجتماعی هستند، می‌توانند با احساسات و عواطف خود و دیگران به خوبی برخورد کنند و به همین دلیل، توانمندی‌های اجتماعی به دو بخش تقسیم می‌شوند:

۱. توانایی‌های برخورد با خود (دنیای احساسات خویش)

شامل: ایجاد و حفظ یک تصویر مثبت از خود، اعتماد به نفس، داشتن روح ابتکار و اشتیاق، توانایی برخورد سازنده با ترس‌ها و شکست‌ها و غیره.

۲. توانایی برخورد با دیگران

شامل: توانایی نفوذ در دیگران، توانایی حل درگیری‌ها با روش‌های سازنده، توانایی ایجاد و حفظ رابطه با دیگران، توانایی همکاری و هماهنگی با دیگران در تعیین اهداف و شیوه‌های انجام کار و اعمال تغییرات، توانایی قانع کردن دیگران، مشارکت در امور اجتماعی، مهارت‌های زندگی و غیره.^۱

مهارت‌های تربیت مهدوی:

مراد از مهارت‌های تربیت مهدوی، توانایی‌هایی هستند که با پرورش آن، شخص برای روبه‌رو شدن با مسائل روزانه زندگی و تمرکز برای حل آن با مبنای تربیت مهدوی آماده شود و در نتیجه‌ی این آمادگی، بتواند با رفتار سازگارانه و مثبت، علاوه بر رسیدن به آرامش و تعادل، به ایفای نقش فردی و اجتماعی خود بر اساس شاخص‌های یک منتظر حقیقی^۲ و مربی مهدوی بپردازد.

با توجه به ویژگی‌های مطرح شده برای مهارت، در این راستا، دادن آگاهی، ایجاد علاقه و انگیزه و

۱. ر.ک به: عابدی، احمد و دیگران، مهارت‌های مورد نیاز کودکان برای ورود به مدرسه، ص ۱۰-۳۰؛ خنیفر، حسین و پورحسینی، مژده، مهارت‌های زندگی، ص ۲۴-۳۸.

۲. برای مطالعه در مورد شاخص‌های منتظر حقیقی ر.ک به: النعمانی، کمال الدین و تمام النعمة، ص ۳۰۴، ح ۱۶، ص ۳۱۱ و ص ۶۵۶، ح ۱؛ مجلسی، محمدتقی، بحار الأنوار، ج ۵۱، ص ۱۰۹، ح ۱ و ص ۱۱۰، ح ۲؛ و ج ۵۲، ص ۱۴۵، ح ۶۶ و ص ۱۲۳، ح ۷؛ و ج ۲۴، ص ۲۱۴، ح ۱؛ و....

زمینه‌سازی برای آرامش و ارتباط مؤثر، برای متربیان ضرورت دارد.

۱-۲. راهکارهای تربیت مهدوی

راهکار، به نوعی زیرمجموعه راهبرد است. می‌توان راهبرد را یک روش یا طرح برای نیل به یک هدف تعریف نمود.^۱ مراد از راهبرد، محورها و اصولی است که به منظور طراحی اهداف و تعیین اقدامات برای رسیدن به اهداف و چشم‌انداز، باید آن‌ها را لحاظ نمود.^۲

در نتیجه، مراد از راهکارهای تربیت مهدوی، مجموعه اقدامات اعم از برنامه‌ریزی و ریزموضوعات کاربردی طرح‌های عملیاتی والدین در خانه و مربیان در نهادهای فرهنگی-تبلیغی است که بر اساس موازین اسلامی و ارزش‌های مهدوی، برای نشر نظری و عملی آموزه‌های قرآنی و مهدوی، مورد استفاده قرار می‌گیرد.

در ضمن، باید در اتخاذ راهکار، به قابلیت‌ها و محدودیت‌های خاص خانواده، جامعه و حتی فردی هر مربی توجه کرد. در نتیجه، همواره بر اساس محدودیت‌های زمانی و مکانی و شرایط خاص هر فرد (به تعبیری مختصات و منظومه خودآگاهی^۳ هر فرد)، ظرفیت‌های او توسط والدین و مربیان جهت‌دهی شود.^۴

در این نگارش، ارتباط تنگاتنگی بین مهارت‌ها و راهکارها وجود دارد. بر مبنای ویژگی‌های مهم اشاره‌شده در قسم مهارت‌ها؛ دادن علم و آگاهی، ایجاد علاقه و انگیزه و رفتارهای عملی توأم با آرامش و ارتباط مؤثر، برای متربیان مهدوی بسیار مهم است.

براین مبنا، علاوه بر «مهارت‌های عمومی» برای متربیان و منتظران، «مهارت‌های اختصاصی» در قالب مهارت‌های شناختی، عاطفی، رفتاری، مبنایی و پشتیبان و غیره، بر اساس آموزه‌های مهدوی و الگوی منتظران حقیقی، برای متربیان مورد بررسی قرار گرفته و راهکارهای مناسب ارائه خواهد شد.

۱. ازغندی و روشندل. مسائل نظامی و استراتژیک معاصر. ص ۵.

۲. برای مطالعه بیشتر ر.ک. به: مینتربرگ، آلستراند، لمپل، جنگل استراتژی (کارآفرینی در قالب یک مکتب)، ترجمه: محمود احمدپور داریانی، ص ۹؛ غفاریان و کیانی، فرمان برای تفکر استراتژیک، ص ۵۳-۵۴؛ جان پی. کاتر، رهبری تحول، ترجمه مهدی ایران نژادپاریزی، ص ۱۶-۱۵.

۳. کسب هویت، دستیابی به شخصیت متعالی، برخورداری از سجایای اخلاقی و رفتارهای سالم و سازنده، از مهم‌ترین دغدغه‌های مربی و مربی است. مربی می‌خواهد خود را بشناسد و آینده تحصیلی و خانوادگی خود را با توجه به ویژگی‌ها و توانمندی‌های خویش رقم زند، اما در میانه راه، افکار، احساسات، هیجانات، رفتارها، نیازها، گرایش‌های مختلف و گاه متناقضی را در وجود خود می‌یابد که نمی‌داند چگونه آن‌ها را با هم سازش داده، به کنترل و تعدیل آنها پردازد. همه اینها به مهارت خودآگاهی و کشف منظومه خودآگاهی او بستگی دارد. نکته مهم توجه دادن به این موضوع است که هر کدام از متربیان قابلیت‌ها و توانمندی‌های منحصر به خود را دارند که با توجه به شرایط محیطی و خانوادگی آنها، مختصاتی مخصوص به خودشان را دارا هستند. در نتیجه مربی باید به مختصات فردی هر کدام توجه نماید. برای مطالعه در مورد منظومه خودآگاهی ر.ک. به: نورعلیزاده، مسعود، خودآگاهی و مدیریت خویش، ص ۲۰-۴۵.

۴. ر.ک. به: ولایتی، میرشاه، راهنمای تدوین چشم‌انداز، ص ۱۴.

۲. ویژگی‌های لازم برای والدین و مربیان در تربیت مهدوی

والدین، مؤثرترین و مهم‌ترین افرادی هستند که در جایگاه مربی، در زندگی فرزندان نقش ایفا می‌کنند. در گام بعد، مسئولان و مربیان مهدهای کودک و مدارس، سهم تأثیرگذاری در تربیت کودکان و نوجوانان دارا هستند.

توجه داشته باشیم اگر مربیان به شناخت صحیح برسند و بفهمند که راه نجات آنان در اصلاح رابطه‌شان با خدا، خود و دیگران است و در پی امید و حرکت و خودسازی برآیند، از تربیت مهدوی بهره‌مند خواهند شد. گاهی نبود برنامه‌ریزی و به کار نگرفتن تدبیر و نیازسنجی و شناخت صحیح از مربیان، گاهی نبود آثار مستند، بیان مستدل و متقن با زبان روز و متناسب با استعداد و توانایی مخاطبان مختلف، گاهی عدم توجه به اقتضائات و تعامل مناسب با آنان، از جمله ضعف‌های سیاست‌گذاران، والدین و مربیان عرصه تربیتی در مواجهه با تربیت مربیان است. همچنین، گفتار والدین و مربیان بی‌عمل، آسیب و مانع بزرگی در عرصه تربیت است و موجب بی‌اعتمادی و سرگردانی مربیان عرصه مهدوی می‌شود.

از این رو در فرهنگ اسلامی، مربی، یک رکن اصلی در شیوه تربیتی اسلامی است که ویژگی‌هایی برای او ذکر شده است و مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از:

- ✓ داشتن علم و حکمت عالی و کافی؛ علمی که مبانی اصلی تعقل و تفکر را در بر دارد؛
- ✓ در عرصه‌های جسمانی، روانی، عقلانی، ایمانی، عاطفی، اجتماعی و... انسانی تکامل یافته باشد؛
- ✓ نسبت به مربیان احساس پدری و عطوفت و مهربانی داشته باشد؛
- ✓ دقت و توانایی کامل در اجرای برنامه‌های تربیت الهی و نیز قدرت دفاع از حدود الهی را داشته باشد؛
- ✓ خودنگهدار، حافظ دین خود، مخالف هوا و هوس خود و مطیع امر خداوند باشد؛
- ✓ از وضعیت و طبیعت مربیان آگاه باشد؛
- ✓ متناسب با عقل و ظرفیت مربیان سخن بگوید و به استعدادها و فطری و غرایز آنان توجه کند؛
- ✓ کسب رضای خدا، اخلاص در عمل، صبر و بردباری، راستگی ظاهر و باطن، هیبت و وقار و غیره از خصوصیات او باشد.^۱

۱. النعمانی، الغیبة، ص ۱۹۲ و ۳۰۴؛ صدر، سید محمد، تاریخ ما بعد الظهور، ترجمه حسن سجادی پور، ص ۴۳ و ۴۴.

با توجه به این ویژگی‌ها، برترین مربیان از نگاه دین، انبیا و اوصیا هستند. در این دوران، برترین مربی به تعبیر عام، منجی موعود و به تعبیر شیعی، حضرت مهدی عج است که رسالت او، تربیت انسان‌هایی مبتنی بر اهداف و ابعاد و روش‌های تربیت دینی در فرهنگ اسلامی است. بنابراین، والدین و مربیان با الگوگیری از ویژگی‌های حضرت و آموزه‌ها و راهکارهای تربیت مهدوی، می‌توانند در مسیر درست تربیتی گام بردارند.

۳. لزوم کسب مهارت دعوت و تبلیغ آموزه‌های مهدوی برای والدین و مربیان

«دعوت» در مفهوم دینی عبارت است از درخواست پذیرش اسلام از غیرمسلمین توسط مسلمین. دعوت از احکام منصوصه اسلام بوده و جزء ضروریات دین است.^۱ مراد ما از این بحث، مجهز شدن والدین و مربیان به قابلیت گفتاری و رفتاری مناسب، برای جذب و دعوت فرزندان و متربیان به ارزش‌ها و آموزه‌های مهدوی است. با توجه به ضروری بودن اصل دعوت در دین، کسب مهارت دعوت به آموزه‌های مهدوی برای والدین و مربیان، جهت تربیت منتظران حقیقی و ساختن جامعه زمینه‌ساز ظهور ضرورت دارد.

«تبلیغ، بلاغ و ابلاغ» سه واژه‌اند از یک ریشه، به معنی رسانیدن پیام یا به انتهای هدف و مقصد رسیدن.^۲ «تبلیغ» در مفهوم کلی آن عبارت است از: رساندن پیام به دیگری از طریق برقراری ارتباط به منظور ایجاد دگرگونی در بینش و رفتار او و بر سه عنصر اصلی پیام‌دهنده، پیام‌گیرنده و محتوای پیام مبتنی است.^۳ بر این اساس می‌توان «دعوت و تبلیغ ارزش‌ها و آموزه‌های مهدوی» را رساندن پیام دین بر اساس سیره گفتاری و رفتاری حضرت مهدی (عج) به فرزندان و متربیان، از طرف والدین و مربیان دانست که موجب ایجاد زمینه پذیرش ارزش‌ها و آموزه‌های مهدوی خواهد شد. لازمه این امر، حضور مؤثر و روابط و تعامل سنجیده بین مربیان خانه (والدین) با نهادهای آموزشی و فرهنگی (مربیان) و همچنین بین مربیان و متربیان، برای تربیت منتظران حقیقی است.

منظور از روابط و تعامل مذکور، مجموعه اقدامات، کنش‌های متقابل بین فرزندان و متربیان با والدین و مربیان است که بر اساس آموزه‌ها و احکام اسلام و ارزش‌های مهدوی و به منظور هماهنگی و همزیستی مسالمت‌آمیز و عادلانه بین افراد بشر صورت می‌گیرد؛ یعنی لازم است ابتدا والدین و مربیان، مهارت‌های لازم را در زمینه تربیت و قابلیت جذب و دعوت سازنده کسب کنند، تا در ادامه قابلیت یابند در جهت تربیت و آموزش مهارت‌های لازم برای فرزندان و متربیان خود، اقدامات مؤثری را انجام دهند.

۱. شکوری، ابوالفضل، فقه سیاسی اسلام، ج ۲، ص ۳۵۸.

۲. ابن منظور، لسان العرب، محقق: میردامادی، جمال‌الدین ج ۸، ص ۴۱۹؛ راغب اصفهانی، مفردات الفاظ القرآن، محقق: داوودی، صفوان عدنان، ص ۱۴۴.

۳. رهبر، محمدتقی، پژوهشی در تبلیغ، ص ۸۰.

۴. چرایی و ضرورت کسب مهارت‌ها و راهکارهای لازم در تربیت مهدوی

پس از کسب آمادگی و صلاحیت لازم تربیتی در والدین و مربیان، در گام بعد بایسته و شایسته است پدر و مادر و مربیان برای رویارویی صحیح فرزندان و متربیان با مسائل روزانه - در زندگی فردی و اجتماعی - و قابلیت تمرکز برای حل مسائل با کمک آموزه‌های تربیت مهدوی، تلاش کنند. به عبارتی، از جمله ضرورت‌های یادگیری مهارت‌های تربیت مهدوی به فرزندان و متربیان، عبارت‌اند از:

- ✓ توانمند شدن برای بهره‌گیری از دانش و نگرش مهدوی (بر اساس آموزه‌های اهل بیت علیهم‌السلام) و امام مهدی علیه‌السلام؛
- ✓ توانمندی برای تبدیل «دانش و نگرش مهدوی» به «ارزش و بایسته تربیتی»؛
- ✓ توانمندی برای مواجهه مثبت با مسائل و مشکلات زندگی و حل صحیح آن؛
- ✓ آماده‌سازی فرد برای باور خود و توانمندی‌هایش در زمینه: پذیرش یسر و عسر در زندگی مادی، پذیرش مسائل زندگی به عنوان معماهای قابل حل، مواجهه درست با موفقیت‌ها و شکست‌ها، ظرفیت مقاومت در برابر آسیب‌های تربیتی و اجتماعی موجود و در نتیجه دور کردن خطرات و غیره؛
- ✓ بهره‌مندی از مهارت‌ها در جهت شادابی، نشاط و معناداری زندگی برای خود و دیگران؛
- ✓ یافتن انگیزه مضاعف برای خوب بودن و حرکت به سمت خوب شدن؛
- ✓ تجربه و درک احساس لذت از اطاعت خدا و اهل بیت و حیات طیبه.

بنابراین لازم است «اولیاء و مربیان» با شناخت مهارت‌های تربیت مهدوی و تلاش برای پرورش آن، زمینه‌ساز تربیت منتظران حقیقی باشند. همچنین بایسته است که «متربیان» طبق آگاهی‌های کسب‌شده، مهارت‌های تربیت مهدوی را مبنای سلوک خود قرار داده و با تدوین یک برنامه راهبردی و عملیاتی، زیست مطلوب خود را سامان دهند.

از این رو در این تحقیق بر آنیم ضمن آشنایی با مهارت‌های تربیت مهدوی، راهکارهای مؤثر برای آموزش و انتقال مهارت‌های تربیت مهدوی به فرزندان و متربیان را برای والدین و مربیان تبیین کنیم.

۵. اهداف تربیت مهدوی برای والدین و مربیان

در این قسمت، به هدفگذاری این کتاب برای طرح مباحث تربیت مهدوی اشاره می‌کنیم. انتظار داریم اولیاء و مربیان پس از مطالعه این کتاب، به زنجیره اهداف ذیل دست یابند:

- ✓ دریافت آموزه‌های اهل بیت علیهم‌السلام برای تربیت متربیان مهدوی و به‌طور خاص، آموزه‌های مهدوی؛
- ✓ کسب دانش تربیت مهدوی در ابعاد (مهارت‌ها، راهکارها، اقدامات کنترلی و مراقبتی)؛
- ✓ رسیدن به مرحله شناخت تربیت مهدوی و ابعاد آن و باور به ضرورت و تأثیرگذاری آن؛
- ✓ تمرین مهارت‌های تربیت مهدوی و استفاده از راهکارها و اقدامات؛
- ✓ تغییر نگرش و پذیرش تربیت مهدوی به‌عنوان ارزش؛
- ✓ ایجاد رفتار و گفتار مناسب و مثبت بر اساس مهارت‌های تربیت مهدوی؛
- ✓ انتقال صحیح به فرزندان و متربیان از ابتدای کودکی؛
- ✓ کنترل بیشتر بر عملکرد منطبق با گفتار، با عنایت به مبحث «الگوگیری فرزندان از رفتار و کردار والدین و مربی».

همچنین برای متربیان مورد انتظار است:

- ✓ متربی با کمک مهارت‌ها و راهکارهای ارائه شده تربیت مهدوی، دانش و نگرش‌های خود را به توانایی واقعی بدل سازد و از نیروهای نهفته خویش، در جهت شادابی و بهبود وضعیت موجود زندگی خود و سوق به الگوی منتظران حقیقی بهره گیرد؛
- ✓ هدف آن است که متربی در این فرآیند، بیاموزد که در شرایط ویژه، بازخوردهای مناسب از خویش نشان دهد و در معرض آسیب‌ها و کاستی‌ها قرار نگیرد. مهارت‌ها بایستی با تمرین و مهارت در وجود وی به رشد و شکوفایی نزدیک شوند؛
- ✓ متربی با سرمایه وجودی خویش و آموزه‌های مهدوی کسب شده، باید بتواند احساسات، افکار، هیجان‌ها و ادراکاتش را تجزیه و تحلیل کند و بهترین گزینه را برای ادامه مسیر زندگی برگزیند. قرار است متربی کودک و نوجوان برای قرارگرفتن در این مسیر، در اصلاح رابطه خود با خدا، خود و دیگران گام بردارد و با استفاده از اصول و آموزه‌های مهدوی، به اهداف متعالی تصویر شده برای منتظران حقیقی نزدیک شود؛

- بهره‌مندی از مهارت‌های تربیت مهدوی ← ارتباط بهتر با خود، خدا، اجتماع و طبیعت
- احساس رضایت ← دستیابی به موفقیت فردی و اجتماعی
- کاهش آسیب‌های فردی و اجتماعی ← نزدیک شدن به منتظران حقیقی

۶. سامان‌دهی و اولویت‌بندی مهارت‌ها و راهکارهای تربیت‌مهدوی مبتنی بر اهداف

با یادآوری نکات مطرح‌شده در قسمت مفهوم‌شناسی مهارت و ویژگی‌های آن، لازم است اشاره کنیم که مجموعه مهارت‌های تربیت‌مهدوی، علاوه بر بخش فردی و بخش اجتماعی، در ابعاد ارتباط با خدا و طبیعت هم کمک‌کننده است. لذا می‌توان مهارت‌های تربیت‌مهدوی و اهداف آن را این‌چنین سامان داد:

✓ هدف‌گذاری مهارت‌های تربیت‌مهدوی در ابعاد ارتباط با خدا؛ یعنی توانمندی پیدا کنیم

در زمینه ارتباط نزدیک‌تر با خدا، معرفت خدا و اطاعت از او موفق‌تر باشیم. با کسب آرامش و تقوا، با توانایی بر روند حرکت زندگی مسلط شده و به موفقیت در برابر مشکلات امیدوار باشیم. با روحیه امیدواری و شکرگزاری، برای دستیابی به عدالت اجتماعی تلاش کنیم؛

✓ هدف‌گذاری مهارت‌های تربیت‌مهدوی در زمینه ارتباط با خود؛ این قسمت به سه

قسمت شناختی، گرایشی و رفتاری قابل طبقه‌بندی است. با استفاده از ظرفیت مهارت‌های تربیت‌مهدوی، در هر قسمت، این انتظارات را از خود داریم:

در اهداف شناختی: توانمندشدن برای پرورش عقل و روش‌های آن، فراگیری و تسلط بر

علوم و معارف الهی و مهدوی، تمرین تعالی تفکر و اندیشه و توانمندی بر رشد و کنترل آن و دستیابی به قابلیت خودشناسی که مقدمه‌ای برای خداشناسی است؛

در اهداف گرایشی: توانمندی برای پرورش ایمان در قالب پرورش حس حقیقت‌جویی،

حس خداجویی، فضیلت‌جویی، گرایش به جاودانگی و کمال‌جویی. توانمندی پیدا کنیم با خداجویی به دنبال حقیقت و فضیلت باشیم و بر اساس کمال‌خواهی، برای رشد خود و جامعه برنامه‌ریزی کنیم؛

در اهداف رفتاری: توانمندی در تقویت اراده و کنترل آن در مسیر الهی، عمل‌گرایی بر اساس فضایل،

حرکت قاطعانه در مسیر صحیح و در نهایت، توانایی تزکیه و خودسازی؛

✓ هدف‌گذاری مهارت‌های تربیت‌مهدوی در زمینه ارتباط با دیگران؛ یعنی به دنبال کسب

مهارت‌ها و عمل کردن به راهکارهای تربیتی مهدوی، در زمینه ارتباط با دیگران به این نتایج برسیم: رعایت حقوق افراد و ارتباط سالم با آنان، دستیابی به عدالت اجتماعی و تقویت حس اتحاد و برادری؛

✓ هدف‌گذاری مهارت‌های تربیت‌مهدوی در ارتباط با طبیعت؛ یعنی به دنبال کسب

مهارت‌های تربیت‌مهدوی و عمل کردن به راهکارهای تربیتی مهدوی، حتی در زمینه ارتباط

با طبیعت، با دقت نظر بیشتری عمل کنیم. با تفکر و دقت در آفرینش، شناخت آیات الهی و بهره‌برداری صحیح از آن‌ها و با اعتقاد به قدرت، حکمت، تدبیر و صلاح‌دید الهی، در جهت کمال و اصلاح خود قدم برداریم.^۱

لازم است بدانیم که با توجه به مضمون آیات ۷ تا ۱۰ سوره سجده و بر اساس نظر علما، انسان از سه بُعد جسم، عقل و قلب (روح و نفس) شکل گرفته است. بنابراین، در تربیت باید هر سه بعد را در نظر گرفته و آن‌ها را هماهنگ با یکدیگر، پرورش دهیم.^۲

برای دستیابی و زمینه‌سازی بخشی از اهداف و توانمندی‌های فوق، بحث مهارت‌ها و راهکارهای تربیت مهدوی را بدین شکل سامان می‌دهیم:

مهارت‌ها و راهکارهای عمومی (مؤثر در تربیت مهدوی)

- ✓ مهارت برنامه‌ریزی
- ✓ مهارت حل مسئله
- ✓ مهارت تفکر خلاق
- ✓ مهارت روابط مؤثر اجتماعی
- ✓ مهارت تقویت اراده و کنترل (تقوای محوری)
- ✓ مهارت عمل در کنار علم (مهارت عمل‌گرا شدن)

مهارت‌ها و راهکارهای اختصاصی (اختصاصی و برگرفته از آموزه‌های مهدوی)

- ✓ مهارت‌ها و راهکارهای شناختی
- ✓ مهارت‌ها و راهکارهای مبنایی
- ✓ مهارت‌ها و راهکارهای عاطفی
- ✓ مهارت‌ها و راهکارهای رفتاری
- ✓ مهارت‌ها و راهکارهای اصلاحی
- ✓ مهارت‌ها و راهکارهای پشتیبان
- ✓ مهارت‌ها و راهکارهای خودمراقبتی
- ✓ مهارت‌ها و راهکارهای مصداقی مکمل
- ✓ راهکارهای کلان ویژه نهادهای سیاست‌گذار و برنامه‌ریز فرهنگی-تربیتی.

۱. حکیمی، محمد، خورشید مغرب، ص ۳۰؛ دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، اهداف تربیت از دیدگاه اسلام، خلاصه کل کتاب.

۲. مطهری، مرتضی، تعلیم و تربیت در اسلام، ص ۴۰ و ۱۸۰؛ اسلام و تعلیم و تربیت، ص ۳۷.

۷. مخاطبان و گروه سنی

در تقسیم‌بندی‌های مرسوم، انسان را به سه بُعد بینشی، گرایشی و رفتاری تقسیم می‌کنند، ولی لزوماً این سه بُعد موازی با هم رشد نمی‌کند. بُعد رفتاری در مرحله اول است؛ یعنی در سنین پایین زندگی و کودکی، بیشتر جنبه‌های رفتاری بروز دارد و بُعد عاطفه هم پررنگ است. ولی مباحث شناختی به طور نسبی وجود دارد.^۱

در مرحله نوجوانی، بُعد عاطفی بیشتر از سایر ابعاد موضوعیت دارد و مرحله جوانی و بزرگسالی، بُعد شناختی و تفکر عقلانی تقویت و رشد می‌کند.

مربی در مقطع کودکی باید سعی کند که الگوی عملی برای رفتار باشد. شناخت ایجادشده در مرحله کودکی اندک است، همین مقدار که بداند خدایی هست و پیامبر و امامان و به طور خاص امام مهدی علیه السلام را برای کمک به ما فرستاده، برای او کافی است. در این شرایط، رفتار عملی ما چون توجه خاص به امام زمان، صدقه دادن، دعای فرج و ندبه خواندن، جشن تولد و نیمه شعبان برای حضرت گرفتن، تأکید بر الگوی منتظران با عمل و غیره، بر کودک تأثیرگذار است. ضمن آنکه با درگیر کردن عاطفه و محبت و ایجاد احساس متقابل نسبت به امام زمان علیه السلام، تربیت مهدوی رشد می‌یابد. مربی در مقطع نوجوانی، بایستی بیشتر از جنبه‌های عاطفی استفاده کرده و ارتباط عاطفی خدا و امام عصر را با نوجوان تقویت کند. در ضمن آن، با ایجاد شناخت متناسب با سن نوجوانی مربی، در رفتار خود متمسک به آداب عملی باشد تا نوجوان تعارضی بین عمل و گفتار تربیتی مشاهده نکند. مربی در مقطع جوانی، باید در جنبه شناختی پررنگ‌تر و بر بحث پرسش‌ها و شبهات مرتبط با مهدویت، متمرکز شود.

در این اثر، مرحله کودکی و نوجوانی (تقریباً سن ۶ تا ۱۶) مورد نظر بوده و در نتیجه متناسب با اقتضائات این دو مقطع، مهارت‌ها و راهکارهای مهدوی ویژه اولیا و مربیان بیان می‌شود. هرچند برخی از این موارد برای مقطع خردسالی و جوانی هم کاربرد خواهد داشت. البته لازم است اولیا و مربیان، مباحث را متناسب با سن و ویژگی‌های خاص فرزند و مربی خود تنظیم نموده و مورد بهره‌برداری قرار دهند. امید که این سازوکارها مورد استفاده مطلوب قرار گیرد.

۱. رک به: پاول هنری ماسن، رشد و شخصیت کودک، ترجمه مهشید یاسایی، ص ۵۳۱ و ۹۷۵؛ بی‌ریا، ناصر و دیگران، روان‌شناسی رشد (۲): با نگرش به منابع اسلامی، ج ۲، ص ۱۰۷-۱۰۶؛ جان. اچ فلاول، رشد شناختی، ترجمه فرهاد ماهر، ص ۱۷۲-۱۶۶؛ لارنس ای. پروین. روان‌شناسی شخصیت، ترجمه محمدجعفر جوادی و پروین کدیور، ج ۱، ص ۱۲۹؛ لطف‌آبادی، حسین، روان‌شناسی رشد ۲؛ نوجوانی، جوانی و بزرگسالی، ص ۱۳-۹۰؛ شرفی، محمدرضا، دنیای نوجوان، ص ۹۵.

فصل دوم

مهارت‌ها و راهکارهای عمومی تربیت مهدوی

(آشنایی با مهارت‌های مؤثر در تربیت مهدوی)

۱. مهارت برنامه‌ریزی

۲. مهارت حل مسئله

۳. مهارت تفکر خلاق

۴. مهارت روابط مؤثر اجتماعی

۵. مهارت تقویت اراده و کنترل (تقوایموری)

۶. مهارت عمل در کنار علم (مهارت عمل‌گرا شدن)

مراد از مهارت‌های عمومی

مهارت‌های عمومی: مراد مهارت‌هایی است که در تمام موارد و موضوعات زندگی کاربرد دارد و مختص موضوع تربیت مهدوی نیست و فقط تأکیدی است بر اینکه می‌توان این قابلیت را در موضوع تربیت متربیان مهدوی هم کاربردی کرد؛ به همین جهت نام این بخش، مهارت‌های عمومی یا مهارت‌های مؤثر در تربیت مهدوی در نظر گرفته شده است.

این مهارت در کنار مهارت‌های تخصصی تربیت مهدوی معنا می‌یابد. منظور از مهارت‌های تخصصی، مهارت‌هایی است که ویژه تربیت مهدوی است و از گفتار و سیره رفتاری حضرت یا ائمه دیگر، مرتبط با مهدی موعود و منتظران، قابل استخراج باشد؛ مثل مهارت‌های شناختی، عاطفی، رفتاری تربیت مهدوی و غیره که در فصل‌های آینده به آن خواهیم پرداخت.

توجه به زمینه‌های مهارت‌های زندگی و ضرورت آن در تربیت مهدوی منتظران نوجوان^۱

در جدول زیر ویژگی‌های رشدی نوجوان ۱۲ تا ۱۶ ساله که تقریباً مقارن با دوره تحصیلی دبیرستان دوره اول، به همراه دلالت‌های آن بر آموزش و یادگیری برخی از مهارت‌ها، عرضه شده است. لازم است تا در برنامه‌های آموزش نوجوانان، به این دلالت‌ها توجه شود.^۲

جدولی که دقت بر موارد آن، به برخی از ویژگی‌های بارز رشد نوجوانان و دلالت آن‌ها بر آموزش مهارت‌های زندگی اشاره دارد:^۳

۱. برای مطالعه بیشتر ر.ک به: ادیب، مریم. زمینه‌های مؤثر در تربیت دینی کودک و نوجوان نکته‌ها و روش‌ها. تهران، وزارت آموزش و پرورش، معاونت پژوهشی مؤسسه فرهنگی منادی تربیت، کل کتاب.

۲. ادیب، یوسف. طراحی الگوی مطلوب برنامه درسی مهارت‌های زندگی برای دانش‌آموزان راهنمایی تحصیلی، پایان‌نامه دکتری دانشگاه تربیت مدرس، چکیده.

۳. تأثیر آموزش تفکر (تفکر خلاق، انتقادی، حل مسئله) بر توسعه مهارت‌های پژوهشی نوجوانان، پایگاه خبری کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، <http://www.kanoonnews.ir/news/211351/>

ردیف	ویژگی‌های بارز رشد نوجوانان	دلالت بر آموزش مهارت‌ها
۱	نوجوان به تفکر صوری می‌رسد (آگاهی از زندگی، پیش‌بینی آینده، تصمیم‌گیری، فرمول‌بندی و جست‌وجوی راه‌حل برای مسائل، توجه به ممکنات و آزمون فرضیه، از مشخصات تفکر صوری است).	آموزش مهارت خودآگاهی و مدیریت خویش، تصمیم‌گیری و حل مسئله
۲	نوجوان با استفاده از توانایی‌های جدید شناختی به بررسی مجدد مناسبات اجتماعی، اخلاقیات، سیاست، مذهب و غیره می‌پردازد. به مفاهیمی مثل عدالت، عشق و آزادی می‌اندیشد و در حل مسائلی که برایش پیش می‌آید، بیشتر خیال‌پردازی می‌کند.	آموزش مهارت تفکر انتقادی و تفکر خلاق
۳	نوجوان در نتیجه رسیدن به تفکر انتزاعی، به تفکر ایده‌آلی می‌رسد و این موجب بروز شکاف بین واقعیت‌های زندگی و ایده‌آل‌های نوجوان می‌شود. این امر احتمالاً عصیانگری بر علیه وضع موجود را به دنبال خواهد داشت.	آموزش مهارت تفکر انتقادی و استدلالی
۴	نوجوان به تفکر انتزاعی می‌رسد (انتقاد از افراد صاحب قدرت، تمایل به بحث و مجادله، توجه به خود، خودمحوری، بی‌تصمیمی و گاهی دوگانگی در تفکر و عمل، از مشخصات تفکر انتزاعی است).	آموزش مهارت تفکر انتقادی، تصمیم‌گیری و مهارت ارتباطی
۵	رشد اخلاقی نوجوان (به اعتقاد «کلبگ» در سه سطح و شش مرحله اتفاق می‌افتد که ورود به هر مرحله، با بررسی انتقادی باورهای پیشین ممکن است و هنجار اخلاقی پایان نوجوانی، برخورد از الزامات مرحله پنجم است). ^۱ از این رو، برخی از مشکلات اخلاقی نوجوان، مربوط به اختلال در مراحل رشد ارزش‌ها و باورهاست.	آموزش مهارت تفکر انتقادی و خودآگاهی

۱. ر.ک. به: نظریه‌های رشد، ویلیام کریبن، ترجمه خویی نژاد و رجایی، نشر رشد، فصل ۷؛ فصلنامه معرفت اخلاقی، شماره چهارم، ترم، جفری، س و همکارانش، ص ۲۳؛ پیشگامان روان‌شناسی رشد، ویلیام سی. کریبن، ترجمه دکتر فرید فدائی، انتشارات اطلاعات، مقدمه؛ روان‌شناسی رشد (مفاهیم بنیادی در روان‌شناسی کودک)، مؤلفین دکتر حسن احدی و دکتر شکوه السادات بنی جمالی، انتشارات پردیس، ص ۲۱-۸۵؛ روان‌شناسی رشد (۲) نوجوانی، جوانی، میان‌سالی، پیری، احدی، حسن و جمهری، فرهاد، مقدمه؛ رشد و شخصیت کودک، پاول هنری ماسن، جروم کیگان و... ترجمه مهشید یاسایی، ص ۱۱-۱۱۴.

با عنایت به جدول بالا، کسب مهارت «خودآگاهی و مدیریت خویشتن» اهمیت قابل توجهی دارد. ارتقای «مهارت‌های حل مسئله، تصمیم‌گیری و انواع تفکر» برای تفکر صوری متربیان در مورد حکومت مهدوی و یاران ایشان، در موارد زیر لازم است: در مورد مناسبات اجتماعی و دینی عدالت مهدی موعود، در مورد تفکر ایده‌آلی متربیان در مورد مدینه فاضله مهدی موعود، در مورد تفکر انتزاعی و مواجهه با اختلاف نظرها و تفاوت قول و عمل مسلمانان، در مورد لزوم مراحل رشد در زمینه دانش و بینش مهدوی و غیره.

از آنجایی که زمینه‌سازی و بذریاشی برخی مهارت‌ها بایستی در سن پایین‌تر شروع شود تا در سن نوجوانی به ثمر نشیند، سعی می‌شود موارد قابل استفاده‌ای برای متربیان مهدوی گروه سنی بین ۶ تا ۱۶ سال بیان شود. هرچند قبلاً هم اشاره شد که برخی نکات مطرح شده برای خردسالان، نوجوانان سن بالاتر و جوانان نیز قابل استفاده است.

آشنایی با برخی مهارت‌های عمومی مؤثر در تربیت مهدوی

آموزش مهارت‌های زندگی همچون خودآگاهی و قابلیت یافتن بر مدیریت خود، حل مسئله، تفکر انتقادی و تفکر خلاق، تصمیم‌گیری، مهارت‌های ارتباطی و بین‌فردی، از اهداف بنیادی نظام‌های آموزشی است. در نظام آموزشی ایران نیز آموزش مهارت‌های ضروری به نوجوانان، به شکل صریح و یا ضمنی، جزو اهداف آرمانی تعلیم و تربیت یا حتی دروس خاص در دوره‌های گوناگون تحصیلی ذکر شده که لازم است مربی مهدوی با عنایت به اهداف تربیتی خود، بیش‌ازپیش به کسب این مهارت‌ها -با کمک والدین و مربیان- اهتمام ورزد.

در مجموع، مهارت‌های زندگی را می‌توان به چند مهارت اصلی و اساسی تقسیم کرد:

- ✓ **توانایی خودآگاهی:** این مهارت، توانایی شناخت خود و آگاهی از خصوصیات، ضعف‌ها و قوت‌ها، خواسته‌ها، ترس‌ها و انزجارهای خویش است. مربی از طریق این مهارت، مسیر تربیتی خود را برای عمل کردن متناسب با خود تنظیم می‌کند.
- ✓ **توانایی حل مسئله:** این توانایی، مربی را قادر می‌سازد مسائل زندگی را راحت‌تر حل کند. چنانچه مسائل مهم زندگی برای متربیان حل نشده باقی بمانند، استرس روانی حاصل از آن به فشار جسمانی منجر می‌شود و آنان را در مسیر تربیت مهدوی سست می‌کند.
- ✓ **توانایی تصمیم‌گیری:** این توانایی به مربی کمک می‌کند تا به نحو مؤثرتری درباره مسائل زندگی منتظرانه، تصمیم‌گیری کند.

✓ **توانایی تفکر انتقادی:** تفکر انتقادی، توانایی تحلیل اطلاعات و تجربه‌هاست. آموزش این مهارت، نوجوانان را قادر می‌سازد تا در برخورد با ارزش‌ها، در برابر فشار گروه و رسانه‌های گروهی برخلاف آموزه‌های مهدوی، مقاومت کنند و از آسیب‌های ناشی از آن در امان بمانند.

✓ **توانایی تفکر خلاق:** این نوع تفکر، هم به حل مسئله و هم به تصمیم‌گیری‌های مناسب کمک می‌کند. با استفاده از این نوع تفکر، راه‌حل‌های متفاوت یک مسئله و پیامدهای هر یک از آن‌ها بررسی می‌شود. این مهارت، مربی را قادر می‌سازد مسائل مرتبط با تربیت مهدوی را از روی تجربه‌های مستقیم خود دریابد و حتی زمانی که مشکل وجود ندارد و تصمیم‌گیری خاصی مطرح نیست، با سازگاری و انعطاف بیشتر به زندگی روزمره بپردازد.

✓ **توانایی ارتباط مؤثر:** این توانایی به فرد کمک می‌کند تا متناسب با فرهنگ، جامعه و موقعیت، به صورت کلامی یا غیرکلامی، نظرات، عقاید، خواسته‌ها، نیازها و هیجان‌های خود را در راستای تربیت مهدوی ابراز کند.

✓ **توانایی برقراری روابط بین فردی:** این توانایی به برقراری روابط بین فردی مثبت و مؤثر فرد با انسان‌های دیگر برای تبلیغ آموزه‌های تربیتی مهدوی و ترویج ویژگی‌های منتظران حقیقی، کمک می‌کند.

✓ **توانایی هم‌دلی:** یعنی فرد بتواند زندگی سایر مردم عصر غیبت را، حتی زمانی که در شرایط آن‌ها قرار ندارد، درک کند.

✓ **توانایی مقابله با هیجانات:** این توانایی، فرد را قادر می‌سازد هیجان‌ها را در خود و دیگران تشخیص دهد، نحوه تأثیر هیجان‌ها را بر رفتار بداند و بتواند واکنش مناسبی به هیجان‌های متفاوت - حتی هیجان‌های مخالف با عقاید خود - نشان دهد.

✓ **توانایی مقابله با استرس:** این توانایی شامل شناخت استرس‌های گوناگون زندگی و تأثیر آن‌ها بر فرد است.

براین اساس، یادگیری و دستیابی نوجوانان به مهارت‌های لازم، به دلیل شرایط خاص سنی و منحصربه‌فرد آنان، ضرورت و اهمیت خاصی دارد که ریشه در ویژگی‌ها و تکالیف رشدی آنان و نیز برخی از نظریه‌های روان‌شناسی دارد که مبانی روان‌شناختی یاددهی - یادگیری را تشکیل می‌دهد. مبانی روان‌شناختی، زیرساخت‌های علمی، ضرورت و اهمیت یادگیری و چگونگی یاددهی - یادگیری

مهارت‌های زندگی را آشکار می‌سازد.^۱

در ادامه، برخی از مهارت‌های مذکور که در عرصه تربیتی مهدوی تأثیرگذارتر است، مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد.

۱. مهارت برنامه‌ریزی

برنامه‌ریزی، فرایندی منظم، مداوم، حساب‌شده، منطقی، جهت‌دار و دورنگر به منظور هدایت و ارشاد فعالیت‌های جمعی و فردی برای رسیدن به هدف مطلوب است. برنامه‌ریزی برای مربیان و مربیان مهدوی، فرایندی برای رسیدن به اهداف در نظر گرفته شده در زمینه ارتباط مطلوب و مؤثر با خدا، خود، بندگان و طبیعت و مباحث شناختی، رفتاری، اصلاحی و غیره است که ذکر شد.

۱-۱. نکات قابل توجه برای آموزش مهارت برنامه‌ریزی از طرف والدین و مربیان

لازم است اولیا و مربیان برای تربیت مربیان مهدوی، برنامه‌های بلندمدت، میان‌مدت و کوتاه‌مدت در نظر بگیرند. یعنی برای تربیت مربیان مهدوی برنامه‌ریزی مشترکی کنند و البته در این برنامه، به اقتضائات و ویژگی‌های خاص سنی، شخصیتی، روانی و غیره مربیان خود^۲ توجه کنند. همچنین در این مسیر، مهارت گام‌به‌گام برنامه‌ریزی را به آنان آموزش دهند؛ یعنی لازم است با آموزش مهارت برنامه‌ریزی به مربیان خود، به‌گونه‌ای تدبیر کنند که هر یک از مربیان مهدوی برای حرکت در این

۱. ر.ک به: شریعت‌مداری، علی، اصول تعلیم و تربیت، ص ۸-۳۷؛ شعبانی، حسن، تأثیر روش حل مسئله به صورت کار گروهی بر روی تفکر انتقادی و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان چهارم ابتدایی شهر تهران، رساله دکتری دانشگاه تربیت مدرس، چکیده: فربره، پائولو، آموزش شناخت انتقادی، ترجمه منصوره کاویانی، مقدمه: میرز، جت، آموزش تفکر انتقادی، ترجمه خدایار ایلی، ص ۳۲-۴۸؛ هاشمیان‌نژاد، فریده، ارائه چهارچوب نظری در خصوص برنامه درسی مبتنی بر تفکر انتقادی در دوره ابتدایی با تأکید بر برنامه درسی مطالعات اجتماعی، رساله دکتری دانشگاه آزاد واحد علوم و تحقیقات، چکیده: شعبانی، حسن، مهارت‌های آموزشی و پرورشی، ص ۸-۵۳؛ شهرآرای، مهرناز، در ضرورت تعلیم و تربیت پویا و خلاق، مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز، دوره دهم، شماره ۱، ۱۳۷۳، ص ۴۳-۵۶؛ کریمی، علی، بررسی رابطه خلاقیت با اضطراب، جنسیت، پیشرفت تحصیلی و منزلت اجتماعی گروهی از دانش‌آموزان مقطع سوم راهنمایی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شیراز؛ سیف، علی‌اکبر، روان‌شناسی پرورشی نوین: روان‌شناسی یادگیری و آموزش، مقدمه: بررسی رابطه بین آموزش بزرگسالان (والدین) و مهارت‌های زندگی دانش‌آموزان، مقاله ۳، دوره ۳، شماره ۱۰، زمستان ۱۳۹۰، ص ۴۹-۷۰؛ سپاه منصور، مرگن، تأثیر آموزش مهارت‌های زندگی بر انگیزه پیشرفت، خوداحترامی و سازگاری اجتماعی، مجله اندیشه و رفتار، دوره دوم، شماره ۶، ۱۳۸۶، ص ۸۵-۹۳؛ رمضانخانی و سیاری، بررسی وضعیت آموزش مهارت‌های زندگی در تخصصی نظام آموزش و پرورش، گزارش یونیسف در ایران و دفتر مطالعات بین‌المللی وزارت آموزش و پرورش، مقدمه.

۲. کسب مهارت خودآگاهی و قابلیت یافتن بر مدیریت خود، اهمیت فراوانی دارد و با توجه به ابعاد مختلف آن نداشتن مستقلی می‌طلبد، اما با توجه به توضیحات مقدماتی، امید است مورد عنایت اولیا و مربیان باشد.

مسیر، با کمک آنان، برای خود برنامه‌ریزی فردی انجام دهند. برنامه‌ای که دارای یک ابتدا و انتهای مشخص باشد و در یک فرایند مستمر و دائمی، منعکس‌کننده تغییرات باشد و گام به گام رسیدن به اهداف مختلف تعیین شده برای منتظر حقیقی شدن را نشان دهد. آشنایی مربیان با تکنیک‌های برنامه‌ریزی و انتقال صحیح آن به متربیان، مورد تأکید است.

الف) اولیا و مربیان، فواید مهارت برنامه‌ریزی را برای متربیان توضیح دهید؛

مهم‌ترین و کلیدی‌ترین مهارت برای رشد، داشتن برنامه هدفمند و روشمند است. برنامه‌ریزی می‌تواند، نقش مهمی در کمک به جلوگیری از اشتباهات و تشخیص مسیر صحیح داشته باشد. برنامه‌ریزی به ساختن آینده بهتر کمک می‌کند. برای دستیابی به مدینه فاضله موعود و منتظر حقیقی شدن، لازم است پلی ایجاد کنیم بین آنچه هستیم و وضعیت موجودی که در آن به سر می‌بریم، تا آنچه می‌خواهیم بشویم و وضعیت مطلوبی که قصد داریم به آن برسیم.^۱

برنامه‌ریزی، از وظایف بسیار مهم متربیان مهدوی است و با سایر وظایف آن‌ها ارتباطی تنگاتنگ دارد. اگر نگرش مبتنی بر برنامه‌ریزی در سراسر زندگی فردی و اجتماعی باشد، نوعی تعهد به عمل بر مبنای تعقل و تفکر آینده‌نگر و عزم راسخ بر استمرار آن، در تربی ایجاد می‌شود. به نوعی، تحقق اهداف فردی و اجتماعی منتظران، مستلزم برنامه‌ریزی است.

ب) زوایای مهم در مهارت برنامه‌ریزی را برای متربیان تبیین کنید؛

برنامه‌ریزی برای یک مربی مهدوی، یعنی طرح‌ریزی و اندیشیدن برای آنکه با طی چه مسیر و فرایندی، ویژگی‌های منتظران حقیقی را کسب کند و از زمره یاران حضرت مهدی عجله تعالی فرجه باشد. در نتیجه، لازم است مربی از زوایای متعدد به این برنامه‌ریزی توجه کند که برخی از آن‌ها عبارت‌اند از:

۱. تعیین هدف (ترسیم و تنظیم اهدافی که در فصل اول ذکر شد) و ترسیم نقشه راه رسیدن به آن؛
۲. تصمیم‌گیری در مورد اینکه چه کارهایی برای رسیدن به هدف‌گذاری‌های ذکر شده باید انجام گیرد (برنامه‌ریزی، رابطه بسیار نزدیکی با مهارت تصمیم‌گیری دارد)؛
۳. تجسم مدینه فاضله مهدوی و ایجاد انگیزه قوی برای رسیدن به آن وضعیت مطلوب در آینده؛

در نتیجه؛

۱. ر.ک به: رضاییان، اصول مدیریت، ص ۹۲.

✓ یافتن و پیدا کردن راه‌ها و وسایلی که رسیدن به مدینه فاضله مهدوی و یار امام زمان شدن را فراهم می‌کند؛

✓ برنامه عملیاتی برای تغییر وضع و ویژگی‌های فعلی متربی و تغییر تدریجی آن تا وضعیت مطلوب^۱.

نکته مهم آنکه: برای این برنامه‌ریزی، آگاهی از فرصت‌های رشد، تهدیدها و وسوسه‌های شیطانی و پیش‌بینی شیوه مواجهه با آن‌ها لازم است. در نتیجه کمک می‌کند تا متربیان با مراقبت و کنترل عملکرد خود، رصد خوبی از خود داشته باشند.

ج) سؤال‌های مهم در فرآیند برنامه‌ریزی تربیت مهدوی را به همراه متربیان بررسی نمایید:

برنامه‌ریزی برای متربی مهدوی، فرایندی است دارای مراحل مشخص و به هم پیوسته، برای تولید یک خروجی منسجم در قالب سیستمی هماهنگ از تصمیم‌ها (که به نقش مهم تصمیم‌گیری در فرایند برنامه‌ریزی در عنوان بعدی خواهیم پرداخت)، لازم است در این برنامه‌ریزی به این موارد توجه شود:

چه کسی می‌خواهم بشوم؟ انسانی مهذب، منتظر حقیقی و یار امام زمان؛

کجا؟ در همین مسیر زندگی برای کسب ویژگی‌های منتظران حقیقی تلاش می‌کنم؛

کی؟ از همین الان شروع می‌کنم؛

چه چیزی می‌خواهم؟ رضایت خدا و امام زمان علیه السلام، رشد فردی، رشد اجتماعی و نزدیک شدن به مدینه فاضله مهدوی؛

چرا؟ هدف از خلقت من، هدایت و رشد در مسیری است که خداوند خواسته است و تربیت مهدوی، آخرین زنجیره هدایتی و تربیتی الهی است. پس تلاش می‌کنم در این مسیر، برای خدا، خودم، جامعه و جهان طبیعت، بهترین باشم؛

چگونه؟ با کسب مهارت‌ها و راهکارهای تربیتی مهدوی که برگرفته از آموزه‌های مهدوی است؛^۲

پاسخ به این پرسش‌ها، به انتخاب مأموریت‌ها، هدف‌ها و اقداماتی برای نیل به آن‌ها می‌انجامد که مستلزم تصمیم‌گیری و انتخاب میان راه‌های مختلف است که میان راه‌ها در متون دینی و کلام

۱. ر.ک به: محمدی، سازمان و مدیریت، ص ۷۳.

۲. ر.ک به: محمدی، سازمان و مدیریت، ص ۹۱؛ فیضی، مبانی سازمان و مدیریت، ص ۶۹-۷۰.

اهل بیت و آخرین موعود بیان شده است.

۱-۲. راهکارها و اقدامات لازم در راستای مهارت برنامه‌ریزی

همان‌طور که تأکید شد، اساس برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری درست بر اساس مهارت و منظومه خودآگاهی است؛^۱ چراکه هر مربی برای اجرای هریک از وظایف خود در برنامه موجود، همواره با مواردی مواجه می‌شود که نیاز به تصمیم‌گیری دارد.

الف) راهکارهای پیشنهادی برای تصمیم‌گیری در مهارت برنامه‌ریزی؛ (با همراهی مربیان انجام شود)

راهکارهای مناسب برای فرایند تصمیم‌گیری در مهارت برنامه‌ریزی را می‌توان متناسب با مربی مهدوی، در موارد زیر خلاصه نمود. از مربی مهدوی بخواهید:

۱. ابتدا فهرستی از ویژگی‌های منتظران حقیقی با کمک اولیا و مربیان آماده کند؛
۲. فهرستی از شاخص‌ها و معیارهای درست در مورد رابطه و تعامل درست خود با خدا، با خود، با مردم و اجتماع و با طبیعت تنظیم کند (با کمک مربیان و افراد ذی صلاح و آگاه)؛
۳. متناسب با ویژگی‌های فردی و توانمندی خود (مختصات و منظومه خودآگاهی خود)،^۲ با کمک مربیان، اولویت‌های مربوط به دو شماره قبل را مشخص کرده و برای تحقق آن در خود، گام به گام اقدامات لازم را ترسیم کند؛
۴. مربی مهدوی با آموزش و کمک اولیا و مربیان، بایستی با اطمینان برای عملیاتی شدن برنامه خود، تصمیم‌گیری کند؛
۵. با هدایت مربیان مهدوی، بتواند معیارهای تصمیم‌گیری درست را در شرایط عادی و خاص برنامه تعیین کند؛
۶. در گام بعد، تشخیص میزان اهمیت معیارها و چگونگی استفاده از آن‌ها مهم است؛
۷. با کمک مربیان خود، راه‌حل‌های مناسب برای تصمیم‌گیری و مدیریت برنامه تربیتی خود را کشف کند؛

۱. رادفر، شکوفه و دیگران. راهنمای کاربردی مهارت‌های زندگی جوانان مهارت تصمیم‌گیری. ص ۳.

۲. برای یادآوری علاقمندان، جهت ترسیم منظومه خودآگاهی و فهم مختصات فردی خود از منابع تخصصی استفاده کنید؛ به طور مثال ر.ک. به: نورعلیزاده، مسعود. خودآگاهی و مدیریت خویشتن، ص ۴۰-۴۵.

۸. قدرت یابد تا بتواند راه حل‌ها را ارزیابی کند؛

۹. در نهایت به این توانمندی برسد که بهترین راه حل را انتخاب کند.

ب) راهکارهای پیشنهادی برای کسانی که ممکن است در مسیر اجرای برنامه دلسرد شوند؛

برنامه‌ریزی، ممکن است گاهی با مشکلاتی همراه باشد. مربی برای متربیان توضیح دهد که گاهی ممکن است تصمیم گرفته باشید و با یک برنامه‌ریزی منسجم در مسیر منتظر حقیقی شدن حرکت کنید، اما به هر دلیلی، در مسیر دچار مشکل یا دلسردی شوید. اما مطمئن باشید که مزایای برنامه‌ریزی کردن، بیشتر از مشکلات احتمالی آن است.

در ادامه، مربیان با عنایت به نکات روان‌شناسان، به متربیان یاد دهند که با تکیه به راهکارهای زیر می‌توانند برنامه‌ریزی ثمربخشی داشته باشند و از آسیب‌های احتمالی جلوگیری کنند. والدین و مربیان به متربیان مهدوی بگویند:

بی‌حوصله نباشید: دلیل اول در دلسردی اجرای برنامه، بی‌حوصلگی و نداشتن صبر و تحمل است. این عامل به‌ویژه در تصمیمات بلندمدت، نقش مهمی بازی می‌کند. شما می‌توانید با کمی تمرین و همت، تأثیر بی‌حوصلگی را در زندگی‌تان کم‌رنگ کنید.

گاهی نیز بی‌حوصلگی‌ها بر اثر افسردگی یا ناامیدی ایجاد می‌شود که در بخش مربوط به مهارت امیدواری و تأثیر آن در تربیت مهدوی، صحبت خواهیم کرد. پس سعی کنید این مسائل را حل کنید و همراه با امیدواری به زندگی نگاه کنید که همین امیدواری، شما را به سمت برنامه‌ریزی کردن علاقه‌مند خواهد کرد.

راحت طلبی را کنار بگذارید: برای افراد تنبل فرقی نمی‌کند برنامه‌ها دشوار باشد یا آسان، بلندمدت باشد یا کوتاه‌مدت، آن‌ها در هر حال از برنامه‌ریزی کردن و تلاش برای تغییر و تحول دوری می‌کنند. با انگیزه‌بخشی و ترسیم جامعه مملو از منتظران حقیقی، شوق برنامه‌ریزی برای مهدوی شدن را در خودتان افزون کنید.

با انگیزه باشید: اگر فکر می‌کنید اغلب اوقات به دلایل ناموجه تمایلی به کار و تلاش و اجرای برنامه‌تان ندارید، حتماً باید با کمک مربیان برای تقویت انگیزه خود تدبیری کنید. نداشتن انگیزه کافی برای برنامه‌ریزی کردن، عامل آسیب‌زایی است. از بین رفتن انگیزه برای منتظر حقیقی شدن و تلاش برای تحقق مدینه فاضله، به دلایل متعددی اتفاق می‌افتد. دلیل بی‌انگیزگی خود را بیابید و آن را رفع کنید. از طرف مربیان برای تقویت انگیزه متربیان، موارد زیر گوشزد شود:

- ✓ می‌توانید برای شروع، برنامه‌های کوچک و آسان تربیتی را انتخاب کنید. در نتیجه اعتماد به نفس شما تقویت خواهد شد؛
- ✓ علاوه بر آن، به پاداش بزرگ دنیوی و اخروی برای منتظران حقیقی و یاران امام زمان فکر کنید و مطمئن باشید که طبق وعده الهی، نصیب شما خواهد شد؛
- ✓ می‌توانید با همراهی و پشتیبانی چند نفر از دوستان با انگیزه، در جهت تربیت مهدوی و کسب مهارت‌های لازم آن حرکت کنید. برنامه‌های گروهی به دلیل احساس حمایتی در گروه دوستان، با موفقیت بیشتری روبه‌رو می‌شود، چراکه اعضای گروه تا پایان مسیر، در تقویت روحیه یکدیگر مشارکت می‌کنند؛
- ✓ از لحاظ روحی و جسمی خود را تقویت کنید تا به اندازه کافی آمادگی داشته باشید. یک شروع قوی و با انرژی در این مسیر، می‌تواند موفقیت شما را در پایان برنامه‌هایتان تضمین کند. توجه داشته باشید این انرژی را در طول برنامه‌ریزی حفظ کنید و زمان‌های استراحت و تفریح جسمی و معنوی هم برای خود در نظر بگیرید؛
- ✓ گاهی مقصد، هم در طول مسیر است و هم در انتهای آن. پس علاوه بر آنکه به پاداش و نتیجه منتظر حقیقی شدن و مدینه فاضله توجه دارید، بدانید که در هر گام از برنامه، به دلیل آنکه تلاش دارید کارها و اعمال خود را طبق رضایت خدا و امام زمان علیه السلام انجام دهید، احساس خوب و آرامش بخشی خواهید داشت. می‌توانید امتحان کنید؛

قاطع باشید: در تصمیم‌گیری‌ها، فردی قاطع باشید. البته همه این‌ها به این معنا نیست که به فردی متعصب تبدیل شوید، بلکه زمانی که مرتکب اشتباه شدید، آن را بپذیرید و از دیگران عذرخواهی کنید. داشتن تعادل به شما کمک می‌کند که اطرافیان‌تان از همراهی با شما لذت ببرند؛

به خود انرژی مثبت دهید: زمانی که در حال برنامه‌ریزی برای تربیت مهدوی هستید، فقط به موفقیت و خشنودی امام زمان علیه السلام و فضای اجتماعی عقلانی و عادلانه فکر کنید؛

آینده مطلوب را ترسیم کنید: تصاویر ذهنی دقیق و واضح‌تر از اهداف تربیت مهدوی، موفقیت شما را افزایش می‌دهد. سعی کنید تمام آنچه ممکن است در طول مسیر منتظر حقیقی شدن و دستیابی به مدینه فاضله (که در کلام اهل بیت علیهم السلام آمده) را برای خودتان ترسیم کنید. قصد ائمه علیهم السلام (در

روایات) از پرداختن به ویژگی‌های انسان و جامعه عصر ظهور (مدینه عدل،^۱ مدینه رفاه،^۲ مدینه امن و امنیت،^۳ مدینه علم^۴ و مدینه تربیت^۵)، ترسیم تصویر آن در ذهن منتظران و ایجاد شوق و انگیزه و تقویت آن در مخاطبان و منتظران دوران غیبت بوده است؛

توانمندی خود را یادآوری کنید: سعی کنید در برنامه‌هایتان متکی به توانایی‌ها و استعدادهای خودتان باشید. برای برنامه‌ای که می‌ریزید، تمام تلاش خودتان را به کار بگیرید تا عملی شود؛ کنترل برنامه را مستمر دنبال کنید: از آیت‌های برنامه، چک‌لیست تهیه کنید و به‌طور مستمر از انجام صحیح برنامه‌ها اطمینان خاطر پیدا کنید. حتماً برای برنامه‌های انجام‌نشده، تدبیر کرده و اقدام جبرانی مناسب را انجام دهید.^۶

۲. مهارت حل مسئله

مهارت حل مسئله به‌عنوان برخورد فعالانه در جستجو و تشخیص مسئله‌ها، مشکلات و فرصت‌ها، استفاده از منطق و مهارت قضاوت در جمع‌آوری و تحلیل اطلاعات و جستجو و خلق راهکارها، مقایسه راهکارهای مختلف و انتخاب بهترین شیوه برای مواجهه با یک مسئله، تعریف می‌شود. مواجهه و چالش موفقیت‌آمیز با مشکلات، بخشی از زندگی روزمره هر فرد است. همه افراد در زندگی با مشکلاتی روبرو می‌شوند که باید برای آن‌ها، راه‌حل‌های صحیح و منطقی بیابند. برخی در برابر مشکلات، راه‌حل‌های نامناسبی را برمی‌گزینند، اما باید به خاطر داشت که با اندکی تأمل و اندیشه می‌توان از میان ده‌ها راه‌حل ممکن، بهترین آن‌ها را انتخاب کرد تا کمترین آسیب در برابر مشکل ایجاد شود.

۱. ازجمله: الاحتجاج، ج ۲، ص ۴۹۴؛ النعمانی، الغیبة، ص ۲۴۴، ح ۴۵ و ص ۲۷۴، ح ۵۳؛ کمال‌الدین و تمام النعمة، ج ۲، ص ۳۷۱، ح ۵؛ بحارالأنوار، ج ۲۷، ص ۹۰، ح ۴۴ و ج ۵۲، ص ۳۳۸، ح ۸۳ و ج ۵۱، ص ۱۲۰، ح ۲۳؛ الکافی، ج ۱، ص ۳۳۴، ح ۲؛ اعلام‌الوری باعلام‌الهدی، ص ۴۶۲.
۲. بحارالأنوار، ج ۵۱، ص ۷۸، ح ۳۷.
۳. نور، آیه ۵۵؛ النعمانی، الغیبة، ص ۲۴۰، ح ۳۵.
۴. النعمانی، الغیبة، ص ۲۳۹.
۵. بحارالأنوار، ج ۵۲، ص ۳۳۶، ح ۷۱؛ مسعودی، حسن، مهدویت و مدینه فاضله، از مجموعه چشم به راه مهدی علیه السلام، ص ۱۹۸-۲۰۵.
۶. رک به: برایسون ریچارد، برنامه‌ریزی استراتژیک برای سازمان‌های عمومی و غیرانتفاعی، ترجمه دکتر مهدی خادمی و قربان ادبی، مقدمه: توکلی، عبدالله، اصول و مبانی مدیریت، ص ۱۲-۶۸.

۱-۲. نکات قابل توجه برای آموزش مهارت حل مسئله از طرف والدین و مربیان

الف) کاربرد مهارت حل مسئله را برای متربیان توضیح دهید؛

مطالعات متخصصان نشان داده است افرادی که با مهارت حل مسئله آشنا بوده و آن را در زندگی روزمره‌شان به کار می‌بندند، استرس یا فشار روانی کمتری را در زندگی تجربه می‌کنند. همچنین یافته‌ها دال بر آن است که بسیاری از افراد در زندگی با مشکل، دردسر، گرفتاری، بحران و غیره روبرو می‌شوند، اما همه آن‌ها به طور یکسان از این تجارب استرس‌زا آسیب نمی‌بینند؛ چون آنچه مهم است آن است که افراد در مواجهه با این‌گونه موقعیت‌های دشوار، چگونه می‌توانند به شیوه‌ای صحیح عمل کنند و با نیروی فکر خود، با مشکلات غیرقابل اجتناب زندگی کنار بیایند. درواقع، توانایی حل موفقیت‌آمیز مسائل، ارتباط نیرومندی با سلامت روان افراد دارد.

ب) با تأکید بر فرایند حل مسئله، ذهن متربیان مهدوی را بازخوانی کنید؛

در فرایند «حل مسئله»، فرد باید در رویارویی با مشکلی که در حال حاضر ایجاد شده است، بتواند راه‌حل‌های زیادی را پیدا کند و سپس با فرایند تصمیم‌گیری و با در نظر گرفتن پیامدهای هر یک از این راه‌حل‌ها، بهترین آن‌ها را برای رفع مشکل حاضر به کار ببندد. بر این اساس، افراد نیازمندند که «چگونگی تفکر و نه فقط چرایی آن را یاد بگیرند» که در مباحث بعدی به آن خواهیم پرداخت. برخی افراد حتی قادر به برطرف کردن مسائل روزمره خود نبوده و در مقابل کوچک‌ترین مشکلی که برایشان پیش می‌آید، دچار پریشانی، دستپاچگی، آشفتگی و ناراحتی می‌شوند. متربیان مهدوی باید بدانند که پس از برنامه‌ریزی برای تربیت مهدوی، ممکن است مسائل و مشکلاتی برای آنان به وجود آید. برخی در این شرایط:

- ۱- وجود مشکل را دلیل بر ضعف، بی‌کفایتی و بی‌لیاقتی خود می‌دانند؛
- ۲- مسئولیت ایجاد مشکل را به گردن افراد، جامعه و حکومت اسلامی انداخته و برای حل آن قدمی برنمی‌دارند؛
- ۳- به هنگام مواجهه با مشکل، به جای اندیشیدن برای حل آن، مدام خود یا دیگران را سرزنش و

۱. مربیان محترم برای مطالعه بیشتر در مورد حل خلاقانه مسئله و آشنایی با تفکر هم‌گرا و واگرا و یافتن راه‌حل‌های مختلف در هر مسئله، رک به: حائری‌زاده، خیریه بیگم و، لیلی، محمدحسین، تفکر خلاق و حل خلاقانه مسئله، نشر نی، تهران، ۱۳۹۵؛ روت‌داکورت، الینور، تفکر خلاق: مهارت‌های آموزش و یادگیری، ترجمه ابوالفضل بختیاری، شیما شعله‌کار، آوای نور، تهران، ۱۳۹۶.

ملامت می‌کنند؛

۴- معتقدند یک دنیای خوب، دنیای بدون مشکل است، درحالی‌که قرار است آن‌ها با منتظر حقیقی شدن، زمینه را برای مدینه فاضله فراهم کنند؛

۵- روش معمول این‌گونه از متریان، انصراف، دلسردی، کم‌شدن انگیزه یا فرار است؛

۶- معمولاً بدون اندیشه کافی و با عجله واکنش نشان می‌دهند؛

۷- خودشان را باور نداشته و در مقابل مشکلات جامعه بدون موعود و عصر غیبت، احساس درماندگی و ناامیدی می‌کنند؛

۸- قادر به پیش‌بینی پیامد رفتارهای خود و تشخیص راه حل بهینه نیستند.

این گروه از متریان، به اصطلاح رویکرد منفی به انتظار و مسائل دوران غیبت دارند. در مورد مفهوم انتظار، اگرچه اصالت مفهوم آن هنوز در اذهان، کم‌وبیش محفوظ بوده ولی به گمان بسیاری، برداشت اکثر جامعه از آن، آن‌طور که باید سازنده و مثبت باشد، نیست و در جهت جنبش و حرکت، بهره‌برداری نشده است و عده‌ای آن را عامل سکوت، سکون و سازش‌کاری، وقوف، تسلیم و رضایت دادن به وضع موجود و فراموش کردن اهداف اسلام معرفی کرده بودند.^۱

در مقابل این گروه، افراد دیگری نیز وجود دارند که حل مسائل و مشکلات متنوع نه‌تنها در درون آن‌ها آشوبی ایجاد نمی‌کند، بلکه آن‌ها را به این سطح از خودآگاهی می‌رساند که با پشت سرگذاشتن هر مشکل، درس جدیدی از زندگی گرفته و نقاط ضعف خود را بهبود بخشند. عمده‌ترین علت موفقیت این افراد آن است که به هنگام روبرو شدن با مشکلات، از روشی منظم و مرحله‌به‌مرحله استفاده می‌کنند،^۲ درحالی‌که گروه اول، فاقد این توانمندی هستند.

۱. صافی گلپایگانی، امامت و مهدویت، ج ۱، ص ۳۵۶ و ۳۵۷.

۲. مراد از انتظار در این تحقیق، حالتی است که از ترکیب ایمان و اعتقاد به مبانی دین و ولایت امام زمان (عج)، از شوق و علاقه به ظهور و حکومت عدل و همراهی با اهل بیت (ع)، از احساس مشکل و ناراحتی از وضع موجود (غیبت امام عصر و نقص و فساد و تباهی عالم) سرچشمه گرفته است و با رویکرد حل مسئله، انواع دگرگونی‌ها را در حالت قلبی، اندیشه و آمال انسانی، رفتار فردی و تلاش اجتماعی انسان، ایجاد می‌نماید. (ر.ک به: صافی گلپایگانی، امامت و مهدویت، ج ۱، ص ۳۵۳).

۲-۲. راهکارها و اقدامات لازم در راستای کسب مهارت حل مسئله

الف) مراحل تکنیک حل مسئله را برای متربیان توضیح دهید؛

تکنیک «حل مسئله» مستلزم طی مراحل است. شما در هر مرحله باید به سؤال خاصی پاسخ دهید. به عنوان مثال «تعریف دقیق مشکل چیست؟». سعی کنید وقت کافی برای تمرین این مهارت اختصاص دهید و بارها آن را به طور ذهنی، در مورد مشکلات مختلفی که ممکن است برایتان پیش بیاید، به کار بگیرید. این کار باعث می‌شود شما آمادگی لازم را برای استفاده از این مهارت، در موقعیت‌های واقعی زندگی منتظرانه و دوران غیبت کسب نمایید.

بهتر است برای پاسخگویی به سؤالات هر مرحله، از قلم و کاغذ استفاده کنید. نوشتن به شما کمک می‌کند تا تفکر بازتری داشته باشید و این امکان را فراهم می‌کند که در صورت موفق نبودن یک راه حل، بتوانید به مرحله قبل بازگشته و گزینه منطقی‌تر دیگری را برگزینید و بدین ترتیب ناچار نخواهید بود که روند حل مسئله را از اولین مرحله آغاز کنید.

اما مراحل «حل مسئله» عبارت‌اند از:

۱. پذیرش موقعیت

در وهله اول، متربیان باید یاد بگیرند که مشکلات عصر غیبت و نبود موعود و وجود بی‌عدالتی در جامعه را پذیرفته و از زیر آن‌ها شانه خالی نکنند. بسیاری از افراد وقتی با مشکل حادی روبرو می‌شوند، ممکن است آن را خیلی دشوار و غیرقابل تحمل ببینند و حتی از فکر کردن به آن ناتوان باشند. مثلاً نوجوان منتظری را در نظر بگیرید که با یک تغییر تفکر در افراد مواجه شده و برخوردهای ناعادلانه و غیرمنصفانه برخی و از طرفی، بی‌تفاوتی و بی‌خیالی گروهی دیگر را برنمی‌تابد. ممکن است ابتدا متربیان و حتی والدین و مربیان مشکل را نادیده بگیرند. یک راه مؤثر برای رویارویی و تفکر راجع به مشکل، این است که از دیدگاه افراد دیگری به موضوع بنگرند. بدین ترتیب، خود را از مشکل جدا کرده و استرس موجود در آن را بهتر تحمل می‌کنند، لذا بهتر می‌توانند به بررسی آن و جستجوی راه حل مناسب بپردازند.

۲. تعریف مشکل

تا زمانی که برای فرد روشن نگردد که با چه مشکلی روبرو است، نخواهد توانست راه حل مناسبی برای آن برگزیند. علت اصلی اینکه برخی افراد در رویارویی با مشکلات، اغلب مصیبت‌زده و حیران

می‌شوند نیز همین است که درک صحیحی از مشکل ندارند و در مواجهه با آن سردرگم می‌شوند. برخی نیز با وجود آزمودن راه‌حل‌های بسیار، هنوز در حل مشکل خود ناتوان‌اند؛ چون اینان بدون آنکه مشکل پیش آمده را تعریف کرده و ابعاد آن را مشخص سازند، سریعاً در برابر آن واکنش نشان داده و از همین‌رو از بسیاری از جنبه‌های آن غفلت کرده و لذا راه‌حل‌های آنان نیز جامع و کارآمد نخواهد بود و با شکست روبرو خواهند شد. بنابراین، بسیار حائز اهمیت است که مشکل، به روشنی و به‌طور کامل تعریف شده و وسعت آن مشخص گردد.

برای تعریف «مشکل» می‌توانید این سؤالات را از خودتان و یا افراد دیگری که کاملاً در جریان امر قرار داشته و می‌توانند به شما کمک کنند، پرسید:

- ✓ چه چیزهایی پیش آمده که باعث شده شما پی ببرید «مشکلات بی‌عدالتی» وجود دارد؟
- ✓ مشکل کجا ایجاد شده است؟
- ✓ چرا ایجاد شده است؟
- ✓ چگونه ایجاد شده است؟
- ✓ چه زمانی رخ داده است؟
- ✓ چه کسانی درگیر آن هستند؟ (توجه داشته باشید که منظور از این سؤال این نیست که «چه کسی باعث ایجاد این مشکل شده است» چون سرزنش کردن خود یا دیگران نه تنها به حل مشکل کمک نمی‌کند، بلکه موقعیت را از این هم بدتر کرده و شما را از مسیر صحیح منحرف می‌سازد).

بر این اساس، شما باید یک توصیف پنج جمله‌ای از مشکل ارائه دهید. بدین ترتیب که با عباراتی از این قبیل شروع کنید که «فلان چیز باید رخ می‌داد، اما این‌گونه نشد...» یا «فلان چیز رخ داده است، اما نباید پیش می‌آمد...» و این جملات که «چه چیزی رخ داده است» را با پاسخ به چهار پرسش دیگر شامل «کجا»، «چطور»، «با چه کسانی» و «چرا» تکمیل نمایید.

مسائل پنهان زیربنایی مشکل نیز باید بررسی شوند، چراکه نقش عمده‌ای در آنچه به عنوان مشکل حاضر جلوه‌گر شده، دارند و ممکن است بدون در نظر گرفتن آن‌ها، نتوان مشکل را حل کرد. اگر مشکل به دقت تعریف نگردد، قطعاً یافتن راه‌حل مناسب برای آن بسیار دشوار یا غیرممکن خواهد بود. سعی کنید تا حد امکان، مشکلاتان را در قالب مفاهیم عینی و اختصاصی تعریف کرده و از به کار بردن

عبارات کلی اجتناب کنید. مثلاً «مشکل من، بی‌عدالتی است» یک تعریف کلی است و نمی‌توان راه حل مناسبی برای آن ارائه کرد، اما اگر همین مشکل این‌گونه بیان گردد که «دین‌گریزی و بی‌تفاوتی نسبت به مباحث دینی باعث شده که برخی نتوانند مثل سابق عادلانه و منصفانه عمل کنند و از سوی دیگر، نگرانی در مورد احتمال فاصله بیشتر بین اقشار مختلف جامعه و بی‌اعتمادی آنان نسبت به هم باعث شده تا روحیه همدلی اجتماعی و توجه به عدالت جامعه، افت کرده و افراد بر اساس نفع شخصی امور زندگی را دنبال کنند»، در ادامه می‌توان به راه حل‌های احتمالی موجود برای این مسئله دست یافت.

چند یادآوری

متربیان مهدوی، باید به نکات زیر توجه نمایند:

مواجهه با مشکلات پیچیده و مبهم: در این مواجهه باید مشکل اصلی را به چند مشکل فرعی مرتبط با هم تقسیم کرده و روند تعریف مشکل را برای هریک از آن‌ها اعمال نمایید؛

اولویت‌بندی مشکلات: در صورتی که با چند مشکل فرعی مرتبط به هم روبرو شدید، باید ببینید که چه مشکلاتی در این میان اهمیت بیشتری دارند و سریع‌تر باید مورد رسیدگی قرار بگیرند. توجه داشته باشید که باید بین «اهمیت» و «ضرورت» تفاوت بگذارید. اغلب ما برای مشکلات «مهم‌تر»، «ضرورت» چندانی قائل نمی‌شویم و رسیدگی به آن‌ها را به تعویق می‌اندازیم. درحالی که مشکلاتی که از «اهمیت» بیشتری برخوردارند، باید بیشتر از مشکلات «فوری یا ضروری» مورد توجه قرار بگیرند؛

به عنوان مثال، نوجوانی را در نظر بگیرید که از امتحان پایان دوره با وجود اهمیتی که دارد، صرفاً به خاطر اینکه چند ماه دیگر به آن مانده و فعلاً ضرورتی ندارد، غافل می‌شود. این مشکل در شب امتحان، ضرورت پیدا می‌کند، اما چون از قبل برای آن برنامه‌ریزی نشده و از اهمیت موضوع غفلت شده، به سختی قابل حل خواهد بود. بنابراین مشکلات خود را به ترتیب «اهمیت» اولویت‌بندی کنید نه «ضرورت».

بازبینی درک خود از مشکل حاضر: امکان دارد شما مشکل را آن‌گونه که واقعاً هست ببینید و در ادراک شرایط حاضر، دچار سوگیری یا خطا شده باشید. از همین رو بهتر است درک خود را از مشکلی که پیش آمده، با کمک نظرخواهی از دیگران و مشورت با افراد آگاه، مورد بازبینی و (در صورت لزوم) اصلاح قرار دهید؛

تعیین نقش خود در مشکل: سعی کنید نقش واقعی خود را در ایجاد و حل مشکل کاملاً روشن کنید. گاهی افراد به قدری تحت استرس و فشار ناشی از ایجاد مشکل هستند که سریعاً شروع به

سرزنش و توبیخ دیگران و اطرافیان‌شان کرده و هیچ مسئولیتی را متوجه خود نمی‌بینند. گاهی نیز عکس این قضیه رخ می‌دهد و افراد به قدری در برابر مشکل ایجاد شده احساس گناه می‌کنند که مسئولیت دیگران را نادیده گرفته و تمام تقصیرات را متوجه خود می‌بینند. مسلّم است که در هیچ یک از موارد فوق، تعریف صحیحی از مشکل ارائه نشده و حلّ آن به سختی امکان‌پذیر خواهد بود.

۳. بارش فکری راه‌حل‌ها

پس از تعریف مشکل، مرحله بعدی، بررسی راه‌حل‌های ممکن است. سعی کنید تا حد امکان درباره راه‌حل‌ها فکر کنید، اهمیتی ندارد که راه‌حل‌هایی که مطرح می‌کنید، واقعی یا غیرواقعی باشند. در این مرحله نباید هیچ راه‌حلی را حذف کنید و تا جایی که می‌توانید روش‌های مختلف رویارویی با مشکل بی‌عدالتی و شیوع آن را در نظر گرفته و آن‌ها را یادداشت کنید. هر چیزی می‌تواند به عنوان راه‌حل بیان شود، حتی اگر یک راه‌حل تخیلی یا جادویی باشد. این تکنیک، بارش فکری نام دارد و بر این اساس استوار است که «کمّیت»، تولید «کیفیت» می‌کند. در واقع در این مرحله، کمّیت راه‌حل‌هایی که ارائه می‌دهید مهم است، نه کیفیت آن‌ها. اما چون از ابتدا به کیفیت راه‌حل اندیشیده نمی‌شود، ممکن است در میان آن‌ها راه‌حل‌های مناسبی نیز پیدا شود که در حالت معمول و ایجاد سانسور، شاید به آن‌ها نزدیک نمی‌شدید. در این مرحله، به منظور تمرین بیشتر می‌توانید از دیگران نیز کمک بخواهید و هر آنچه را که بیان می‌کنند، یادداشت کنید، اما به خاطر داشته باشید که در نهایت خود شما باید به انتخاب بهترین راه‌حل متناسب با شرایط خود و سطح تأثیرگذاری خود برسید؛ چون در برخی مسائل، قرار نیست کلّ مشکل توسط شما حل شود.

۴. تصمیم‌گیری

این مرحله، شامل انتخاب بهترین راه‌حل است. لیستی را که از مرحله قبل راجع به تمامی راه‌حل‌های فرضی تهیه کرده‌اید، پیش روی خود گذارده و هر راه‌حلی را که تصور می‌کنید به نوعی اجرای آن امکان‌پذیر نیست، از لیست حذف کنید. راه‌حل‌های باقیمانده لیست را از نظر پیامدهای احتمالی مثبت و منفی هر راه‌حل، مورد ارزیابی قرار دهید. در انتخاب بهترین راه‌حل، موارد زیر را در نظر بگیرید:

✓ آیا این راه‌کار، امکان‌پذیر است؟

✓ آیا این راه‌کار به حلّ مؤثر مشکل خواهد انجامید؟

- ✓ کدام راهکار می‌تواند مشکل را برای طولانی مدت نه به طور موقت حل کند؟
- ✓ کدام راهکار در حال حاضر قابلیت اجرایی بیشتری دارد؟ آیا منابع لازم برای اجرای آن را در اختیار دارم؟ آیا از عهده انجام آن برمی‌آیم؟ آیا برای اجرای آن به قدر کافی زمان دارم؟
- ✓ پیامدهای منفی و خطرات احتمالی مربوط به انجام این راه حل‌ها کدامند و آیا حل مشکل، آن قدر ارزش دارد که این پیامدهای منفی را نیز به همراه داشته باشد یا خیر؟

بدیهی است که همواره برای رسیدن به هر چیز بالارزش، باید بهایی نیز بپردازید. اما توجه داشته باشید که ارزش آنچه را که به دست می‌آورید، باید بیشتر از آن چیزهایی باشد که از دست می‌دهید.

۵. طرح‌ریزی برای اجرای بهترین راه حل

پس از انتخاب بهترین روش برای حل مشکل، باید برای به اجرا درآوردن آن راهکار طرح‌ریزی کنید. طرح‌ریزی برای عمل می‌تواند به شما کمک کند تا قبل از به عمل درآوردن راه حل، آن را مرور کنید. این مرور ذهنی می‌تواند شناختی (تفکر در مورد آن) یا رفتاری باشد. مرور ذهنی از اهمیت خاصی برخوردار است، چرا که برخی از مشکلاتی که در اجرای راه حل ممکن است با آن‌ها روبرو شوید، مشخص می‌شوند و همچنین توانایی شما را برای اجرای راه حل افزایش می‌دهد.

در این مرحله، به موارد زیر توجه کنید: ۱. برخی از این مراحل باید با کمک والدین، مربیان و متخصصان انجام شود و یا در گروه‌های دوستی در مورد آن تبادل نظر صورت گیرد. ۲. مشکل پیچیده شیوع بی‌عدالتی در جامعه، به مشکل و مسئله کوچک‌تر مثلاً در محیط خانواده یا گروه همسالان دوستی و کلاسی تبدیل می‌شود و مربیان برای آن مسئله کوچک‌تر، مراحل زیر را انجام می‌دهند:

- ✓ به دقت بررسی کنید که «وقتی مشکل حل شود، وضعیت چگونه خواهد بود؟»
- ✓ چه گام‌هایی باید برداشته شوند تا راهکار انتخاب شده به عمل درآید؟ (در این مورد دقیقاً مشخص کنید که چه کسی، چه کارهایی باید انجام دهد و صرفاً به اینکه «من باید سخت‌تر تلاش کنم» اکتفا نکنید).
- ✓ چطور باید تشخیص دهید که آیا گام‌ها به درستی طی می‌شوند یا خیر؟ (این‌ها همان شاخص‌های موفقیت طرح شما برای حل مشکل هستند).
- ✓ چه منابعی اعم از هزینه، افراد یا تسهیلات برای اجرای راه حل نیاز دارید؟
- ✓ برای اجرای راه حل چقدر وقت نیاز است؟ (برنامه‌ای تهیه کنید که در آن، زمان آغاز کار و

زمانی که انتظار می‌رود شاخص‌های موفقیت حاصل شوند، مشخص شده باشد).

پاسخ سؤالات فوق را یادداشت کرده و طرح خود را با کسانی که به نوعی در آن دخیل هستند، مطرح نمایید.

۶. اجرای راه حل انتخاب شده

وقتی برای اجرای راه حل انتخاب شده طرح‌ریزی شد، گام بعدی، عمل کردن به آن راه حل است. در طی اجرای راهکار، مراقب باشید که فرایند به همان گونه‌ای که برنامه‌ریزی کرده بودید، پیش برود. گاهی اوقات راه حلی که انتخاب می‌شود صحیح است، اما چون به طرز صحیحی اجرا نمی‌گردد، به شکست در حل مسئله و بهبود شرایط می‌انجامد. اگر روند اجرای راه حل با طرحی که پیش‌بینی کرده‌اید همخوانی نداشت، بررسی کنید که آیا منابع پیش‌بینی شده برای اجرای طرح کافی است؟ آیا زمان یا نیروی بیشتری برای به عمل درآوردن این راهکار نیاز است؟ آیا باید طرح بهتری برای اجرای این راهکار اندیشید؟

۷. ارزیابی نتایج اجرای راه حل

پس از اجرای راهکار، ارزیابی اثرات آن اهمیت می‌یابد. شما باید بررسی کنید که:

- ✓ آیا این راهکار کارآمد بوده و به حل مشکل انجامیده است؟
- ✓ آیا باعث بهبود شرایط شده است؟
- ✓ آیا می‌توان با استفاده از راهکار دیگری، به نتایج بهتری دست یافت؟

در صورتی که مشکل با استفاده از این روند حل شده باشد، فرایند حل مسئله پایان می‌یابد. در غیر این صورت باید به مرحله ۴ (تصمیم‌گیری) بازگشته و از بین لیست راه‌حل‌ها، گزینه دیگری را انتخاب کنید. همچنین ممکن است با استفاده از تجربه‌ای که در این میان کسب کرده‌اید، راهکار بهتری به ذهنتان برسد که در ابتدا به آن فکر نکرده‌اید. پس از انتخاب راه حل جدید، سایر مراحل را در مورد آن اجرا کنید.

همان طور که قبلاً نیز اشاره شد، یادگیری مهارت‌های حل مسئله، اگرچه به نظر ساده است، اما در شیوه زندگی افراد اهمیت بسزایی دارد. سعی کنید این تکنیک را به عنوان یکی از ضروری‌ترین

مهارت‌های زندگی، به خوبی فراگرفته و همواره آن را در موقعیت‌های مختلف زندگی روزمره‌تان به کار ببندید.

شما می‌توانید این مهارت را به کودکان نیز آموزش دهید تا از هم‌اکنون یاد بگیرند در مواجهه با مسائلی که برایشان پیش خواهد آمد، چگونه برخورد نمایند. آموزش حل مسئله به کودکان تمرین دشواری نیست، فقط نیازمند کمی تمرین و ساده‌سازی اطلاعات برای دنبال کردن آن‌ها است. بدین منظور می‌توانید با استفاده از بازی یا نقاشی، مثال‌های ساده‌ای که متناسب با سن آن‌ها باشند را به کار بگیرید. مثلاً یک نمونه از مشکلات کودک می‌تواند این باشد که «دوستش، خوراکی او را بدون اجازه برداشته است». از کودک بخواهید خودش هر راه حلی را که به ذهنش می‌رسد، بیان کند و به او کمک کنید تا به بهترین آن‌ها دست یابد.

(ب) نکات عملیاتی که به متربیان در حل مسئله کمک می‌کند:

۱. نگرستان را به مسئله تغییر دهید: در مواردی، مسائلی وجود دارند که به هیچ‌عنوان قابل حل نمی‌باشند و فرد باید آن را بپذیرد. در این صورت برای سازگاری هرچه بیشتر با مسئله موردنظر، فرد باید بتواند از زوایای مختلف، مسئله موردنظر را بررسی نماید. به این نگاه نکنید که یک موقعیت چقدر بد و ناخوشایند به نظر می‌رسد، از خود بپرسید در این موقعیت چه فرصتی برای من نهفته است؟
۲. مدیریت هیجانات منفی: تغییر نگرش‌های منفی در مورد مسئله به نگرش‌های خوش‌بینانه، می‌تواند در مدیریت هیجان منفی مؤثر باشد. غلبه بر این هیجانات منفی و تسلط و کنترل احساسات، می‌تواند فرد را برای ارزیابی و دیدن صحیح مسئله یاری نماید.
۳. پذیرش رنج: انسان‌ها باید بپذیرند که زندگی بدون رنج، فاقد معنای واقعی است و مشکلات، حاوی تجربه‌هایی هستند که انسان می‌تواند به وسیله آن در جهت رشد شخصی خود گام بردارد. انسان‌های کمال‌طلب و آنان که خواهان زندگی برتر بدون رنج و مسئله هستند، تنها خود را فریب داده و قدرت مدیریت مسائل خود را از دست می‌دهند.
۴. استفاده از خلاقیت: برای پرورش خلاقیت در حل مسائل، ابتدا باید الگوهای نوعی که هر فرد در مواجهه با مسائل قبل خود به کار برده است را شناسایی و میزان اثربخشی آن را مشخص کرد. گاهی اوقات استفاده از روش‌های قبلی و قدیمی برای حل مسائل جدید کارساز نخواهد بود. روش‌های خلاقانه و تغییر الگوهای قبلی به وسیله تغییر نگرش به موضوع و دیدن آن از زوایای متفاوت، امکان‌پذیر است.

ج) به متربیان موارد زیر را گوشزد کنید:

✓ در این فرآیند، مهم مدیریت مسئله است نه الزاماً حل کردن آن، بنابراین باید از شتاب‌زدگی پرهیز کرد. توجه داشته باشید که زمان‌بندی بهترین برنامه‌ها هم به علت شرایط ناخواسته‌ای که ممکن است پیش بیاید، ممکن است تغییر کند؛

✓ راه‌حل‌ها و برنامه عمل باید انعطاف‌پذیر باشند. این را انتظار داشته باشید که بعضی چیزها مورد بازبینی قرار بگیرند؛

✓ خطاهای شناختی مثل اینکه هرگز این مسئله حل نخواهد شد (تفکر همه یا هیچ) یا این مسئله به بخش‌های دیگر زندگی‌ام سرایت خواهد کرد (تعمیم)، فرد را در برابر اتخاذ روش‌های مناسب حل مسئله ناتوان خواهد کرد. بنابراین، اینجا نیز لازم است افکار مثبت را جایگزین افکار منفی کنید.

د) ثمرات مهارت حل مسئله را برای متربیان بیان کنید:

✓ افرادی که مهارت زیادی در حل مسئله دارند و می‌دانند که مسائل خود را چگونه حل کنند، اعتماد به نفس بیشتری دارند؛ چرا که سعی می‌کنند با مشکلات زندگی مواجه شده و برای آن راه‌حلی بیابند، همین موضوع باعث می‌شود به توانایی‌های خود اعتماد کنند و اعتماد به نفس بالایی داشته باشند؛

✓ این افراد اضطراب کمتری را تجربه می‌کنند و به هنگام بروز مشکل، با حل مسئله مناسب، استرس خود را کنترل می‌کنند؛

✓ توانایی حل مسئله به افراد کمک می‌کند تا از چالش پیش‌آمده به عنوان یک فرصت استفاده کنند و توانایی‌های خود را شکوفا کنند، یا اینکه به دنبال آموختن مهارت جدیدی باشند تا از عهده مشکل پیش‌آمده برآیند؛

✓ مهارت حل مسئله به افراد کمک می‌کند تا ذهن خلاق داشته باشند و به دنبال ایده‌های جدید باشند.

ه) سطوح مختلف مهارت حل مسئله را به متربیان بگویید:

سطح پایه: متربیان می‌توانند مشکلات خودشان را تشخیص دهند. شاید نتوانند آن‌ها را حل کنند، اما حداقل می‌دانند چه مشکلاتی دارند و می‌توانند در میان اطرافیان یا دوستان و آشنایان و متخصصان و کارشناسان، فرد یا افرادی که می‌توانند به حل مشکلاتشان کمک کنند را تشخیص

دهند.

سطح میانی: نه تنها در تشخیص مشکلاتشان توانمند هستند، بلکه معمولاً می‌توانند راهکار مناسب برای آن‌ها را نیز انتخاب و اجرا کنند. اگر هم به دیگران مراجعه می‌کنند، صرفاً برای بهبود کیفیت تحلیل و تصمیم‌گیری است، اما در نهایت خودشان از قدرت ریشه‌یابی و تحلیل و انتخاب راه حل بهره‌مند هستند.

سطح پیشرفته: می‌توانند به دیگران در تشخیص مشکلاتشان کمک کنند. گاهی اوقات که انسان‌ها در محیط کار یا خانه، در میانه مشکلات هستند و به همین علت، به سادگی نمی‌توانند وجود این مشکلات را تشخیص داده یا آن‌ها را ریشه‌یابی کنند، می‌توانند نقش یک نگاه بی‌طرف با سوگیری کمتر، برای کمک به آن‌ها تبدیل شوند.

سطح خبره: می‌توانند به دیگران کمک کنند تا مهارت حل مسئله خود را بهبود ببخشند. به عبارتی، بتوانند در زمینه تشخیص مسائل و جستجوی راهکارها و اقدام برای رفع آن‌ها، به سمت استقلال از دیگران گام بردارند و اگر هم دیگران را به کار می‌گیرند، مسئولیت نهایی راهکار انتخاب شده را آگاهانه بر عهده بگیرند.^۱

۳. پرورش مهارت تفکر خلاق

برای شناخت مهدوی و رسیدن به موفقیت انسان منتظر و سعادتمند، باید تفکر کنیم. اما چگونه تفکر کردن و مهارت صحیح آن را نمی‌شناسیم. باید بدانیم برای تقویت مهارت تفکر مهدوی و منتظر حقیقی شدن، اقداماتی لازم است. در حقیقت برای هر تصمیمی و رسیدن به هر شناختی، به تفکر نیاز داریم:

- ✓ کسی نمی‌تواند به جای ما تفکر کند؛
- ✓ با تفکر باید به شناخت قطعی و عمل صالح راهنمایی شویم؛
- ✓ برای تفکر لازم است قدرت مشاهده، قدرت بررسی پیشینه، تحلیل و آنالیز جنبه‌های

۱. منابع استفاده شده در تقریر بخش حل مسئله: ر.ک به: شکوهی یکتا، محسن و پرند، اکرم، آموزش حل مسئله به والدین و تأثیر آن بر روابط کودکان، مجله علوم روان‌شناختی، دوره ششم، ۱۳۸۶، شماره ۲۲، ص ۱۳۴-۱۵۰؛ نورعلیزاده میانجی، مسعود، مهارت حل مسئله، ص ۲۰-۸۵؛ میرمیران، سیدجلیل، خلاقیت و نوآوری (فردی، گروهی و سازمانی)، ص ۷-۴۵؛ امیرحسینی، خسرو، مهارت اساسی حل مسئله، ص ۵۰-۲۳۵؛ شکوهی یکتا، محسن و اکبری زردخانه، سعید و شاه محمدی، خدیجه، اثربخشی آموزش مدیریت خشم و حل مسئله بر سلامت روان و سبک‌های تربیتی مربیان پیش دبستانی، زمستان ۱۳۹۲ - شماره ۴، فصلنامه روان‌شناسی مدرسه، ص ۹۸-۱۱۷.

مختلف یک واقعه و پدیده را داشته باشیم؛

✓ برای پاسخ به مجهولات، باید از گزاره‌های حقیقی و درست و با چینشی صحیح استفاده کنیم؛

✓ تجزیه داده‌ها و ترکیب آن‌ها با شکل‌های صحیح، برای دستیابی به بایسته‌های زندگی مهدوی ضروری است.

۳-۱. نکات قابل توجه در آموزش مهارت تفکر خلاق به مربیان

الف) توجه به جنبه‌های مختلف شناختی، عاطفی و رفتاری در پرورش تفکر را برای مربیان بگویید؛ یک منتظر مهدوی (اعم از مربی و مربی آموزه‌های مهدوی)، لازم است برای پرورش مهارت تفکر خود در موضوعات پیرامونی، اقدامات مناسبی را انجام دهد:

✓ ارتباط موضوع با جنبه‌های مختلف «شناختی»، «احساسی-عاطفی» و «رفتاری» را پیدا کند؛

✓ وجود شرایط یا افراد تأثیرگذار یا تأثیرپذیر در موضوع را بررسی کند؛

✓ منتظر در جامعه امروزی، حتماً باید به این نکته توجه کند که جسم، روح، شرایط و امکانات و ویژگی‌های هر فردی متناسب با خود اوست. بر این اساس ممکن است برخی فکرها، انگیزش‌ها و فعالیت‌ها برای فردی پسندیده و برای دیگری ناپسند باشد و لذا ممکن است برخی افکار، اهداف، انگیزه‌ها و فعالیت‌های منتظران موعود، برای برخی مخاطبان مطلوب نباشد.

ب) توجه به اهمیت تصمیم‌گیری و مؤلفه‌های آن را برای مربیان توضیح دهید؛

در این لحظه مربی آموزه‌های مهدوی با کمک والدین و مربیان خود، باید به این نکات توجه کند:

✓ باید حتماً نیازهایی که مربوط به ذات فرد است، بدون در نظر گرفتن جنسیت، سن و

۱. برای مطالعه بیشتر رک به: حسین خانی، هادی، نگاهی به تحولات دوران نوجوانی جسمی، جنسی، شناختی و اخلاقی، فصلنامه معرفت، ش ۱۰۴، ۱۳۸۵ مرداد، سامانه نشریات مؤسسه امام خمینی، <http://marifat.nashriyat.ir/>، node ۱۴۸؛ احدی، حسن و بنی جمالی، شکوه السادات، روان‌شناسی رشد (مفاهیم بنیادی در روان‌شناسی کودک)، مقدمه: احدی، حسن و محسنی، نیکچهر، روان‌شناسی رشد (مفاهیم بنیادی در روان‌شناسی نوجوانی و جوانی)، ص ۱۴-۸۷.

شرایط، از نیازهایی که وابسته به فرد و جنسیت است، جدا شده و به نیازهای ذاتی توجه و پاسخ مشترک (نه یکسان) داده شود؛

✓ نیاز به مدینه فاضله و حرکت به سمت آرمان شهر مهدوی و خوب بودن برای منتظر بودن و منتظرشدن در آن جامعه، نیاز ذاتی است که در همه ادیان به این نیاز تحت عنوان منجی موعود پرداخته شده است؛

✓ اصل موضوع برای همه لازم و قابل تأمل است؛

✓ در نتیجه، افرادی که دغدغه تربیت مهدوی دارند، باید برای عنایت به بحث تربیت مهدوی و نهادینه کردن آن - که اصل است - فارغ از جنسیت، علاقه و سلیقه فردی و غیره، تلاش کنند. اما برای اجرایی کردن و تمرین مهارت‌های آن حتماً به سن، اقتضائات شخصیتی، توانمندی‌ها، علایق و... باید توجه نمایند. حتی در برخی موارد باید به منطقه زیستی، شرایط فرهنگی و اجتماعی منطقه نیز توجه کرد؛

✓ بنابراین، مربی مهدوی وقتی در این عرصه تربیتی قرار می‌گیرد، گویی تصمیم گرفته و مسلماً این تصمیم‌گیری او آثار و تبعاتی خواهد داشت؛ برخی او را تشویق می‌کنند و برخی ممکن است با لحن، گفتار یا رفتار خود، تلاش تربیتی او را در دوران انتظار به تمسخر بگیرند. مربی مهدوی باید آگاهانه انتخاب کرده و تصمیم بگیرد و آگاهانه آماده مواجهه با تبعات تصمیم خود باشد که مربیان در این مرحله، باید رفتارها و کنش‌ها و واکنش‌های مناسب را برای مربیان سنین مختلف توضیح داده و با مصداق و راهکارهای مناسب، مربیان را همراه کنند.

ج) توجه به قدرت تحلیل و تدبیر در تفکر و تصمیم‌گیری را به مربیان گوشزد کنید؛

نکته مهم در رابطه با گام تصمیم‌گیری این است که باید مزایا و منفعت کارهای مختلف و نتایج و ثمرات آن در دنیا و آخرت را در نظر گرفته و با دلایل قاطع، تصمیم گرفت. مربی و مربی مهدوی نیز برای انتخاب راه خود و تلاش برای تربیت منتظران حقیقی و منتظر حقیقی شدن، باید قاطعانه تصمیم بگیرند؛ چراکه گاهی اتفاق‌های اطراف ما باعث برانگیختن عکس‌العمل از طرف ما می‌شود و ممکن است خود، وقایع دیگری را رقم بزنند. در این شرایط، باید به جوانب مختلف و ریزموضوعات چالش و وقایع ایجاد شده توجه و آن را از زوایای مختلف بررسی کرد.

لازم است اینجا حتماً قدرت تحلیل مسئله از طرف مربی و مربی به بهترین شکل انجام شود و

بدانند چه راهکاری مناسب است؛ تسلیم، اقناع، مقابله، صبر و... قصد پیچیده کردن موضوع را نداریم، اما باید متریان و مربیان مهدوی با بررسی عوامل درونی، عوامل بیرونی، عوامل متغیر چالش ایجادشده و افزایش قدرت تحلیل و تدبیر خود، به بهترین شکل، چالش را مدیریت کرده و اقدام مناسبی انجام دهند.

براین باور، بالا بردن قدرت تفکر و پرورش قوه تفکر در تصمیم‌گیری‌های مهم و توجه به مؤلفه‌های شناختی، عاطفی و رفتاری و همچنین توجه به تقویت قدرت تحلیل و تدبیر، جزء مهارت‌هایی است که بایستی مورد عنایت مربیان و متریان مهدوی باشد.

برای الگوگیری قرآنی و معرفی مصادیق قرآنی برای صبر و استقامت متریان و مربیان در مسیر عملیاتی کردن آموزه‌های مهدوی، توجه به داستان «ولید» در سوره «مدثر» و چالش حضرت ابراهیم علیه السلام در آیات ۷۴ تا ۸۲ سوره «انعام» و تحلیل اجمالی «علامه طباطبایی» را پیرامون داستان حضرت ابراهیم علیه السلام، مطالعه کنید.^۱

نکته مهم: تفاوت انسان‌ها در دیدگاه‌ها و نوع زندگی‌شان، مربوط به اطلاعات، رجوع به معیارها و مهارت در استفاده از عقل و تفکر آن‌هاست، نه در داشتن یا نداشتن مبنای ثابت.^۲

۲-۳. راهکارها و اقدامات لازم در راستای مهارت تفکر خلاق

- والدین و مربیان، زمینه توجه به مؤلفه‌های مهم در پرورش مهارت تفکر و تصمیم‌گیری را برای متریان مهدوی فراهم کنند؛

- مدام یادآوری کنند که نیاز و نفع بشری صرفاً در مقوله‌های مادی نیست، بلکه باید منفعت‌های فطری و معنوی در اولویت قرار گیرند؛

- هر کاری دارای منفعت اجمالی و تفصیلی است که به بیان نگارنده کتاب پرورش تفکر قرآنی، توجه به منفعت اجمالی و منفعت تفصیلی عایدشده برای حضرت ابراهیم علیه السلام در چالش مذکور در آیات سوره انعام، برای مخاطبان قرآن در مباحث تربیتی سودمند است؛^۳

- تصمیم‌گیری متریان مهدوی در انتخاب هدف اصلی در تربیت مهدوی و منتظر حقیقی شدن، در انتخاب مربی و همراهان، تصمیم در هنگام بروز مشکل یا حاشیه در مسیر، تصمیم صحیح هنگام

۱. ر.ک. به: اخوت، احمد رضا، پرورش تفکر قرآنی، ص ۲۵-۳۸؛ طباطبایی، محمد حسین، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۷،

ص ۱۵۵-۲۴۰؛ قائمی مقدم، محمد رضا، روش الگویی در تربیت اسلامی، فصلنامه معرفت، ش ۶۹، ص ۲۵-۳۷، ۱۳۸۲.

۲. برای مطالعه بیشتر ر.ک. به: آموزش فلسفه، مصباح، محمد تقی، ج ۱، ص ۲۲۵؛ پرورش تفکر قرآنی، ص ۱۳۶.

۳. ر.ک. به: پرورش تفکر قرآنی، اخوت، احمد رضا، ص ۴۲.

سختی عصر غیبت و استقامت در راه و غیره، قابل اهمیت است؛^۱

- به دنبال تکرار حوادث و اتفاقات در عصر غیبت و با توجه به تجربه‌های تاریخی و تبعات و آثار وقایع در دوران قبل از غیبت، غیبت صغری، غیبت کبری، عصر حاضر^۲ که به طور مرتب توسط انسان متفکر رصد می‌شود، قدرت شناخت و مهارت شناختی او افزوده خواهد شد؛

- در نتیجه، معیارهای درست برای متریان مهدوی از حالت اجمال به تفصیل، از مرحله ظن به یقین رسیده و در مسیر انتخابی خود استوارتر خواهد شد؛^۳

- توجه به خلاقیت و پرورش خلاقیت‌های گفتاری، رفتاری و اقدامی صحیح و مناسب در اتخاذ واکنش‌ها، نکته دارای اهمیتی در تصمیم‌گیری است؛^۴

- توجه به اهمیت تصور و تصویرسازی در تفکر، باید مورد عنایت مریبان و متریان باشد. خداوند در آیات و کتب آسمانی و انبیا و اولیا در کلام‌های خود، تصویرسازی زیبا و انگیزه‌بخشی از دوران حکومت مهدوی و منجی موعود و عصر ظهور و آمادگی و انتظار برای آن دوران دارند^۵ و این نکته یک تکنیک روانشناسی است؛ چراکه تصور حالات مختلف و امیدوارکننده نسبت به مدینه فاضله و لزوم حرکت به سمت آن و مطالعه منابع و کتب معتبر و مستند در این زمینه، در ذهن و قوه خیال صورت می‌گیرد و تصویرسازی روایات از جنبه‌های مختلف حکومت مهدوی و ویژگی‌های آن،^۶ علاوه بر انگیزه‌بخشی به منتظران، قدرت تفکر و تحلیل آنان را برای انتخاب و تصمیم‌گیری در دوران سخت انتظار بالا می‌برد؛

۱. برای مطالعه بیشتر ر.ک به: نیلی پور، مهدی، مهارت‌های زندگی: مهارت تصمیم‌گیری، ص ۱۰-۴۳؛ رادفر، شکوفه و دیگران، راهنمای کاربردی مهارت‌های زندگی جوانان مهارت تصمیم‌گیری، ص ۳-۲۵.

۲. ر.ک به: نجم، نجمه، آثار تربیتی اعتقاد به مهدویت، ص ۶۱-۶۸، ۷۶-۸۰، ۹۵-۱۱۵.

۳. برای مطالعه بیشتر ر.ک به: پرورش انواع تفکر معطوف به آینده در آموزش و پرورش، اشرافی بولیه شهزاده، دانشگاه امام صادق (ع)، همایش ملی آینده‌پژوهی، ۱۳۹۳، پایگاه مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی، <https://www.sid.ir/> ۱۷۲۴۲=fa/seminar/ViewPaper.aspx?id کاربرد اندیشه سیستمی، درک، هیچینز، ترجمه رشید اصلانی، مقدمه؛ تأثیر آموزش تفکر (تفکر خلاق، انتقادی، حل مسئله) بر توسعه مهارت‌های پژوهشی نوجوانان، پایگاه خبری کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، <http://www.kanoonnews.ir/news>، ۲۱۱۳۵۱/

۴. ر.ک به: خلاقیت محور بنیادین تصمیم‌گیری راهبردی، توحیدی، ارسطو، ماهنامه تخصصی صدای جمهوری اسلامی ایران، سال ۱۱، ش ۱۳۹۱، ۶۶-۱۴۸؛ پرورش استعداد همگانی ابداع و خلاقیت، اسپورن، الکس، اس، ترجمه حسن قاسم‌زاده، ص ۵-۱۸؛ خلاقیت و نوآوری در انسان‌ها و سازمان‌ها، آقایایی فیشانی، تیمور، مقدمه؛ تصمیم‌گیری هوشمند و خلاق، هوش هیجانی، حمیدی‌زاده، محمدرضا، ص ۱۲-۵۸.

۵. ر.ک به: آثار تربیتی اعتقاد به مهدویت، همان، ص ۱۱۸-۱۲۹.

۶. بحارالأنوار، ج ۵۲، ص ۳۰۷، ح ۸۲، ص ۳۰۴، ح ۷۳، ص ۱۳۸، ح ۴۳؛ الکافی، ج ۱، ص ۵۳۴، ح ۱۸؛ منتخب‌الأثر، ج ۳، ص ۱۲۶؛ آینده جهان (دولت و سیاست در اندیشه مهدویت)، ص ۲۷۷.

فضاسازی در ذهن، تصویرسازی مطلوب از جامعه عصر ظهور و حکومت مهدوی، بستری که فضای ذهن منتظران را به این سمت سوق می‌دهد که چه باید بکنیم و چگونه از آموزه‌های مهدوی بهره ببریم تا لایق درک آن جامعه و مدینه فاضله شویم. همین زمینه‌ی تأمل، بستر و ظرفیت‌سازی مناسب برای بیان حقایق و آموزه‌های تربیتی مهدوی برای مربیان است؛

- نکته مهم دیگر، استقامت‌ورزی و ثبات قدم در مسیر تربیت مهدوی برای مربیان است. به هر حال سروکار داشتن با انسان‌های مختلف و خوبی و بدی آنان، تجربه لحظات راحتی و سختی در زندگی، ذهنیت پیدا کردن بر اساس اتفاقات و اشخاص و روابط، شرکت در فعالیت اجتماعی توسط مربیان و دریافت بازخوردهای مختلف از طرف افراد جامعه، ممکن است در طول مسیر تربیت مهدوی موجب ناامیدی، کم‌شدن انگیزه و فسرده‌گی و خستگی مربی شود. مربیان و والدین لازم است با راهکارهای زیر، مربیان را در این زمینه همراهی کنند:

۱) با انگیزه‌بخشی و امیدواری به مربیان و با استفاده از تصویرسازی مطلوب و البته حقیقی، در بازشناسی وقایع و اتفاقات پیش‌آمده برای مربیان و تجدید قوای آنان، همراهی عالمانه و مدبرانه داشته باشند.

۲) آموزش کنترل و مدیریت خیال و تصورات ناشی از تشنگی ذهنی و آشفتگی حاصل از مشکلات به مربیان مؤثر است. کنترل و مدیریت تصورات، یکی از اصول مهم تفکر است که عدم کنترل آن، در نهایت باعث بی‌نظمی در زندگی و آفت‌های زیاد می‌شود. برای این منظور باید:

- ✓ ابتدا اندوخته‌های درونی و تصویرهای ذهنی مربیان مهدوی نسبت به مهدویت، حکومت مهدوی، اهداف تربیت مهدوی، لزوم تلاش منتظران حقیقی و غیره شناسایی شود؛
- ✓ سپس طبقه‌بندی مجزا برای هر یک صورت گیرد؛
- ✓ تمرین تصور کردن اختیاری و تصور نکردن اختیاری و همچنین تمرین کافی برای در دست گرفتن نظم امور ذهنی، انجام شود؛
- ✓ تا قوه خیال و در نتیجه آثار تفکر و تصمیم مربیان، از تشنگی و بی‌ثباتی پاک شود و ذهن، فکر، دانش و بینش حاصل‌شده از تربیت مهدوی، مربی را به سمت ثبات در عمل سوق دهد.^۱

۱. ر.ک. به: اخوت، احمد رضا، پرورش تفکر قرآنی، ص ۷۰.

۴. مهارت روابط مؤثر اجتماعی

این مهارت و توانایی به فرد کمک می‌کند تا بتواند متناسب با فرهنگ، جامعه و موقعیت، به صورت کلامی یا غیرکلامی، نظرات، عقاید، خواسته‌ها، نیازها و هیجان‌های خود را ابراز کند. همچنین به برقراری روابط بین فردی مثبت و مؤثر فرد با انسان‌های دیگر کمک می‌کند.

۴-۱. نکات قابل توجه در آموزش مهارت روابط مؤثر اجتماعی

الف) تأثیر کارهای گروهی و گفتمان را در استقامت و نشاط در مسیر تربیت مهدوی، برای متربیان بیان کنید؛

گروه، طبق خاصیت خود، موجب همدلی و هم‌افزایی شده و افراد مشابه یا با نظرات مشترک، در گروه‌های دوستی راحت‌تر می‌توانند در مسیر ایده‌آل خود حرکت کنند. هرچند مورد تأکید است که باید با افکار متنازع و متفاوت هم مواجهه داشته باشند تا با رشد و بدون جمود، بتوانند قدرت گفتمان و پذیرش حرف حق و همچنین دفاع از حرف حقشان را افزایش دهند.

فعالیت گروهی به دلیل در کنار هم قرار گرفتن افکار، انرژی‌ها و توانمندی‌ها، باعث به وجود آمدن آثار، برکات مثبت و مفیدی است که از جمله آن: موجب تولید فکر بیشتر، تقویت اندیشه، به وجود آمدن افکار گوناگون، همدلی و همراهی بیشتر و تقویت انگیزه افراد می‌شود و در نهایت منجر به افزایش کمی و کیفی در امور می‌شود.

همچنین تشکیل و ایجاد گروه‌های هم‌فکر و همکار، باعث ارتقا همت و تلاش و اراده جمعی برای انسجام کارها و فعالیت‌های بزرگ‌تر می‌شود، مضاف بر اینکه این‌گونه فعالیت‌های گروهی در لایه‌های خود، نیروهای متخصص بهتری را تربیت خواهد کرد و افراد تربیت شده و حاضر در این گروه‌ها، با تجربه فایده‌رسانی به دیگران، در خود احساس اعتماد به نفس بیشتری خواهند کرد؛ بدین صورت که فرد تنها به خودش متعلق نیست، بلکه می‌تواند با مشارکت و همکاری در امور، به دیگران هم تعلق داشته باشد.

آموزه‌های دینی نیز بر فعالیت کار گروهی و جمعی برای رسیدن به نتیجه مطلوب و بهتر، تأکید زیادی داشته و کارهای جمعی را در موارد گوناگون، خواه در مسائل اقتصادی و خواه در مسائل معنوی و علمی، مورد تأکید قرار داده است.

ب) گروه‌های مهاجر و انصار را به عنوان الگویی موفق، برای متربیان معرفی کنید؛

- حکومت نوین‌پاد مدینه بر اساس این دو واژه شکل گرفت و پایگاه اجتماعی افراد، در آن زمان

محسوب می‌شدند؛

- آزاد بودن افراد در انتخاب عنصر هجرت یا نصرت، بیانگر تأیید گروه‌های مزبور از سوی رسول خدا ﷺ است؛

- اساس روابط اجتماعی، هم‌دلی و دوستی میان گروه‌های اسلامی است؛

- زمینه تشکیل مجتمع دینی به وسیله گروه انصار ایجاد شد و انصار، مهاجرین را برادران خود خواندند و با انس و الفت و محبت، از آن‌ها استقبال کرده و آنان را بر خودشان مقدم داشتند؛

- با الگوگیری از گروه‌های مهاجرین و انصار می‌توان نتیجه گرفت که ضریب همبستگی اجتماعی بین گروه‌های مهدوی و مربیان و متربیان تربیت مهدوی، با استفاده از محبت و همدلی و افزایش کارهای گروهی و تشکیلاتی را می‌توان ارتقا داد؛

- در متون دینی، نیازهای روانی زندگی گروهی، نخستین عامل زندگی اجتماعی انسان‌ها معرفی شده است. به طور خاص، خانواده و والدین نقش ویژه‌ای را در گروه خانوادگی، در تربیت مهدوی ایفا خواهند کرد؛

- در گروه‌هایی که اهداف دینی و باورهای مشترک ایمانی وجود داشته باشد، همبستگی میان اعضا زیاده‌تر و تعلق خاطر آنان به گروه و اهداف گروه بالاتر است و هرچه درجه ایمان انسان‌ها بیشتر باشد، تعهد آنان به گروه هم زیاده‌تر می‌شود.^۱

۴-۲. راهکارهای عملی برای تقویت مهارت مؤثر اجتماعی

برای تقویت تأثیرگذاری در اجتماع، راهکارهایی وجود دارد که برخی از آن عبارت‌اند از:

الف) تشکیل گروه‌های تربیت مهدوی بین همسالان

شایسته است مربیان مهدوی یا والدین، از متربیان مهدوی بخواهند گروه‌هایی سه نفره تشکیل دهند و همدیگر را پشتیبانی کنند. یکی از کارهای گروهی این می‌تواند باشد:

✓ تصور و تصویر ذهنی خود را از مهدی موعود، حکومت مهدوی، مؤلفه‌های تربیت مهدوی،

۱. برای مطالعه بیشتر رک به: کار جمعی در قرآن، پایگاه پژوهشی تحلیلی راهبردی، www.rahbordi.ir، ص ۳-۱۲؛ مصطفوی مجد، عقیل، کار گروهی در دین اسلام، سایت بلاغ، بازتاب اندیشه، <https://www.balagh.ir/content>، ۴۴۵، ۱۳۹۶/۱۲/۳، شعبانی، حسن، تأثیر روش حل مسئله به صورت کار گروهی بر روی تفکر انتقادی و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان چهارم ابتدایی شهر تهران، رساله دکتری دانشگاه تربیت مدرس، چکیده.

ویژگی‌های منتظران، متناسب با سن خود در قالب نقاشی، نمودار و فلوجارت، طبقه‌بندی کرده و رسم کنند و یا در قالب نوشتار گزاره‌ای ارائه دهند؛

✓ کارهای ارائه‌شده را بررسی کنند. در ادامه، وضعیت موجود و وضعیت مطلوبی را از تصور و تصویرهای موجود بر اساس منابع و مستندات و با توجه به سن مخاطبان، ارائه دهند؛
✓ از مربیان بخواهند سؤالات خود را در رابطه با وضع موجود و وضع مطلوب مطرح کنند؛
✓ راهکارها و راهبردهای لازم برای رسیدن به وضعیت مطلوب را از مربیان بپرسند و در گفتمان دوطرفه، قواعدی را برای تقویت و کنترل تصورات و همچنین تثبیت حرکت و عمل در مسیر تربیت مهدوی، با هم تصویب کنند؛

✓ تصاویر ترسیم‌شده هر گروه، قبل از کمک مربیان و بعد از همراهی مربیان و همچنین منشور اخلاقی و عملیاتی مربیان مهدوی، در تابلویی نصب و پس از مدتی در آرشیونگه‌داری شود تا شش ماه یک‌بار اقدامات زیر انجام شود؛

✓ پایش و بازبینی در مورد آن انجام شده و بر اساس آن، اطلاعات و بینش جدید اعضا، ارتقا یابد؛

✓ رصد لازم توسط هر فرد به‌طور جداگانه انجام شود که متوجه شود در کدام قسمت و مرحله عملیاتی قرار دارد و تا چه حد توانسته ویژگی‌های مدنظر را در خود به وجود آورده، یا نهاده‌ینه کند (به‌طور شخصی انجام شود).

ب) جذب مربیان مهدوی و مخاطبان از طریق کلام طیب

نقش کلام در آموزش‌های ابتدایی زندگی، نقشی بی‌بدیل و غیر قابل کتمان است. اگر محور تعلیم و تزکیه و محور آموزه‌های تربیتی مهدوی، در ابتدا با تکیه بر آموزش کلام طیب و زیبا بنا گذاشته شود، نتایج خوبی در بر خواهد داشت. بر اساس تحلیل عقلی، واژه‌های کلام از جانب متکلم به مخاطب، با قصدی مشخص و پیامی معنادار صادر می‌شود. این کلام‌ها و گفتگوی انجام‌شده، با حواس ظاهری و باطنی مرتبط بوده و با قلب و باورهای درونی نیز ارتباط دارد. بنابراین در طبع هر کلامی، چه برای متکلم و چه برای مخاطب، ارتباط با حواس ظاهری و باطنی و نیز ارتباط هر دو با قلب‌هایشان که مرکز

ادراکات و عواطف آن‌هاست، امری معلوم و طبیعی است. آیات^۱ و روایات^۲ بسیاری نیز به تأثیرگذاری و آداب کلام اشاره دارد.^۳

مربیان مهدوی و والدین باید برای نافذتر کردن کلام طیب خود، از روش‌های مختلفی که متناسب با شأن و کرامت انسانی است، استفاده کنند:

✓ باید بدانند که رفتارشان بر کلامشان اثرگذار است، علم و قوت دانش آنان بر کلام اثر دارد، افکار و باورهایشان بر کلامشان اثر می‌گذارد؛

✓ از طرفی، یادگرفتن شیوه‌های نفوذ کلام و سخن، توجه به موضوعات موردعلاقه متربیان و شیوه‌های متناسب با شخصیت آنان، مؤثر است؛

✓ از سوی دیگر، افزایش رابطه با خدا و کمک گرفتن از او برای کنترل واکنش‌ها در مقابل کارهای متربیان و استفاده از کلام طیب، حتی برای تذکر و تنبیه و پرهیز از رفتارها و واکنش‌های نسنجیده، بسیار مهم است؛

✓ تأمین رزق حلال، امنیت کودک، آرامش بخش بودن برای او و غیره، در زمینه‌سازی برای استفاده او از کلام طیب مؤثر است؛

✓ بهره‌گیری از لحن مناسب برای سخن و تأثیر بسیار زیاد القای مثبت، از طریق یادآوری نیت‌های خوب و انگیزه‌های متعالی در متربیان، موجب نفوذ کلام طیب در آنان شده و آنان را نیز ناخودآگاه در استفاده از کلام طیب، ترغیب می‌کند. لحن مناسب، در تحریک عواطف و القای حقایق اثرگذار است، به‌ویژه آنکه گوینده حقیقتاً کلامی را که عامل به آن است، با لحن صحیح بیان کند. (مربی متناسب با سن مربی، گاه به روش تقلیدی، گاه به صورت عاطفی و گاه به صورت عقلانی، از همان کلام طیب برای مخاطبان خود استفاده می‌کند و به آنان نیز همچون روشی را برای برقراری ارتباط با مخاطبان دوران عصر غیبت، آموزش می‌دهد.)

✓ به هر حال، در مسیر تربیت مهدوی و عمل به آموزه‌های تربیتی آن برای منتظر حقیقی

۱. مثل: «مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعِزَّةَ فَلِلَّهِ الْعِزَّةُ جَمِيعاً أَلَيْسَ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ...» سخنان پاکیزه به سوی خدا بالا می‌رود و عمل صالح آن را بالا می‌برد. (فاطر، آیه ۱۰) و: «فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَعَنًا لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى» با او سخن نرم گویند، شاید که پند پذیرد یا بترسد. (طه، آیه ۴۴).

۲. اخوت، احمد رضا، با کودکان خود طیب سخن بگوییم، ص ۲۲.

۳. از جمله: تمیمی آمدی، غررالحکم و دررالکلم، ترجمه محمدعلی انصاری قمی، ج ۲، ص ۳۴۱-۳۴۸؛ حرانی، ابن شعبه، تحف العقول، ص ۲۱۶.

شدن، محدودیت‌هایی وجود دارد، به‌طور مثال: محدودیت حضور در مکان‌های ناسالم و نامناسب. زمانی که والدین و مربیان قصد دارند چنین محدودیت‌هایی را بیان کنند، فارغ از نکات، مقدمات و پیش‌زمینه‌های لازم، باید قرارگرفتن در محدودیت‌ها را طوری با بیان و لحن طیب و مناسب مطرح کنند که علاوه بر نظام‌مندی و چارچوب داشتن، مربی احساس آزادی خود را دچار لطمه نبیند. همچنین با ایجاد خاطره‌های عملی خوب و خوشایند از محیط‌ها و مکان‌های سالم مثل مساجد، کتابخانه و فضاها، فرهنگی، منزل اقوام یا همسالان هم‌فکر، گردش گروهی خانوادگی یا دوستانه با دغدغه‌های منتظرانه و... طوری کلام خود را مطرح کرده و گفتگو کنند که مربی به‌طور طبیعی و منطقی، محدودیت را با منطق پذیرفته و جایگزین مناسب هم برای تأمین حس خوشایند خود داشته باشد.^۱

ج) هدف‌گذاری در ارتباط و هویت اجتماعی مربیان مهدوی

تقویت شکل‌گیری هویت اجتماعی^۲ و بلوغ عقلی در مربیان مهدوی لازم است. تکامل انسان در ابعاد مختلف، وابسته به احیای هویت اجتماعی است؛ هر اتفاق رشددهنده‌ای در مسیر زندگی، منوط به داشتن بلوغ عقلی برای مواجهه مطلوب در جمع است. هم‌کلامی، هم‌فکری، هم‌دلی، همراهی، همکاری، هم‌نشینی، هم‌آهنگی در اجتماع و تقویت همچون ارتباط و تعاملی با دیگران، از

۱. ر. ک به: اخوت، احمدرضا، با کودکان خود طیب سخن بگوییم، ص ۴۱-۶۹؛ ریکارد، رابرت. چگونه دیگران را متقاعد کنیم؟ با گفتن و نوشتن. ترجمه مرگن قسقای پور، ص ۳۰؛ صادقی اردستانی، احمد، روش‌های تبلیغ و سخنرانی، ص ۲۷؛ مهدوی کنی، محمدرضا، نقطه‌های آغاز در اخلاق عملی، ص ۱۲۹؛ ذوالفقاری فر، قدرت و مروتی، سهراب و شیرخانی، محمدرضا، شاخص‌های سخن گفتن در اسلام، معرفت شماره ۱۹۷-۱۹۸ اردیبهشت ۱۳۹۳ سال بیست و سوم، شماره ۱۹۷ (ویژه علوم قرآنی) <http://marifat.nashriyat.ir/node/281>؛ جان مورگان، آیین آداب معاشرت (روان‌شناسی اجتماعی)، ترجمه: جهانگیر افخمی، ص ۳۵؛ حسین‌زاده، علی و قاسمی گورتی، هاجر، روش‌های شناختی آسیب‌زا در تربیت، با تکیه بر معارف علوی، سراج منیر، سال ۶، شماره ۲۰، پاییز ۹۴، ص ۵۸-۸۳؛ قائمی‌نیا، علی، خانواده و دشواری‌های رفتاری کودکان، مقدمه.

۲. هویت اجتماعی (Identity Social) در روان‌شناسی، ویژگی‌ها، باورها، شخصیت‌ها، مدل‌های ذهنی یا باورهای شخصی افراد نسبت به خود، یا در یک گروه اجتماعی را تشکیل می‌دهند. روند هویت اجتماعی می‌تواند خلاقانه یا مخرب باشد. عوامل تأثیرگذار بر شکل‌گیری هویت اجتماعی انسان‌ها شامل عوامل جغرافیایی، سیاسی و تاریخی، اقتصادی، عوامل فرهنگی و مؤلفه‌های تربیتی می‌باشند. هویت اجتماعی افراد، اغلب از طریق مدل تولید و تغییر دائمی الگوی ارزش‌ها، نمادها، تاریخ، اسطوره‌ها و سنت‌هایی که میراث متمایز جوامع مختلف را تشکیل می‌دهند، شکل می‌گیرد. هویت اجتماعی مفهومی است که می‌خواهد تعارضات موجود در هویت‌های گروهی را به‌نوعی کاهش داده و آن‌ها را تحت یک هویت اجتماعی، همگرا سازد و انگیزه همکاری، همدلی و همزیستی را میان افراد جامعه فراهم نماید. «اریک اریکسون: نخستین فردی بود که هویت اجتماعی افراد را از دیدگاه روان‌شناسی مورد مطالعه قرار داد، (جنکینز، ریچارد؛ هویت اجتماعی، ترجمه تورج یاراحمدی، ص ۵).

جمله شاخص‌های نشان‌دهنده هویت اجتماعی است.

هدف‌گذاری برای تقویت چنین ارتباط و تعاملی و به عبارتی، پرورش هویت اجتماعی در متربیان مهدوی چیست؟

- ✓ فعال‌سازی عزت و کرامت درونی برای فرد و همچنین رعایت آن در مورد طرف مقابل؛
- ✓ فعال‌سازی تأثیرگذاری در متربیان مهدوی، به‌گونه‌ای که بتوانند با اهتمام به امور خیر و سعی در راستای مقاصد الهی، در دیگران تأثیر گذاشته و آن‌ها را نیز به سمت دغدغه منتظر حقیقی شدن و تربیت مهدوی سوق دهند؛
- ✓ فعال‌سازی روحیه دستیابی به احسان و فضایل و ویژگی‌های منتظران حقیقی برای متربیان مهدوی و در گام بعد، ظرفیت‌سازی برای اینکه حسن و خیر را برای دیگران نیز طالب باشد؛
- ✓ فعال‌سازی روحیه اصلاح که متربیان مهدوی به‌جا و درست از نکات نقادانه گروه و اجتماع استفاده و تغییرات مثبت را در خود ایجاد کنند؛
- ✓ فعال‌سازی روحیه محاسبه و مراقبه با شکل‌گیری و پرورش هویت اجتماعی؛ این احساس که باید بندگان خدا و جامعه اسلامی را نیز در مسیر خدا راضی کنی، کمک خواهد کرد متربیان محاسبه و مراقبت بیشتری نسبت به رفتار و کردار خود داشته باشند.

د) اقدامات مهم برای شکل‌گیری و پرورش هویت اجتماعی در متربیان مهدوی

- ✓ ابعاد مختلف روابط، رصد و شناسایی شده و متناسب با هر رابطه، مهارت‌های بهره‌مندی از آن توسط مربیان به متربیان گوشزد و برای عملی شدن آن تلاش شود. به‌طور مثال: روابط انسانی، روابط خانوادگی، روابط دوستانه، روابط ایمانی و غیره؛
- ✓ به‌طور خاص، مهارت‌های مربوط به ارتباط سازنده بین منتظران و سایر افراد جامعه شناسایی و استفاده شود؛ به‌طور مثال، این روابط انواع مهارت‌های کلامی، هم‌فکری، هم‌دلی، هم‌افزایی و هم‌نشینی است که باید معرفی و عملیاتی شود؛
- ✓ برای روابط و تعامل، سطح آن، برنامه و جهت آن، غایت و زمان آن، تدابیر لازم اتخاذ شود. مثلاً هدف‌گذاری و تعیین مقصد برای خروجی این ارتباط و مهارت برای متربیان مهدوی که انجام شد؛

✓ مواردی مثل دستیابی به عزت و کرامت، احسان و خیرخواهی، تأثیرپذیری و تأثیرگذاری به جا و مناسب، اصلاح خود و دیگران و در ادامه، افزایش مراقبه و محاسبه که باید از طرف متربیان مهدوی انجام شود، مدنظر باشد.

ه) شناخت آسیب‌های روابط و تعاملات بر اساس هویت جمعی

شناخت آسیب‌ها در این مسیر، به متربیان مهدوی کمک می‌کند که آگاهانه این مهارت را در خود پرورش دهند؛ چراکه اگر ابعاد مختلف این رابطه تدبیر نشود، موجب ضرر و گمراهی افراد توسط یکدیگر خواهد شد:

✓ گاه آسیب‌ها در عدم وجود برنامه‌ریزی و هدف‌گذاری درست است که منجر به لعب و سرگرمی، لذت‌گرایی گمراه‌کننده، زیبایی‌های غفلت‌آورنده، تفاخر و مقایسه نامطلوب، طمع و حرص، افسردگی و بی‌تفاوتی، اهانت و تحقیر و غیره می‌شود؛

✓ گاه آسیب‌هایی به دلیل نبود ارتباط صحیح در زندگی ایجاد می‌شود. به‌طور مثال، نداشتن یک دوست و رفیق امین که موجب هم‌کلامی شود، زمینه را برای غیبت و تحقیر و استهزا و غیره آماده می‌کند. نداشتن یک مشاور خوب و مطمئن که موجب هم‌فکری می‌شود، موجب دریافت راهنمایی‌های نادرست از افراد فاقد صلاحیت می‌شود؛

✓ گاه آسیب‌هایی به جهت عدم اولویت‌سنجی و عدم توازن در روابط اتفاق می‌افتد. مثل اینکه اولویت دادن به رابطه انسانی و خانوادگی یا رابطه ایمانی، یا از جهتی دیگر، عدم وجود رابطه درست خویشاوندی، برخی حمایت‌ها را از متربیان دور کرده و بعضاً تعصب و سوگیری در تصمیمات سرنوشت‌ساز را به دنبال دارد.^۱

۱. ر.ک به: شریفی، فاطمه، راهکارهای پرورش هویت اخلاقی نوجوانان در سبک زندگی خانواده اسلامی، مقاله ۲، دوره ۴، بهار و تابستان، شماره پیاپی ۶، بهار و تابستان ۱۳۹۶، ص ۹۷-۱۱۸؛ جولیوس، گولد و کولب، ویلیام ل، فرهنگ علوم اجتماعی، ص ۲۹؛ توسلی، غلامعباس، نظریه‌های جامعه‌شناسی، ص ۲۸۱؛ برگر، پترول و لوکمان، توماس، ساخت اجتماعی واقعیت، ترجمه فریبرز مجیدی، ص ۲۳۶-۲۳۷؛ فی، برایان، پارادایم‌شناسی علوم انسانی، ترجمه مرتضی مردیها، ص ۹۳-۹۴؛ گیدنز، آنتونی، جامعه‌شناسی، ترجمه منوچهر صبوری، ص ۱۱۹؛ نائبی، هوشنگ و محمدیتلور، ستار، تأثیر سبک زندگی بر هویت اجتماعی (مطالعه تجربی جوانان شهر سمنان) مجله جامعه‌شناسی ایران، مقاله ۵، دوره ۱۴، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۲، ص ۱۳۱-۱۵۲؛ اخوت، احمدرضا، اصول و مهارت‌های بلوغ با هم بودن، ص ۱۴-۲۶.

و) ترویج میثاق‌های انسانی

ابتدا بر اساس فطرت و وجه فطری وجود انسان، قدرت ارتباط بین افراد تقویت می‌شود. منتظران مهدی موعود علیه السلام با هر گرایشی، نسبت به رعایت مواردی از اصول، دارای اشتراک هستند. به طور مثال، احترام به پدر و مادر، کمک به محرومین، مطلوب بودن کسب دانش، رعایت فضایل اخلاقی، توجه به محیط زیست و غیره که موجب پیوند آنان بر اساس مبنای فطری می‌شود. این عهد در قالب اجتماع می‌تواند نیاز انسان‌ها به یکدیگر و قدرت تفاهم بین آنان را بالا ببرد و از بی‌رحمی، بداخلاقی و ظلم، جلوگیری کند؛ البته در مورد انسان‌های آزاده‌ای که از آسیب‌های بالا پیراسته هستند و همچنان فطرت خود را پاک نگه داشته‌اند. همچنان که توسعه میثاق برادری که در اسلام و بین انصار و مهاجرین سابقه داشته، موجب همدلی و هم‌افزایی اجتماعی می‌شود.^۱

۵. مهارت تقویت اراده و کنترل (تقوآم‌حوری)

در این قسم از مهارت‌های عمومی مهدوی، برآنیم تا به این بحث بپردازیم که چگونه اراده و کنترل فرد بر خود، موجب تقوآم‌حوری شده و در نتیجه، انتخاب خیر و خوبی به صورت آگاهانه توسط متریان مهدوی صورت گرفته و عملیاتی می‌شود. مقدمه این بحث، تقویت طلب خیر در متریان است. برخی معتقدند «خیر» امر تفصیل یافته‌ای است که به نسبت سایر امور، دارای ترجیح عقلی است و پس از تعیین (با معیارهای عقلی)، گزیده شده و به مقام تحقق نائل می‌آید.^۲

۵-۱. نکات قابل توجه در آموزش مهارت تقوآم‌حوری و خیرگزینی

الف) برای تقویت جنبه آموزشی خیرگزینی توسط متریان مهدوی، باید مؤلفه‌سازی کرد؛ برای توضیح این قسمت، ابتدا با اقسام مؤلفه آشنا می‌شویم:

مؤلفه تفصیل: به معنای متمایز کردن مسائل و موضوعات از یکدیگر است که قدرت دستیابی به راه‌حل‌های مختلف و مشاهده‌های متنوع را به مربی مهدوی، در مسائل چالشی تربیتی می‌دهد؛

مؤلفه ترجیح: قدرت اولویت‌بندی مسائل و موضوعات مختلف نسبت به یکدیگر را بر اساس عقل و شرع، به متریان می‌دهد؛

مؤلفه تعیین: قدرت مشخص کردن موقعیت ترجیح داده‌شده را به متریان می‌دهد، در نتیجه

۱. اخوت، احمد رضا، اصول و مهارت‌های بلوغ با هم بودن، ص ۱۷۴-۱۸۶.

۲. اخوت، احمد رضا، فیاض، فاطمه و ادیب، مریم، اصول و مهارت‌های خیرگزینی، ص ۱۴.

متربیان مهدوی می‌توانند به سهولت و به بهترین وجه، با مسائل مختلف مواجه شوند؛

مؤلفه‌گزینش: اراده‌متربیان (با کمک مربیان و اصول تقویت اراده)، نسبت به خیر انتخابی افزایش می‌یابد؛
مؤلفه تحقق: امکان عمل به خیر را در زندگی سخت دوران انتظار برای متربیان مهدوی فراهم کرده و لازم است مربیان، قدرت حفظ و حراست از آن خیر را به فرد بیاموزانند.

ب) باید از نتایج برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و تفکر در این مرحله استفاده کرد؛

در نتیجه‌ی کسب مهارت‌های پیش‌گفته و انگیزه موجود در تربیتی رشدیافته، با مهارت‌های کسب‌شده قادر است به تشخیص خیر و ضرر پرداخته و از میان امور خیر، بهترین را انتخاب کند. نکته مهم، ایجاد قدرت تفصیل و مقایسه بین نفع و ضرر و توانمندی ترجیح خیر توسط متربیان است که مهم‌ترین عامل اختیار و انتخاب است. بدین ترتیب، مربی برای بهره‌مند شدن از اختیار، باید قدرت شناخت و آگاهی خود نسبت به مهدی موعود، حکومت مهدوی، ویژگی‌های یاران^۱ و منتظران^۲، آینده جامعه، عدالت‌گستری^۳ و مدینه فاضله^۴ موعود در مذاهب و ادیان^۵ و مباحث دیگر، برای گزینش

۱. رک به: الکورانی العاملی، علی، المعجم الموضوعی لأحادیث الامام المهدی، ص ۸۶۴، ۹۹۵ و ۱۰۰۱ ص ۸۶۷؛ الطوسی، الغیبة، ص ۲۸۵؛ طبرسی، الاحتجاج، ج ۲، ص ۴۶۷؛ کمال‌الدین و تمام النعمة، ج ۲، ص ۴۷۶، ح ۲۶ و ص ۴۴۳، ح ۱۶؛ الشیرازی، السید حسن، کلمة الامام المهدی، ص ۱۴۵.

۲. رک به: مجلسی، بحار الأنوار، ج ۵۱، ص ۳۰۰، ح ۱۹، ج ۵۲، باب ۱۸ و ۱۹، ص ۱۹۰-۱۹۱ و ج ۵۳، ص ۱۹۹-۲۰۰ و ص ۳۱۸-۳۱۹ (۳۱۲ حکایت)؛ الطوسی، الغیبة، ص ۴۰۰ و ۴۰۱؛ طبرسی، الاحتجاج، ج ۲، ص ۴۹۷؛ الزام الناصب فی اثبات الحجة الغائب، ج ۲، ص ۴۱-۸۳ (حکایت)؛ کلینی، الکافی، همان، ج ۱، ص ۵۳۴، ح ۱۸؛ صافی گلپایگانی، منتخب الأثر، ج ۳، ص ۱۲۶؛ نهاوندی، علی اکبر، حکایات عبقری الحسان فی أحوال مولانا صاحب الزمان (کل کتاب)؛ صحیفه مهدیه، ص ۴۵۴-۴۱۳؛ الامام المنتظر من ولادته الی دولته، ص ۸۱؛ اثبات الهداة بالنصوص والمعجزات من الامام الثاني عشر، ص ۴۶۳، ح ۱۱۲؛ جمعی از نویسندگان حوزه، چشم به راه مهدی، ص ۳۳.

۳. رک به: الکافی، همان، ج ۱، ص ۳۷۱، ح ۵ و الغیبة، النعمانی، همان، ص ۱۲۹، ح ۶؛ کمال‌الدین و تمام النعمة، همان، ج ۲، ص ۴۰۹، ح ۹؛ بحار الأنوار، همان، ج ۵۲، ص ۳۰۷، ح ۸۲؛ منتخب الأثر، همان، ج ۳، ص ۱۲۶.

۴. رک به: بحار الأنوار، ج ۳۶، ص ۲۵۳، ح ۶۹؛ الغیبة، نعمانی، همان، ص ۲۳۸، ح ۳۰؛ بحار الأنوار، همان، ج ۵۲، ص ۳۳۶، ح ۲۳؛ الغیبة، همان، ص ۲۰۵، ح ۹؛ الکافی، همان، ج ۸، ص ۳۹۶، ح ۵۹۷؛ بحار الأنوار، ج ۵۲، ص ۳۷۸، ح ۱۸۲؛ کمال‌الدین و تمام النعمة، همان، ج ۲، ص ۴۱، ح ۶؛ طبرسی، فضل بن حسن، اعلام النوری، ص ۴۲۵؛ بحار الأنوار، همان، ج ۵۲، ص ۳۳۹، ح ۸۴؛ تأویل الآیات الظاهرة، ص ۱۸۵؛ الغیبة، الطوسی، همان، ص ۴۷۲؛ بحار الأنوار، همان، ج ۵۲، ص ۳۳۲، ح ۵۷؛ المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۹، ص ۳۹۱-۳۹۳؛ اخلاقی، عبدالله، اصلاحات در حکومت حضرت مهدی، ص ۱۷۹؛ نگین آفرینش، ص ۱۸۳؛ کارگر، رحیم، آینده جهان (دولت و سیاست در اندیشه مهدویت)، ص ۲۳۱؛ گاسی به سوی نظریه پردازی در تعلیم و تربیت اسلامی، ص ۷۶؛ صدر، سیدرضا، راه مهدی، ص ۲۹.

۵. از جمله: الاحتجاج، همان، ج ۲، ص ۴۹۴؛ الغیبة، النعمانی، همان، ص ۲۴۴، ح ۴۵ و ص ۲۷۴، ح ۵۳؛ کمال‌الدین و تمام النعمة، همان، ج ۲، ص ۳۷۱، ح ۵؛ بحار الأنوار، همان، ج ۲۷، ص ۹۰، ح ۴۴؛ الکافی، همان، ج ۱، ص ۳۳۴، ح ۲؛ اعلام النوری، همان، ص ۴۶۲؛ بحار الأنوار، ج ۵۲، ص ۳۳۸، ح ۸۳؛ الغیبة، النعمانی، ص ۲۴۰، ح ۳۵؛ مسعودی، حسن، مهدویت و مدینه فاضله، از مجموعه چشم به راه مهدی، ص ۱۹۸-۲۰۵.

۶. رک به: اعلام النوری، همان، ص ۴۵۵؛ العسکری، السید مرتضی، ترجمه معالم المدرستین، ج ۱، ص ۵۳۱، ۵۵۷ و

درستی و نادرستی، افزایش دهد. علاوه بر آن با ارتقا دانش و بینش خود، بتواند نسبت به نفع حقیقی و نفع غیرحقیقی شناخت درست پیدا کرده و در نتیجه، انتخاب درستی انجام دهد.

نکته مهم آنکه: در پرورش مهارت اختیار و خیرگزینی و تقوآمحوری، پرورش مهارت تفکر و تعقل لازم است.^۱ به عبارتی، مهارت‌ها به نسبتی با یکدیگر دارای هم‌پوشانی بوده و از طرفی، به طور شبکه‌ای به هم مرتبط‌اند؛ یعنی تقویت یکی بر پرورش و تقویت دیگری اثرگذار است.

۵-۲. اقدامات عملیاتی برای تقویت مهارت تقوآمحوری در متربیان مهدوی

برخی اقدامات مؤثر که برای تقویت مهارت اراده و کنترل و تقوآمحوری می‌توان اشاره کرد، عبارت‌اند از:

الف) رصد و شناخت زمینه‌های زیستی و تربیتی متربیان

شناخت اقتضائات سنی متربیان و برنامه‌ریزی متناسب با آن، لازم است.^۲ به طور مثال، برای کودکان ۷ تا ۱۴ سال، اهمیت تأثیر کلام دوستان و مخاطبان، تقلیدپذیری،^۳ توجه به زیبایی جسمی در این گروه سنی، تأثیرات دوران بلوغ، رشد تفکر انتزاعی، تقویت یادگیری اجتماعی و قابلیت تأثیرپذیری و همچنین تأثیرگذاری، میل به دانستن و کنکاش و پاسخ به سؤالات،^۴ طلب باید و نباید و میل به عبودیت،^۵ بسیار حائز اهمیت است. در نتیجه، مربیان و والدین باید با مطالعه کافی، مشورت و

۵۸۰: ابن عربی الحاتمی. محمد محیی الدین، الفتوحات المکیة فی معرفة الاسرار المالکیة والملکیة، ج ۳، ص ۳۱۹. باب ۳۶۶: ابو داود. سلیمان بن اشعث، السنن، ج ۴، ص ۸۶-۹۰: الترمذی. عیسی بن محمد، سنن الترمذی، ج ۴، ص ۹۹: الهیتمی الشافعی، شهاب الدین، القول المختصر فی علامات المهدی المنتظر، مقدمه: ابن ابی الحدید معتزلی، عبد الحمید، شرح نهج البلاغه، ج ۷، ص ۵۹: اثبات الهداة بالتخصص والمعجزات من الاسام الثانی عشر، همان، ج ۳، ص ۶۱۹-۶۲۲: امینی، ابراهیم، دادگستر جهان، ص ۶۹-۷۵: هاشم حبیب، سید ناصر، در انتظار ققنوس، کاوشی در قلمرو موعودشناسی و موعود باوری، ص ۴۵.

۱. ر.ک به: اصول و مهارت‌های خیرگزینی، همان، ص ۱۴ و ۱۵.

۲. برای مطالعه بیشتر ر.ک به: ضرورت تدوین راهنمای اقتضائات سنی و مراحل رشد روانی دانش‌آموزان، برای والدین، سلامت نیوز، ۹۳/۷/۲۷، کد خبر: ۱۲۴۱۹۱، <http://www.salamatnews.com/news/124191/>.

۳. آشنایی با روش و سبک‌های تربیتی و چگونگی پیشگیری از آسیب‌های روابط دوستی و تأثیر محیط برای مربیان و والدین لازم است. مربیان و والدین باید هوشیارانه در صورت مشاهده تغییر رفتاری منفی مثل دروغ‌گویی، بی ادبی، عصبانیت، رفتارهای غیر دوستانه با هم نوع و ... اقدامات مناسبی را انجام دهند. از جمله ابتدا به طور عمیق‌تر وارد گروه دوستی شده و پس از شناسایی آسیب، به جای برحذر داشتن و اسباب قطع ارتباط و ایجاد تنش، به تدریج حلقه دوستی مناسب دیگری را تدبیر کنند.

۴. اگر والدین و مربیان در دادن آگاهی و ایجاد شناخت و توجه به سؤالات موفق عمل نکنند، مربی برای پاسخ به این اقتضا، سراغ گروه همسالان یا افراد دیگر خواهد رفت.

۵. در این گروه سنی میل وجود دارد که اگر برنامه دانشی، بینشی و روشی درستی اتخاذ نشود، این نیاز را به گونه‌ای نادرست تأمین می‌کند.

تکنیک‌های تعاملی و ارتباطی، نسبت به اقتضائات هر دوره سنی شناخت لازم را پیدا کرده و رفتار و گفتاری متناسب با گروه سنی را مدنظر داشته و از الگوهای تربیتی مناسب استفاده کنند.

ب) شناخت موانع رشد و ریشه‌های فقدان تقوا در متربیان

موانع طبیعی مثل عجله برای کارها، بی‌اعتنایی به کارهای مهم به دلیل بی‌حوصلگی یا عدم شناخت کافی؛ موانع مربوط به غرایز مثل خشم، شهوت، تأثیر اعتراض و انتقاد دیگران، طمع، القائات همسالان و تأثیر محیط، توسط متربیان و والدین شناسایی شده و متناسب با هر کدام، تدابیر تربیتی لازم در نظر گرفته شود.

توجه شود که معمولاً خشم و غضب و شهوت و طمع، در افراد موجب تقواگریزی و عدم توان برای کنترل نفس است. در نتیجه، زمینه‌ساز آسیب‌های مختلف فردی و اجتماعی در تربی می‌گردد. لازم است والدین و مربیان با مطالعه و مشاوره، تلاش کنند کنترل نفس، عزت نفس و اعتماد به نفس را در متربیان تقویت کرده و ضمن آن، راهکارهای کنترل خشم، شهوت و طمع را به آنان بیاموزانند.

ج) اصلاح مدل گفتگوهای رایج و تمرین گفتگوی صحیح برای بیان مطالب به متربیان و والدین آن‌ها، برای تمرین انتخاب آگاهانه

* جملات آمرانه و دستوری تبدیل به جملات قابل انعطاف و قابل تصمیم‌گیری - البته در قالب یک برنامه منظم - باشد. به جای: «الآن باید تکالیف مدنظر مربی مهدوی را بنویسی»، بگویید: «می‌توانی الآن بازی نکنی و در عوض بعد از انجام تکالیف، با خیال آسوده و زمان بیشتری بازی کنی». به جای: «الآن نباید این فیلم نامناسب را ببینی»، بگویید: «امروز تلویزیون زیاد دیدی، اگر الآن خاموش کنی، عصر با هم به پارک می‌رویم یا کار مورد علاقه تو را انجام خواهیم داد»؛

* زمینه‌سازی برای قدرت انتخاب و تصمیم‌گیری و خیرگزینی و تمرین آن به صورت مستمر و علاوه بر آن، تقویت بُعد عاطفی و ارتباطی متربیان با مربیان و والدین، باید مدنظر باشد تا حرف‌ها و چالش‌های خود را با آرامش، با مربی و والدین در میان بگذارند؛

* در مقابل اشتباه کودک و نوجوان، ابتدا شنونده خوبی باشیم و سپس گوینده. اجازه دهیم فکر کند و با آرامش، دلیل انجام کار خود را توضیح دهد؛

* به جای پرسش و زیر نظر داشتن مکرر، قصه و موضوعی را در همان راستا طرح کرده و در قالب گفتگو به آن پردازیم؛

* جدال احسن کنیم. مثلاً به جای اینکه بگوییم: «دوباره میوه‌هایت کپک زد و اسراف شد»، بگوییم: «این همان میوه سالمی است که مدرسه برده‌ای، به نظرت چرا این طور شده؟». به جای اینکه بگوییم: «چرا جلوی مهمان‌ها دروغ گفتی یا بی ادبی کردی»، بگوییم: «دلیل اینکه این مطلب را این گونه جلو میهمان‌ها گفتی چه بود؟ اگر این گونه در مقابل بزرگ‌تر نظرت را مطرح می‌کردی بهتر نبود؟»

د) طرح سؤال و کمک و همراهی در جستجو و تحقیق، برای پاسخ به سؤال

چرا باید دروغ نگوییم؛ دلایل عقلی، عاطفی، تأثیرات اجتماعی، نکته شرعی و قرآنی، دروغ نگفتن را با سؤال مطرح کرده و بر اساس مستندات درست، برای او توضیح دهیم. یکی از ویژگی‌های منتظران حقیقی، راست‌گویی است؛ پس او باید پس از علم به چرایی‌های دروغ نگفتن و دانستن ثمرات راست‌گویی، به سمت صداقت ترغیب شود.

ه) انتخاب شیوه‌های مناسب و مطلوب ذائقه‌متریان، برای تقویت تقوای محوری، در راستای

اهداف تربیت‌مهدوی

توجه و عنایت به مواردی مثل نیاز به تحرک، تأمین شادی و نشاط، کمک به تصور و تصویرسازی در مورد خیر و مدینه فاضله و پرورش خیال صحیح در این رابطه، استفاده از مدل‌های متنوع برای بیان نکات تربیت‌مهدوی، استفاده از برنامه‌های جمعی و گروهی و تقویت حس حمایت و پشتیبانی در گروه‌سازی، تنوع قالب‌های آموزشی و پرورشی، برای تربیت‌متریان لازم است. البته توجه شود معمولاً از سن ۱۰ سالگی، نوعی احساس بزرگ شدن در کودکان پیش می‌آید که مربیان و والدین باید مرز کودکی و نوجوانی را مدنظر داشته و حتی در نوع گفتار و رفتار خود، تفاوت‌های لازم را ایجاد کنند. از نصیحت‌ها و امر و نهی‌های مکرر و آزاردهنده دوری کرده و از مدل‌های مشورتی و دوستانه، برای گفتگو بهره ببرند.

و) در نظر گرفتن نکات لازم و ظرافت‌های جنسیتی و اقتضائات دخترانه و پسرانه

در تربیت‌مهدوی و در تقویت مهارت‌ها از جمله مهارت تقوای محوری، اکثر مؤلفه‌ها و راهبردها فراجنسیتی است، اما در برخی موارد توجه به تفاوت‌های جنسی لازم است؛ از جمله توجه به تفاوت سن بلوغ، توجه به تفاوت‌های احکام، قوت خیال در دختران نسبت به پسران، تفاوت دختران و پسران در فعالیت‌های گروهی، توجه به نقش‌های خواهری و مادری و اقتضائات آن و تفاوت آن با

۵-۳. راهبردها و راهکارهای تقویت تقوا در متربیان مهدوی

راهبردهای زیر را می‌توان در این راستا پیشنهاد داد:

- ✓ توجه دادن به معنای خیر و اختیار
- ✓ تقویت قوه اختیار با فعال‌سازی تفکر و تعقل
- ✓ ارتقای فهم نفع و ضرر
- ✓ تشخیص انواع نفع و ضرر و پرورش قدرت برخورد با تراحم نفع و ضرر
- ✓ شناخت اهداف و سیاست‌گذاری تربیت مهدوی^۲ به جهت ارتقای توان مقایسه صحیح و ارتقای توان ترجیح در موقعیت‌ها
- ✓ در ضمن آن، فعال کردن مؤلفه‌های اختیار
- ✓ ارتقای توانمندی برای تفصیل خیر و ترجیح خیر
- ✓ توانمندسازی برای معیارگزینی برای ترجیح و همچنین تعیین مصداق خیر در شرایط خاص
- ✓ در ادامه، توانمندسازی برای گزینش خیر و توان مقابله با عوامل اخلاص در گزینش صحیح
- ✓ در نتیجه، توانمندسازی در تحقق و عملیاتی کردن کار خیر و صحیح.^۳

برای تحقق راهبردهای ذکر شده، راهبردهای محوری نیاز است که به توضیح آن می‌پردازیم:

الف) اهمیت راهبرد تقویت هدفمندی و انگیزه‌بخشی در متربیان

محور تمرکز در راهبردها، توجه به راهبرد تقویت هدفمندی و انگیزه‌بخشی در متربیان است. به این

۱. ر.ک به: حسینی، سید هادی، تفاوت‌های بیولوژیک زن و مرد (بدن، روان و هوش)، ص ۲۳۰-۲۶۰، پیره، روزه، روان‌شناسی اختلافی زن و مرد، ترجمه حسین سروری، مقدمه: سکلتون و همکاران، تفاوت‌های فردی، ترجمه یوسف کریمی و فرهاد جمهوری، ص ۵-۲۸، بستان نجفی، حسین، اسلام و تفاوت‌های جنسیتی، مقدمه: زیبایی‌نژاد، محمدرضا، جایگاه خانواده و جنسیت در نظام تربیت رسمی، ص ۱۲-۲۳، قائمی، علی، اسلام و تربیت دختران، ص ۲۰-۵۷، تفکیک نقش‌ها و مرزهای جنسیتی در جامعه با تأکید بر آثار تربیتی، پناهی، علی احمد، اسلام و علوم اجتماعی، سال ششم، پاییز و زمستان ۱۳۹۳، شماره ۱۲، ص ۸۳-۱۰۲، جنسیت در تربیت اسلامی، مجله تربیت اسلامی، شماره ۸، علم الهدی، جمیله، ۱۳۸۸/۷/۲۱.

۲. نجم، نجمه و ناصر خاکی، حسن، نگاهی راهبردی به سیاست‌گذاری فرهنگی مهدوی (مبتنی بر روایات)، نشریه پژوهش‌های مهدوی، تابستان ۱۳۹۲، شماره ۵، ص ۱۱۵-۱۳۰.

۳. ر.ک به: اصول و مهارت‌های خیرگزینی، ص ۵۵-۱۲۰، مظالمی، رجبعلی، تربیت معنایی انسان، مقدمه.

صورت که:

- ✓ متربیان باید برای نهادینه کردن ویژگی‌های منتظران حقیقی در خود، توانایی در نظر گرفتن اهداف و برنامه‌ریزی کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت را در خود تقویت کنند؛
- ✓ به تناسب آن، توانمندی عملیاتی کردن اهداف و برنامه‌ها را با انگیزه مناسب داشته باشند؛
- ✓ شیوه مهم در این مسیر در گام اول، توجه دادن متربیان به مفهوم زمان و نقش آن بر اساس تفسیر سوره عصر و مباحث روان‌شناسی و جامعه‌شناسی است؛
- ✓ در گام بعدی، باید نتایج نامطلوب از دست دادن زمان را با مصادیق و داستان‌های واقعی برای آنان بازگو گردد؛
- ✓ در ادامه، موانع برنامه‌ریزی درست را مطرح کرده و به‌طور کارگاهی و مصداقی، چگونگی رفع موانع را بیاموزند؛
- ✓ سپس به‌طور عملی برای اهداف خود، به تدریج و گام‌به‌گام برنامه‌ریزی کنند؛
- ✓ در کلان‌برنامه تدریجی خود بتوانند برای امور جزئی نیز برنامه‌ریزی مطلوب داشته باشند؛
- ✓ توجه داشته باشید که سن ۷ تا ۱۴ سالگی، یکی از مقاطع مهم در ارتقای توان برنامه‌ریزی است.^۱ در نتیجه، مربیان و والدین به‌طور عملی و در قالب کارگروهی بخواهند هر فردی، یک هدفی را برای خود در نظر گرفته، نکات انگیزه‌بخش،^۲ مسیر تحقق آن هدف، برنامه‌ریزی کلان و همچنین برنامه‌های جزئی خود را برای تحقق آن بنویسد. به‌طور مثال: از مواردی چون هدف معلم شدن در آینده شروع کنند و بعد هدف‌هایی مرتبط با زندگی و تربیت مهدوی انتخاب کنند. سپس تعدادی از افراد، کار خود را بر روی تابلو پیاده کنند و بقیه به اتفاق مربی، نظر دهند تا این مهارت تقویت شود.

بر این اساس، لازم است کودکان در هفت سال دوم زندگی خود، اهداف اصلی و کلی زندگی خود را

۱. اصول و مهارت‌های خیرگزینی، ص ۱۲۴ - ۱۲۸؛ رادفر، شکوفه و دیگران، راهنمای کاربردی مهارت‌های زندگی جوانان مهارت تصمیم‌گیری، ص ۱۰؛ هاروارد، مدیریت زمان، مترجم: شفیع، نرگس، مقدمه: تریسی، برایان، مدیریت زمان، ترجمه ژان بقوسیان و بنفشه عطرسائی، کتابخانه الکترونیکی امین، ص ۲۱-۱۰۳.

۲. برای مطالعه بیشتر ر.ک به: نیکونژاد، زهرا و حسومی، ولی‌الله، بررسی روش‌های ایجاد انگیزه دینی از منظر سیره تربیتی اهل بیت (ع)، فصلنامه مهندسی فرهنگی، سال ۹، شماره ۸۳، بهار ۹۴، ص ۴۱-۶۴؛ نجاتی، محمد عثمان، قرآن و روان‌شناسی، بنیاد پژوهش‌های اسلامی، مشهد: بخشی، علی‌اکبر، مبانی انگیزش از دیدگاه اسلام، فصلنامه معرفت، ش ۵۰، ص ۵۶-۷۱، ۱۳۸۰.

شناسایی و بتوانند به مهارت برنامه‌ریزی برای تحقق آن دست یابند.

ب) اهمیت راهبرد مصونیت‌سازی از طریق مکان‌ها و زمان‌های مؤثر در تربیت دینی

- ✓ استفاده از ظرفیت مساجد برای آموزش، کارهای گروهی، کارهای فرهنگی، تمرین در گروه همسالان از طریق ارتباط مربیان و والدین با مراکز مهدوی و ستاد اقامه نماز برای تقویت و توانمندسازی ائمه جماعات و مدیریت مساجد؛
- ✓ استفاده از ظرفیت فعل نماز برای تقویت تقوای محوری و خیرگزینی؛
- ✓ استفاده از ظرفیت زمان‌های خاص چون اعیاد، مناسبت‌های ملی و مذهبی، شب قدر و شب جمعه برای فعالیت‌های تربیتی مهدوی.

ج) اهمیت راهبرد استفاده از ظرفیت‌های خاص کلمات قصار، جملات حضرت مهدی (عج) به

نائبان خاص و مخاطبان مسلمان برای تحریک و انگیزه بخشی به متربیان مهدوی

مربیان برخی از جملات و پاسخ‌های حضرت را برای متربیان بیان کنند؛
 نجات شیعیان از گمراهی از طریق عنایت حضرت: توقیع حضرت به آخرین نائب خود در اواخر غیبت صغری و عبارت «فَقَدْ وَقَعَتِ الْغَيْبَةُ الثَّامَةُ...» که آغاز غیبت کبری و نشانه‌های آن و علائم ظهور را بیان فرموده‌اند،^۱ نشان می‌دهد که حضرت، مردم را در سرگردانی و ناآگاهی رها نکرده‌اند و با اعلام غیبت کبری و نشانه‌های آن، اظهار داشتند که منتظر باشند و بکوشند که حق را بشناسند تا گمراه نشوند.

پاسخ‌گویی حضرت به پرسش‌های فقهی، علمی و عقیدتی مردم و مناظره با مخالفان؛ نائبان، مرجع مراجعات مردم در مسائل و مشکلات علمی و اخلاقی، معتبرترین سند علمی و تربیتی و تعیین‌کننده حقانیت در شبهه‌های کلامی و عقیدتی بودند؛ چنان‌که از نائب دوم حضرت در مورد مفوضه و عقایدشان و پیروی از آن‌ها سؤال شد، ایشان نظر مفوضه در نسبت دادن خلق و رزق به ائمه را تکذیب و آن را از شئون ذات الهی ذکر کردند. مردم نیز چون می‌دانستند که نواب با حضرت در ارتباط هستند، سخنان آنان را با اطمینان می‌پذیرفتند.^۲ به واسطه این کار نائبان، اطمینان و آرامشی پدید می‌آمد که از شدت بحران نبود امام می‌کاست. نائبان، وکلا را تشبیه می‌کردند و هر دو در جهت

۱. المعجم الموضوعی لاحادیث الامام المهدی، ص ۱۰۱.

۲. اثبات الهداة بالنصوص و المعجزات من الامام الثانی عشر، ص ۷۵۷، ح ۴۳.

تحکیم و تثبیت فقیهان مرجع، اقدام می‌کردند و مردم را برای طلب سؤالات و مشکلات از فقیه در زمان غیبت کبری، آماده می‌ساختند.^۱

امیدبخشی و همدلی با شیعیان: حضرت صاحب الامر علیه السلام برای ایجاد آمادگی در شیعیان و اعلام مراقبت از اعمال و رفتار و گفتار آن‌ها، چنین بیان می‌دارد: «ما به همه اخبار و احوال شما علم داریم و چیزی از اخبار شما از ما دور نمی‌ماند».^۲ این چنین، ضمن اعلام همراهی، شیعیان را متوجه کنترل و نظارت دقیق خود می‌کنند.

در بیانی دیگر درباره رسیدگی به امور مردم، ضمن امید دادن و همدلی با آن‌ها می‌فرماید: «ما در رسیدگی و سرپرستی شما کوتاهی نکرده و یاد شما را از خاطر نمی‌بریم و اگر جز این بود، دشواری‌ها و مصائب بر شما فرود می‌آمد».^۳ بیان چنین عبارتی از جانب يك امام و مولا، آثار تربیتی عمیقی در قلب و عمل متربیان و منتظران می‌تواند داشته باشد.

در بیانی دیگر، حضرت در مورد کیفیت بهره‌وری از ایشان، ضمن اعلام امان و امنیت برای اهل زمین، شیعیان را مطمئن می‌کنند که اگرچه حضور ظاهری ندارند، اما همچون خورشید پشت ابر، آثار و برکات خود را ارزانی می‌دارند: «اما کیفیت بهره‌وری از من در دوران غیبتم، همچون بهره‌وری از خورشید است؛ هنگامی که ابرها آن را از دیدگان بپوشانند و من برای اهل زمین، موجب امان و امنیت هستم، همچنان که ستارگان برای اهل آسمان موجب امان می‌باشند. پس از آنچه به شما مربوط نیست، پرسش نکنید... و برای تعجیل فرج بسیار دعا کنید که به راستی همین دعا، فرج شماست».^۴

برخی جملات امام زمان علیه السلام، برگرفته از کلام و توقیعات ایشان به زبان کودکان و نوجوانان:

۱. فرزند عزیزم... سلام...

می‌دانم در حوادث و مشکلات روزگار گرفتاری.

تو نیاز به یک پناهگاه داری تا تو را آرام کند.

آیا می‌دانی خداوند حل مشکلات و آرامشت را به عهده ما گذاشته و ما پناهگاه مردم هستیم.

من همواره از تو محافظت می‌کنم.

پس بیا در پناه من تا آرام شوی...

۱. «غیبت صغری و وضعیت فرهنگی شیعه (۳)»، مجله موعود، ش ۲۹ و ۳۰، سال ششم، ۱۳۸۰، ص ۸۱.

۲. الاحتجاج، ج ۲، ص ۴۹۷.

۳. همان.

۴. همان، ص ۴۷۱.

و دین خدا را با اطاعت از ما یاری کن...

۲. فرزند نازنینم... سلام...

هرگز از نظرم دور نیستی و هیچ‌گاه فراموش نمی‌کنم؛ چرا که در مشکلات، کنارت هستم و در مقابل دشمنانت، یاور و همراهت هستم تا آسیب نبینی.

عزیز دلم... تو نیز مرا فراموش نکن.

با توسل به خاندان من، سر تسلیم به آستان حضرت دوست بگذار.

۳. فرزند کوشا و مهربانم... سلام...

درد دلی با تو دارم...

مهربانم، می‌دانی سبب دوری من از تو چیست؟

اگر همه با هم مهربان بودید و با هم یکدل می‌شدید، با صلح و امید، من هم عاشقانه در میانتان می‌آمدم.^۱

نکته مهم آنکه: متناسب با سنّ تربی، ایجاد زمینه عقلانی برای پذیرش منجی موعود و همچنین ایجاد زمینه عاطفی و ارتباط قلبی برای پذیرش و باور حضرت و محبت به ایشان لازم است. به عبارتی، تعادل بین تربیت عقلانی، تربیت ایمانی و تربیت عاطفی، باید توسط مربیان فرهیخته، با توجه به سنّ تربی و اقتضائات هر گروه سنی، مدیریت شود.

د) راهکار مهم توجه به توقعات و ذهنیت دیگران از متربیان و متربیان از دیگران و رفتار

مناسب یا نامناسب در پاسخ

نسبت صحیح توقعات دوطرفه، پاک کردن ذهنیت‌های منفی و عدم قضاوت بر اساس پیش‌زمینه‌های ذهنی، به فرد کمک می‌کند که بتواند رفتار صحیح و ناصحیح خود را بهتر ارزیابی و مدیریت کند.^۲

ه) راهکار تقویت مهارت شنیدن و پذیرش موعظه حسنه

شنیدن موعظه و حضور در درس اخلاق و گسترش نقل‌های مربیان و واعظان - به‌ویژه اگر عمل‌گرا باشند -، در تربیت مهدوی بسیار تأثیرگذار است. هرچند توصیه و راهکار اول، تقویت واعظ درونی و

۱. برگرفته از کلام امام زمان (عج)، تنظیم: حوزه علمیه بانو امین تهران

۲. رک به: مهارت حسن‌گزینی، ص ۱۹۳-۲۱۵.

نفس است که خود بهترین مراقب و محافظ است و با مهارت محاسبه و مراقبه، به آن می‌توان رشدی مضاعف داد.

از طرف دیگر، قرار گرفتن در مقابل وعظ دیگران، به‌ویژه بر اساس سن و جنسیت، مراقبت‌های خاصی دارد؛ چراکه در سنین خاصی، در جنسیت خاصی و در شخصیت‌های خاصی، انزجار از موعظه و نصیحت وجود دارد. از طرف دیگر، نوع جلسه وعظ، کوتاهی و بلندی، استمرار و زمان متناوب و غیره، در تأثیرگذاری اهمیت دارد. گاه هم‌نشینی انسان در جلسه وعظ که از اهل خانواده یا دوستان باشند یا در قالب یک جلسه و کلاس درس علمی باشند، در سطح تعامل و گفتگو پیرامون مباحث وعظ اثرگذار است.

تقویت میل و رغبت به وعظ و بالابردن اشتیاق به وعظ پیرامون آموزه‌های تربیتی مهدوی، با استفاده از روش و تکنیک مناسب، جدید، مهارت محور، بازی محور، قصه محور، نمایش محور و خلاقانه، برای مربیان مهدوی بسیار حائز اهمیت است. در نتیجه، باید بر اساس مباحث تخصصی و کارشناسان خبره، برای بالابردن قدرت اثرپذیری وعظ و همچنین گام بعدی، اشتیاق به حضور و استمرار آن در مربیان مهدوی و در ادامه، بالا بردن قدرت انعطاف آنان برای تغییر متناسب با وعظ صحیح شنیده شده، استفاده کرد و تدبیرهای مناسب اندیشید.^۱

ضمن آنکه واعظان و مربیان مهدوی باید برای افزایش توان بلاغت در کلام، عمل به علم و نصیحت گفته شده، استفاده از شیوه جذاب هنری و روش‌های متنوع، در ترویج آموزه‌های مهدوی تدبیر کنند. همچنین، از طریق جریان‌سازی و شبکه‌سازی میان منتظران با ائمه مساجد، اساتید، مربیان مهد، معلمان مدرسه، فرهنگسراهای شهرداری، مدیریت پارک‌ها و بوستان‌ها، چاپ کتب مفید و ارتباط با ناشران علاقه‌مند، تولیدکننده‌های لوازم التحریر و اسباب‌بازی‌ها و...، کارهای شایانی انجام داد.

۱. ر.ک به: اخوت، احمدرضا، اصول و مهارت‌های حسن‌گزینی، ص ۲۷۱-۲۸۰؛ جندی، مریم، عوامل پذیرش و عدم پذیرش موعظه از منظر آیات و روایات، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی - دانشکده ادبیات و علوم انسانی، چکیده: باقری‌نیا، حسن، روش تربیتی موعظه: چالش‌ها و آسیب‌ها با تأکید بر آموزه‌های قرآنی، مقاله ۳، دوره ۵، شماره ۱۶، بهار ۱۳۹۳، ص ۵۷-۷۵؛ لورا، برک، روان‌شناسی رشد، ترجمه یحیی سیدمحمدی، ج ۱، مقدمه؛ نقیب‌زاده، میرعبدالحمید، نگاهی به فلسفه آموزش و پرورش، مقدمه؛ زارعان، محمدجواد و دیگران (۱۳۹۱)، رویکردهای رایج به تربیت ارزش‌های دینی و مقایسه آن‌ها با رویکرد اسلامی، اسلام و پژوهش‌های تربیتی، سال چهارم، شماره ۲ (پیاپی ۸)، ص ۹۳۲؛ باقری، خسرو، نگاهی دوباره به تربیت اسلامی، ج ۲، ص ۲۵-۵۲.

۶. مهارت عمل در کنار علم (مهارت عمل گرا شدن)

بعد از پرورش و تقویت اراده و کنترل نفس و تقوای محوری، لازم است برای عملیاتی شدن علم و دانش موجود تلاش کرد. هرچند این عنوان، نتیجه مهارت تقوای محوری است، اما با توجه به اهمیت و ضرورت آن، در مهارتی جداگانه به آن می پردازیم.

مربیانی مهدوی در دوره نوجوانی - که در اواسط و اواخر دوران بلوغ هستند -، به سمت رشد عقلانی حرکت می کنند. در نتیجه، آمادگی دریافت حقایق را به شکل تفصیلی، کاربردی و جزیی دارا بوده و باید قدرت عمل بر اساس آن دانش و حقیقت را در آن ها تقویت کرد؛ زیرا توان ادراکی فعال تر شده و به تناسب آن، رشد عقلی، توان عملی و رفتاری نیز در آن ها تقویت خواهد شد.

۱-۶. نکات قابل توجه در آموزش مهارت عمل به علم

علم و شناخت حقیقی نسبت به تربیت مهدوی و سیاست گذاری مهدوی و اهداف آن^۱ همراه با عمل از جمله ضروریاتی است که باید والدین و مربیان برای تقویت و فعال سازی آن، با هم تدبیری بیندیشند. نکاتی در این بحث قابل توجه است:

✓ توان فکری و درک خوب، زمینه ساز قدرت عمل است که البته باید برای مربیان مهدوی، نهادینه کردن ویژگی های منتظران حقیقی به گونه های مختلف یادآوری شود؛

✓ یکی از راه های یادآوری، بیان دانش و حقایق لازم در مورد حکومت مهدوی و یاران حضرت، به صورتی است که حس مسئولیت پذیری آن ها را تحریک کرده و به عمل سوق دهد؛ (مهارت شناختی که تفصیلی بحث شد)

✓ نقطه عطف بودن عقل در دوران نوجوانی، می طلبد با توجه به توصیه های قبلی، گروه هایی را بین مربیان شکل داد تا به صورت جمعی و در کنار هم، برای خود و دیگران، طرح و برنامه عملیاتی مناسب ارائه دهند؛

✓ توجه به عزت نفس، کرامت و تقویت اعتماد به نفس مربیان، در عمل گرا شدن آنان بسیار مؤثر است. در نتیجه، لازم است در مورد بالا یا مورد بعدی، مسئولیت پیگیری و برگزاری به مربیان داده شود. نکته مهم آنکه، به انتخاب و اختیار مربیان در سن نوجوانی اهمیت بسیار داده شود که اجبار، لطمه های جبران ناپذیری خواهد داشت؛

۱. علم به حقیقت مهدی موعود، مدینه فاضله، هست و نیست های آن و باید و نبایدهای آن، شیوه های درست زندگی در دوران عصر غیبت و وظایف منتظران.

❖ تلاش برای یافتن معیارهای عقلی، به مربی نوجوان کمک می‌کند تا زندگی فردی و روابط خود با دیگران را به خوبی تنظیم کند. والدین و مربیان برای استخراج، گفتگو و بحث پیرامون معیارهای عقلی و شاخص آن در دوران غیبت و چگونگی تثبیت و عمل بر اساس آن، باید از متخصصان و منابع معتبر بهره‌مند شوند. توانمندی در قوه‌ی عقلانی با معیار و شاخص کمک می‌کند که مربیان مهدوی در دوران غیبت و شرایط خاص آن و با توجه به مهارت تقوای محوری و خیرگزینی، بتوانند انتخاب‌های شایسته‌ای در عمل داشته باشند؛^۱

❖ به نقل از یکی از مؤلفان، خواندن سوره فاطر برای نوجوانان مربی و والدین و مربیان در خصوص تقویت علم و عمل بر مبنای حسن حقیقی، تقویت عزت‌مندی و کرامت، قدرت زیابینی در عرصه‌های مختلف زندگی، افزایش خلاقیت، مواجهه با افراد و برخوردهای مختلف و واکنش مناسب و غیره، توصیه شده است.^۲

نکته مهم

با توجه به مهارت شناختی - که در بحث‌های آینده مطرح خواهد شد-، نکته آن است که با وجود علم و شناخت نسبت به مهدی موعود (عج) و حکومت جهانی حضرت، مدینه فاضله و ویژگی‌های منتظران، دلیل فاصله علم و عمل در مربیان چیست؟ فرض‌هایی قابل تصور است:

- ❖ علم و دانش بیان‌شده در کتاب‌ها و طرح‌شده از طرف والدین و مربیان، نیاز مربیان مهدوی را برطرف نکرده است؛
- ❖ علم لازم را آموخته، ولی با شرایط و اقتضائات زندگی او تناسبی ندارد و نتوانسته بین آن هماهنگی ایجاد کند؛
- ❖ علم و شناخت حاصل‌شده، متناسب با نیاز و زندگی اوست، ولی به کار نمی‌بندد تا از ثمرات

۱. ر.ک به: کیاشمشکی و سبحانی، حسین و صادقی، محمدباقر و معلمی، حسن، از عقلانیت نظری تا عقلانیت عملی (معیار عقلانیت)، کتاب نقد، بهار ۱۳۸۶، شماره ۴۲، ص ۲۹۵-۳۳۴؛ فخار، وحیده، بررسی و تبیین «نظریه عقلانیت اعتدال‌گرا و معیارهای آن در حوزه باورهای دینی» از منظر اندیشمندان غربی، اندیشه نوین دینی، دوره ۱۲، شماره ۴۴، سال (۲۰۱۶-۶)، ص ۴۵-۶۰؛ آهنگران، محمدرسلول، عقلانیت و علم معیار تمایز معنویت در اسلام از معنویت در سایر مکاتب، دوره ۷، شماره ۱۳، بهار و تابستان ۱۳۹۵، ص ۱-۲۳؛ اخوت، احمدرضا، مهارت حسن‌گزینی، ص ۹-۱۲؛ جوادی آملی، عبدالله، منزلت عقل در هندسه معرفت دینی، اسراء، مقدمه.

۲. اخوت، احمدرضا، مهارت حسن‌گزینی، ص ۱۲-۱۳.

آن بهره‌مند شود؛

- ✓ علم و شناخت حاصل شده، متناسب با نیاز و زندگی اوست و به کار می‌بندد، اما نیت، هدف یا مسیر او درست نیست تا از برکات آن استفاده کند؛
- ✓ علم و شناخت حاصل شده، متناسب با نیاز و زندگی اوست و به کار می‌بندد، اما استمرار و استقامت لازم را ندارد و زود از انجام عمل خسته می‌شود، در نتیجه موقتی است؛
- ✓ در عمل دچار اشتباهاتی می‌شود که به جای تجربه و جبران کارهای گذشته، اشتباه را تکرار می‌کند و افسوس می‌خورد که یارِ امام زمان نشده است؛
- ✓ علم کافی دارد، ولی در بخش‌های انگیزشی دچار اشکال است؛
- ✓ علم و انگیزه کافی دارد، اما به دلیل ازدحام و مشغله کاری و عدم تمرکز، فرصت کافی برای تفکر و برنامه‌ریزی عملیاتی در زمینه منتظر واقعی شدن را ندارد؛
- ✓ گاهی هم همه موارد درست و آماده است، اما مهارت تفکر و برنامه‌ریزی صحیح در این زمینه وجود ندارد؛
- ✓ برخی عوامل عملیاتی نشدن علم، به محیط، دوستان و مربیان، فشار روحی اطرافیان، تصور ناکارآمدی دین، شک و تردید، ناسازگاری با عقل، ناسازگاری با علم، حتی عواملی چون فقر، روان‌پریشی، مغایرت برخورد و عمل و اعظان و سخنگویان مباحث مهدوی با گفته‌هایشان، خواسته‌های نفسانی، تهاجم دینی و... برمی‌گردد.

۲-۶. راهکارهای لازم برای تقویت مهارت عمل به علم

برای حل بی‌عملی به علم باید والدین و مربیان مهدوی، ضمن پیشگیری، اقدامات زیر را انجام دهند:

الف) معرفی شایسته و بایسته آموزه‌های تربیتی مهدوی

- ✓ طرح خردمندانه دین و تدبیر آن برای حکومت موعود و آخرالزمان در راستای تکمیل و عملیاتی کردن اهداف خداوند از تربیت کامل عقلی و ایمانی بشر - به خصوص در دوران انتظار -، برای متربیان بیان شود؛
- ✓ طرح آرامش‌بخشی دین و طرح سازگاری دین با آموزه‌های علمی و امکان عمل، برای متربیان توضیح داده شد؛
- ✓ به طور خاص به متربیان گفته شود که مدینه فاضله مهدوی، با عمل به علم محقق خواهد

شد؛

✓ پیاده‌سازی و عملیاتی کردن آموزه‌های تربیتی با کمک و پشتیبانی والدین و مربیان مهدوی، به متربیان گوشزد شود؛

ب) آشنایی با روش‌های دینی، اخلاقی و روان‌شناسی برای انسان‌سازی متناسب با هر عامل‌شناسایی‌شده

✓ در این شرایط باید تلاش کرد با یافتن عامل اصلی و فرعی در این زمینه، با کمک مربیان و والدین آگاه، فاصله بین علم و عمل در متربیان به تدریج کم شده و به استاندارد خود نزدیک شود؛

✓ مواردی که به کاستی‌های مهارتی در بخش‌های قبلی بازمی‌گردد، توسط مربیان مجدداً طرح و ضعف عملی آن مورد ارزیابی و آسیب‌شناسی قرار گیرد. اگر هم عمل نکردن تربی به علم موجود، عامل دیگری دارد، شناسایی شده و متناسب با آن، راه حل مناسب اتخاذ شود؛
✓ به طور مثال، با ارائه الگوهای سخت‌کوش که مجدانه برای عمل به علم خود تلاش می‌کنند؛
✓ بالا بردن ارزش عمل بر اساس تبیین آموزه‌های مهدوی و انگیزه‌بخشی به واسطه رضای خدا و امام زمان (عج)؛

✓ بررسی ابعاد عمل و اثرات آن در وضعیت موجود و وضعیت مطلوب و تصمیم‌گیری برای ایجاد تحول؛

✓ توضیح برای ترک اعمال بی‌فایده یا کم‌فایده و انرژی‌بر، با ذکر مثال‌های عینی و ملموس برای متربیان؛

✓ اتخاذ راه حل و روش‌هایی برای مراقبت از فراموشی اعمال و راه‌هایی برای تذکر و یادآوری؛
✓ انجام عمل به وسیله امروز و فردا نکردن و انجام عمل در همان لحظه مهم و غیره؛

از طرف والدین و مربیان قابل اجراست.^۱

۱. ر.ک به: بهرامی، محمد، دین‌گزینی، عوامل و راه‌حل‌ها در پرتو قرآن، پژوهش‌های قرآنی ۱۳۸۳ شماره ۳۷ و ۳۸ و ویژه‌نامه قرآن و آسیب‌های اجتماعی، ص ۳۸-۶۹؛ احمدی، احمد، روان‌شناسی نوجوانان و جوانان، ص ۳۵؛ آیزنبرگ، نانسی، رفتارهای اجتماعی کودکان، ترجمه بهار ملکی، ص ۱۱۱-۱۵۲؛ شیخاوندی، داور، جامعه‌شناسی انحرافات و مسائل جامعه‌ی ایران، ص ۱۹۹؛ اخوت، احمدرضا، مهارت‌های حسن‌گزینی، ص ۲۳-۴۱.

ج) راهکار توجه به تأثیر تقویت باورهای اعتقادی و عاطفی بر عمل گراشدن

✓ باورهای هر انسانی از لایه‌های درونی‌تر به لایه‌های بیرونی رسیده و بروز عملی پیدا می‌کند. اگر متربیان مهدوی بتوانند در باورهای متربیان تأثیرگذار باشند و باورهای اعتقادی آنان را نسبت به قابلیت تربیتی حکومت مهدوی و آموزه‌های تربیتی ایشان، رشد داده و به احسن تبدیل کنند، قدرت عمل نیز در فرد بیشتر شده و زمینه‌ای است تا فرد به سمت احسن اعمال رود؛ (در مورد این قسمت در بخش مهارت اعتقادی صحبت شد).

✓ از طرف دیگر، باید مربیان بر خلق رابطه عاطفی میان متربیان با خدا و امام زمان علیه السلام تلاش کنند، چراکه عواطف انسان - که همان دوست‌داشتنی‌های اوست -، مدیریت عمل او را به عنوان منتظر در دست می‌گیرد و او را به سمت رضایت خدا و امام زمان او سوق می‌دهد. در نتیجه با رعایت مهارت عاطفی - که در گذشته مطرح شد - و توجه یافتن به اثرگذاری حُسن عاطفه در حُسن عمل، راهکار عملیاتی شدن، خود را نشان می‌دهد. اگر فرد با ملاک و شاخص عاطفی صحیح به محبت حقیقی خدا و اهل بیت علیهم السلام پی ببرد، پاسخ در مقابل عاطفه و محبوبیت خود به دستورات خدا و کسب رضایت مهدی موعود علیه السلام تلاش می‌کند. یکی از توصیه‌های جدی در این رابطه، مطالعه روایات و سیره اهل بیت علیهم السلام در مواجهه با مهدی موعود علیه السلام و بحث انتظار و مطالعه نامه‌ها و توقیعات امام زمان علیه السلام است؛ البته در این زمینه مربیان باید به کنترل عواطف ناصحیح و تدبیر برای هیجانات ناشی از آن، متناسب با سن متربیان نیز برنامه داشته و آمادگی لازم را داشته باشند.

✓ از طرف دیگر، منصف ظهور باور صحیح به مهدویت و آموزه‌ها و برنامه‌های تربیتی مهدوی و همچنین احساس و عاطفه حقیقی به محبوب و امام زمان علیه السلام، مسلماً فرد را به سمت رفتار حُسن سوق خواهد داد و این، همان نزدیک شدن به «عمل به علم» است. این حُسن رفتار، هم در جهت مقاصد فردی و کسب ویژگی‌های منتظر حقیقی است و هم مسلماً در راستای مقاصد اجتماعی؛ چراکه فرهنگ انتظار دارای جهت‌گیری جامعه و مردم اجتماع نیز خواهد بود؛

✓ برخی نکات در این رابطه، در بحث راهکار کارگروهی و ایجاد پشتیبان و حامی برای متربیان در جمع گروهی منتظران مورد عنایت بود؛

✓ نکته بعدی، توجه به ترجیح کارهای حُسن نسبت به یکدیگر است. زمانی که کاری با مقاصد

فردی خوب، ولی با سنجهی مقاصد اجتماعی خوب‌تر است، آیا متربیان یاد گرفته‌اند که در ترجیح رابطه‌ها، احسن آن را انتخاب کنند.^۱ لازم است مربیان در این رابطه نیز با مطالعه کافی و کسب مهارت‌ها، آمادگی لازم را داشته باشند.

از این‌رو با توجه به بررسی تعدادی از مهارت‌های عمومی، زمینه برای مهارت‌های تخصصی در زمینه تربیت مهدوی در فصول بعدی آماده شده و به بررسی مهارت تخصصی شناختی، عاطفی و غیره می‌پردازیم. لازم به ذکر است که رابطه بین مهارت‌های عمومی و تخصصی دو طرفه است. به عبارت دیگر، با تقویت و توانمند شدن در شناخت مهدی موعود و سیره تربیتی ایشان، نیز تقویت عاطفه و محبت حقیقی، زمینه خودآگاهی، برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری، تفکر خلاق، تقویت اراده و کنترل نفس، تقوای محوری و عمل‌گرایی در متربیان فراهم می‌شود. از طرف دیگر، دانستن و پرورش مهارت‌های عمومی ذکرشده، تربی را به ضرورت و اهمیت مهارت‌های تخصصی سوق می‌دهد. بنابراین بین مهارت‌های عمومی و مهارت‌های تخصصی در این نگارش، رابطه‌ای دوطرفه برقرار است که توانمند شدن در هر یک، بر تقویت دیگری تأثیرگذار است. از سوی دیگر، ارتباط و هماهنگی خاصی بین مهارت‌ها و راهکارهای ذکرشده وجود دارد که باید مربیان و متربیان، برای پیشبرد اهداف تربیت مهدوی بدان توجه کافی نمایند.

۱. برای مطالعه بیشتر رک به: دانیل گلن، هوش عاطفی و نقش حیاتی آن، ترجمه حمیدرضا بلوچ، ص ۴-۱۰؛ مصباح یزدی، محمدتقی، معارف قرآن، ج ۳، انسان‌شناسی، ص ۴۲۹، ۴۳۰، ۴۳۱؛ ژان کلود برنگیه، گفت‌وگوهای آزاد با ژان پیازه، ترجمه دکتر محمدمنصور و دکتر پریرخ دادستان، مقدمه: مطهری، مرتضی، مقدمه‌ای بر جهان‌بینی اسلامی، ص ۲۹ و ۴۸؛ همو، گفتارهای معنوی، ص ۸۰؛ ضرابی، عبدالرضا، فلسفه اخلاق، مجموعه مقالات تربیتی: تربیت دینی، اخلاقی و عاطفی، ص ۲۷۸؛ جلالی، حسین، درآمدی بر بحث «بینش»، «گرایش»، «کنش» و آثار متقابل آن‌ها، معرفت ۱۳۸۰ شماره ۵۰.

فصل سوم

مهارت ها و راهکارهای شناختی تربیت مهدوی

استاد محترم و ارجمند
دکتر سید علی حسینی

از این فصل به موضوع «مهارت‌های تخصصی تربیت مهدوی» (با عنایت به تعریف ذکرشده در فصل کلیات) خواهیم پرداخت. همچنان‌که مطرح شد، در این اثر ارتباط تنگاتنگی بین مهارت‌ها و راهکارها وجود دارد. بر مبنای ویژگی‌های مهم اشاره‌شده در قسم مهارت‌ها، دادن علم و آگاهی (شناخت)، ایجاد علاقه و انگیزه (تحریک عاطفه و ایجاد شوق)، و رفتارهای عملی توأم با آرامش و ارتباط مؤثر (خودسازی و تمرین رفتار و کردار صحیح)، بسیار مهم است. در این فصل، مهارت و راهکارهای شناختی، به‌عنوان گام آغازین دارای اهمیت است.

منظور از «مهارت شناختی»، توانایی روانی است که با روند رشد فیزیکی همراه است و به ما اجازه می‌دهد اطلاعات مختلف را پردازش کنیم. به عبارت دیگر، توانایی تفکر و استدلال، صحبت کردن، به خاطر سپردن، سازماندهی کردن، درک و فهمیدن، بخشی از آن است که در طول دوران کودکی پرورش پیدا می‌کند.^۱

در نتیجه، مراد از مهارت شناختی نسبت به مهدی موعود در این نگارش، شامل معرفت و آگاهی افراد درباره موعود عادل و حکومت و جامعه زمان اوست. به تناسب این معرفت و شناخت داده‌شده به مربیان، توانایی تفکر و استدلال آنان نسبت به چالش‌های عصر غیبت، صحبت کردن در مورد برنامه‌های حکومت مهدوی و مدینه فاضله، سازماندهی کردن افکار و برنامه‌ریزی مناسب و درک و فهم صحیح نسبت به وظایف منتظران حقیقی، ارتقا پیدا می‌کند. در ادامه نیز بر بینش و نگرش امیدوارانه ذهنی (تفکر مثبت) مربیان به جامعه آینده، اثرگذار بوده و تأثیر آن در زمان حال نمایان می‌شود.

در قسمت اول، مهارت شناخت حضرت و در قسمت دوم، راهکارهای تحقق این مهارت مورد بحث قرار می‌گیرد.

۱. ر.ک به: خنیفر، حسین و پورحسینی، مزده، مهارت‌های زندگی، ص ۲۴-۳۸.

۱. مهارت شناخت صحیح و معرفت به حضرت مهدی علیه السلام (به عنوان موعود و مصلح آخر الزمان)

شناخت صحیح و ایجاد نگرش درست نسبت به دین، اهداف دین، موعود آخر الزمان، مدینه فاضله، برنامه‌ها و دولت مهدوی که زنجیره‌وار موجب شناخت حضرت مهدی علیه السلام - به عنوان منتظر حقیقی - می‌شود، زمینه‌ساز امید و انتظار مثبت برای آمدن و دیدار حکومت مهدوی است. در ادامه، شوق و محبت به حضرت و گفتار و برنامه‌های ایشان ایجاد می‌شود و یکی از ثمرات آن خودسازی، اطاعت‌پذیری است. از این رو، کسب مهارت و توانمندی شناختی، گام مهمی برای زمینه‌سازی کسب توانمندی‌های دیگر است.

در گام اول، شناخت شخص حضرت مهدی علیه السلام از طریق قرآن، پیامبران و امامان معصوم علیهم السلام مدنظر است. پس از این مرحله، در گام بعد راهکارهای عملی تحقق این شناخت که از مسیر توضیح اهداف، تبیین برنامه‌ها، توصیف خواسته‌های حضرت نسبت به منتظران و غیره به دست می‌آید، بیان خواهد شد.

برخی از عناوین و توضیحاتی که در این زمینه برای فرزندان و مربیان می‌تواند مفید باشد، ذکر می‌شود که لازم است ابتدا مربیان و اولیا به شناخت صحیحی دست یابند و در گام بعد، متناسب با سنّ تربی، توضیحات مناسب را ارائه کنند.

الف) شناخت حضرت مهدی علیه السلام از طریق آیات قرآن

قرآن کریم طبق سبک و اسلوب خود، به ترسیم طرح کلی از آینده جهان و بشارت عصر‌هایی از ظلم پرداخته است؛ از جمله: آیات ۵ و ۶ سوره قصص، ۵۵ سوره نور، ۱۰۵ سوره انعام، ۳۳ سوره توبه، ۲۸ سوره فتح، ۹ سوره صف، ۸۱ سوره اسراء، ۶۱ سوره زخرف و...^۱

هدف ما پرداختن به این آیات نیست، بلکه نتایج آن در بُعد تربیتی مورد نظر است، اما به عنوان شاهد مثال، در روایتی از امام باقر علیه السلام ذیل آیه ۱۰۵ سوره انبیاء، در تفسیر عبارت «عِبَادِی الصَّالِحُونَ» مصداق آن، حضرت مهدی علیه السلام و اصحاب ایشان معرفی شده‌اند.^۲ یا در تمثیل و استشهاد ائمه علیهم السلام در مورد حیات و ممات زمین، حیات زمین به عدالت حضرت مهدی علیه السلام، بعد از موت زمین به واسطه

۱. مبارک، عبدالرحیم، فی رحاب الامام المهدی، ص ۱۱۶ الحسینی الصدر، السید علی، الامام المنتظر من ولادته الی دولته، ص ۱۷، ۲۴، ۳۰، ۲۸ و ۳۳.

۲. قمی، علی بن ابراهیم، تفسیر القمی، ج ۲، ص ۷۷.

ظلم و جور^۱ و به عنوان حیات طیبه تعبیر شده است.^۲

از مجموع آیات که به طور مستقیم یا غیرمستقیم به موضوع مهدویت اشاره دارد، چنین برمی آید که خداوند به گروهی از مسلمانان که دارای دو صفت ایمان و عمل صالح هستند، سه نوید داده است: استخلاف و حکومت در زمین (آیه ۵ سوره قصص و آیه ۵۵ سوره نور)؛ نشر آیین حق به طور اساسی در همه جا (آیه ۲۸ سوره فتح و آیه ۳۳ سوره توبه)؛ از میان رفتن تمام اسباب خوف و ناامنی (آیه ۵۵ سوره نور).

این موارد، نمایانگر بشارت خداوند به هنگام حضور مصلح جهانی در میان مردم است. مقدمه حضور مصلح، اصلاح و تربیت مردم است که محوریت آیات قرآنی در موضوعات مختلف، اصلاحات فردی^۳ و اصلاحات اجتماعی^۴ است و به زمینه سازی برای آمادگی عقلی و ایمانی بشر کمک می کند. در کنار آن، خداوند با بشارت آمدن منجی و توصیف روزگار نهایی و دعوت به صبر و انتظار، بر اهمیت موضوع مهدویت تأکید می کند.

به عبارت دیگر، قرآن کریم روشی ویژه و منحصر به فرد برای مطرح کردن موضوع مهدویت به کار گرفته و تمام اصول خود را در این الگو نهادینه کرده است. همچنین با توجه به سنت های تخلف ناپذیر الهی، تحقق این آرمان بزرگ الهی را به بشریت نوید داده و به منتظران راستین امام مهدی عج، بینشی روشن و مسیری صحیح و انگیزه ای متعالی بخشیده است و آنان را به سوی سازندگی همه جانبه در دوران انتظار، فراخوانده و شاخص ها و ویژگی های منتظران را نیز ترسیم فرموده است.^۵

ب) شناخت حضرت از طریق پیامبران

پیامبران و امامان ع، معلمانی از جانب خدا برای اصلاح و تربیت بشر هستند. البته معلم جهانی و مصلح نهایی در آیات قرآن، حضرت مهدی موعود عج است^۶ که برای اصلاح و تربیت جامع و کامل بشر ظهور خواهد کرد.

۱. بحار الأنوار، ج ۵۱، ص ۵۴، ح ۳۷؛ کمال الدین و تمام النعمة، ج ۲، ص ۶۶۸، ح ۱۳.

۲. الکورانی العاملی، علی. المعجم الموضوعی لاحادیث الامام المهدی. ص ۹۵۲.

۳. طباطبایی، سید محمد حسین. المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۱۸، ص ۲۴۱ و ۲۴۲.

۴. از جمله: مائده، آیه ۱۵؛ حجرات، آیه ۱۳؛ لقمان، آیات ۲۰ و ۲۱ و... رک به: المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۱۸، ص ۳۵۰ و ۳۵۱؛ اخلاقی. عبدالله، اصلاحات در حکومت حضرت مهدی عج، ص ۳۷، ۳۹، ۴۰، ۴۱ و ۵۰.

۵. حکیم، سید منذر، «جایگاه دکرین مهدویت در اسلام از منظر قرآن کریم»، فصلنامه انتظار، ش ۱۶، سال پنجم، ۱۳۸۴، ص ۲۱۱.

۶. قصص، آیه ۵؛ نور، آیه ۵۵؛ توبه، آیه ۳۳؛ صف، آیه ۹؛ فتح، آیه ۲۸؛ هود، آیه ۸۶.

در دیگر کتب مقدس، در بشارت‌های عهدین قدیم و جدید و زبور، اشاراتی است که در مورد ظهور يك منتظر بشارت می‌دهد و کیفیت حکم او و شیوه ارتباط او با خدا را بیان می‌کند که در این اشارات، با سخنان پیامبر و اهل بیت علیهم‌السلام تشابهات فراوانی یافت می‌شود.

از جمله این موارد، در سفر اشعیا ۱۱: ۲، ۳، ۴، ۶، ۸، ۹ و ۱۰ است که در مورد صفات موعود منتظر بیان شده است: «... حلول می‌کند بر او روح رب و روح کلمه و فهم و روح مشورت و قوه و روح معرفت و ترس خدا... حکم می‌کند به انصاف و عدل... آن روزی که بالا خواهد گرفت «قائم» پرچم را برای امت‌هایی که طلب می‌کنند او را و انتظار می‌کشند او را». و عبارات آن، با صفات بیان شده در روایات اسلامی که مهدی منتظر علیه‌السلام با حکم و فهم می‌آید و به عدل و عدالت برای ساکنان زمین و با حکم داود علیه‌السلام قضاوت می‌کند و...، مشابه است.

در مورد زمینه‌سازی انبیا، با توجه به آن که برنامه همه ادیان و راهبرد همه انبیا علیهم‌السلام احیا و تربیت انسان بوده است، در اعتقاد اسلامی، حکومت و تربیت مهدوی، تجلی آخرین فرصت ادیان (بقیه‌الله) در این جهت تلقی شده است؛ چنان که حضرت مهدی علیه‌السلام در ابتدای ظهور، در سخنرانی خود می‌فرماید: «من باقی مانده آدم، بهترین فرزند نوح، برگزیده نسل ابراهیم علیه‌السلام و برگزیده‌ترین [از خاندان] محمد صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم هستم».^۲ در واقع، نهالی که حضرت آدم علیه‌السلام کاشت و یک صد و بیست و چهار هزار پیامبر آن را آبیاری کردند، در حکومت مهدوی به بار می‌نشیند. در سخن پیشوایان دین آمده است: «خوشا به حال آنانکه این زمان را درك کنند و اگر ما هم آن زمان را درك می‌کردیم، در یاری امام زمان علیه‌السلام می‌کوشیدیم».^۳

در حقیقت، این رغبت و شوق پیشوایان دین، بدین دلیل بوده که چشم‌انداز آرمانی همه انبیا و امامان، در حکومت مهدوی تحقق می‌یابد و از این دوره است که تکامل بشری شتاب می‌یابد؛ هرچند در زمان‌های قبل زمینه‌سازی تربیتی صورت گرفته است، ولی افراد برخلاف عصر پیش از ظهور، از زمان تحقق این دوره تا انتهای تاریخ، می‌توانند با کمترین کوشش و هزینه، به رشد و کمال دست یابند. بنابراین بدیهی است که تمامی ادیان و رسولان و امامان، احساس خوبی به این عصر و این حکومت داشته باشند و از آن به نیکی یاد کنند.

۱. شیخ مفید، الارشاد فی معرفة حجج الله علی العباد، ج ۲، ص ۳۸۶؛ فی رحاب الامام المهدی، ص ۲۲.

۲. النعمانی، الغیبة، ص ۲۸۱، ح ۶۷؛ بحار الأنوار، ج ۵۲، ص ۲۳۸، ح ۱۰۵.

۳. النعمانی، الغیبة، ص ۲۷۳، ح ۵۰؛ بحار الأنوار، ج ۵۲، ص ۲۴۳، ح ۱۱۶.

موارد مطرح‌شده در مورد منجی در کتب مقدس و تبلیغ و ترویج آن از طرف پیامبران الهی، آماده‌سازی ذهنی افراد بشر در تمام ادیان درباره وجود و ظهور منجی در آخرالزمان، توصیه به کسب آمادگی و اصلاح خویش و جامعه و در انتظار او بودن و بیان توصیفات و خصوصیات او، ازجمله زمینه‌سازی‌هایی است که انبیا علیهم‌السلام برای ایجاد درك و فهم در آیندگان درباره منجی آخرالزمان و اهمیت این مسئله برای آن‌ها انجام داده‌اند. «روز موعود» نتیجه تلاش‌های انبیا از آغاز پیدایش است که همگی بسترسازان تحقق آن روز هستند.^۱

بدین ترتیب، بهترین روش برای هدایت و تربیت انسان، جهت بخشیدن به حیات اوست. قرآن، بهترین و عالی‌ترین روش هدایتی را داراست و آیه ۹ سوره اسراء بر این مطلب اشاره دارد؛ چرا که قرآن، روح انسانی را با بهترین روش رشد می‌دهد؛ به‌گونه‌ای که انسان هم قادر است مسائل سودمند و حکیمانه را درك نماید و هم راه عملی را به‌خوبی طی کند.^۲

این روش، در بحث تربیت کلی الهی و نیز در بحث زمینه‌سازی اعتقادی مهدویت، در کلام خدا جلوه‌گر است و در کنار آن، رهنمودهای رهبران دینی نیز مکمل این روش تربیتی است. هم‌چنین بزرگواران دینی ما در جهت تفهیم و ایجاد باور درست درباره مهدویت (غیبت، انتظار و ظهور)، گام برداشته‌اند که پس از کسب معرفت و بصیرت درباره آن، باید بر اساس آن عمل کنیم. به فرموده امام علی علیه‌السلام: «علم و عمل، پیوندی نزدیک دارند و کسی که دانست، باید عمل کند؛ چرا که علم، عمل را فرا خواند، اگر آن (عمل) را یافت، می‌ماند و گرنه کوچ می‌کند».^۳

ج) شناخت حضرت از طریق ائمه معصومین علیهم‌السلام

با توجه به بررسی گفتار و سیره ائمه علیهم‌السلام، یکی از رسالت‌های آنان، آماده‌سازی افراد و جامعه برای عصر غیبت، انتظار و ظهور است. نقطه عطف زمینه‌سازی برای موضوع مهدویت، از زمان پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم آغاز شد و طبق نقل‌هایی،^۴ گویی شناخت سیره حضرت محمد صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم، شناخت سیره و سلوك امام زمان علیه‌السلام است.^۵

به‌طورکلی، امامان معصوم علیهم‌السلام در مسیر ایجاد آمادگی علمی، ذهنی و روحی مردم، طبق برنامه و

۱. مطالب قسمت انبیا برگرفته از: تاریخ ما بعد الظهور. ص ۱۹۷؛ دکترین مهدویت. ص ۸۱ و ۸۲.

۲. جوادی آملی، عبدالله. هدایت در قرآن. ص ۱۷۴؛ مطهری، مرتضی. احیای تفکر اسلامی. ص ۲۰.

۳. نهج البلاغه. حکمت ۳۶۶.

۴. بحارالانوار. ج ۳۶، ص ۳۰۹، ح ۱۴۸؛ کمال‌الدین و تمام النعمه، ج ۱، باب ۲۳، ص ۲۵۰.

۵. الامام المنتظر من ولادته الی دولته. ص ۳۸.

دستور الهی و به ترتیب منطقی قدم برداشته‌اند. این هادیان در عرصه‌های مختلف و با بیان‌های متفاوت، موضوعات مهمی را در زمینه مهدویت تبیین کرده و سبب ایجاد آمادگی برای عصر غیبت و ظهور شده‌اند.

با کمک گرفتن از بیان اهل بیت (ع)، ضمن ارتقا شناخت مرییان، پیشنهاد می‌شود موارد زیر برای فرزندان و متریان به طور ساده توضیح داده شود:

یک: ایجاد معرفت و آگاهی درباره اصل مسئله غیبت، انتظار و ظهور و معرفی حضرت مهدی (عج)
۱. نوید آمدن مصلح جهانی و معرفی ایشان: در گام اول، ائمه (ع) از طریق بشارت به آمدن حضرت مهدی (عج) و معرفی ایشان، در مسلمانان آمادگی علمی و روحی ایجاد کرده‌اند.

۲. توصیف عصر غیبت و دوران انتظار: درباره دوران انتظار، سازنده بودن انتظار و معرفی آن به عنوان برترین عبادت، توصیف عصر غیبت و شرایط و اسرار آن، روایات متعددی بیان شده است؛ از جمله موضوعات مهم آن، امتحانات عصر غیبت و جدا کردن مؤمنان حقیقی از افراد سست ایمان است^۱ که به منظور آماده‌سازی مسلمانان برای این امتحان، بر آن تأکید فراوانی شده است.

۳. توصیف عصر ظهور و عدل‌ورزی و اصلاحات حضرت: تأکید ویژه و توصیف ویژگی‌های جسمانی، روحانی و معنوی و اخلاقی حضرت، توصیف عصر غیبت و اوضاع آن، تبیین انتظار و معرفی صفات منتظران حقیقی، تبیین سیره و روش حکومتی حضرت مهدی (عج) در عصر ظهور، بیان شرایط اقتصادی، رفاهی، قضایی و فرهنگی در زمان حکومت حضرت، شرح صفات یاران و کارگزاران او، سخنرانی حضرت در زمان ظهور و حتی پیمان‌نامه اخلاقی^۲ حضرت پیش از تشکیل حکومت جهانی خود و عهد و پیمانی که از یاران و کارگزاران خود می‌گیرد و... همه از مواردی است که چهارده معصوم (ع) در روایات، برای معرفت و آگاهی امت اسلامی بیان فرموده‌اند.

دو: دعوت به ثابت قدم بودن متریان در زمان طولانی شدن مدت غیبت و بیان پاداش، جهت ایجاد انگیزه و رغبت

جهت تحقق این موضوع، تدابیر زیر از طرف ائمه (ع) با رویکرد تبیین موارد زیر در گفتارشان، در نظر گرفته شده است:

۱. ر.ک: بحار الأنوار، ج ۵۴، ص ۲۱۴ و ج ۳۶، ص ۲۹۱، ح ۱۱۴؛ خزائن قمی، کفایة الأثر، ص ۲۹.

۲. ر.ک به: النعمانی، الغیبة، ص ۲۰۲؛ امامت و مهدویت، ج ۲، ص ۳۵۱.

۳. ر.ک به: کمال الدین و تمام النعمة، ج ۱، باب ۲۳، ص ۲۵۱.

۴. النعمانی، الغیبة، ص ۶۳۲.

- ✓ توصیه به پایداری در دین در زمان غیبت و در نتیجه دوست حضرت فاطمه علیها السلام بودن؛^۱
- ✓ توصیه به ثابت قدم بودن به امر ائمه در زمان غیبت و هم‌رتبه بودن با امیرالمؤمنین علیه السلام در روز قیامت؛^۲
- ✓ توصیه به ثابت قدم بودن به امر ائمه و بشارت به حُسن ثواب از جانب خدا؛^۳
- ✓ منتظران ظهور و معتقدان به امامت مهدی علیه السلام، خالصان و شیعیان راستین ائمه علیهم السلام.^۴

در این قسمت، بیانات معصومان علیهم السلام بر محوریت ایجاد شناخت برای منتظران نسبت به سختی‌های ایام غیبت و همچنین درک مشکلات و سختی‌های امت در عصر غیبت از سوی ائمه علیهم السلام و دلداری دادن به آنان و دعوت به امیدواری و ثابت قدم بودن آنان است. معصومان علیهم السلام با کلام خود، به روشنی انسان‌ها را آگاه و آماده می‌سازند؛ از لحاظ تربیتی و روانی، زمینه شوق به انتظار، صبر در برابر سختی‌های عصر غیبت را زمینه‌سازی می‌کنند و در یک راهکار تربیتی دیگر، با بشارت به پاداش‌های ثابت قدم بودن، امت را دعوت به پذیرش و عمل می‌نمایند.

سه: شناساندن منتظر و تبیین فضل مؤمنین منتظر و توصیه برای انتظار حقیقی از طرف ائمه علیهم السلام برای تحقق این مطلب، ایجاد شناخت نسبت به منتظران و ویژگی‌های آنان، باعث ایجاد آمادگی، انگیزه و شوق برای دستیابی به صفات منتظران حقیقی در افراد می‌گردد؛ لذا ائمه علیهم السلام آگاهی‌های لازم و انگیزه‌بخش را نسبت به صفات منتظران بیان کرده و در این زمینه فرهنگ‌سازی کرده‌اند:

- ✓ ایمان، عمل صالح و به‌جا آوردن مراتب بندگی از خصوصیات منتظران حقیقی؛^۵
- ✓ مأیوس نشدن در دوران انتظار و باقی ماندن بر ایمان؛^۶
- ✓ اخلاص، یقین و ایمان از صفات منتظران حقیقی؛^۷
- ✓ تقوای الهی برای حفظ دین در دوران غیبت؛^۸
- ✓ انتظار همراه با خلق نیکو و پرهیزگاری، از خصوصیات اصحاب قائم علیه السلام.^۹

۱. کمال الدین و تمام النعمة، همان، ص ۳۱۱.

۲. بحار الأنوار، همان، ج ۵۱، ص ۱۰۹، ح ۱.

۳. بحار الأنوار، ج ۵۲، ص ۱۴۵، ح ۶۶.

۴. همان، ج ۳۶، ص ۳۸۷.

۵. بحار الأنوار، ج ۲۴، ص ۲۱۴، ح ۱؛ کمال الدین و تمام النعمة، ص ۶۵۶، ح ۱.

۶. بحار الأنوار، ج ۵۲، ص ۱۲۳، ح ۷.

۷. همان، ج ۵۱، ص ۱۱۰، ح ۲؛ کمال الدین، ص ۳۰۴، ح ۱۶.

۸. اثبات الهداة بالنصوص والمعجزات من الامام الثاني عشر، ص ۴۴۲، ح ۱۴.

۹. بحار الدنوار، ج ۵۲، ص ۱۴۰، ح ۵۰.

بیانات ائمه علیهم‌السلام به‌گونه‌ای است که توصیه‌ها و تلاش آنان را در جهت آموزش انتظار حقیقی به منتظران، جلوه‌گر می‌سازد و نکات دقیق و مهمی را در عبارات خود، برای الگوگیری امت اسلامی بیان می‌دارند و تلاش می‌کنند از همان ابتدا و در دوران قبل از غیبت، شاخصه‌ها و ملاک‌های منتظران حقیقی را در نزد مردم نهادینه نمایند.

ایمان، عمل صالح، به‌جا آوردن مراتب بندگی، مأیوس نشدن و امیدواری، اخلاص، یقین، تقوا و خلق نیکو، ازجمله‌ی صفات مطرح‌شده و توصیه معصومان علیهم‌السلام به ما برای تحقق این صفات در درونمان است. گویی دل انسان می‌لرزد و متوجه این هشدار می‌شود: «مبادا من، امید خود را در این غیبت طولانی از دست بدهم و به دنبال آن، ایمان و یقین من سست گردد».

با این تنبّه، انگیزه‌ای حاصل می‌شود که به دنبال شناخت صحیح برخیزد و با خالص کردن خود و روحیه امید، در تقویت ایمان و یقین بکوشد و این‌گونه اثر کلام و نوع تربیت قبل از غیبت، بروز و ظهور می‌یابد، به‌گونه‌ای که آثار آن نه فقط در زمان حضور ائمه علیهم‌السلام، بلکه تا این زمان، جاری است.

زمینه‌سازی عمل در زمان غیبت و ارائه الگوی عملی به منتظران، یعنی عملیاتی کردن مراحل قبل از مهارت‌شناختی با تدابیر ائمه علیهم‌السلام صورت گرفته، تا بعد از شناخت لازم، زمینه‌سازی برای عمل ایجاد شود که در مهارت‌های عملی بدان خواهیم پرداخت.

همان‌طور که بیان شد، در مهارت‌شناختی، پرداختن به برخی مصادیق و توضیح آن از طرف اولیا و مربیان برای فرزندان و متربیان، لازم است. شایسته است اولیا و مربیان متناسب با سن مخاطبان خود، در مورد آشنایی با حضرت مهدی علیه‌السلام، حکومت ایشان و منتظران حقیقی و ویژگی‌های یاران ایشان، با فرزندان و متربیان گفتگو کنند.^۱

۲. راهکارهای عملی برای تقویت مهارت‌شناختی متربیان نسبت به تربیت مهدوی

بایسته است موارد ذیل جهت ایجاد آگاهی و شناخت درست متربیان، به آنان یادآوری شده و توضیحات کافی و علمی به آنان داده شود.

۱. نکات کاربردی در زمینه گفتگوی موضوع محور، مسئله محور و متن محور، در فصل هشتم همین اثر ارائه شده است.

الف) راهکارهای شناختی زمینه‌ساز

توجه دادن متربیان به نگرش درست دین درباره انسان

یکی از راهکارها، ایجاد شناخت نسبت به نگرش دین در مورد انسان است؛ چراکه با توجه به نگرش درستی که دین درباره انسان، هستی و زندگی ایجاد می‌کند، فرزند، راه و هدف و برنامه زندگی دنیوی و اخروی خویش را از مربیان خود؛ یعنی خداوند، انبیا و اوصیای آن‌ها می‌گیرد. سپس با میل و رغبت و آزادانه، در مسیر انجام وظیفه حرکت می‌کند و به آینده امیدوار است.

تبیین ایمان و آداب و مراحل آن برای متربیان

ایمان، یکی از ارزش‌های مهم نفسانی است که پرورش آن باید جزء برنامه مربیان باشد. به تعبیری، پرورش ایمان و استفاده از آن، یکی از شیوه‌های مهم تربیتی به شمار می‌رود که مربیان باید از آن بهره گیرند. وجود انبیا و اولیا از جانب رب، در جایگاه مربیان بشر، دقیقاً به منظور پرورش این امر مهم بوده است.^۱

ایجاد زمینه لازم برای پرورش عقل و تفکر در متربیان

یکی از بهترین راه‌ها در تعلیم و تربیت، پرورش و تقویت عقل است؛ چراکه عقل در کنترل و تعدیل غرایز و تمایلات و دعوت به کارهای نیک و تقیّد به مکارم اخلاق، نقش بزرگی دارد. مشکلات اخلاقی و اجتماعی انسان، بیشتر معلول نادانی و ضعف نیروی عقل است. اگر عقل نیرومند باشد، زمام نفس را در اختیار می‌گیرد و طبق مصالح واقعی، آن را اداره می‌کند و فرد، سعادتمند خواهد شد. به همین دلیل است که اسلام به عقل و پرورش آن، توجه خاص دارد.^۲

بنابراین، دو راه تربیت ایمانی و تربیت عقلانی، از جمله شیوه‌های تربیتی زمینه‌ساز در بحث تربیت فرزندان است که والدین و مربیان می‌توانند با روش‌ها و راهکارهای خاص^۳ هرکدام، در تربیت فرزندان

۱. فلسفه تعلیم و تربیت، ج ۲، ص ۳۷.

۲. همان، ص ۳۸.

۳. برای آشنایی با روش‌های تربیت عقلانی بر اساس آیات و روایات و بحث‌های تربیتی، ر.ک به: بقره، آیه ۱۷؛ انفال، آیه ۲۲؛ یونس، آیه ۱۰۰؛ الکافی، ج ۱، ص ۱۰، ح ۲۰؛ ابن ابی فراس، تنبیه الخواطر، ج ۱، ص ۵۲؛ تمیمی آمدی، تصنیف غررالحکم و دررالکلم، ص ۵۸، باب ثمره؛ امام جعفر صادق (ع)، مصباح الشریعة، ص ۱۵۲ و ۱۵۳، باب مشاوره؛ کراچکی، کنز الفوائد، ج ۱، ص ۳۶۸؛ بحار الأنوار، ج ۱، ص ۱۰۶، ح ۳۷ و ص ۱۹۸؛ گامی به سوی نظریه‌پردازی در تعلیم و تربیت اسلامی، ص ۷۶ و ۷۷؛ فلسفه تعلیم و تربیت، ج ۲، ص ۵۹-۴۸، برای آشنایی با روش‌های تربیت ایمانی (بر سه محور تربیت عقیدتی، تربیت معنوی و تربیت اخلاقی)، ر.ک به: گامی به سوی نظریه‌پردازی در تعلیم و تربیت اسلامی، ص

تأثیرگذار باشند. در نتیجه، والدین و مربیان وظیفه دارند پرورش عقل و تفکر را جزء برنامه های تربیتی خود قرار دهند و از این طریق، فرزندان را در صراط مستقیم انسانیت هدایت کنند. پس از این راهکارهای تربیتی زمینه ساز، فرزندان با نگرش درست دینی به انسان و همچنین رشد ایمان و عقل، آمادگی دریافت و تأثیرپذیری مراحل دیگر تربیت را کسب می کنند.

ب) شناساندن همراه با ایجاد انس به حضرت مهدی (عج) برای فرزندان (شناخت آگاهانه همراه با تحریک عاطفی)^۱

مربیان را با حضرت مهدی و ویژگی های ایشان آشنا کنیم؛

امام مهدی (عج) از دید شیعه، آخرین فرد از این ائمه دوازده گانه است که به اراده توانمند ربانی، برای تحقق اهداف عالی حیات دنیوی انسان و اجرای کامل طرح ها و برنامه های پیامبران ذخیره شده است تا در زمان مناسب، به پا خیزد و حکومت عدل جهانی را بنا نهد. در متون تشیع نیز - همچون منابع اعتقادی اهل سنت -^۲ قیام مهدی (عج) نشانه حتمی و مقدمه ناگسستنی پایانی جهان شناخته می شود.^۳

در باب اهمیت اعتقاد به امام زمان (عج) و شناخت آن حضرت، در روایتی از امام حسن عسکری (عج) آمده است: «زمین هرگز از حجت خدا بر خلقش خالی نمی ماند و هر کس بمیرد و امام زمان خود را نشناسد، بر مرگ جاهلیت از دنیا رفته است».^۴ در روایتی دیگر، مرگ جاهلیت، به کفر

۷۸ و ۸۱ و ۸۳: تعلیم و تربیت در اسلام، ص ۱۳۱، ۹۴-۱۲۶، ۲۱۳، ۱۵۸، ۲۵۱-۲۳۶: اصول و فلسفه تعلیم و تربیت، ص ۲۴۰.
 ۱. در برخی موارد لازم است از تلفیق دو راهکار برای دستیابی به نتیجه بهتر بهره برد. این نکته در سنین مختلف متفاوت خواهد بود. طبق تقسیم بندی ای که شناخت تا سن ۹ سال را همراه با تحریک عاطفه و احساس می داند، لازم است برای شناساندن خدا، پیامبر و در بحث مذکور حضرت مهدی (عج)، هم زمان از راهکار شناختی و عاطفی استفاده کرد. در سنین بالاتر، ضمن حفظ این روند، به تدریج بر توضیح عقلانی آن افزود.
 ۲. از جمله: بیان ابن ابی الحدید (قرن ۷) در شرح نهج البلاغه، (ج ۷، ص ۵۹)؛ گفتار ابن حجر احمد بن محمد الهیثمی الشافعی (قرن ۱۰) در القول المختصر فی علامات المهدی المنتظر، (مقدمه)؛ نظر علاء الدین علی بن حسام الممتقی الهندی و فتاوی چهار مفتی بزرگ اهل سنت در اصالت مهدویت از دیدگاه اهل تسنن، (مهدی فقیه ایمانی، الامام المهدی عند اهل السنة، صفحه آخر متن کتاب)؛ کلام محمد محیی الدین عربی الحاتمی (قرن ۷) در الفتوحات المکیة فی معرفة الاسرار المالکیة والملکیة، (ج ۳، ص ۳۱۹، باب ۳۶۶)؛ روایات و مباحث مهدویت ذیل «اشراف الساعة» در: ابوداود السجستانی، السنن، ج ۴، ص ۹۰-۸۶: الترمذی، السنن، ج ۴، ص ۹۹؛ یا آشنایی با مصنفات اهل سنت در اثبات الهداة بالنصوص والمعجزات من الامام الثانی عشر، ج ۳، ص ۶۱۹-۶۲۲.
 ۳. اعلام الوری باعلام الهدی، ص ۴۵۵.
 ۴. شیخ حر عاملی، وسائل الشیعة، ج ۱۶، ص ۲۴۶، ح ۲۱۴۷۵.

و نفاق و گمراهی تعبیر شده است^۱ و این امر بر اهمیت والای موضوع شناخت امام زمان، حضرت مهدی علیه السلام اشاره دارد.^۲

بدین ترتیب، بایسته است باور به وجود و حضور حضرت مهدی علیه السلام را در فرزندان از طریق گفتگو، کتاب خواندن، قصه‌گویی، هدیه کتاب متناسب با سن فرزند و ترغیب او به مطالعه تقویت کنیم؛ بدین گونه که با بیان ساده و گویا، فرزندان با حضرت و جایگاه ایشان آشنا شده و ایشان را واجب‌الاطاعة و واسطه فیوضات الهی و راه رسیدن به معرفه‌الله بدانند. در ضمن، انگیزه یابند با توجه به برنامه‌ها و سفارش‌های ایشان و دیگر بزرگان دین، در راه هدایت و تربیت فردی و اجتماعی خود بر اساس مبانی اسلام، کوشا باشند.

به مهربان بگویید: موعود ما منجی بشریت است؛

گفتنی است که اعتقاد به آمدن منجی و ظهور او، به دین اسلام اختصاص ندارد، بلکه این اعتقاد در تمامی ادیان به چشم می‌خورد و پیروان همه ادیان معتقدند که روزی جهان، سراسر ظلم و بیدادگری می‌شود و منجی قدرتمندی ظهور می‌کند و جهان را از بی‌عدالتی نجات خواهد داد. همه بزرگان ملل و ادیان، در انتظار چنین موعودی هستند و این نوید در همه کتاب‌های آسمانی باقی مانده، همانند: زند و پازند، جاماسب، تورات و انجیل و حتی در کتاب‌های مقدس براهنه و بودایی‌ها نیز آمده است.^۳ برای باور، اعتقاد به منجی، عقیده‌ای عمومی و مشترک است؛ اگرچه در اسم و ظاهر آن اختلاف است. اصولاً «فوتوریسم»؛ یعنی اعتقاد به دوره‌های آخرالزمان و انتظار ظهور مصلح کل، عقیده‌ای است که در کیش‌های آسمانی یهودیت، زرتشتی، هندو، مسیحیت و دین اسلام، به عنوان یک اصل مهم پذیرفته شده است.^۴

به مهربان بگویید: «امام زمان ما پدری مهربان، مربی دلسوز و مولای هدایتگر ماست»، تا او

را پدر مهربان و دلسوز خود بدانند؛

با دقت در الفاظ و صفات به‌کاررفته در روایات و ادعیه و زیارات، به چهار حق اصلی حضرت، درباره

۱. الکافی، ج ۱، ص ۳۷۷، ح ۳.

۲. والدین و مربیان محترم توجه دارند اطلاعات خلاصه‌ی مطرح‌شده، متناسب با سن و آگاهی شما تقدیم شده است. روشن است در انتقال آن برای فرزندان، لازم است متناسب با سن و ویژگی‌های آنان ارائه شود.

۳. امینی، ابراهیم، دادگستر جهان، ص ۷۵-۶۹.

۴. حبیب، سید ثامر هاشم، در انتظار ققنوس، کاوشی در قلمرو موعودشناسی و موعودباوری، ص ۴۵.

خودمان آگاه می‌شویم: حق پدر بر فرزند، حق آقا و مولا بر بنده، حق معلم بر متعلم، حق امام بر رعیت، که به برخی از موارد آن اشاره می‌کنیم.

– در دعای سرداب مطهر آمده است: «شیعیان از باقی مانده گل ما خلق شده‌اند».^۱ در کلام امام رضا (ع) نیز واژه «الوالد الشفیق»^۲ مطرح می‌شود و در عبارتی دیگر، «الأب الرحیم»^۳ به کار رفته است. در حدیثی از پیامبر (ص) نیز آمده است: «أنا و علیُّ أبوا هذه الأمة».^۴ هم چنین بر این اساس که حضرت مهدی (ع) از نظر خلق و خلق نزدیک‌ترین فرد به رسول خدا (ص) هستند،^۵ در جایگاه پدر امت‌اند. حال نکته آن است که حق پدر بر فرزند چیست؟ حق مادر بر فرزند چیست که حضرت، مهربان‌تر از مادر به فرزند است؟ آیا غیر از آن است که وظیفه اصلی پدر و مادر، تربیت اخلاقی و روحانی فرزند است؟ روشن است حضرت مهدی (ع) در جایگاه پدر و مادر ما معرفی شده و حق تربیت و هدایت بر ما دارد. – در زیارت جامعه، تعبیر «و السادة الولاة»^۶ آمده است که نشان از حق امامت و مولویت حضرت بر ما دارد. بنابراین، ما مأموریم و باید تحت لوای هدایت و تربیت او و اقتدا و اطاعت او، به رستگاری برسیم. – حق معلم بر متعلم؛ چرا که صفات و ویژگی‌های حضرت، بر آن دلالت دارد.^۷ ایشان به روش و سیره پیامبر (ص)، حق ربانی و مربی‌گری دارد.

– بر اساس آیه: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ»^۸ و طبق روایات،^۹ حق امامت بر رعیت، برای حضرت مهدی (ع) است.

افزون بر این، القاب حضرت نیز تأییدکننده حق هدایت و تربیت ایشان است:

۱. موسوی اصفهانی. مکیال المکارم، ج ۱، ص ۹۷، ۹۹ و ۱۰۰.
۲. مفاتیح الجنان. زیارت حضرت صاحب الامر (ع) در سرداب مطهر، ص ۱۰۳.
۳. الکافی، ج ۱، ص ۲۰۰، ح ۱.
۴. بحار الأنوار، ج ۹۲، باب: بعض الأدعية التي لها أسماء معروفة، ص ۳۸۵.
۵. ابن شهر آشوب، مناقب آل ابی طالب، ج ۳، ص ۱۰۵.
۶. بحار الأنوار، ج ۳۵، ص ۳۰۹، ح ۱۴۸: کمال الدین و تمام النعمة، ج ۱، ص ۲۸۶، ح ۱.
۷. مفاتیح الجنان. زیارت جامعه کبیره، ص ۱۰۶۱.
۸. بحار الأنوار، ج ۵۱، ص ۱۱۵، ح ۱۴ و ج ۲۴، ص ۱۵۰، ح ۳۴ و ج ۹۰، ص ۲۱ و ج ۹۲، ص ۳۸۵: النعمانی. الغيبة، ص ۲۱۳، باب ۱۳: حسینی استرآبادی. تأویل الآيات الظاهرة، ص ۳۱۷: علی یزدی حائری. الزام الناصب فی اثبات الحجة الغائب، ج ۱، ص ۷۴ و ۷۵: الکافی، ج ۱، ص ۱۹۸، ح ۱ و ص ۲۰۱، ح ۱ و ص ۲۱۳، ح ۲ (الراسخون فی العلم): تفسیر امام عسکری (ع) (منسوب به امام حسن عسکری (ع))، ج ۷، ص ۳۴۰: اربلی. کشف الغمة، ج ۲، ص ۴۶۸: صدوق. کمال الدین و تمام النعمة، ج ۲، ص ۶۸۰.
۹. نساء، آیه ۵۹.
۱۰. کشف الغمة، ج ۲، ص ۴۶۸.

او را «ابا صالح» و «ابوعبدالله» لقب داده‌اند؛ یعنی پدر بندگان صالح و پدر بندگان خدا.^۱
 او را «هادی» خوانده‌اند؛ یعنی کسی که خود به حقیقت، هدایت یافته و همه راه‌های حق و حقیقت،
 برای او آشکار شده و به مقاصد رسیده و مستعد هدایت کردن دیگران شده است.
 او را «مهدی» خواندند؛ مقامی که در هدایت خلق برآید و هر کس را به هر راهی که داند و تواند،
 به حسب استعداد آن فرد، به مقصد الهی برساند.

امام صادق علیه السلام در پاسخ سؤالی درباره مقام حضرت مهدی علیه السلام، فرموده است: «مهدی علیه السلام، مهدی
 نامیده شده است؛ برای این که مردم را به امری که از آن گمراه شده‌اند، هدایت می‌کند».^۲
 در شب معراج، خداوند به پیامبرش فرمود: «به وسیله قائم شما، زمین خود را با تسبیح و تهلیل آباد
 کنم و آن را از پلیدی دشمنان پاک سازم و با ظهور او، سخنان بی‌دینان را پست و تعالیم خود را بلند
 گردانم و با نیروی فرشتگانم، مدد برسانم تا فرشتگان او را در اجرای فرمان من و آشکار کردن دین من
 یاری دهند و به راستی، او ولی من و هدایت‌کننده بندگان من است».^۳

روشن است که بیشتر اسامی و القاب حضرت و صفات ایشان، از جانب خدا و انبیا و اوصیاست و
 نام‌گذاری آنان، مثل نام‌گذاری‌ها و به کار بردن صفات از جانب ما نیست؛ بلکه خداوند و خلفایش،
 تا معنای اسم و صفتی در شخص متجلی نباشد، او را با آن نام‌ها و اوصاف نخواهند خواند. بنابراین،
 با دقت در نام‌ها، صفات و القاب حضرت مهدی علیه السلام روشن می‌شود که ویژگی‌های مربی در فرهنگ
 اسلامی - که پیش از این به آن پرداختیم -، در ایشان جلوه‌گر است و به‌طور کلی، جامع صفات و
 خصوصیات یک مربی است و در روایت: «أعلم الناس، أحکم الناس، أتق الناس، أحلم الناس، أشجع
 الناس، أسخی الناس و أعبد الناس»^۴ خوانده شده است.

برای متربیان توضیح دهید: اعتقاد و باور به حضرت مهدی مبنای زندگی ماست، چون آثار

فراوان دارد؛

باید برای فرزندان، متناسب با سن آنان توضیح دهیم که وقتی اعتقاد به امام حاضر و ناظر، جزئی از
 اعتقادات دینی او باشد، جایگاه خاصی در روحیه، افکار و روال زندگی او خواهد داشت و تأثیرپذیری از

۱. بحار الأنوار، ج ۵۳، ص ۳۰۰؛ شیخ مفید، الفصول المختارة، ص ۲۵۷؛ هاشمی، ابن حجر، القول المختصر فی علامات
 المهدی المنتظر، ص ۴۴.

۲. طبرسی، اعلام الوری باعلام الهدی، ص ۴۶۱.

۳. شیخ صدوق، الأمالی، ص ۶۳۲، ح ۴؛ بحار الأنوار، ج ۵۱، ص ۶۵ و ۶۶، ح ۳.

۴. شیخ صدوق، عیون أخبار الرضا علیه السلام، ج ۱، ص ۲۱۳، باب ۱۹.

حضرت، برای او مهم خواهد بود. برای نمونه: اگر فرزند بر اساس نوع اندیشه یا شرایط اجتماعی خود به باوری برسد و سپس در گذر زمان یا رویارویی با حوادث روزگار یا بر اثر اندیشه‌ای نو، در باورش تزلزل ایجاد شود، از تغییر فکر و اندیشه خود چندان احساس اضطراب و ناامنی نخواهد کرد؛ درحالی‌که تغییر در اعتقادات دینی متفاوت بوده و به راحتی امکان پذیر نیست. لذا وجود اجزای اعتقادی در روح و افکار انسان، آن قدر اثرگذار و جهت بخش است که وی به راحتی نمی‌تواند از آن برگردد؛ به‌ویژه اگر آن اعتقاد دینی، همچون مهدویت، از عناصر اصلی و بنیادین اعتقادی باشد.^۱

آثار فردی و اجتماعی اعتقاد به مهدویت را برای مربیان بیان کنید؛

منظور از تأثیرات اعتقاد به مهدویت، آموزه‌های اعتقادی، دینی مبتنی بر فرهنگ مهدوی است که در عصر پیش از غیبت، عصر غیبت، عصر انتظار و ظهور، توانایی و قابلیت بیان نظر و ارائه راه حل‌های راهبردی در حوزه‌های متفاوت انسانی و اجتماعی را دارا بوده و همچنان داراست؛ به‌گونه‌ای که می‌توان بر اساس آن، در عرصه فردی و اجتماعی نظریه پردازی کرد؛ یعنی در تفکر و نظام فکری مسلمانان، آن را شاخص انسجام بخش و سامان دهنده قرار داد تا بتوانند در بسیاری از اظهارنظرها و ارائه الگوهای فکری، حضور داشته باشند و مسلمانان را به صحت عمل سوق دهد.^۲

البته روشن است که تأثیرات اعتقاد به مهدویت، زمانی بارور می‌شود که این عقیده به طور صحیح و با تبیین جامع، شکل گرفته باشد. از این رو شایسته است والدین و مربیان ابتدا خود در این مورد، شناخت صحیح پیدا کنند، سپس با دلایل علمی و عقلانی و دعوت فرزندان به تفکر در آفریده‌های خدا، صفات خدا (خالقیت خدا، رحمانیت خدا، قدرت خدا و...)، رسالت پیامبران و اندیشه پیرامون ولایت،^۳ به‌ویژه مهدویت و بررسی آن از دیدگاه اسلامی، باور آنان را تقویت نمایند؛ به‌گونه‌ای که در رأس هر چیز، نشانه‌های خدا را در علوم و هستی مشاهده کنند و به هر سو می‌نگرند، دلایلی بر هدف‌داری، نوآوری و نظم بر وجود خالق اعلی بیابند. ضمن آنکه بفهمند که در برنامه کلان الهی، برای رساندن انسان به کرامت و تکامل مطلوب انسانی، از هدایت تکوینی و هدایت تشریعی بهره گرفته شده و در

۱. موسوی گیلانی، سید رضی، دکترین مهدویت، ص ۱۱.

۲. همان، ص ۱۴.

۳. در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش و زیرنظام‌های موجود آن، به شش ساحت از جمله ساحت اعتقادی اشاره شده است. (سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۰، ص ۱۶) مطالعه اسناد بالادستی همچون نقشه مهندسی کشور، سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، سند نقشه جامع علمی کشور، سند الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت و غیره به مربیان توصیه می‌شود.

راستای تحقق این امر، به دلیل اهمیت کلیدی بحث مهدویت و نقش آن، از ابتدا بر روی این باور و تجلی آثار آن سرمایه‌گذاری شده است.

ج) ایجاد شناخت برای متربیان نسبت به برنامه تربیتی الهی و مهدوی

پس از شناخت نسبت به حضرت، لازم است فرزندان و متربیان با لطف خدا و برنامه تربیتی او برای بندگان، با مهربانی و دلسوزی ائمه معصومین علیهم‌السلام به‌ویژه امام زمان علیه‌السلام برای تربیت و رشد خود آشنا شوند. به متربیان بگویید: آن قدر برای خدا، اولیای خدا و به‌ویژه حضرت مهدی علیه‌السلام مهم هستید که برای تربیت و رشد شما، برنامه تربیتی و تکاملی ارائه داده‌اند.

متربیان را با برنامه کلان تربیتی الهی آشنا کنید؛

طبق کلام خداوند در آیه ۵۶ سوره ذاریات، غرض الهی از آفرینش بشر و اعطای دو نیروی عقل و اختیار به او، تربیت و به کمال رسیدن وی است. از این رو خداوند برای تحقق این هدف، برنامه کلان تربیتی خود را از ابتدای آفرینش تا به حال، از طریق هدایت تکوینی و هدایت تشریعی اجرا کرده است. هرچند با وجود تلاش‌ها و مجاهدت فراوان پیامبران و اولیا، تکاپوی خالصانه آن‌ها در عصر خودشان به نتیجه نرسید، ولی تلاش آنان برای آخرین حلقه تربیتی الهی از این زنجیره به‌هم پیوسته و برای روز موعود، ذخیره شده است. ضمن آن‌که خود آن‌ها از ابتدا مبلغ روز موعود بوده‌اند و در کتاب‌های مقدس و قرآن کریم، بشارت آمدن منجی و روز موعود آمده است.

به هر ترتیب، طراحی برنامه کلان تربیتی الهی و سیر آن، به‌گونه‌ای است که به دنبال خود شرایط ظهور را فراهم خواهد آورد و پس از آن، آخرین و بزرگ‌ترین نتیجه، یعنی ظهور منجی موعود و به تعبیر شیعی: ظهور حضرت مهدی علیه‌السلام محقق خواهد شد که هدف آن، تربیت انسان‌های متعالی و سامان یافتن مدینه فاضله است. دست‌یابی به این مقصود تربیتی، وابسته به شرایطی است که عبارت‌اند از:

۱. وجود طرح و برنامه‌ای کامل و عدالت‌محور که بشر آن را از سوی خداوند دریافت می‌دارد و قانون فراگیر، برای جامعه بشری می‌گردد؛

۲. وجود پیشوایانی که برای اجرای این طرح و برنامه، از ابتدای زندگی بشر تلاش کردند تا در نهایت پیشوای نهایی، این برنامه و قانون را در روز موعود به‌طور کامل اجرا کند؛

۳. وجود شماری کافی از مؤمنان مخلص که پیشوایان و به‌طور اخص، پیشوای نهایی را در اجرای مطلوب مأموریتش یاری دهند.

در شرط نخست، برنامه خداوند آن است که برای تحقق غرض خود از آفرینش انسان، قوانینی بنیان گذارده و بشر را به مدد آن و در امتداد کاروان انبیا و اولیا در طول تاریخ، پرورش دهد تا سرانجام، اجرای کامل این برنامه در قالب مکتب اسلام با موفقیت صورت پذیرد.^۱

در شرط دوم، خداوند پیشوای نهایی را امام مهدی (عج) قرار داده تا در مقام رهبری نمونه، قانون و برنامه کامل را اجرا کند.

در شرط سوم، همه امت‌ها می‌توانند طبق اصول و برنامه دینی خود تربیت شوند و به‌عنوان یاور موعود مطرح باشند؛ چراکه پذیرش پیامبر خاتم و اجرای فرمان‌های او، جزء اصول مسلم ادیان گذشته بوده است.

به متربیان بگویید که باید با همت، برای تحقق شرط سوم تلاش کنند و مهارت‌های لازم آن را بیاموزند؛

امت اسلامی می‌تواند بر اساس قانون و برنامه کامل دین اسلام، دستورات الهی، فرمایشات و سنت رسول خدا (ص) و اهل بیت (ع) و برنامه‌های تربیتی حضرت مهدی (عج) در طول غیبت، هم از لحاظ درک مفاهیم و هم از نظر پیروی علمی از آن، تحت تربیت قرار گیرند. بدین ترتیب باید مسیر طولانی تربیت را در شرایط ویژه‌ای چون امتحان و پالایش روح و روان طی کنند که این خود، در دو ساحت تربیت عقلی و ایمانی به سامان خواهد رسید. همان دو طریق که در قسمت‌های قبل با آن آشنا شدیم.

تمرین دهید تا متربیان با رشد عقلانی و ایمانی برای ظهور حضرت تلاش کنند؛

در تربیت عقلانی، امت اسلامی (و به‌طور غیرمستقیم، همه بشریت) از رهگذر آموزه‌های دینی و تلاش عالمان و متفکران و نایبان خاص و عام حضرت و نازک‌اندیشی‌های آنان درباره معارف اسلام تربیت می‌شوند تا به سطحی از عقلانیت برسند که توان درک اندیشه و قوانین جدید روز موعود را کسب کنند.

تربیت ایمانی آنگاه حاصل و کامل می‌شود که امت اسلامی، دوران دشوار ظلم و بیداد انحرافات را بگذرانند و برگزیدگان صالح امت، آن‌چنان اخلاص و ایمان و اراده‌ای داشته باشند که واکنش آن‌ها در برابر کژی‌ها و زشتی‌ها، در راستای اجرای قانون و برنامه کامل الهی و به عبارت دیگر، پیروی تام و کامل از فرامین الهی باشد.

۱. تاریخ ما بعد الظهور، ص ۳۷ و ۳۸.

به همین ترتیب، اگر این تربیت نسل به نسل استمرار یابد، در طی این فرایند، شمار مخلصان به حد کفایت خواهد رسید و با وجود شرط يك و دو و با حاصل شدن شرط سوم، وعده الهی محقق خواهد شد.^۱ عده‌ای که به این مرحله نرسند نیز طبق مراتب خود در زمان پس از ظهور، تحت تربیت مستقیم حضرت قرار خواهند گرفت.

در اینجا، میزان ارتباط مهدویت و اعتقاد به آن و روز موعود، با برنامه کلی تربیتی الهی روشن است؛ چراکه در حقیقت، آن روز است که عبودیت و پرستش واقعی پروردگار - که هدف اصلی آفرینش است -، تحقق پیدا خواهد کرد.

در این صورت - چنان که روشن شد -، روز ظهور نه رویدادی غیرمنتظره و تصادفی است و نه پدیده‌ای موقت و زوال‌پذیر؛ بلکه نتیجه طبیعی و تدریجی برنامه کلان تربیتی الهی و هدف موردنظر خداوند از آفرینش بشر است.

مربی‌ان را به این باور برسانید که برنامه تربیتی حضرت مهدی علیه السلام، پاسخگوی نیازهای آنهاست؛

بایسته است والدین و مربیان به فرزندان بیاموزند که يك اعتقاد بنیادین، باید توانایی تفسیر مجموعه‌ای از مسائل، توانایی بهبود وضعیت فرد و جامعه و نیز توانایی ارائه راهکارهای راهبردی را داشته باشد؛ انسان را در زمینه‌های تربیتی یاری کند و از منظر انسان‌شناسی و جامعه‌شناسی، به ساختن انسان ایده‌آل کمک کند.

همه مکتب‌های انسان‌شناسی لازم می‌بینند که به خواسته‌ها، علایق، محدودیت‌ها و اهداف انسانی و نیازهای او مثل آرامش، امید، رضایت، عزت، شکوفایی و کمال پاسخ دهند. حتی برخی از آیین‌ها، نگاه انسان‌شناسانه به مشکلات انسان دارند، مثل آیین بودا که با روش‌هایی چون تمرکز و مراقبه، می‌خواهد انسان را از توهّمات ذهنی و تردیدهای روحی نجات بخشد و به آرامش برساند.^۲ از این‌روست که پرداختن به مباحث دینی و عقیدتی و توجه به تأثیرات آن در عرصه تربیتی، برای پرداختن به این نیازها ضرورت می‌یابد. (در این قسمت لازم است با مثال‌های کاربردی از مکاتب مختلف، به اقتضای ذهن و فهم فرزندان، مطالب روشن و گویا بیان شود.)

۱. همان، ص ۳۸ و ۳۹.

۲. دکترین مهدویت، ص ۶۵ و ۶۹.

به متربیان بگویید حکومت و مدیریت حضرت در دوران ظهور، بسیار زیباست؛ حتماً برای رسیدن به آن دوران و دیدن آن تلاش کنند؛

برنامه‌ی دوران پس از ظهور، برنامه‌ای جامع و هماهنگ در عرصه تربیت انسان‌هاست. به گفته شهید صدر، در حقیقت، برنامه تربیتی خداوند برای تکامل انسان، با به نتیجه رسیدن آن در پیش از ظهور پایان نمی‌پذیرد؛ بلکه این برنامه همواره تا انتهای عمر بشر ادامه دارد.^۱

هرچند پس از قیام و پیروزی بر گروه باطل و نابودی آن‌ها، ظلم و ستم از بین می‌رود و امنیت برقرار می‌شود، اما حضرت مهدی (عج) برای تغییر در بینش، روش و منش ناسالم مردم (آنان که به حد گمراهی اهل باطل نبوده و در عین حال، با راهکارهای تربیتی پیش از ظهور، نتوانسته‌اند به اصلاح خود پردازند و جزء یاران و منتظران حقیقی باشند)، تلاش می‌کنند. رشد و کمال یابی انسان‌ها را سرلوحه برنامه‌های حکومت خود قرار داده و بر تزکیه نفوس، مکارم اخلاقی، دعوت به خیرات عامه و فضایل (عدالت، راستی و...) اقدام خواهد کرد.^۲

در حقیقت دولت حضرت، دولت تربیتی-اخلاقی است؛ بدین معنا که هم خود جامع تمام فضایل، نیکی‌ها، محاسن ایمانی و عقلانی است و هم در مقام عمل و اجرا، همه آن‌ها را در جامعه محقق می‌سازد.^۳

رهبر؛ رهبر این دولت اخلاقی، رهبری عالی و توانمند، عادل، آگاه، دلسوز، مدیر و مدبر، قاطع و... است؛ ویژگی‌هایی که از آن برترین مربی عالم است.

امام زمان (عج) به دلیل ارتباط با عالم غیب، بر همه هستی و روابط موجودات آگاهی دارد و داناترین انسان زمان خویش و به فرموده رسول خدا (ص)، وارث تمام علوم است و بر دانش‌ها احاطه دارد. چنین فردی که خُلق و خُلق او همانند رسول خدا (ص) است، از همه قیدها و بندها آزاد است و دل، تنها در گرو رضایت خدا دارد. حضرت به کامل‌ترین شکل، شئون امامت را در عرصه جهان جلوه‌گر خواهد کرد و زعامت دینی-سیاسی و هدایت و تربیت انسان‌ها را عهده‌دار خواهد شد.^۴

بدین ترتیب، حضرت مهدی (عج) با برقراری حکومت دینی-سیاسی؛ اما مبتنی بر اخلاق و فضیلت و تربیت، به متربیان عصر ظهور می‌آموزد که حتی از برنامه‌های اقتصادی، سیاسی، رفاهی و... می‌توان

۱. تاریخ ما بعد الظهور، ص ۸۹.

۲. کارگر، رحیم، آینده جهان (دولت و سیاست در اندیشه مهدویت)، ص ۲۳۱.

۳. همان، ص ۲۳۲.

۴. نگین آفرینش، ص ۱۴۳.

در جهت تربیت مردم و احیای جامعه بهره برد. ملاک اصلی تشکیل چنین حکومتی، احیا و تربیت افراد جامعه است و از این حکومت و برنامه‌های متنوع آن، برای رسیدن به این مطلوب بهره‌برداری می‌شود.

د) ایجاد شناخت نسبت به فواید دوران غیبت

به متربیان بگویید که امتحانات دوران غیبت را جدی بگیرند؛

امتحان‌بندگان از طریق غیبت حضرت و گزینش صالحان: اولین نکته دارای اهمیت در این بحث، امتحان‌بندگان از طریق غیبت حضرت و ایام غیبت است؛ زیرا به واسطه غیبت، به‌ویژه اگر سر آن نامعلوم باشد، مرتبه ایمان و تسلیم افراد در برابر تقدیر الهی ظاهر می‌شود و قوت تدبیر و تصدیق آنان آشکار می‌گردد. هم‌چنین در زمان غیبت، به واسطه حوادث و فتنه‌هایی که روی می‌دهد، شدیدترین امتحانات از مردم گرفته می‌شود.

امتحان، یکی از سنن الهی در گزینش صالحان است. زندگی و مرگ، داشتن و نداشتن، مقام، بیماری و... همه وسایل تخلیص و تربیت، امتحان برای ظهور کمالات و فعلیت یافتن استعدادها و نمایش شخصیت، ایمان، صبر، استقامت، میزان درجه حضور و تسلیم افراد در برابر خداست.^۱

از آنجاکه دوران غیبت طولانی می‌شود، افراد به شك می‌افتند و در نتیجه، به‌غیر از مخلصان و افراد بامعرفت و آزموده و معتقد حقیقی، فردی باقی نمی‌ماند. ایمان به بقا و حیات حضرت، انتظار ظهور در دوران بسیار طولانی غیبت توسط منتظران و نیز ایمان به غیب، استواری عقیده و اعتماد به خبرهای غیبی پیامبر ﷺ و اولیا، نشانه ایمان به قدرت الهی آنان و علامت قوت تسلیم و تمکین این منتظران در برابر برنامه دین است.^۲

به متربیان بیاموزید که باید برای آمدن حضرت، اعلام آمادگی کنند؛

آمادگی بشر برای ظهور و حرکت به سمت اصلاح و تکامل؛ یکی از مصالح و فواید غیبت، انتظار و تکامل بشر و آمادگی فکری او برای ظهور آن حضرت است. از جمله‌ی این اسرار، آن است که افراد بشر به تدریج برای ظهور آن مصلح حقیقی و سامان‌دهنده وضع بشر، آمادگی علمی، اخلاقی و عملی پیدا کنند؛ زیرا روش آن حضرت همانند انبیا و اولیای گذشته نیست که مبتنی بر اسباب و علل

۱. امامت و مهدویت، ج ۲، ص ۳۳۹.

۲. همان، ص ۳۵۱.

عادی و ظاهری باشد، بلکه بر اساس حکم به باطن است. سیره ایشان در رهبری جهانیان، مبنی بر حقایق و حکم به واقعیات، مسامحه نکردن در امور دینی، احقاق حقوق در ردّ مظالم، بازخواست دست‌نشانندگان و ارباب قدرت و رسیدگی به کار آنان است که تحقق این امور، در گرو تکامل علوم و معارف، و ترقی و رشد فکری و ایمانی بشر است، به طوری که زمینه عالم‌گیر شدن آموزه‌های اسلام و جهانی شدن حکومت احکام قرآن فراهم باشد.^۱

در زمان حضور ائمه علیهم‌السلام و با وجود تلاش‌های آنان در راه تربیت و اصلاح همه انسان‌ها، به دلیل فقدان فهم و درک مناسب عامه مردم، تنها خواص در پرتو تربیت ائمه علیهم‌السلام رشد می‌کردند. شاید بتوان ادعا کرد که دوران حضور ائمه علیهم‌السلام، برای رشد و بالندگی خواص مناسب بوده است. غیبت آخرین ولی خدا، با توجه به شرایط خاص این دوران و سیر حکومت‌ها و ناعدالتی‌ها در جهان، احساس نیاز به یک مظهر عدل جهانی و منجی را در دوران غیبت برمی‌انگیزد؛ به گونه‌ای که ندای فطرت مردم را زنده می‌کند. در زمان ائمه علیهم‌السلام، آنان حضور داشته‌اند و بیشتر مردم از حضور آنان استفاده نکرده‌اند، اما حال رویکرد به سمتی است که معصوم، حاضر نیست و به تدریج احساس نیاز مردم به حجت زمان و ضرورت تربیت از طریق او، بیشتر برانگیخته می‌شود و آن‌ها با تشنگی و ولع بیشتر به دنبال تکامل و اصلاح هستند.

بنابراین، یکی دیگر از حکمت‌ها و فواید غیبت را می‌توان آمادگی جهانی برای ظهور خاتم‌الوصیاء علیه‌السلام بیان کرد که باید زمینه پذیرش در سطح کلی و عمومی آماده باشد.

سرّ تربیتی غیبت آن گونه است که با غیبت معصوم و اوضاع نامطلوب و تاریک جامعه، مردم طلب نور می‌کنند و در یک کلام، فلسفه این غیبت طولانی و فایده آن، تربیت و تکامل و ایجاد آمادگی برای ظهور در عموم مردم است.^۲

حضرت در پشت پرده‌های غیبت، دل‌های آماده را تحت جذب مخصوص خود قرار می‌دهد و از طریق هدایت باطنی و با در نظر گرفتن راهکارهایی، به تربیت و تکامل بشر می‌پردازد. در ادامه، به بررسی راهکارهای تربیت مهدوی در دوران غیبت کبری و آثار تربیتی آن می‌پردازیم.

هـ) ایجاد شناخت بیشتر نسبت به دوران ظهور

ایجاد شناخت نسبت به شرایط و نشانه‌های ظهور حضرت مهدی برای انگیزه‌بخشی متربیان بسیار سودمند است.

۱. همان، ص ۳۳۹ و ۳۵۴.

۲. حکومت جهانی حضرت مهدی علیه‌السلام، ص ۲۵۱.

به متربیان بگویید: نقش ما در تحقق شرایط ظهور، بسیار مهم است؛

شرایط ظهور و نشانه‌های ظهور، از جمله مباحث مهدویت است که در کلام معصومان علیهم‌السلام، پیش از غیبت بیان شده و آگاهی از آن، دارای آثار تربیتی است.

مهم‌ترین تفاوت بین شرایط ظهور و نشانه‌های آن، این است که «شرایط» عبارت از برخی ویژگی‌هاست که در پیدایش روز موعود و تحقق وعده حکومت جهانی، تأثیری واقعی دارد و در صورت محقق نشدن شرایط، حکومت جهانی تحقق پیدا نخواهد کرد؛ در حالی که «نشانه‌های ظهور» ارتباطی به تشکیل دولت جهانی امام مهدی علیه‌السلام ندارد و آن نشانه‌ها چه جلوه‌گر شود و چه نشود، روز موعود خواهد آمد. این نشانه‌ها، مطالبی است که خداوند توسط پیشوایان دین به آگاهی مردم رسانده است. نشانه‌ها دو نوع است: نشانه‌های نزدیک که نزدیک بودن زمان ظهور را می‌رساند و نشانه‌های دور که بر اصل حادثه ظهور دلالت دارد.

مهم آن است که از شرایط ظهور، دو شرط مهم آن تا به حال آن‌گونه تحقق نیافته است که موجب تحقق وعده الهی شود. لازم است منتظران حقیقی، برای تحقق این دو شرط تلاش کنند:

۱. تربیت امت اسلام در ساحت فکر و اندیشه، برای آن که شایستگی فراگیری، فهم و اجرای قوانین خدا، دین و امام موعود را داشته باشند که آن را تربیت فکری و عقلی می‌نامیم.
۲. تربیت در ساحت ایمان، که شماری کافی از افراد مخلص و مؤمن، برای اجرای برنامه‌های عدالت‌محور و کامل الهی آماده باشند.

البته روشن است که حدی نسبی از تربیت فکر و ایمان در عصر پیش از ظهور انتظار می‌رود؛ چرا که تحقق کامل آن، پس از ظهور و در زمان حضور حجت حق، اتفاق خواهد افتاد.

تربیت فکری و ایمانی پیش از ظهور، به تدریج و در نتیجه یک برنامه تربیتی درازمدت محقق خواهد شد. روشن است که در این موارد، قابلیت ارتقا وجود دارد و امت می‌توانند از جهت عقلی و ایمانی، از راه‌های پرورش عقل و ایمان، همواره در حال پیشرفت و ترقی باشند. تا زمانی که برنامه کلان الهی در باب تربیت امت اسلامی نتیجه نداده و امت به سطحی مطلوب از مسئولیت‌پذیری و رشد نرسیده است، باید گفت که روز موعود فرا نخواهد رسید؛ چرا که حدود و مقدمات، بالاتر از سطح فکری و فرهنگی و ایمانی مردم خواهد بود.

امام موسی کاظم علیه‌السلام فرمود: «ای پسر! عقل‌های شما برای فهم این امر ضعیف است و خردهایتان

برای حمل آن سست؛ ولی اگر در آن زمان (زمان ظهور) زندگی کنید، آن را درك خواهید کرد.^۱ مراد از «عقول» در این روایت، همان سطح فکری و فرهنگی و مراد از «احلام»، اخلاص و ایمان و نیروی اراده و مسئولیت‌پذیری است. طبق فرمایشات حضرت، درك و فهم این امر، منوط به زندگی در آن زمان (ظهور) است و زندگی در زمان ظهور، منوط به تحقق شرایط و رسیدن روز موعود است. تا امت اسلامی به درجه‌ای نسبی از رشد و تربیت‌یافتگی در عرصه عقل و ایمان نرسند، روز موعودی نخواهد آمد که تعقل و ایمانشان کامل شود و امور موردنظر را درك کنند.^۲

به متریان بگویید: دلیل شناخت نشانه‌ها و شرایط ظهور چیست؟

خداوند نشانه‌های ظهور را مایه بیداری و آگاهی امت قرار داده است تا نزدیک شدن زمان ظهور را دریابند و با تلاش و تکاپو، آمادگی کامل روحی و فکری برای استقبال از امام و رهبرشان و پذیرش مسئولیت‌ها را داشته باشند.

در مورد شرایط نیز در صورت تلاش ما و حاصل شدن دو شرط تربیت عقلی-فکری و تربیت ایمانی، شرایط دیگر نیز برای ظهور محقق خواهد شد. در نتیجه، آن طرح و ایده کامل اسلام در میان بشریت پدیدار خواهد شد و امت نیز که به مدد آموزه‌های تربیتی مکتب اسلام و به‌طور خاص، آموزه‌های اعتقادی-تربیتی مهدوی، به شایستگی تربیت شده‌اند، قابلیت آن را پیدا خواهند کرد که در زمان ظهور حضرت، از حکومت عدل جهانی ایشان حمایت کنند؛ چراکه درك عقلی و ایمانی مطلوب را یافته‌اند.^۳

نسبت به برنامه‌های متنوع دوران ظهور و حکومت حضرت مهدی (عج) شناخت ایجاد کنید؛

با متریان در مورد برنامه‌ها و ایده‌های متنوع حضرت مهدی (عج)، برای دوران ظهور و آثار آن صحبت کنید.

۱. برنامه‌های حضرت برای تربیت عقلانی، بر مبنای رشد اندیشه و تفکر، ایجاد معرفت و بینش صحیح یا اصلاح آن^۴ و...، با دوروش نهضت علمی^۵ و نهضت فکری^۶، برای رسیدن به کمال

۱. الکافی، ج ۱، ص ۳۳۶، ح ۱؛ کمال‌الدین و تمام النعمة، ج ۲، ص ۳۶۰، باب ۳۴.

۲. تاریخ ما بعد الظهور، ص ۵۴، ۵۶ و ۵۷.

۳. همان، ص ۵۴ و ۵۸.

۴. رضا فرهادیان، مبانی تربیت، ص ۱۵.

۵. بحارالأنوار، ج ۳۶، ص ۲۵۳، ح ۶۹ و ج ۵۲، ص ۳۳۶، ح ۲۳؛ النعمانی، الغیبة، ص ۲۳۸، ح ۳۰؛ نگین آفرینش، ص ۱۸۳.

۶. بحارالأنوار، ج ۵۲، ص ۳۳۶، ح ۷۱؛ گامی به سوی نظریه‌پردازی در تعلیم و تربیت اسلامی، ترجمه: غلامرضا متقی‌فرواسدالله طوسی، ص ۷۶؛ صدر، سیدرضا، راه مهدی (عج)، ص ۲۹؛ آینده جهان (دولت و سیاست در اندیشه مهدویت)، ص ۳۳۲.

علمی و کمال عقلی و در نتیجه، «تعادل» سامان می‌یابد؛

۲. برنامه‌های مصلح برای تربیت ایمانی، بر مبنای رشد روحیه خودنگه‌داری و تزکیه نفس، پرورش فضیلت‌ها و نفرت از رذایل، پرورش اراده برای عملی کردن فضایل اخلاقی^۱ و... به روش‌های ذیل اجرایی شود:

- ✓ ریشه‌کنی رذایل اخلاقی (مبارزه با هوای نفس،^۲ از بین بردن بدعت‌ها،^۳ نهی از منکرها،^۴ رفع کینه‌ها،^۵ مداوای نافهمی^۶ و جلوگیری از معصیت الهی^۷).
- ✓ تربیت و گسترش مکارم اخلاقی (تزکیه و تقویت اخلاق،^۸ دعوت به سنت رسول خدا ﷺ و امر به معروف).^۹

۳. دیگر برنامه‌های حضرت که در زمینه‌های دینی-تبلیغی و اجتماعی و... صورت می‌گیرد و در رشد و تربیت عقلانی و ایمانی مؤثر است عبارت‌اند از:

الف) برنامه‌های دینی و تبلیغی حضرت بر مبنای تجلی ایمان و باورها و ایجاد انگیزه قوی ایمانی که آدمی را به عمل وادارد،^{۱۰} با روش‌هایی همانند: اصلاح اعتقادات و باورها،^{۱۱} احیای اسلام و قرآن، تثبیت دین،^{۱۲} ترویج و گسترش دستورات دینی و اجرای احکام الهی^{۱۳} و ساخت و اصلاح مسجد،^{۱۴} سامان می‌پذیرد.

۱. مبانی تربیت، ص ۱۴؛ گامی به سوی نظریه‌پردازی در تعلیم و تربیت اسلامی، ص ۸۱.
۲. نهج البلاغه، خطبه ۱۳۸، ص ۱۹۵؛ آینده جهان (دولت و سیاست در اندیشه مهدویت)، ص ۳۱۸.
۳. بحار الأنوار، ج ۵۱، ص ۴۷، ج ۹ و ج ۵۲، ص ۳۳۹، ح ۸۴؛ نگین آفرینش، ص ۱۸۴.
۴. النعمانی، الغیبه، ص ۲۰۵، ح ۹؛ الکافی، ج ۸، ص ۳۹۶، ح ۵۹۷؛ بحار الأنوار، ج ۵۲، ص ۳۷۸، ح ۱۸۲.
۵. بحار الأنوار، ج ۵۲، ص ۳۱۶، ح ۱۱؛ مبانی تربیت، ص ۱۱؛ آینده جهان (دولت و سیاست در اندیشه مهدویت)، ص ۳۱۸ و ۳۱۹.
۶. بحار الأنوار، ج ۵۱، ص ۱۲۳، ر.ک؛ نهج البلاغه، خطبه ۱۶۶، ص ۲۴۱؛ النعمانی، الغیبه، ص ۲۳۷، ح ۲۶.
۷. کمال الدین و تمام النعمه، ج ۲، ص ۶۴۷؛ منتخب الأثر، ص ۱۲۸ و ۱۲۹؛ آینده جهان (دولت و سیاست در اندیشه مهدویت)، ص ۳۲۰ و ۳۲۱.
۸. بحار الأنوار، ج ۵۲، ص ۳۳۶، ح ۷۱؛ منتخب الأثر، ج ۳، ص ۱۲۸، ح ۷؛ امین اصفهانی، سینه نصرت، مخزن العرفان فی تفسیر القرآن، ج ۲، ص ۸۶ و ۸۷؛ تفسیر ابن عربی، ج ۲، ص ۱۹۳؛ تاریخ ما بعد الظهور، ص ۲۱۰.
۹. کمال الدین و تمام النعمه، ج ۲، ص ۴۱۱، ح ۶؛ اعلام الوری باعلام الهدی، ص ۴۲۵؛ بحار الأنوار، ج ۵۲، ص ۳۳۹، ح ۸۴؛ تأویل الآیات الظاهرة، ص ۱۸۵.
۱۰. گامی به سوی نظریه‌پردازی در تعلیم و تربیت اسلامی، ص ۷۸.
۱۱. المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۹، ص ۲۴۷؛ اصلاحات در حکومت حضرت مهدی ﷺ، ص ۱۰۹-۱۲۴.
۱۲. بحار الأنوار، ج ۵۳، ص ۴؛ النعمانی، الغیبه، ص ۲۵۵؛ تاریخ ما بعد الظهور، ص ۳۸۳.
۱۳. بحار الأنوار، ج ۵۲، ص ۳۴۳ و ج ۵۳، ص ۱۷.
۱۴. الطوسی، الغیبه، ص ۴۷۲؛ بحار الأنوار، ج ۵۲، ص ۳۳۲، ح ۵۷؛ المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۹، ص ۳۹۳-۳۹۱؛ اصلاحات

ب) برنامه‌های اجتماعی ایشان، بر مبنای توجه به مشکلات دیگران، پرورش روحیه همکاری جمعی، همدردی با دیگران و توجه به سرنوشت آنان^۱ و... با روش‌هایی چون عدالت‌گستری در جامعه و احیای جامعه مرده^۲ و ایجاد وحدت و تألیف قلوب^۳، عملی می‌شود.

پرورش نیافتگان و به عبارتی، متربیان عام دوران ظهور نیز با دیدن رویه‌های اصلاحی و اقدام‌های عدالت‌خواهانه حکومت، با اعتماد و یقین به رهبر و کارگزاران او، ضمن الگوگیری از پرورش‌یافتگان مکتب انتظار و یاران خاص حضرت، برای رسیدن به مقام آنان تلاش می‌کنند. برنامه‌های فرهنگی-تربیتی حضرت در این دوره، در دو بُعد فردی و اجتماعی تنظیم شده و دارای آثار تربیتی مطلوبی است؛ از جمله:

- تقویت‌کننده روان انسان‌هاست که در بُعد روحی، تزکیه نفس و آراسته شدن به فضایل و دوری از رذایل، از آثار تربیت اخلاقی است. در بُعد جسمانی نیز تمام امکانات مادی را در جهت رشد و تعالی روح به کار خواهد گرفت.
- تعدیل‌کننده خواسته‌هاست؛ به‌طوری‌که اخلاق، میان غریزه و نیروهای باطنی انسان تعادل ایجاد می‌کند. تعدیل این غرایز، در اصلاح رفتار، گفتار و اعمال انسان، تأثیر بسزایی دارد و از طریق رشد معرفت و عقل و بصیرت و تغییر در بینش به نظام هستی و زندگی، از بسیاری از تجاوزها، فتنه‌ها و فسادها، کوتاه‌بینی‌ها و تنگ‌نظری‌ها جلوگیری خواهد کرد.
- جامعه سالم، به واسطه افراد دارای فضایل اخلاقی به وجود خواهد آمد. اگر در اجتماعی، تعاون، انفاق، عفت، تواضع، حسن‌ظن، محبت و به‌طورکلی، عدالت حکم‌فرما باشد، این جامعه، مدینه فاضله و جامعه آرمانی اسلام خواهد بود.

به این ترتیب، در پرتو برنامه‌های فرهنگی-تربیتی در دو بُعد فردی و اجتماعی و با تأثیر متقابل آن‌ها، افراد در کنار جامعه احیا خواهند شد؛ به‌طوری‌که تربیت عقلانی، در دو محور کمال علمی و کمال

در حکومت حضرت مهدی (عج)، ص ۱۷۹.

۱. مبانی تربیت، ص ۱۴.

۲. الکافی، ج ۴، ص ۴۲۷، ج ۱: بحارالأنوار، ج ۵۲، ص ۳۷۴، ح ۱۶۹ و ج ۵۳، ص ۳۴: نغین آفرینش، ص ۱۷۷: آینده جهان (دولت و سیاست در اندیشه مهدویت)، ص ۳۱۱.

۳. کمال‌الدین و تمام النعمة، ج ۳، ص ۶۴۷: بحارالأنوار، ج ۵۲، ص ۳۷۲، ح ۱۶۴: آینده جهان (دولت و سیاست در اندیشه مهدویت)، ص ۳۱۲.

عقلی، به «تعادل» می‌انجامد و تربیت ایمانی، در پرتو کمال اخلاقی و تزکیه، به «تعالی» و «تکامل» منجر خواهد شد. پس از تحقق آثار تربیت فردی از طریق کمال اجتماعی، با نتیجه «پیشرفت و همدلی»، زمینه تعالی جامعه نیز فراهم خواهد شد.

و) ایجاد شناخت نسبت به وظایف و ویژگی‌های منتظران حقیقی

متریان را با وظایف منتظران حقیقی آشنا کرده و آنان را به عمل و الگوسازی ترغیب کنید؛

در مورد ویژگی‌های یاران حضرت، روایاتی بیان شده است که نشان‌دهنده درجات ایمانی آن‌هاست: «همه وجودشان یقین به خداست»، «هرگز شك به خدا در دلشان راه ندارد»، «زاهدان شب‌اند و زمزمه قرآن و مناجات آنان، چون صدای زنبوران عسل می‌ماند»، «گوش به فرمان امام خویش هستند»، «خدا به دست آنان، امام حق را یاری می‌کند» و...^۱

از این کارگزاران و یاران در دولت اخلاقی حضرت مهدی (عج)، با عناوین مختلف نام برده شده است. البته احتمال دارد برخی از گروه‌هایی که نام خواهیم برد، جزء همان ۳۱۳ تن (حاکمان و والیان جهان) باشند؛ از این گروه‌ها با نام‌های نجباء،^۲ رفقا، نقباء، ابدال،^۳ عصائب،^۴ اوتاد،^۵ رجال الهی، اعوان و قُواد (فرماندهان)، فقها، خزان (خزانه‌داران)، اهل قضاوت و... یاد شده است.^۶

در این راهکار، شخص حضرت با استفاده از پرورش‌یافتگان مکتب انتظار، در جایگاه کارگزاران و یاران حکومتی خود در مناصب مختلف، شایسته‌سالاری و نخبه‌پروری را سرلوحه کار خود قرار داده و نشان می‌دهند که بر اساس ملاك تقوا و پارسایی، از افراد برای انجام کارهای مهم خویش، به‌ویژه در امر تربیت دیگران و احیای جامعه استفاده می‌کنند.

وظایف منتظران حقیقی را به متریان بشناسانید تا تلاش کنند یار حضرت باشند؛

از آنجا که حیات تربیتی انسان به علم و آگاهی، اندیشه و بینش و عمل او وابسته است و آگاهی و

۱. بحار الأنوار، ج ۵۲، ص ۳۰۷، ح ۸۲؛ منتخب الأثر، ج ۳، ص ۱۲۶.

۲. الکافی، ج ۱، ص ۵۳۴، ح ۱۸؛ منتخب الأثر، همان.

۳. بحار الأنوار، ج ۵۲، ص ۳۰۴، ح ۷۳؛ منتخب الأثر، همان.

۴. همان.

۵. بحار الأنوار، ج ۵۲، ص ۱۳۸، ح ۴۳.

۶. آینده جهان (دولت و سیاست در اندیشه مهدویت)، ص ۲۷۷.

تفکر و فعالیتش، در زندگی او تأثیر بسیاری خواهد داشت، براین مبنا هرچه علم او عمیق‌تر، عمل او حکیمانه‌تر و بر اساس بینش قوی‌تر باشد، زندگی او پربارتر خواهد بود. این مطلب در صورتی صحیح است که علم انسان در عمل او مؤثر باشد و عمل او از علم مفید و تفکر صحیح و بینش قوی او الهام گیرد.

با توجه به انتظار و ارکان تربیتی آن، حیات طیبه منتظران در پرتو احیای انسانیت و تربیت منتظران حقیقی، تحقق خواهد یافت.

بهترین روش برای هدایت و تربیت انسان، جهت بخشیدن به حیات اوست. قرآن، بهترین و عالی‌ترین روش هدایتی را داراست و آیه ۹ سوره اسراء بر این مطلب اشاره دارد؛ چراکه قرآن، روح انسانی را با بهترین روش، رشد می‌دهد، به‌گونه‌ای که هم قادر است مسائل سودمند و حکیمانه را درك نماید و هم راه عملی را به‌خوبی طی کند.^۱

این روش در بحث تربیت کلی الهی و هم‌چنین در بحث زمینه‌سازی تربیت مهدوی، در کلام خدا جلوه‌گر است. در کنار آن، رهنمودهای رهبران دینی به‌عنوان مکمل این روش تربیتی، ظهور می‌کند. علاوه بر آنکه بزرگواران دینی ما در جهت تفهیم، روشن ساختن و ایجاد باور درست نسبت به مهدویت (غیبت، انتظار و ظهور) گام برداشته‌اند. در راهکارهای تربیت مهدوی عنوان شد که در زمان غیبت امام زمان (عج)، عمل به دستورات قرآن، رهنمودهای اخلاقی- تربیتی معصومان (عج) و توصیه‌های حضرت امام عصر (عج)، تکیه‌گاه تربیت اسلامی و مهدوی منتظران است که پس از کسب معرفت و بصیرت از آن، باید به عمل بر اساس آن بپردازند.

به فرموده امام علی (ع): «علم و عمل، پیوندی نزدیک دارند و کسی که دانست، باید عمل کند، چراکه علم، عمل را فراخواند، اگر یافتش می‌ماند، وگرنه کوچ می‌کند».^۲

وظایف منتظران را -بر اساس رهنمودهای کلامی و توصیه‌ها- می‌توان در سه عرصه تقسیم کرد:

✓ رهنمودهایی که وظیفه منتظران حقیقی را در کسب دانش و آگاهی و معرفت صحیح بیان می‌کند، از جمله: آگاهی و معرفت به توحید و عدالت (توانایی او، تحقق وعده‌های او، نصرت دادن مؤمنان از طرف او و...)،^۳ آگاهی و معرفت بر مقام امامت و ولایت امام زمان (عج)

۱. جوادی آملی، عبدالله، هدایت در قرآن، ص ۷۴؛ مطهری، مرتضی، احیای تفکر اسلامی، ص ۲۰.

۲. نهج البلاغه، حکمت ۳۶۶.

۳. آل عمران، آیات ۱۲۵-۱۲۶-۱۲۷.

و شناخت حضرت، آگاهی به نقش دین،^۱ نقش انسان در زندگی و وظایف او در دنیا،^۲ و... در نتیجه‌ی کسب آگاهی و معرفت، بینش صحیح نسبت به موارد فوق حاصل می‌شود و درك درستى به وجود می‌آید.

✓ توصیه‌هایی که در جهت ایجاد تفکر و به وجود آوردن شناخت و بینش صحیح نسبت به مهدویت، لازم است، از جمله:

بینش به حضور دائم حضرت مهدی علیه السلام و نظارت خدا و ائمه و امام زمان علیه السلام بر اعمال و رفتار ما؛

بینش درست به ایام غیبت و در معرض امتحان و ابتلا قرار داشتن از طرف خدا، برای گزینش صالحان؛

بینش صحیح به انتظار و محورهای امیدواری، آمادگی، محبت همراه با عمل، اصلاح و قیام و داشتن درك درست نسبت به فواید صبر و حق جویی و عدالت خواهی در همه این محورها،^۳

✓ نکاتی که همراه با تأکید، برای عملی کردن علم و بصیرت بیان شده است، از جمله:

فرمان برداری و اطاعت کامل از حضرت مهدی علیه السلام در مقام عمل؛

پرهیزگاری و تقوا، داشتن اخلاق نیکو، اخلاص و خیرخواهی، اداء حقوق الهی، دعای زیاد برای

فرج و....

۳. معیارهای سنجش مهارت شناختی متربیان

در صورتی که متربیان پس از توانمندی در مهارت‌های عمومی ذکر شده در فصل اول، به کمک والدین و مربیان خود در زمینه توانمند شدن در مهارت شناختی موفق بوده باشند، باید شاخص‌های زیر را تقریباً کسب کرده باشند و این مطلب، نشانه‌ای است بر اینکه مهارت شناختی خوبی کسب کرده‌اند:

✓ تقویت و استحکام اعتقاد نظری و در پی آن، اعتقاد عملی به توحید و عدل از طرف متربیان؛

✓ شناخت و معرفت نسبت به خدا و برنامه‌های تربیتی او و همچنین شناخت امام زمان علیه السلام

۱. بقره، آیه ۱۹۳.

۲. همان، آیه ۱۴۳.

۳. روایت‌های مربوط به این مطالب، در مباحث قبل همین اثر موجود است.

و اقدامات ایشان؛

- ✓ بینش صحیح نسبت به انسان، زندگی و وظایف او در دنیا و در نتیجه عمل به آن؛
- ✓ داشتن تفکر و روحیه ظلم ستیزی و عدالت خواهی؛
- ✓ داشتن تفکر مثبت در مواجهه واقعی با مشکلات و سختی های دوران غیبت؛
- ✓ داشتن فکری خلاق و جستجوگر در یافتن راه های جدید برای مشکلات آن زمان، مثلاً قرار دادن نماد و سمبل برای انتظار و امید برای تکرار و یادآوری آن؛
- ✓ توجه به امام زنده و حاضر و اعتقاد و امید به هدایت و تربیت و یاری ایشان در زمینه های مختلف علمی، معنوی، زندگی؛
- ✓ توجه به مصالح و فواید غیبت در تربیت افراد؛
- ✓ توجه به توصیه و راهکارهای حضرت در زمان غیبت صغری و کبری، از جمله توجه به سیره و سنت ائمه قبل، اطاعت از نواب عام، استفاده از سخنان و توقیعات حضرت؛
- ✓ تفکر در مورد آینده، اهداف، تکالیف؛
- ✓ تفکر مثبت نسبت به آینده و تحقق حکومت عدل جهانی و تحقق مدینه فاضله؛
- ✓ تفکر و نظم بخشی به اهداف کوتاه مدت و بلند مدت برای رسیدن به مرتبه عالی انسانیت و کسب رضایت حضرت.

امید است که با عمل به این توصیه ها و کسب معرفت و بصیرت و عمل بر اساس آن، از منتظران حقیقی حضرت باشیم.

۱. همیشه بهترین وسیله تربیت، توجه به حضرت است. حضرت در یک نقطه از عالم حضور فیزیکی دارند، اما از نظر احاطه وجودی، ایشان بر تمام جهان خلقت احاطه دارند. وقتی انسان بداند کسی حاضر و ناظر است و حرکات و اعمال او را می بیند، از اعمال خود مراقبت می کند. کسی که معتقد به امامی است که نماینده خداست در روی زمین و در کل جهان خلقت، اولاً از اعمال خودش مراقبت می کند و ثانیاً، هرچه به آن بزرگوار بیشتر توجه پیدا کند، آن بزرگوار هم بیشتر متوجهش می شود. این رابطه طرفینی است. پس بهترین وسیله تربیت، توجه به حضرت بقیة الله است. معرفت، عاطفه، آزادگی، ایثارگری، بزرگواری، کریمانه برخورد کردن با خلق الله، این ها وسایل ارتباط و نزدیکی با حضرت اند. تربیت، با معرفت امام زمان (عج) رابطه ای مستقیم دارند. هرچه تربیت عالی تر، معرفت عالی تر، هرچه معرفت عالی تر، تربیت عالی تر. دور معی است؛ یعنی معیت دارد؛ هرچه معرفت بیشتر باشد، تسلیم بیشتر می شود. هرچه تربیت و تسلیم و... بیشتر شود، معرفت بیشتر می شود. تربیت و معرفت و آمادگی، با یکدیگر تناسب دارند. هرچه معرفتش بیشتر باشد، تربیتش بیشتر است. هرچه تربیتش بیشتر باشد، معرفتش بیشتر است. هرچه تربیت و معرفتش بیشتر باشد، آمادگی اش بیشتر می شود. پس رابطه ای مستقیم دارند. رک: مجله موعود. خرداد و تیر ۱۳۸۲، شماره ۳۸، تربیت مهدوی.

مهارت‌ها و راهکارهای بنیادی تربیت مهدوی

پس از آشنایی و کسب مهارت‌ها و راهکارهای شناختی، وارد «مهارت‌های مبنایی در تربیت مهدوی» خواهیم شد. شناخت حضرت مهدی عج و آشنایی با حکومت و جامعه دوران ظهور، موجب ایجاد زمینه برای کسب مهارت مبنایی انتظار، در تربیت مهدوی خواهد شد؛ یعنی با شناخت و معرفت به حضرت و اهداف و برنامه‌های ایشان،^۱ متربیان انتظاری مثبت همراه با امید را تجربه خواهند کرد. انتظار، ویژگی سازندگی دارد؛ نگرش امیدوارانه ایجاد می‌کند، موجب تحرک و تحول در ابعاد فردی و اجتماعی می‌شود، سلامت روان فردی و اجتماعی را تقویت می‌کند و... به عبارتی، با مهارت و راهکارهای شناخت و معرفت صحیح به مهدی موعود عج، زمینه برای مهارت انتظار مثبت ایجاد شده و در پی مهارت انتظار، ظرفیت کسب مهارت امیدواری، مهارت تحرک و تحول فردی و اجتماعی و مهارت تقویت سلامت روان، در ما به وجود خواهد آمد. انتظار صحیح و سازنده، نکته بسیار مهم و مبنایی در ارزش‌ها و آموزه‌های تربیت مهدوی است که پایه‌گذار مهارت‌های تربیتی دیگر خواهد بود. در نتیجه از مهارت‌های «انتظار مثبت»، «امیدواری»، «تحول فکری فرهنگی» و «سلامت روان»، با عنوان مهارت مبنایی یاد می‌شود.

۱. مهارت انتظار مثبت و راهکارهای تحقق آن

مفهوم انتظار را برای متربیان بیان کنید؛

انتظار در لغت، به معنای چشم‌داشت و چشم به راه بودن آمده است؛^۲ چشم‌داشت يك تحول و رویداد خوب، گشایش آینده مطلوب و چشم‌به‌راه يك منجی.^۳ منظور از انتظار در این تحقیق، حالتی است که از ترکیب ایمان و اعتقاد به مبانی دین و ولایت امام زمان عج، از شوق و علاقه به ظهور و

۱. داده‌های مربوط به این شناخت، در بخش راهکارهای کلان شناختی بیان شد. نکته مهم، یادآوری مجدد نسبت به ارتباط تنگاتنگ و دوسویه مهارت‌ها و راهکارها در این اثر است که باید مورد عنایت والدین و مربیان محترم باشد.

۲. دهخدا، علی‌اکبر، لغت‌نامه، ص ۲۹۴.

۳. شفیع‌ی سروستانی، ابراهیم، انتظار، باید و نیایدها، ص ۹.

حکومت عدل و همراهی با اهل بیت علیهم السلام و تنفر از وضع موجود (غیبت امام عصر علیه السلام) و نقص و فساد و تباهی عالم) سرچشمه گرفته است و انواع دگرگونی‌ها را در حالت قلبی، اندیشه و آمال انسانی، رفتار فردی و تلاش اجتماعی انسان ایجاد می‌کند.^۱

در اصل، انتظار، آمادگی برای پذیرش ظهور، در فکر آن بودن، تلاش کردن برای آن و امیدوار بودن است. مرحله خودسازی و اصلاح نفس در صورتی به اوج و تکامل می‌رسد که انسان در انتظار و آرزوی پاک‌سازی سراسر جهان باشد و تنها به تهذیب نفس خود فکر نکند. در نتیجه، کسی که انتظار حقیقی را شناخته باشد، دغدغه پاک‌سازی نفس و جامعه را دارد.

ارزش و منزلت انتظار و چرایی آن برای متربیان توضیح دهید؛

جایگاه و منزلت انتظار به‌گونه‌ای است که رسول خدا صلی الله علیه و آله، مؤمنین منتظر و یاوران حضرت را برادران خود می‌خواند و رمز این نام‌گذاری و اظهار محبت به آنان را، دشواری دین‌داری در عصر غیبت و انتظار طولانی آنان، معرفی می‌نماید.^۲

در بیانی امام رضا علیه السلام می‌فرمایند: «وَه! چه نیکوست صبر و انتظار فرج، مگر نشنیده‌اید گفتار خداوند که فرموده است، «چشم‌به‌راه باشید که من نیز همراه شما از چشم به راهانم»^۳ و فرموده: «منتظر باشید که من نیز همراه شما از منتظرانم»^۴ پس صبر و شکیبایی را پیشه‌ی خود سازید»^۵.

ارزش و منزلتی بالاتر از آنکه خداوند نیز همراه منتظران، چشم به راه است؟! در بیان دیگر، امام صادق علیه السلام توصیه می‌کنند: «صبح و شام در انتظار فرج و ظهور باش»^۶ یا به فرموده امام علی علیه السلام: «به‌راستی دوستان ما در هر روز و شب، در انتظار فرارسیدن روز آسایش (از ستمگران) و فرج هستند»^۷. روز و شب در انتظار بودن، یعنی هر لحظه سازندگی فردی و خودسازی داشتن.^۸

با يك تأمل اجمالی در روایات و حتی آیات قرآن، این سؤال ایجاد می‌شود که چرا جایگاه انتظار این قدر رفیع و ارزشمند تصویر شده است، تا جایی که رسول خدا صلی الله علیه و آله، برترین اعمال را انتظار فرج

۱. صافی گلپایگانی، لطف‌الله، امامت و مهدویت، ج ۱، ص ۳۵۳.

۲. بحارالأنوار، ج ۵۲، ص ۱۲۴.

۳. هود، آیه ۹۳.

۴. اعراف، آیه ۷۱.

۵. معجم الموضوعی الاحادیث الامام المهدی، ص ۴۱۷؛ بحارالأنوار، ج ۵۲، ص ۱۲۹، ح ۲۳.

۶. الغیبة، النعمانی، ص ۱۵۸؛ بحارالأنوار، ج ۵۲، ص ۱۳۳؛ و اعلام الوری، ص ۴۳۰؛ الکافی، ج ۱، ص ۳۳۳، ح ۱.

۷. بحارالأنوار، ج ۲۷، ص ۱۲۱، ح ۱۰۴.

۸. مجتهدی سیستانی، سیدمرتضی، صحیفه مهدویه، ص ۹۸.

می‌دانند^۱ و یا در کلامی دیگر، بالاترین جهاد اُمت خود را انتظار فرج ذکر می‌کنند؟^۲

در پاسخ به این سؤال باید گفت: به‌طور کلی، بشر در زندگی فردی و اجتماعی خود مرهون نعمت انتظار است و اگر انتظار و امید به آینده نباشد، انگیزه و هدفی نخواهد بود. حرکت و انتظار از هم جدا نمی‌شوند؛ چراکه انتظار، عامل حرکت و تحرّک بخش است. آنچه مورد انتظار است، هرچه مقدس‌تر و عالی‌تر، انتظارش ارزنده‌تر خواهد بود. انتظار فرزندان، انتظار حقوق، انتظار سود و...

از آنجا که هدف اسلام، خاتمه دادن به گناه، برچیدن ظلم، مبارزه با جهل، جایگزینی عدالت و امنیت، رشد و تکامل روحی، علمی، فکری و ایمانی بشر است و مسلمانان در مکتب خود و در اعتقاد خود به مهدویت، اطمینان دارند که بساط ظلم، برچیدنی است و آینده برای پرهیزکاران و شایستگان است،^۳ بنابراین تسلیم ظلم نمی‌شوند و با ستمگران همراه نمی‌گردند و در اصل، این انتظار است که مانند انرژی نیرومند، موجب بقا و پایداری شده و طرفداران حق و عدالت را در برابر جهل و شرک و انواع صدمات روحی، معنوی، عقیدتی و... حفظ می‌کند و همواره بر امید منتظران، ثبات قدم آنان در برابر حوادث و انجام وظایف و بر شور و شوق آن‌ها می‌افزاید و حتی در ادیان دیگر نیز، انتظار آینده‌ای عالی همراه با عدل و صلح، رمز بقاء و موجودیتشان است.^۴

در حقیقت، انتظار، بهترین و مؤثرترین عامل تحرّک است؛ همان عاملی که انسان را برای دوران ظهور، پرورش داده و آماده می‌کند. انتظار فرج، نوعی ایمان است که انسان را به عمل صالح وامی‌دارد و او را بر صحیح‌ترین اعتقاد، استوار نگه می‌دارد.

در نتیجه، همین عامل تحرّک بخشی، آماده‌سازی و پرورش دهندگی انتظار است که موجب شده این قدر از طرف خدا و ائمه علیهم‌السلام به آن سفارش شود. پیامبران و اوصیای خدا، هرکدام به‌گونه‌ای اُمت خویش را با این حرکت آشنا کرده و بندگان خدا را هدایت نموده‌اند. پیامبر و امامان نیز با بیان و تشریح انتظار و بیان منزلت و ارزش آن، جهت تحریک، مردم را در سیر به کمال، تشویق و هدایت نموده‌اند و بدین معنا، تنها عامل حرکت و عبور از مسیر سخت غیبت، انتظار صحیح است.^۵

و به فرموده آیت‌الله طالقانی رحمته‌الله:

۱. بحار الأنوار، ج ۵۲، ص ۱۲۲، ح ۲؛ کمال الدین و تمام النعمة، ج ۲، ص ۶۴۴، ح ۳.

۲. بحار الأنوار، ج ۷۴، ص ۱۴۳، ح ۲۶.

۳. اعراف، آیه ۱۲۸.

۴. امامت و مهدویت، ج ۱، همان، صص ۳۶۷، ۳۷۶، ۳۸۴ و ۳۸۷.

۵. امامت و مهدویت، همان، ص ۳۹۷.

«انتظار ظهور را از عبادات دانسته‌اند تا مسلمانان حق‌پرست، در اثر ظلم و تعدی زمامداران خودپرست و تسلط دولت‌های باطل و تحولات اجتماعی بزرگ و حکومت ملل ماده‌پرست- اعم از شرقی و غربی-، خود را نبازند و دل قوی دارند و جمعیت را آماده کنند و همین عقیده انتظار است که هنوز مسلمانان را امیدوار و فعال نگه داشته است. آن همه فشار و مصیبت از آغاز حکومت دودمان دنائت و رذالت اموی، تا جنگ‌های صلیبی و حمله مغول و اختناق و تعدی‌های دولت‌های استعماری، بر سر هر ملتی وارد می‌آمد، خاکسترش هم به باد فنا رفته بود، لیکن دینی که پیشوایان حق آن دستور می‌دهند که چون اسم صریح «قائم» مؤسس دولت حقه اسلام برده می‌شود، به پا بایستید و آمادگی خود را برای انجام تمام دستورهایش اعلام کنید و خود را همیشه نیرومند و مقتدر نشان دهید، این دین هیچ وقت نخواهد مُرد».^۱

برای متربیان توضیح دهید که انتظار ظهور، با اعتقاد به ظهور فرق دارد؛

انتظار ظهور با اعتقاد به ظهور تفاوت دارد؛ کسی که منتظر است، افزون بر اعتقاد، امید و انتظار درک زمان موعود را دارد؛ از این رو بر اساس انتظار و امید عمل می‌کند و این مسئله در حیات و تحول تربیتی انسان، بسیار مهم است.^۲

به عبارت دیگر، انتظار نیز به عنوان عنصر کلیدی عقیده به مهدویت، همراه با ویژگی‌های روان‌شناختی و شاخص‌های تربیتی خود، موجب ارتباطی همراه با آگاهی و بینش و اعمالی پویا و متکامل درباره خدا، خود، انسان‌های دیگر و طبیعت می‌شود. همچنین، زمینه‌های آرامش و سلامت روان را فراهم می‌سازد. ضمن آن‌که از ابتلا به بیماری‌های روانی، افسردگی‌ها، خمودگی‌ها و خستگی‌ها جلوگیری می‌کند و زمینه‌ساز رشد و ارتقای توانمندی‌های فرد، در ایفای نقش‌های فردی و اجتماعی است. بر این اساس و با توجه به مبنایی بودن جایگاه امید و به‌ویژه انتظار مثبت، نتایج آن در محورهای عاطفی، رفتاری و غیره بارز است و زمینه‌ساز ارتقای روانی فرد می‌شود؛ یعنی در ابعاد عاطفی، رفتاری و اصلاحی و...، توانمندی‌های وی را بالا می‌برد و از این جهت بر سلامت روان او تأثیر می‌گذارد؛ به‌ویژه که این انتظار، متعلق به يك معصوم پاک‌سرشت است که فراگیری رحمت و عدالت در جهان، ره‌آورد ظهور اوست.^۳ به همین دلیل، راهکارهای انتظار را در ذیل مهارت‌های مرتبط با آن، پی خواهیم گرفت.

۱. کتابچی، محسن، مهدی منتظر، ص ۸.

۲. صحیفه مهدیه، ص ۱۰۱.

۳. آذربایجانی، مسعود، «رابطه انتظار و بهداشت روان... خلاصه مقالات چهارمین گفتمان مهدویت»، ص ۶.

۲. مهارت امیدواری و راهکارهای تحقق آن

۱-۲. توضیح در مورد مهارت امیدواری

امید و آرزو، از ویژگی‌های فطری انسان هستند؛ چراکه هر دو، نگاه به آینده دارند و نمایانگر خواسته‌های بشر و نشان سعادت انسان هستند. امید، با عقل بشر و خواسته‌های خردمندانه و امکان‌پذیر همراه است؛ مثل بیمار که امید به بهبودی دارد، اما آرزو گاه با عقل هماهنگی دارد و گاه ندارد؛ مثل پیرمردی که آرزوی جوانی دارد. آرزومند، انتظار رسیدن به آرزویش را دارد، ولی به‌سوی مقصود خود قدم برنمی‌دارد؛ درحالی‌که امیدوار در پی امید می‌رود و تلاش می‌کند. بر اساس این مبنا، با عنایت به نقش اساسی امیدواری ذهنی (تفکر مثبت) در مهارت شناختی و همچنین بروز و ظهور امیدواری عینی (رفتار مثبت) در مهارت رفتاری، بحث امید را مهارتی مبنایی می‌دانیم.

۲-۲. راهکارهای تحقق مهارت امیدواری

تأثیر نگرش امیدوارانه را برای متربیان ترسیم کنید؛

شدت امید، هدف و آرمان به دنبال دارد، چراکه آرمان و هدف، عقلانی و امید، خردمندانه است و هر دو همگام با هم پیش می‌روند.

زمانی که امید در یک مبحث اجتماعی شدت یابد، هدف اجتماعی با آرمان بشری هم‌جهت می‌گردد و باید برای رسیدن به آن امید و آرمان اجتماعی، بشر تلاش کند و در سختی و رنج، مقاومت نشان دهد. از جمله‌ی موارد تلاش انبیا و اولیا برای انسان‌ها به امید سعادت آنان است که به فرموده پیامبر ﷺ: «اگر خورشید را در کف دست راست و ماه را در دست چپ من بگذارید، دست از این تلاش برای سعادت بشر برنمی‌دارم». و از جمله‌ی دیگر موارد، امید بشر به تحقق ظهور و تشکیل حکومت عدل و رحمت حضرت مهدی عج و مدینه فاضله و جزء یاران حضرتش قرار گرفتن است.^۱

مفهوم امیدواری و شاخصه‌های آن را در بُعد ذهنی و عینی توضیح دهید؛

مفهوم امیدواری دارای دو بُعد ذهنی و عینی است که منظور از امیدواری در بُعد ذهنی، مجموعه تفکرات، تمایلات، انگیزه‌ها و عادات مثبت فکر بوده که شخص امیدوار در حیطه‌ی ذهن خود از آن

۱. صدر، سیدرضا، راه مهدی عج، ص ۲۰-۲۴.

بهره‌مند است.

منظور از امیدواری در بُعد عینی، مجموعه‌ی اعمال، رفتار، کنش‌ها و واکنش‌هایی است که شخص امیدوار به نحو مثبت، جهت‌دار و فعال، در مواقع گوناگون از خود نشان می‌دهد.

در بخش ذهنی، دارای دو مؤلفه هستیم:

۱- تفکر مثبت که شامل تأکید بر نقاط مثبت، مواجهه واقعی با مشکلات، تفکر خلاق و خستگی‌ناپذیری است. ۲- هدفمندی، شامل وجود اهداف کوتاه مدت، بلند مدت، پرهیز از یوچی و تفکر در مورد آینده است.

در بخش عینی، مؤلفه‌های آن:

۱- برنامه‌ریزی، شامل برنامه‌ریزی برای اهداف کوتاه مدت و بلند مدت. ۲- تلاش در زمینه‌های مختلف است.^۱

از این مؤلفه‌ها در بحث انتظار و امیدواری در بُعد ذهنی، در «مؤلفه تفکر مثبت» می‌توان از مواردی همچون: تأکید بر مصالح و فواید اصل غیبت، مثل امتحان بندگان و گزینش صالحان و ایجاد ولع و تشنگی نسبت به حضور حضرت و استفاده از تربیت ایشان، تفکر مثبت و امیدوارانه در مواجهه با مشکلات و سختی‌های دوران غیبت و صبر و آرامش در برابر آن‌ها، داشتن فکری خلاق و جستجوگر در یافتن راه‌های جدید برای پشت سر گذاشتن مشکلات آن زمان، مثل قرار دادن سمبل دعا برای انتظار همراه با صبر و امید، داشتن تفکر و روحیه ظلم‌ستیزی و عدالت‌خواهی، نام برد.

در «مؤلفه هدفمندی»، به تفکر در مورد آینده و مدینه فاضله و اهداف و تکالیف ما برای حضور مؤثر در آن روزگار، تنظیم اهداف کوتاه مدت و بلند مدت برای رسیدن به مرتبه عالی انسانیت و کسب رضایت حضرت مهدی عج اشاره نمود.

در بُعد عینی در «مؤلفه برنامه‌ریزی»، جهت تحقق اهداف مورد نظر و رسیدن به مقام منتظر حقیقی با توجه به شرایط، مدنظر است و در «مؤلفه تلاش»، تکاپو و انرژی و نشاط مطلوب برای عملی کردن این موارد، مراد خواهد بود.

رابطه مهارت انتظار مثبت با مهارت امیدواری را برای متربیان تبیین کنید؛

نتایج تحقیقات میدانی در رابطه با نقش انتظار در امیدواری افراد بشر، با توجه به ویژگی‌های مطرح‌شده در مهارت انتظار و با عنایت به متغیرهای اصلی انتظار ظهور، افسردگی و امیدواری و با

۱. مقصودی، مه‌ری، بررسی رابطه بین انتظار ظهور و افسردگی، ص ۴ و ۶.

وجود دو فرضیه اصلی (بین انتظار ظهور و افسردگی، رابطه معنادار و منفی وجود دارد) (بین انتظار ظهور و امیدواری، رابطه معنادار و مثبت وجود دارد) و با بررسی علمی از میان ۲۴۰ نفر دانشجوی و...، نتایج مطلوبی به دست آمد.

از جمله ی سؤالات ارائه شده در این تحقیق:

- دنیا دارد مسیر طبیعی خودش را می پیماید و اصلاً نیازی به ظهور مصلح نیست.
- اگر امید به ظهور مصلح جهان وجود نداشت، تحمل این همه ظلم و ستم در دنیا بسیار مشکل می شد.
- وضعیت آینده جهان به اندازه ای وخیم خواهد بود که هرگز اصلاح نخواهد شد.
- اگر تنها یک روز از عمر جهان باقی مانده باشد، بالاخره مصلح برای اصلاح، ظهور خواهد کرد و....
- مخاطبان باید با انتخاب یکی از گزینه های (کاملاً موافق، موافق، تا حدودی موافق، بی نظر، کاملاً مخالف، مخالف، تا حدودی مخالف) به پرسش ها پاسخ دهند.^۱
- نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل داده ها به این شکل است:
- بین انتظار ظهور و افسردگی، با صد درصد اطمینان، رابطه معنادار و منفی وجود دارد؛ به این معنی که هرچه انتظار ظهور دانشجو بالاتر بود، میزان افسردگی او کمتر است و بالعکس. فرضیه اول با ۱۰۰٪ اطمینان مورد تأیید واقع شد.
- بین انتظار ظهور و امیدواری، رابطه معنادار و مثبتی وجود دارد که با ۱۰۰٪ اطمینان مورد تأیید واقع شد.^۲

در اصل، انتظار، واکنش دفاعی است که به فرد، پایداری می دهد و از تباهی و خودتسلیمی در برابر ناحق پیشگیری می کند. اگر انتظار آن گونه که خواسته اند، باشد، مشکلات زندگی را آسان و آینده را روشن می کند؛ چرا که انتظار می گوید: هرچه زودتر این اوضاع تمام شده و نظام صحیحی جایگزین آن می شود، بدین ترتیب، اندیشه زوال ناپذیری بدی ها را نفی می کند و انسان امروز به امید فردا، صبر می کند و به تلاش خود ادامه می دهد.

ماهیت انتظار ظهور، امیدی است به آینده نویدبخش و سعادت آفرین که به رهبری حضرت مهدی عج، جهان را از فساد و بدبختی ها رها و راه خیر و صلاح و امنیت را در پیش می گیرد.

انتظار، داشتن امید به آینده ای روشن، دور از استبداد، ناحقی، بی عدالتی و افکار متضاد و

۱. همان، ص ۴.

۲. همان، چکیده.

اضطراب‌هاست و انتظار به عنوان عنصر کلیدی مهدویت، امید را در دل زنده می‌کند. علاوه بر مثبت‌نگری و صبر در برابر مشکلات و ظلم، به امید روزگار راحتی و دوری از یأس و خستگی‌ناپذیری، با تفکر در مورد آینده و ظهور حضرت و با بهره‌گیری از خلاقیت و جستجوی راه‌های جدید، در برابر حوادث زندگی مقاومت می‌کند. از طرفی موجب می‌شود فرد با قرار دادن سبیل و نماد برای انتظار و امید خود از جمله: برقراری ارتباط روحی با حضرت، رفتن به جمکران و خواندن دعای ندبه و فرج، صدقه دادن و هدیه دادن از طرف حضرت و غیره، برای اصلاح و تکامل خود، اهدافی را در نظر بگیرد. پس از تعیین اهداف کلان و بلندمدت خود، با نیروی امید و بینش مثبتی که در او ایجاد شده است، اهداف کوتاه‌مدت را برای کسب رضایت حق، اولیا و امام زمانش ترسیم می‌کند. سپس با برنامه‌ریزی مناسب و استفاده از افکار و عقاید، جهت تحقق اهداف، گام به گام با تلاش خود به سوی مقصود، نزدیک می‌شود.^۱ در این مسیر، مهارت صبر و عدالت‌خواهی از جمله موارد کلیدی جهت تحقق این ویژگی‌هاست که در فصول بعد به آن اشاره خواهد شد.

برای رسیدن به این امیدواری، راهکارهای جزئی زیرپیشنهاد می‌شود. لازم است والدین و مربیان نسبت به ایجاد شناخت و معرفت صحیح در موارد ذیل، با بیان ساده و متناسب با سن فرزندان تلاش کنند:

- الگوبرداری از مصادیق موجود تفکر مثبت و امیدوارانه، در رویارویی با مشکلات و تمرین آن در سختی‌های دوران غیبت؛
- تمرین و تقویت تفکر خلاق و جست‌وجوگر برای یافتن راه‌های حل مشکلات؛ به عنوان مثال، قرار دادن نماد برای انتظار و امید به منظور تکرار و یادآوری آن؛
- تمرین توجه به امام زنده و حاضر و اعتقاد و امید به هدایت و تربیت و یاری ایشان، در زمینه‌های مختلف علمی و معنوی زندگی؛
- تمرین تفکر در مورد آینده، اهداف و تکالیف؛
- آموزش امیدواری ذهنی و تفکر مثبت درباره آینده و تحقق حکومت عدل جهانی و مدینه فاضله و تمرین آن در موضوعات روزانه زندگی.

۳. مهارت تحرك و تحول فكري - فرهنگي و راهكار تحقيق آن

۳-۱. مهارت تحرك و تحول فكري، فرهنگي، نتیجه مهارت انتظار مثبت و سازنده

انتظار و ویژگی عدل برانگیز آن به گونه‌ای است که فرزندان را برای حرکت در جهت متناسب با

۱. رابطه انتظار و بهداشت روان، همان، ص ۷.

اهداف و عقاید صحیح، برمی‌انگیزد و از حرکت و گرایش به جهت‌های نامتناسب و ناسازگار باز می‌دارد. نقش و اثر حیاتی انتظار در انسان‌ها، تحریک آن‌هاست. به عبارتی، انتظار عامل حرکت و زمینه‌ساز تحوّل در درون انسان است؛ چراکه منتظر امام زمان عج مثل میزبان منتظر که پاکیزه و آماده، شاد و چشم‌به‌راه است، با علم به نظارت و مراقبت خدا و حضرت و با هدف منتظر واقعی بودن و از یاران حضرتش محسوب شدن، با کوشش بر پاکی درون و تهذیب نفس و ایجاد آمادگی روحی، برای ایجاد ارتباط روحی و عاطفی و هم‌سنخ شدن با امام خود، در انتظار منتظر، شاد و چشم‌به‌راه خواهد بود. تهذیب نفس و ایجاد تحوّل درونی در رفتار و کردار، فکر آن‌هایی است که به امام عادل و جامعه ایده‌آل می‌اندیشند و با حالت صبر و طمأنینه، امیدوار به ظهور و آمدن او هستند. اخلاق را باید اصلاح کرد؛ چراکه منتظر در فرهنگ مهدوی، با قطعی دانستن و قریب‌الوقوع بودن ظهور، هر لحظه امکان ظهور موعود عادل خود را می‌دهد. در نتیجه، در امر اصلاح و مهذب شدن خود سهل‌انگاری نمی‌کند^۱ و با صبر در برابر گناه و هوا و هوس و کسب فضایل اخلاقی، در آمادگی خود می‌کوشد. در این حالت، فرزندان و متریان علاوه بر تحوّل درون و نفس خویش، در جهت تحوّل در احیای حقوق از دست رفته و اقامه عدل هم می‌اندیشد و عمل می‌کند؛ چراکه انتظار، تعهدهای انسانی را در قبال خود و انسان‌های دیگر قوّت می‌بخشد و با نگرش در اوضاع جامعه، می‌پرسد: چرا اوضاع جامعه، درگیری، ناعدالتی و نافهمی است؟ چرا همه برخلاف مبانی تربیتی و عقلی عمل می‌کنند؟ چنین انسان صبور و خواهان عدل که منتظر روزی است که شرایط، آن‌گونه که اقتضای آفرینش است باشد، حتماً به تحوّل در زمینه خودسازی و جامعه‌سازی می‌اندیشد و برای آن تلاش می‌کند. راهکارهای مرتبط با مهارت تحرک و تحول را در دو بُعد فردی و اجتماعی بررسی می‌کنیم.

۲-۳. راهکارهای تحقق مهارت تحرک و تحوّل

راهکارهای تحرک و تحول در بُعد فردی

... کسی که در انتظار ظهور مصلح به سر می‌برد، باید خود، سالم، سلیم و صالح باشد و در جهت خودسازی اقدام کند؛

... هرچه توجه و تمرکز انسان در حالت انتظار، به ائمه و حضرت مهدی عج بیشتر باشد، یاد کردن حضرت بیشتر و در نتیجه، قرب و نزدیکی باطنی به ایشان بیشتر خواهد بود؛ چراکه در

۱. دکترین مهدویت، همان، ص ۷۷-۷۹.

این یاد و قرب، تلاش می‌کند به صفات، اخلاقیات و روحیات یاران حضرت و به خواسته‌های مدنظر مولا، خود را نزدیک کند، در نتیجه اطاعت‌پذیری او بیشتر می‌شود؛

...تصور مراقب بودن حضرت و آگاه بودن ایشان از چگونگی رفتار و کردار ما، معتقدان به ایشان و منتظرانشان را در حالت مراقبت دائمی قرار می‌دهد و لذا به هنگام ورود در هر کار، سعی دارند ناظر عالی مقام و کسب رضایت او را مدنظر داشته باشند. همه این موارد طبق آیه: «أَلَمْ يَعْلَم بِأَنَّ اللَّهَ يَرَى»، مورد نظارت حضرت حق هم خواهد بود.

در نتیجه، انتظار به مفهوم واقعی و به دور از معنای منفی و تخدیری آن، عامل مهم تربیت، خودسازی و تحرك خواهد بود.^۲

راهکارهای تحرك و تحول در بُعد اجتماعی

...مهارت تحرك و تحول در بُعد اجتماعی، در بُعد تعهدها و مسئولیت‌های اجتماعی و احساس دیگرخواهی عینیت می‌یابد. وقتی انسانی خود سالم، سلیم و صالح باشد، مثل نوری است که قابلیت یافته، با آداب و مهارت‌های لازم، مصلح باشد؛

...برنامه عظیم انتظار، فردی نیست بلکه تمام جامعه باید تحول یابند. بنابراین، علاوه بر اصلاح خود، باید در اصلاح دیگران نیز کوشید؛ اصلاح در آگاهی‌ها و معرفت‌ها، اصلاح در بینش‌ها و تصحیح نگرش انسان به خدا، امام، انسان، زندگی، نقش او در دنیا، اصلاح عمل و رفتار. نکته مهم، یادگرفتن تعامل و مهارت ارتباط مؤثر، صادقانه و اخلاق‌مدارانه با دیگران است؛

...باید چنان دانش‌ها و بینش‌ها و آثار تربیتی آن همگانی باشد که قسمت عمده‌ی برنامه‌های اصلاحی را، افراد با خودآگاهی و خودیاری انجام دهند؛

...تلاش برای احیای حقوق از دست‌رفته و اقامه عدل و کمک به دیگران، امر به معروف و نهی از منکر به طور صحیح و مدبرانه برای اصلاح جامعه، در این بُعد معنا می‌یابد.^۳

۴. مهارت تقویت سلامت روان و راهکار تحقق آن

با توجه به کارکردها و آثار خاص مهدویت، یکی از فرضیه‌های تقویت سلامت روان، تقویت نگرش امیدوارانه از طریق مهدویت و عقیده به آن در نظر گرفته شده است. پس از کسب مهارت امیدواری،

۱. علق، آیه ۱۴.

۲. حکومت جهانی حضرت، ص ۱۰۵ و ۱۰۹؛ نگاهی تحلیلی به زندگانی حضرت مهدی علیه السلام، جمعی از نویسندگان، صص ۶۰۵ و ۶۱.

۳. حکومت جهانی حضرت مهدی علیه السلام، همان، ص ۸۲ و ۱۰۸؛ موعودشناسی، همان، ص ۸۷.

لازم است بر مهارت تقویت سلامت روان متمرکز شویم.

از دیدگاه اسلامی، انسانی که خودآگاهانه ارتباطی زنده و پویا و متکامل با تمام هستی دارد، دارای روان سالم است. عالی‌ترین الگوهای انسان‌های سالم نیز انبیا و اولیای علیهم‌السلام هستند؛ چراکه خودآگاهانه‌ترین، پویاترین و متکامل‌ترین رابطه را با کل هستی دارند. دیگر انسان‌ها نیز به میزان نزدیکی‌شان به ملاک‌های امید و سلامت روانی - که آن بزرگواران در توصیه‌های دینی خود مشخص کرده‌اند - از امید و در نتیجه، سلامت روان بهره‌مند هستند.^۱ با این توضیح، به کار بستن راهکارها، توصیه‌ها و آموزه‌های مهدوی، موجب ارتباطی آگاهانه، امیدوارانه، پویا، فعال و کامل با خدا، خود، انسان‌های دیگر و طبیعت و به عبارتی کل هستی می‌شود.

مهارت مهدویت و سلامت روان در یک تحقیق میدانی

اهمیت سلامت روان و جسم که در تعبیر دینی ما از وظایف بندگان شمرده شده، نزد همگان روشن است، ولی انسان در طول زندگی با موانع و مشکلات و سختی‌های فراوانی روبرو می‌شود که با توجه به محدودیت‌ها، توانایی حل و فصل آن‌ها را ندارد. از این‌رو برای جبران ضعف خود، در عین استفاده از عوامل طبیعی و مادی، باید به نیروی غیبی و قدرتی بی‌پایان تکیه کند که این تکیه‌گاه، خود باعث ایجاد روحیه مثبت و امید بیشتری در وجودش گردد و در تقویت سلامت روان، مؤثر باشد. با توجه به کارکردها و آثار خاص مهدویت، یکی از فرضیه‌های تقویت سلامت روان، تقویت عنصر مهدویت و عقیده به آن در نظر گرفته شد. در نتیجه‌ی یک تحقیق میدانی، روشن گردید که یکی از راه‌های تقویت سلامت روان، تقویت عنصر مهدویت و اتصال به منبع الهی است. پژوهش مربوطه با عنوان: «اندیشه مهدویت و نقش آن در سلامت روان» به بررسی سه فرضیه پرداخته که یکی از آن فرضیه‌ها عبارت‌اند از:

فرضیه: بین میزان گرایش به مهدویت و سلامت روانی، رابطه مثبت و معناداری وجود دارد.

نتیجه: بله؛ و هرچه میزان گرایش بالاتر، سلامت روانی افراد هم بیشتر می‌شود.^۲

بر این اساس از دیدگاه اسلامی، انسانی که خود آگاهانه با تمام هستی ارتباطی زنده و پویا و متکامل دارد، انسانی دارای روان سالم است. از نظر اسلام، عالی‌ترین الگوهای انسان‌های سالم، انبیا و اولیاء هستند؛ چون خودآگاهانه‌ترین، پویاترین و متکامل‌ترین رابطه را با کل هستی دارند. نیز سایر انسان‌ها به میزان نزدیکی به ملاک‌های سلامت روانی که آن بزرگواران در توصیه‌های دینی خود، مشخص کرده‌اند از سلامت روان بهره‌مند هستند.^۳

۱. همان، ص ۹۹.

۲. اندیشه مهدویت و نقش آن در سلامت روان، مرتضایی، مریم، چکیده.

۳. همان، ص ۹۹.

با این توضیح به کار بستن راهکارها، توصیه‌ها و آموزه‌های مهدوی، موجب ارتباطی آگاهانه، پویا و فعال و کامل با خدا، خود، انسانهای دیگر و طبیعت و به عبارتی کل هستی می‌شود و در نتیجه در سلامت روان انسان، نقش مهمی دارد.

رابطه مهارت انتظار مثبت و مهارت تقویت سلامت روان

انتظار، به عنوان عنصر کلیدی مهدویت، همراه با ویژگی‌های روان‌شناختی و شاخص‌های تربیتی خود، موجب ارتباطی همراه با آگاهی و بینش و اعمالی پویا و متکامل نسبت به خدا، خود، انسان‌های دیگر و طبیعت می‌شود. همچنین زمینه‌های آرامش و سلامت روان را فراهم می‌سازد، ضمن آنکه از ابتلا به بیماری‌های روانی، افسردگی‌ها، خمودگی‌ها و خستگی‌ها جلوگیری و زمینه رشد و ارتقای توانمندی‌های فرد را، در ایفای نقش‌های فردی و اجتماعی فراهم می‌سازد.

نتایج تربیتی مهارت انتظار، در مهارت‌های شناختی، عاطفی، رفتاری و اصلاحی تأثیرگذار است و زمینه‌ساز ارتقای روانی فرد می‌شود. به عبارتی، در ابعاد شناختی، عاطفی، رفتاری، اصلاحی و... توانمندی‌های وی را بالا می‌برد و از این جهت بر سلامت روان فرد تأثیر می‌گذارد؛ به‌ویژه که این انتظار، متعلق به معصوم پاک‌سرشتی است که فراگیری رحمت و عدالت در جهان، ره‌آورد ظهور اوست.^۱ در نتیجه‌ی کسب مهارت‌های این فصل، با تکیه بر مهارت‌های قبلی، باید متربی با کمک آموزه‌ها و انگیزه‌های به‌دست‌آمده از طرف حضرت مهدی (عج)، توانمندی‌هایی را به‌دست آورده باشد. برخی از آن‌ها عبارت‌اند از:

- در ایجاد و تقویت امید، آرامش، تمرکز، اعتماد و اطمینان به نفس موفق باشد؛
- در مواجهه با فشارهای زندگی و مشکلات اجتماعی (ترس، استرس، خشم، پرخاشگری، شکست‌ها و...) ناامید نشده و ضمن حفظ سلامت روان خود، برای جبران و پویایی دوباره تلاش کند؛
- نحوه و چگونگی تحول در خود و اجتماع را آموخته و بتواند نکات آن را عملیاتی کند؛
- در فصل بعد به سایر مهارت‌های تخصصی تربیت مهدوی؛ مهارت‌های عاطفی، رفتاری و اصلاحی خواهیم پرداخت.

فصل پنجم

مهارت ها و راهکارهای عاطفی، رفتاری، اصلاحی تربیت مهدوی

مهارت و راهکار عاطفی

مهارت و راهکار رفتاری

مهارت و راهکار اصلاحی

پس از کسب مهارت‌های شناختی و مبنایی، لازم است سه مهارت مرتبط با انتظار مثبت را بشناسیم: محبت، خودسازی، اصلاح و مبارزه با ظلم. در این راستا، مهارت و راهکارهای عاطفی، رفتاری و اصلاحی را به ترتیب بررسی می‌کنیم.

۱. مهارت عاطفی و راهکارهای آن

مهارت عاطفی، یعنی برخورداری از این قدرت که از احساسات و عواطف خود به‌گونه‌ای استفاده کنیم که قدرت شخصی ما را افزایش دهد و کیفیت زندگی ما و اطرافیانمان را بهبود بخشد. مهارت عاطفی به ما کمک می‌کند تا احساسات و هیجانات را درست به کار گیریم. کسب توانمندی عاطفی، روابط مبتنی بر عشق و دوستی را در میان مردم خلق می‌کند، همکاری و تعاون را ممکن می‌سازد و موجب تسهیل جریان احساسات در جامعه می‌شود.

فواید مهارت عاطفی را برای متربیان توضیح دهید؛

برخورداری از هشیاری عاطفی بدین معناست که شما می‌دانید عواطف و هیجانات خودتان و دیگران حاوی چه چیزی هستند، چه قدرتی دارند و چه عواملی آن‌ها را به وجود می‌آورد. برخورداری از مهارت عاطفی به این معناست که شما می‌دانید چگونه عواطف و احساسات خود را کنترل و اداره کنید و اطرافیان را کاملاً درک می‌کنید. با آموختن سواد عاطفی، یاد می‌گیرید احساسات خود را در زمان و مکان مناسب ابراز کنید و دیگران را تحت تأثیر قرار دهید.

از این طریق همچنین، همدلی و وحدت با دیگران را در خود تقویت می‌کنید و یاد می‌گیرید که در قبال تأثیر عواطفتان بر دیگران، مسئول باشید. با آموختن سواد عاطفی، به خوبی با طعم و مزه و تأثیر عواطف آشنا می‌شوید. یاد خواهید گرفت پا به پای مهارت‌های منطقی خود، از مهارت‌های عاطفی نیز بهره بگیرید و در روابط اجتماعی و فردی خود با دیگران، موفق‌تر عمل کنید.

منظور از کسب مهارت عاطفی در تربیت مهدوی و آثار آن را به متربیان گوشزد کنید؛

کسب مهارت عاطفی در تربیت مهدوی یعنی همان انتظار حقیقی و با محبت برای حضرت. انتظاری که نشان محبت و شوق ما به مهدی موعود و حکومت و آموزه‌های اوست؛ پس باید انتظار با محبت را تمرین کنیم. عشق و محبتی که به دنبال خود، شوق عمل و منتظر حقیقی شدن را خواهد آورد. از جمله آثار انتظار، عشق و محبت به آن چیزی یا کسی است که مورد انتظار است و در طولانی شدن این انتظار، صبر همراه با یاد او لازم به نظر می‌رسد. هر چه این محبت شدیدتر باشد، انسان منتظر کمتر از یاد و خواسته‌های محبوب خود غافل می‌گردد. بنابراین، اهل ایمان در زمان غیبت، هر چه از محبت خدا و ولی خدا، حضرت مهدی علیه السلام لبریز باشند، کمتر دچار غفلت می‌شوند. در حقیقت همین مودت و ارتباط‌های روحی و معنوی است که راه سیر به سوی خدا را فراهم می‌کند و سلوک انسان را در راستای اراده حق، شکل می‌دهد. با محبت امام زمان علیه السلام است که زمینه‌های اطاعت از او فراهم می‌شود و با اطاعت از اوست که راه کمال به سوی خدا هموار می‌گردد (البته محبت حقیقی، نه ادعای محبت).^۱

امام رضا علیه السلام به نقل از امام علی علیه السلام می‌فرماید: «هر کس دوست دارد خدا را ملاقات کند در حالی که دارای ایمان و اسلام نیکو باشد، محبت منتظر. صاحب‌الزمان علیه السلام را پیشه خود قرار دهد که او و دیگر پیشوایان، چراغ‌های روشن در تاریکی‌های زندگی و امامان هدایت و نشانه‌های تقوایند، من برای هر کس که آنان را دوست بدارد و ولایتشان را داشته باشد، از سوی خدای تعالی بهشت را ضمانت می‌کنم».^۲

در انتظار موعود آخرالزمان، شور و طلب محبت، متعلق به حضرت مهدی علیه السلام است؛ اما نکته پراهمیت آن است که این اشتیاق و محبت به حضرت، بدون امید و اصلاح نفس و آمادگی معنا پیدا نمی‌کند. در اصل، محبت و شوق واقعی به حضرت زمانی است که منتظر با کسب ویژگی‌ها و صفات منتظران حقیقی و انجام وظایف و تکالیف خود، عشق و شور خود را افزون بر زبان، به صورت قلبی و در عمل نیز به محبوب و مربی خود ابراز کند. این موضوع يك رابطه دوطرفه است که محبت، شور اطاعت می‌آورد و اطاعت، عشق و محبت را زیاد می‌کند و این امر نشان می‌دهد که در بعد عاطفی نیز آثار انتظار، معطوف به تربیت، اصلاح و تکامل و تعادل اخلاقی، از طریق صبر بر رذایل و کسب فضایل است.

۱. رابطه انتظار و بهداشت روان، ص ۷.

۲. بحار الأنوار، ج ۳۶، ص ۲۹۶، ح ۱۲۵.

راهکارها را با مثال های مناسب برایشان تبیین کنید؛

بدین ترتیب راهکارهای ذیل برای تقویت شوق و محبت فرزندان به موعود زمان ع پیشنهاد

می شود:

- ✓ توجه دادن به حضرت در هر زمان، از شوق و محبت؛
- ✓ تقویت احساس حضور مولا و مربی و مراقبت دائمی و همیشگی بر اعمال و رفتار، به جهت نظارت دائمی ایشان؛
- ✓ تقویت داشتن شور و نشاط و سرزندگی به واسطه یاد حضرت و امید به جامعه عادلانه ظهور و در نتیجه، دوری از افسردگی و ناامیدی؛
- ✓ تمرین اطاعت از فرمان های حضرت، به دلیل محبت حقیقی به ایشان؛
- ✓ تمرین از جان گذشتگی و ایثار، به دلیل عشق و علاقه به مولا و اهداف ایشان (با کارهای کوچک و گذشت در امور ساده)؛
- ✓ توضیح فواید وحدت و اتحاد مردم برای یاری دادن حضرت، به دلیل علاقه به ایشان و اهداف عالی آن حضرت؛
- ✓ تقویت پیوند روحی و قلبی با امام و مربی کامل عالم؛
- ✓ توجه و حضور در مکان های منتسب به حضرت و خواندن ادعیه منتسب به ایشان؛
- ✓ انجام دادن مستحبات و هدیه دادن ثواب اعمال، مثل صدقه و حج از طرف ایشان.

۲. مهارت رفتاری و راهکارهای آن

مهارت های رفتاری در زندگی، توانایی هایی هستند که به ما کمک می کنند در موقعیت های مختلف، عاقلانه و صحیح رفتار کنیم، به طوری که با خود و دیگران سازگارانه ارتباط برقرار کرده و بدون توسل به خشونت، بتوانیم مسائل پیش آمده را حل کنیم و ضمن کسب موفقیت در زندگی، احساس شادمانی داشته باشیم.

مهارت های رفتاری شامل مجموعه ای از توانایی ها هستند که قدرت سازگاری و رفتار مثبت و کارآمد را افزایش می دهند. در نتیجه، شخص قادر می شود مسئولیت های مربوط به نقش اجتماعی خود را بپذیرد و با چالش ها و مشکلات روزانه زندگی، به شکل مؤثر روبرو شود. محققان تأثیر مثبت مهارت های رفتاری را در استفاده از ظرفیت ها و توانمندی های هوشی و شناختی، پیشگیری از

رفتارهای خشونت‌آمیز، افزایش خوداتکایی و اعتماد به نفس و... مورد تأیید قرار داده‌اند. همچنین آموزش این مهارت‌ها، به عنوان یک روش عام پیشگیری از آسیب‌های فردی و اجتماعی بوده است. آموزش مهارت‌های زندگی اثر معناداری بر توانایی‌های رفتاری افراد دارد، به گونه‌ای که یادگیری موفقیت‌آمیز مهارت‌های رفتاری در زندگی، احساس یادگیرنده را در مورد خود و دیگران تحت تأثیر قرار می‌دهد. علاوه بر این، کسب این مهارت‌ها نگرش دیگران را نیز در مورد فرد تغییر می‌دهد. به همین خاطر کسب مهارت‌های رفتاری با پشتوانه و تجمیع مهارت‌های کسب شده قبلی، هم زندگی شخص را تغییر می‌دهد و هم محیط را و این اصل دوسویه، ارتقای بهداشت روان فرد و جامعه را شتابی دوچندان می‌بخشد.

مهارت تغییر رفتار را به طور علمی برای مربیان، متناسب با سن آنان توضیح دهید؛

مهارت تغییر رفتار: در روان‌شناسی انسان‌گرا - که با تکیه بر اراده معطوف به تغییر و تحول فرد، انسان را عامل منفعل و بلا اراده در مقابل شرایط محیطی و تربیتی که به او تحمیل شده است، نمی‌داند و به تلاش انسان برای رسیدن به خوشبختی و دستیابی به خود شکوفایی اشاره دارد - راه حصول تغییر رفتار را طی مراحل می‌داند که از رفع نیازهای زیستی انسان آغاز می‌شود. این مراحل تحت عنوان سلسله‌مراتب نیازهای «آبراهام مازلو» مشهور است و در تأمین این نیازها برای رسیدن به خود شکوفایی، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

از این رو، سلسله‌مراتب نیازهای «آبراهام مازلو» را برای تغییر رفتار می‌توان در قالب مهارت‌های زیر طبقه‌بندی کرد:

- (۱) ارضای نیازهای زیستی و فیزیولوژیکی: مهارت رفع نیازهای زیستی برای بقا و صیانت ذات؛
- (۲) ارضای نیاز به احساس امنیت و دوری از خطر: مهارت محافظت از خود در مقابل مخاطرات برای احساس ایمنی؛
- (۳) ارضای نیاز به تعلق و وابستگی به گروه: مهارت همراهی و جذب در گروه و کسب حمایت آنان؛
- (۴) ارضای نیازهای عزت نفس و انگیزه پیشرفت: مهارت کسب و حفظ و تقویت عزت نفس و ایجاد انگیزه پیشرفت؛
- (۵) ارضای نیازهای شناختی، دانستن و کاوش: مهارت یادگیری و کسب دانش و آگاهی برای رسیدن به دانایی؛

۶) ارضای نیازهای ذوقی و هنری؛ مهارت درک زیبایی‌ها و پرورش استعدادهای ذوقی و هنری؛
۷) ارضای نیازهای کشف و تقویت استعدادها تا مرحله رسیدن به خودشکوفایی؛ مهارت
کشف و تقویت و بروز استعدادها برای رسیدن به خودشکوفایی.^۱

بنابراین، قابلیت تغییر رفتار در انسان وجود دارد و متریان مهدوی نیز پس از کسب مهارت‌های
گفته شده، می‌توانند در این قسمت، برای منتظر حقیقی شدن، آگاهانه تصمیم بگیرند و با برنامه‌ریزی،
برای تغییر رفتارهای خود تدبیر کرده و اقدامات لازم را انجام دهند.

مراد از مهارت رفتاری در تربیت مهدوی و آثار آن را برای متریان توضیح دهید؛

با توجه به مباحث بالا، منظور از مهارت رفتاری در تربیت مهدوی، یعنی انتظار حقیقی و دقت در
رفتار و کردار مناسب که موجب خودسازی و آمادگی برای ظهور و حضور حضرت است؛ پس هرروز باید
کسب و تثبیت فضایل و حذف رذایل را تمرین کرد. با توجه به کسب مهارت نگرش امیدوارانه و انتظار
مثبت - که مبنای اصلی مهارت‌های تربیت مهدوی است -، ذهن و قلب و روح، مملو از محبت شده
است، لذا میزان امیدواری عینی و آمادگی و زمینه‌سازی افراد متربی برای کسب رضایت مولا و مربی،
افزایش یافته و او را به سمت عمل‌گرایی سوق می‌دهد.

انسان منتظر، افزون بر تحول درون و نفس خویش، برای احیای حقوق از دست‌رفته و اقامه عدل
نیز تلاش می‌کند؛ چرا که انتظار، تعهدهای انسانی را در قبال خود و انسان‌های دیگر قوت می‌بخشد.
انسان منتظر با مشاهده اوضاع جامعه، از خود می‌پرسد: چرا در جامعه، درگیری، ناعدالتی و نافرینی
است؟ چرا برخلاف مبانی تربیتی و عقلی عمل می‌شود؟!^۲

چنین انسان صبور و خواهان عدل که منتظر روزی است که شرایط آن به گونه‌ای باشد که اقتضای
آفرینش است، به خودسازی و جامعه‌سازی می‌اندیشد و برای آن تلاش می‌کند که در مبحث بعدی،
به طور مبسوط به آن خواهیم پرداخت.

۱. رک. به: رایس، فیلیپ. روان‌شناسی رشد از تولد تا مرگ، ص ۵-۶۳؛ جوانمرد، غلامحسین، تاریخچه و مکاتب
روان‌شناسی، مقدمه.

راهکارهای مهارت رفتاری را با توجه به دو بُعد فردی و اجتماعی و با ذکر مثال تبیین کنید؛

بدین ترتیب، مهارت رفتاری، در دو بُعد فردی^۱ و اجتماعی^۲ طرح می‌شود و راهکارهای زیر برای تحقق آن لازم است:

- ✓ ایجاد انگیزه و تلاش برای مهذب شدن و کسب فضایل اخلاقی؛
- ✓ تمرین صبر در برابر گناه و هوا و هوس؛
- ✓ تمرین صبر در برابر برخورد نامطلوب برادران و خواهران دینی؛
- ✓ تمرین صبر در برابر سختی ظلم و ستم، به امید بهبود شرایط و فرارسیدن روزگار صلح و راحتی؛
- ✓ تمرین صبر در برابر غیبت امام و مولا و ندیدن فیزیکی ایشان؛
- ✓ تلاش عملی برای منتظر واقعی و یار حضرت بودن در زمان ظهور؛
- ✓ تکاپو و تلاش برای اصلاح اعمال، به دلیل نظارت و آگاهی حضرت؛
- ✓ زمینه‌سازی و مقدمه‌سازی فردی و اجتماعی برای تعجیل فرج؛
- ✓ عادل بودن در عمل به تکلیف و برخورد با دیگران؛
- ✓ تقویت جنبه عبادی به وسیله ارتباط معنوی با حضرت و احساس حضور دائم ایشان؛
- ✓ تلاش برای احیای حقوق از دست رفته و اقامه عدل و کمک به دیگران؛
- ✓ امر به معروف و نهی از منکر برای اصلاح جامعه؛
- ✓ خستگی‌ناپذیری در برابر امتحانات و دشواری‌های عصر غیبت و دلداری دادن به دیگر شیعیان؛
- ✓ برنامه‌ریزی به منظور تحقق اهداف مورد نظر، در راستای رسیدن به مقام منتظر حقیقی.

۳. مهارت اصلاحی و جهادی و راهکارهای آن

انتظار و ویژگی عدل‌برانگیز آن، به گونه‌ای است که انسان را به حرکت در مسیر متناسب با اهداف و عقاید صحیح برمی‌انگیزد و از گرایش به جهت‌های نامتناسب و ناسازگار بازمی‌دارد. ضمن اینکه باعث رویکردهای اصلاحی در پذیرش حق‌خواهی و مبارزه با ظلم می‌شود. نقش و اثر حیاتی انتظار در انسان‌ها، تحریک متربیان به سمت اصلاح است.

۱. رابطه انتظار و بهداشت روان، ص ۷؛ مکارم شیرازی، ناصر، حکومت جهانی حضرت مهدی، ص ۱۰۵ و ۱۰۹؛ جمعی از نویسندگان، نگاهی تحلیلی به زندگانی حضرت مهدی (عج)، ص ۶۰، ۶۱ و ۶۲.

۲. حکومت جهانی حضرت مهدی (عج)، ص ۸۲ و ۱۰۸؛ رضوانی، علی اصغر، موعودشناسی، ص ۸۷.

مراد از مهارت اصلاحی را برای متربیان بیان کنید؛

مراد از مهارت اصلاحی، توجه دادن به عامل حرکت و زمینه ساز تحول در درون انسان است؛ چرا که منتظر امام زمان عج، انگیزه یافته خود را پاکیزه و آماده کند. در نتیجه، متربیان نیز با: ۱. علم به نظارت و مراقبت خدا و حضرت، ۲. با یادآوری هدف مهم منتظر واقعی بودن و از یاران حضرتش به شمار رفتن، ۳. با کوشش برای پاکی درون و تهذیب نفس و ایجاد آمادگی روحی، برای ایجاد ارتباط روحی و عاطفی و هم‌سنگ شدن با امام خود، در مسیر انتظار، برای اصلاح خود اقدام می‌کنند.

تهذیب نفس و ایجاد تحول درونی در رفتار و کردار، فکر کسانی است که به امام عادل و جامعه ایده‌آل می‌اندیشند و با صبر و طمأنینه، امیدوار به ظهور و آمدن او هستند.

اخلاق را باید اصلاح کرد؛ چرا که منتظر در فرهنگ مهدوی، با قطعی و نزدیک دانستن ظهور، هر لحظه احتمال ظهور موعود عادل خود را می‌دهد؛ از این رو در امر اصلاح و مهذب شدن خود سهل‌انگاری نمی‌کند و با صبر در برابر گناه و هوا و هوس و کسب فضایل اخلاقی، در آمادگی خود می‌کوشد.

به متربیان بگویید: با مهارت انتظار مثبت و سازنده، باید رفتار خود را تغییر داده و پس از کسب فضایل و خودسازی، آماده اصلاح و مبارزه با ظلم باشند؛

مهارت اصلاحی و جهادی در تربیت مهدوی، میزان ایستادگی و پایداری در برابر ستم و سازش نکردن با ستمکاران و قیام به موقع افراد را برای اصلاح جامعه در نظر دارد. شیعه، علت اساسی غیبت حضرت مهدی عج را حاکمیت ستم می‌داند و همیشه با امید پیروزی حق بر باطل، با صبر و عدالت خواهی، خود را در برابر حاکمیت باطل و برای نابودی آن آماده می‌بیند. امامان شیعه انتظار فرج را واجب اعلام کرده‌اند و این انتظار هیچ‌گاه به معنای خودسپاری به قضا و قدر نیست، بلکه منظورشان از انتظار، آمادگی دائم و شبانه‌روزی برای جنگیدن در رکاب مهدی عج است. امام صادق عج می‌فرماید: «هر يك از شما شیعیان باید [خود را] برای قیام قائم آماده کند، هر چند با يك تیر باشد». ^۱ به شیعه توصیه شده است که هر روز با خواندن دعای عهد، با حضرت بیعت کند و خود را برای قیام آماده سازد؛ آنجا که می‌گوید: «... مرا از شهیدان رکابش قرار بده». ^۲

بدین‌گونه، انتظار شیعه برای ایجاد حکومتی عادلانه، او را آرمان‌گرا کرده است. این آرمان‌گرایی، روحیه‌ای انقلابی به شیعه بخشیده؛ به‌گونه‌ای که در طول تاریخ غیبت، پرچم‌داری انقلاب را همواره

۱. النعمانی، الغیبة، ص ۳۲۰، ح ۱۰؛ بحار الأنوار، ج ۵۲، ص ۳۶۶، ح ۱۴۶.

۲. مفاتیح الجنان، دعای عهد امام زمان عج.

بر عهده گرفته است. به بیان دیگر: «نظریه‌ای تاریخی وجود دارد که به طور بالقوه زمینه‌ساز فرضیه انقلاب می‌تواند باشد... بر این اساس که امام دوازدهم، حضرت مهدی علیه السلام در سال ۸۹۳ م ناپدید شد و در نهایت، برای ایجاد عدالت در دنیا ظاهر می‌شود. به طور اصولی، شیعه متوجه شده که بین این دو تاریخ، عدالت واقعی در دنیا وجود ندارد که به طور بالقوه نظریه انقلابی است».^۱

بر این اساس، شیعیان با صبر و تحمل در برابر دشواری‌های راه و داشتن روحیه عدالت‌خواهی، با پیروی از رهبران شیعی و حفظ وحدت و همدلی، با حضور در صحنه‌های پیکار نظری و عملی و با همکاری انسان‌های خداجو و عدالت‌خواه، آماده قیام شده و به قیام‌های زمینه‌ساز انقلاب جهانی اقدام کرده‌اند.^۲ همراهی برخی مردم با مدعیان دروغین مهدویت نیز بر اساس همین آرمان‌خواهی بوده که متأسفانه این کاذبان، برای رسیدن به اهدافشان از آن بهره‌برداری کرده‌اند.

در اهمیت و آثار انتظار شیعه همین بس که دشمنان در جلسات خود، آن را مانع تسلط بر مسلمانان می‌شمارند؛ چنان‌که در کنفرانس تل‌آویو، «مایکل امجی» گفته است: شیعیان با نام امام حسین علیه السلام قیام می‌کنند و با اسم امام مهدی علیه السلام، قیامشان را حفظ می‌کنند.^۳

مردم ایران در سیر تاریخی و عقیدتی خود و به‌ویژه پس از انقلاب اسلامی، با فرهنگ مهدوی، زندگی کرده و اندیشه و تفکرات خود را رشد دادند. آنان با الهام از فرهنگ زنده مهدویت - که آثار تربیتی آن همچون: ایستادگی در برابر ظلم ظالمان، تلاش برای اصلاح‌گری، تعهد و ایثارگری در برابر دشمنان دین و شهادت‌طلبی در راه اعتلای اسلام و فرهنگ مهدوی بود-، به دفاع از کشور اسلامی خود پرداختند. آنان با ویژگی اعتقاد به دین و عنصر مهم اعتقاد به مهدویت، انتظار و آمادگی مداوم و آگاهانه، برای زمینه‌سازی قیام حضرت و اعلام آمادگی برای حضور در رکاب او، علیه دشمنان دین تلاش کردند.

داشتن روحیه حق‌طلبی و ظلم‌ستیزی و تلاش برای کسب مهارت اصلاحی، تا حدی است که ممکن است زمینه جهاد را فراهم کند و در این شرایط، مهارت و توانمندی جهادی در متریان و منتظران حقیقی لازم است.

به متریان بگویید: ما از آموزه مهدوی حتی در عرصه سیاسی نیز بهره‌برده‌ایم و خواهیم برد؛

شیعه با اعتقاد به مهدویت و به‌کارگیری آثار تربیتی آن - همانند انتظار، ظلم‌ستیزی و عدالت‌خواهی،

۱. حسینیان، روح‌الله، چهارده قرن تلاش شیعه برای ماندن، ص ۱۱۵ و ۱۱۶.

۲. نگاهی تحلیلی به زندگانی حضرت مهدی علیه السلام، ص ۶۹.

۳. موعودشناسی، ص ۹۹.

شروع ندانستن حاکمان سیاسی، نصب عام فقیهان به نیابت از امام عصر علیه السلام، امید به اصلاح و مالی جامعه و نابودی مظاهر ظلم و فساد، یا محرومیت جامعه از فیض حضور امام، زمینه‌سازی برای مجیل فرج... موضوع انتظار را به طور مستقیم یا غیرمستقیم، محور فکری خود قرار داده و در قیام‌ها جنبش‌های خود، از آن بهره برده است.

چنین عقایدی در شیعه درباره احیای مردم و جامعه و رستگاری در آینده نزدیک، یک نوع وعودباوری همراه با محبت را به آنان ارزانی داشته و چشم‌انداز تحقق رستگاری و ایجاد مدینه فاضله در زمان حضرت، باعث قوت و توانمندی این مذهب شده است. هنگامی که چنین عقیده دینی در ناریک هدف سیاسی قرار می‌گیرد، موجب یک تعهد و ایثارگری قوی خواهد شد.

در نوشته‌های «اندرو و هی وود»، درباره اعتقاد به مهدی، ظهور و انتظار آمده است: آثار تربیتی این اعتقاد در سیاست، می‌شود تعهد و ایثارگری و... بدین ترتیب، موضوع مهم و اساسی غیبت امام مهدی علیه السلام و امید به تشکیل حکومت صالح، به طور مستقیم و غیرمستقیم بر رفتارهای سیاسی شیعیان اثر دارد. در نتیجه، در بُعد تربیتی، آنان را به شهادت‌طلبی، مقاومت، مبارزه با رژیم ناسد و... سوق داده است.

راهکارها را با ذکر مثال برای متربیان بیان کنید؛

مهارت‌های اصلاحی و جهادی برای همه منتظران لازم است. راهکارهای لازم برای تثبیت این مهارت عبارت‌اند از:

- ✓ تمرین داشتن روحیه تعهد و مسئولیت‌پذیری؛
- ✓ تمرین ایثار و از خودگذشتگی برای استقرار عدالت و حکومت حضرت؛
- ✓ نپذیرفتن حکومت ظالم و ایستادگی در برابر آن؛
- ✓ تلاش برای اصلاح و تحول در جامعه و ایجاد عدالت، به منظور زمینه‌سازی برای قیام و اصلاحات حضرت؛
- ✓ داشتن روحیه شهادت‌طلبی و در رکاب حضرت بودن؛
- ✓ داشتن وحدت و اتحاد برای یاری دادن حضرت یا حکومت اسلامی در زمان غیبت، از طریق جنبش‌های مردمی.

مهارت ما و راهکارهای پشتیبان

مهارت مدیریت و رهبری
مهارت حل مسئله و تفکر انتقادی
مهارت ارتباطات و همکاری

صبر و عدالت خواهی، به عنوان دو آیت مهم و دو عامل اصلی با نقش پشتیبانی برای انتظار مثبت و سازنده، لازم است والدین و مربیان، در پرورش آن اهتمام ورزند. از این رو تقویت آن برای متربیان و منتظران حقیقی ضرورت دارد.

امهارت صبر و انتظار تحقق آن

به متربیان بگویید: در مسیر موفقیت زندگی و تربیت برای جامعه مهدوی، صبر لازم است؛

یکی از ابعاد تربیتی مکتب اسلام، صبر است و توصیه عام معصوم علیه السلام درباره آن فراوان است. هم چنین توصیه خاص به صبر در آخرالزمان نیز در کلام آنان آمده و بسیار ستایش شده است. امام رضا علیه السلام در باب صبر در مشکلات عصر غیبت، می فرماید: «چه نیکوست صبر و انتظار فرج»^۱ و به فرموده پیامبر صلی الله علیه و آله: «انتظار فرج همراه با صبر، عبادت است»^۲.

هدف اصلی انتظار، حفظ روح امید و نشاط، احساس تعهد و آمادگی، عمل به تکلیف، محبت حقیقی، پیوند روحی با امام علیه السلام و تلاش برای اصلاح خود و جامعه است که تحقق این موارد، بدون صبر امکان ندارد.^۳

به گفته روان شناسان، تقویت اعتقادات دینی موجب می شود تا مؤمنان در شکست ها و ناکامی ها و دشواری ها، صبر و شکیبایی بیشتری از خود نشان دهند.^۴ براین اساس، نیکوست برای تحقق مهارت سلامت روان و مهارت انتظار، با تقویت اعتقادات دینی، صبر خود را رشد دهیم؛ چراکه همان طور که گفته شد، مهارت انتظار و ویژگی های آن، بدون صبر معنا ندارد.

۱. بحارالانوار، ج ۱۲، ص ۳۷۹.

۲. همان، ج ۵۲، ص ۱۴۵، ح ۶۵.

۳. خورشید مغرب، ص ۲۹۰؛ رابطه انتظار و بهداشت روان، ص ۷.

۴. دکترین مهدویت، همان، ص ۸۰.

راهکار تربیتی ائمه علیهم‌السلام به منظور تقویت مهارت صبر را برای متربیان بیان کنید؛

۱. دعوت به ثابت قدم بودن امت در زمان طولانی شدن غیبت و بیان پاداش انتظار، به منظور ایجاد انگیزه و رغبت؛ توصیه به پایداری در دین در زمان غیبت و بیان پاداش آن که دوستی حضرت فاطمه علیها‌السلام است؛^۱ توصیه به ثابت قدم بودن در اجرای امر ائمه علیهم‌السلام در زمان غیبت که پاداش آن، هم‌رتبه بودن با امیرالمؤمنین علیه‌السلام در روز قیامت است؛^۲ توصیه به ثابت قدم بودن در راه ائمه و بشارت به ثواب آن از جانب خدا؛^۳ و برای ایجاد انگیزه قوی‌تر، بشارت دادن به این نکته که منتظران ظهور و معتقدان به امامت مهدی علیه‌السلام، شیعیان خالص و راستین ائمه علیهم‌السلام هستند.^۴

در این قسمت، محور سخنان معصومان علیهم‌السلام، درک مشکلات و سختی‌های امت در عصر غیبت و دلداری به ایشان و دعوت آنان به امیدواری و ثابت قدم بودن است. معصومان با کلام خود، انسان‌ها را آگاه و آماده می‌سازند و از لحاظ تربیتی و روانی، زمینه شوق به انتظار و صبر در برابر سختی‌های عصر غیبت را ایجاد می‌کنند. هم‌چنین در راهکار تربیتی دیگری، با بشارت به پاداش‌های ثابت قدم بودن، امت را به پذیرش و عمل فرامی‌خوانند.

۲. اشاره به فضل مؤمنان منتظر و توصیه به انتظار حقیقی؛ در کلام ائمه علیهم‌السلام ایمان و عمل صالح و به جا آوردن مراتب بندگی، از خصوصیات منتظران حقیقی معرفی شده است.^۵ هم‌چنین بر مأیوس نشدن در دوران انتظار و باقی بودن بر ایمان^۶ تأکید، و اخلاص، یقین و ایمان، از جمله صفات منتظران حقیقی شمرده شده است؛^۷ نیز بر تقوای الهی برای حفظ دین در دوران غیبت،^۸ و انتظار همراه با خلق نیکو و پرهیزکاری - که از خصوصیات اصحاب قائم علیه‌السلام است -، تأکید شده است.

بیانات ائمه علیهم‌السلام، جلوه‌گر توصیه‌ها و تلاش آنان را در جهت آموزش انتظار حقیقی به منتظران است؛ زیرا در عبارات خود، نکات دقیق و مهمی را برای الگوگیری امت اسلامی بیان می‌دارند و می‌کوشند

۱. کمال الدین و تمام النعمة، ص ۳۱۱.

۲. بحار الأنوار، ج ۵۱، ص ۱۰۹، ح ۱.

۳. همان، ج ۵۲، ص ۱۴۵، ح ۶۶.

۴. همان، ج ۳۶، ص ۳۸۷، ح ۱.

۵. همان، ج ۲۴، ص ۲۱۴، ح ۱؛ کمال الدین و تمام النعمة، ص ۶۵۶، ح ۱.

۶. بحار الأنوار، ج ۵۲، ص ۱۲۳، ح ۷.

۷. همان، ج ۵۱، ص ۱۱۰، ح ۲؛ کمال الدین و تمام النعمة، ص ۳۰۴، ح ۱۶.

۸. اثبات الهداة بالنصوص والمعجزات من الامام الثاني عشر، ص ۴۴۲، ح ۱۴.

۹. بحار الأنوار، ج ۵۲، ص ۱۴۰، ح ۵۰.

از همان ابتدا و در دوران پیش از غیبت، شاخصه‌ها و ملاک‌های منتظران حقیقی را در میان مردم نهادینه کنند.

ایمان، عمل صالح، به جا آوردن مراتب بندگی، مأیوس نشدن و امیدواری، اخلاص، یقین، تقوا و خلق نیکو، از جمله صفاتی است که معصومان علیهم‌السلام ما را به آن‌ها توصیه کرده‌اند. گویی دل انسان می‌لرزد و متوجه این هشدار می‌شود که مبادا من، امید خود را در این غیبت طولانی از دست دهم و به دنبال آن، ایمان و یقین من سست گردد! با این تنبّه، انگیزه‌ای حاصل می‌شود که به دنبال کسب شناخت صحیح برخیزد و با خالص کردن خود و تقویت روحیه امید، در تقویت ایمان و یقین بکوشد. این‌گونه تأثیر کلام و نوع تربیت ائمه علیهم‌السلام، پیش از غیبت، بروز و ظهور می‌کند و آثار آن نه فقط در زمان حضور آنان، بلکه تا این زمان جاری است.

۲. مهارت عدالت‌طلبی و راهکار تحقق آن

به متریان بگویید: عدالت‌طلبی آرمان جهانیان است؛

تربیت مهدوی به ما می‌آموزد روحیه عدالت‌طلبی را تمرین کنیم. مفهوم عدل، تعهدپذیری و رعایت حقوق دیگران و روابط اجتماعی نیکو و رعایت کمال اخلاق است. پیامبران که از حقیقت جامعه و انسان و سعادت او باخبر بودند، خوب می‌دانستند که همه احکام الهی در پرتو بهبود روابط انسانی و امنیت و عدالت اجتماعی تحقق می‌یابد و زمینه عینیت یافتن احکام، بدین ترتیب آماده می‌گردد. در جامعه عادل است که انسان به درستی تربیت می‌شود؛ با آسایش و امنیت، تن به تکلیف می‌دهد؛ به مقررات و حقوق همگان احترام می‌گذارد و در پرتو چنین تعهدشناسی، به سعادت و معنویت و خدا دست می‌یابد.

از ابعاد مهم و زیربنایی در ساختن جامعه عدالت‌محور، راه‌یابی و نفوذ عدالت در روح افراد و برقراری تعادل اخلاقی در میان مردم است. حق‌جویی و عدالت‌خواهی، در پرتو تربیت صحیح و اصلاح اخلاق و برقراری عدل و تعادل باطنی، نفوذ می‌کند و محور‌گزینش اهل عدل می‌شود.

راهکارها را با ذکر مثال متناسب برای متربیان بیان کنید؛

در زمینه عدالت اخلاقی و تربیتی و تعادل باطنی، راهکارهای ذیل پیشنهاد می‌شود:

- ✓ مطالعه و توجه به بر شواهد تاریخی هدایت‌های امام زمان علیه السلام و ائمه علیهم السلام برای زمینه‌سازی عدالت‌طلبی؛
- ✓ دقت در احادیث تربیتی و اخلاقی آنان و توصیه‌شان به راست‌گویی^۱، خوش‌بینی^۲، مهرورزی^۳، دیگران را از خود دانستن^۴ و....

۳. راهکار اسوه‌سازی و تصویرسازی

راهکار اسوه‌سازی و تلاش برای ایجاد شوق برای شبیه شدن به یاران حضرت و از طرف دیگر، راهکار تصویرسازی از دوران ظهور و زیبایی‌ها و خوبی‌های آن، شوق اصلاح رفتار و کسب آمادگی را در فرزندان و متربیان افزایش می‌دهد. هرچند به طور اجمالی در مهارت‌های عمومی به آن پرداختیم، اما با توجه به اهمیت و نقش مؤثر این دو راهکار در ایجاد و تثبیت مهارت عاطفی، رفتاری و اصلاحی، این دو راهکار را به طور مستقل بیان می‌کنیم.

۳-۱. راهکار الگوگیری و اسوه‌سازی

یکی از مباحث جالب توجه در تربیت اسلامی، نقش اسوه‌ها در تبلیغ و تربیت است. در میان این مباحث، یکی از روش‌های مؤثر در تربیت اسلامی، روش الگویی یا ارائه اسوه‌ها بیان شده است. این روش، چه در نظام‌های تربیتی - تبلیغی الحادی و چه در سیستم تربیتی - تبلیغاتی اسلام، جایگاه ویژه‌ای دارد و اهتمام خاصی بدان معطوف شده است. در این شیوه پیرامون الگوگیری از يك حرکت موفق، از يك فرد موفق و اسوه و تلاش برای نزدیک شدن به او از طریق شناخت آن اسوه، عملکرد او و نتایج موفق کار او سخن گفته شده است. ضمن آنکه در این شیوه، پیرامون تربیت اسوه‌ها و الگوها و چگونگی ارائه و معرفی آنان به جامعه و راه‌های هدایت بیشتر جامعه به وسیله الگوها، تلاش می‌شود.^۵ این روش مؤثر در تربیت اسلامی، در بحث تربیت مهدوی نیز خود را نمایان می‌کند و در دو مرتبه قابل

۱. الکافی، ج ۲، ص ۴۲، ح ۱ و ص ۷۴، ح ۳.

۲. بحار الأنوار، ج ۷۲، ص ۱۹۶، ح ۱۲.

۳. الکافی، ج ۲، ص ۶۴۳، ح ۴.

۴. بحار الأنوار، ج ۷۳، ص ۲۰، ح ۳ و ج ۷۵، ص ۳۴۷، ح ۴.

۵. عباسی مقدم، مصطفی، نقش اسوه‌ها در تبلیغ و تربیت، ص ۹.

تأمل و بهره‌گیری است؛ یکی از آن مراتب، الگوگیری از سیره‌ی حکومتی-تربیتی حضرت مهدی (عج) برای حاکمان جامعه، علمای جامعه و مربیان جامعه است و در مرتبه دیگر، زمینه را برای الگوپذیری متربیان و منتظران آماده می‌کند.

اصولاً بینش فلسفی، نظام دهنده به جهان بینی انسان‌هاست و این بینش فلسفی، انگیزه اساسی اقدام یا عدم اقدام انسان‌ها را می‌سازد. بینش فلسفی در قسم ماهیت، به سه قسم، اصالت گوهر، اصالت ذات و اصالت وجود دینی یعنی اصالت گوهر و ضرورت ذات، قابل طرح است و در جهت‌گیری به بحث این ماهیت‌ها، به آرمان‌گرا بودن و خوش بین بودن، و واقع‌گرا و بدبین بودن قابل تقسیم است.^۱ هرچند ارزش‌گزاردن به ذات‌ها و انسان‌های وارسته، ارزشمند و امری ضروری است، ولی در کنار آن باید با توجه به نظام تربیتی اسلام، ملاک و معیار را گوهرهای دست‌یافته در این شخصیت‌ها و اسوه‌ها دانست و برای تربیت و پرورش این ارزش‌ها در نسل جدید سرمایه‌گذاری کرد. بنابراین، در قسم ماهیت به ضرورت احترام به ذات و اصالت دادن به گوهر و ارزش‌های آن اسوه معتقدیم و در جهت‌گیری در اجرای نظام تربیتی، به آرمان‌گرا بودن و خوش بین بودن احیا و تربیت انسان‌های جدید، ارزش می‌دهیم.

نتیجه‌ی عملی و ملموس این بحث در عصر حاضر، در اسوه‌ها و الگوهای زمان ظهور (حضرت مهدی (عج) و یاران و کارگزاران ایشان) و در ایام انتظار (در متربیان و منتظران حقیقی و عالمان و مربیان برجسته) جامعه قابل طرح است.

در این نگرش فلسفی در عرصه تربیتی مهدویت، شایسته است با ارزش و احترام و ضروری دانستن احترام به ذات و شخص حضرت، یاران، کارگزاران و منتظران حقیقی، به اصالت گوهر وجود ایشان پرداخته و علاوه بر کشف این اسوه‌های متعالی، در جهت الگوگیری عملی و نه فقط توصیفی، برای پرورش متربیان در ایام انتظار چاره‌ای بیندیشیم.

سزاوار است با جهت‌گیری امیدوارانه و آرمان‌گرایانه با ارزش به ذات و معرفت به گوهر وجود ایشان، با الگوگیری از صفات و خصوصیات و روش و منش حضرت، الگوگیری از حکومت و روش حکومتی در برنامه‌های حضرت و با تلاش برای کسب صفات بیان شده در روایات برای یاران و نزدیکان حضرت، برای پژوهش و تحوّل و ایجاد اسوه‌های جدید در خود، خانواده و جامعه، گام‌های مثبتی برداریم.

۱. سیف‌زاده، سیدحسین، اصول روابط بین‌الملل، ص ۲۳ و ۲۴.

با متربیان در مورد الگو و اسوه زندگی شان صحبت کنید؛

صحبت اولیه به معنای انس و ارتباط با مربی در این زمینه است. ضمن آنکه بدانیم در ذهن مربی، چه کسانی و با چه ویژگی‌هایی الگو هستند. پس از ارتباط و تعامل لازم، به تدریج و متناسب با ظرفیت مربی، زمینه لازم برای بیان ویژگی‌های منتظران حقیقی را ایجاد می‌کنیم تا مربی کنجکاو شود که این ویژگی‌ها از آن کدام فرد یا گروه است.

انگیزه الگوگیری از سیره یاران حضرت و تمایل و شوق برای شبیه شدن به یاران خاص حضرت را در متربیان ایجاد کنید؛

مرتب دوم از روش الگوگیری در تربیت مهدوی، الگوگیری از سیره یاران حضرت در زمان ظهور است. با بیان ویژگی‌ها و اوصاف یاران حضرت و ذکر مقامات آن‌ها در روایات، انگیزه و شوق برای شبیه شدن به آنان و کسب رضایت خدا و امام عصر علیه السلام، در منتظران حقیقی اوج می‌گیرد. در نتیجه، در افزایش همت آنان برای کسب آمادگی و خودسازی و هم‌سنگ شدن با ویژگی‌های ذکرشده در روایات، مثمر ثمر خواهد بود؛ چراکه بر اساس این الگوگیری، برای خوب بودن، ملاک و معیار مشخص و صحیح در اختیار منتظران قرار می‌گیرد.

در مورد مراحل تقلید از الگو، لازم به ذکر است که ابتدا از طریق توجه و تلاش، برای شناخت اسوه و الگو به طور صحیح اقدام می‌کنیم. سپس با استفاده از مراتب تفکر، اندیشه و تحلیل ذهنی، از آن نکته‌ها و عملکردها و اوصاف متناسب با اقتضائات و شرایط خود، الگوبرداری ذهنی انجام می‌دهیم و با تقویت انگیزه و اراده خود، جهت رسیدن به هدف موردنظر، وارد صحنه عمل می‌شویم.^۱

۲-۳. راهکار تصویرسازی

مراد از تصویرسازی، ایجاد تصویر انسان‌های متعالی و مدینه فاضله و عصر ظهور برای ایجاد شوق و انگیزه بیشتر برای منتظران و متربیان است.

انتظار متربیان و امیدشان برای آمدن امام زمان علیه السلام، منجی احیاکننده و عدل‌گستر است؛ امید و انتظار آنان برای رسیدن به وعده‌های الهی در زمان ظهور است. امید و انتظار آنان برای ویژگی‌ها و شرایط متعالی دوران ظهور است که از طریق روایات، برای آنان تصویرسازی شده است؛ اینکه فقر و بدبختی، جهل و نادانی و ظلم و ستم از سراسر جهان ریشه‌کن می‌شود؛ اینکه بینش و بصیرت، آرامش و همدلی و امنیت و رفاه بر جامعه حکم فرما می‌شود؛ اینکه زمامدار، صالح و عادل و کارگزاران او،

شایسته‌اند؛ اینکه در آن دوران، انسان‌ها از کنار هم بودن لذت می‌برند.

چون انسان عصر ظهور در ارتباط خود با خدا، با خود، با طبیعت و با دیگران تعالی یافته است، این ترقی و پیشرفت مادی و معنوی و روحی، به همراه انتظار و امید، شخص را متعهد می‌سازد که برای تحقق هدف‌های اسلامی و انسانی و برنامه‌های عملی دین، به عمل و حرکت وادار شود. ایجاد تصویر از رهبر دولت عدل در ذهن متریان، از انسان‌های عصر ظهور، از جامعه عصر ظهور و مدینه فاضله است که برای او رونق و شوق و نشاط و امید می‌آورد. با این تصویر و برای رسیدن به این دوران است که انگیزه و تحرك او فزونی می‌یابد.

مدینه فاضله و عصر ظهور را برای متریان تصویر کنید، تا شوق و انگیزه زمینه‌سازی عصر ظهور در آنان پرنگ شود؛

در بالا اشاره شد که انتظار منتظران و امید آن‌ها برای آمدن امام زمان عج، منجی احیاکننده و عدل‌گستر آنان است. امید و انتظار آنان برای رسیدن به وعده‌های الهی در زمان ظهور و ویژگی‌ها و شرایط متعالی آن دوران است. ریشه‌کن شدن فقر و بدبختی، جهل و نادانی و ظلم و ستم از سراسر جهان، حکم‌فرما شدن بینش و بصیرت، آرامش و همدلی، امنیت و رفاه بر جامعه و... از جمله چیزهایی است که انتظار آن را می‌کشند. این انتظار و امید است که تربی را برای تحقق هدف‌های اسلامی و انسانی و برنامه‌های عملی دین، به عمل و حرکت وامی‌دارد. ایجاد تصویر از رهبر، از انسان‌های عصر ظهور، از جامعه عصر ظهور و مدینه فاضله برای متریان، رونق و شوق و نشاط و امید او را به همراه دارد و با این تصویر و برای رسیدن به این دوران است که انگیزه و تحرك آنان افزایش می‌یابد.

براین باور، جامعه عصر ظهور (مدینه عدل،^۱ مدینه رفاه،^۲ مدینه امن و امنیت،^۳ مدینه علم^۴ و مدینه تربیت^۵) و ترسیم تصویر آن در ذهن فرزندان و ایجاد شوق و انگیزه و تقویت آن در مخاطبان و منتظران دوران غیبت، مفید و مؤثر خواهد بود.

۱. از جمله: الاحتجاج، ج ۲، ص ۴۹۴؛ النعمانی، الغیبة، ص ۲۴۴، ح ۴۵ و ص ۲۷۴، ح ۵۳؛ کمال الدین و تمام النعمة، ج ۲، ص ۳۷۱، ح ۵؛ بحار الأنوار، ج ۲۷، ص ۹۰، ح ۴۴ و ج ۵۲، ص ۳۳۸، ح ۸۳ و ج ۵۱، ص ۱۲۰، ح ۲۳؛ الکافی، ج ۱، ص ۳۳۴، ح ۲؛ اعلام النوری باعلام الهدی، ص ۴۶۲.
۲. بحار الأنوار، ج ۵۱، ص ۷۸، ح ۳۷.
۳. نور، آیه ۵۵؛ النعمانی، الغیبة، ص ۲۴۰، ح ۳۵.
۴. النعمانی، الغیبة، ص ۲۳۹.
۵. بحار الأنوار، ج ۵۲، ص ۳۳۶، ح ۷۱؛ مسعودی، حسن، مهدویت و مدینه فاضله، از مجموعه چشم به راه مهدی عج، ص ۱۹۸-۲۰۵.

مهارت ما و راهکارهای خودمراقبتی

مهارت خودمراقبتی

لازم است پس از زمینه‌سازی عمل در زمان غیبت و ارائه الگوی عملی به فرزندان و متربیان، مهارت خودمراقبتی را برای حفظ ارزش‌ها و مهارت‌های به‌دست‌آمده، به آنان یاد داد. این مهارت را می‌توان همسان با مرحله مراقبه در خودسازی دانست که اگر رعایت نشود، زحمات حاصله از دست خواهد رفت.

مراقبه به معنای زیر نظر گرفتن و کنترل کردن است، چنان‌که «کان تحت المراقبه» یعنی: زیر نظر و تحت کنترل بود. در اصطلاح نیز همان‌گونه که «ابن عربی» بیان کرده، مراقبه عبارت است از: «نگه داشتن قلب از بدی‌ها و یقین بنده به این‌که خداوند در جمیع احوال، ناظر بر قلب و ضمیر وی و مطلع بر رازهای درونی اوست». به نظر می‌رسد می‌توانیم مراقبه را از نظر اصطلاحی، غافل نبودن از حضرت حق و درک حضور خداوند سبحان در همه حالات نیز بدانیم. مراقبه، در آثار مکتوب عرفا و صوفیان، جایگاهی خاص داشته و از مجموع سخنان آن‌ها می‌توان دریافت که مراقبه یکی از ضروری‌ترین امور در سیر و سلوک عارفان بوده و سالک در همه منازل و مراحل، از آغاز تا پایان سفر خود، بدان نیازمند است. مراقبه، عمل درونی و از اموری است که نمی‌توان آن را قطع و وصل کرد و باید بی‌وقفه و مستمر باشد.^۱

برای سهولت خودمراقبتی متربیان و منتظران، به اذن خداوند، حضرت مهدی علیه السلام بنا به جایگاه امامت و هدایت خود، رسالت مراقبت و زمینه‌سازی برای هدایت متربیان را بر عهده دارد. از این رو در ادامه، راهکارها در دو قسمت اصلی بررسی می‌شود: راهکارهای مراقبتی حضرت مهدی علیه السلام برای متربیان در دوران غیبت صغری و کبری؛ راهکارهای کسب مهارت خودمراقبتی از طرف متربیان.

۱. ابن فارس، معجم مقاییس اللغة، ج ۲، ص ۴۵؛ سیاح، احمد، فرهنگ جامع نوین، ج ۲، ذیل واژه رقب؛ ابن عربی، محی الدین، فرهنگ اصطلاحات عرفانی ابن عربی، ص ۷۴۰.

۱. راهکارهای مراقبتی حضرت مهدی (عج) برای متربیان در دوران غیبت صغری و کبری

دوران غیبت، به معنای رها کردن منتظران نیست؛ مراقبت و همراهی حضرت، در غیبت صغری و کبری نیز شامل حال منتظران است؛

متربیان باید به این باور برسند که مراقبت و همراهی حضرت مهدی (عج)، حتی در دوران غیبت نیز برای منتظران برقرار بوده و همچنان هست. تا سال ۲۶۰ ه. ق شیعیان با امامان عصر خود در ارتباط بودند و از هدایت و فیض آنان بهره می‌بردند، اما در دوران غیبت صغری امام مهدی (عج)، ارتباط مستقیم مردم با حضرت و استفاده از هدایت و تربیت ایشان به‌طور معمول، میسر نبود، از این رو حضرت مهدی (عج) با تشکیل ساختاری نو و استفاده از راهکارهایی، در جهت هدایت و تربیت مردم اقدام فرمودند.

با تشکیل سازمان رهبری شیعه در عصر غیبت صغری و امامت حضرت مهدی (عج)، ایشان با ایجاد نهاد وکالت و انتصاب نواب خاص و سفیران، بهره‌گیری از وکلای مورد اعتماد، از طریق توقیع و مکاتبه و ملاقات و از طریق علما و فقهای جامع‌الشرایط و... در جهت ساماندهی فکری، علمی و اخلاقی شیعیان و هدایت و تربیت آنان تلاش می‌کردند.

۱-۱. راهکار مراقبت حضرت از منتظران در دوران غیبت صغری

راهکارهای مهدوی در این دوران عبارت‌اند از: سازمان رهبری و نهاد وکالت؛ توقیع، مکاتبه^۱ و تربیت علما.^۲

سازمان رهبری و نهاد وکالت حضرت در دوران گذشته، برای متربیان این عصر، نشان از همراهی دارد. نقش حضرت و آثار تربیتی و مراقبتی سازمان رهبری ایشان، از طریق بررسی نواب و وکلای حضرت و نیز نقش آنان در زمان غیبت، از طریق توقیعات و نامه‌های حضرت و فرمایشات و توصیه‌های اخلاقی و تربیتی حضرت، به افراد ساماندهی شده بود.

۱. المعجم الموضوعی الاحادیث الامام المهدی (عج)، ص ۸۶۴، ۹۹۵ و ۱۰۰۱؛ الشیرازی، السید حسن، کلمة الامام المهدی، ص ۱۴۵.

۲. موعودشناسی، ص ۳۶۳ و ۳۶۵.

۳. چهارده قرن تلاش شیعه برای ماندن و توسعه، ص ۱۲۲.

برخی از شاهد مثال ها از زمان گذشته را برای متریان توضیح دهید:

نجات شیعیان از گمراهی از طریق عنایت حضرت

– پس از فوت «ابامحمد»، نائب دوم حضرت، میان ابن «ابی غانم القزوينی» و جماعتی از شیعه در مورد خَلَف و جانشین حضرت اختلاف افتاد و مشاجره درگرفت که ایشان با پاسخ به نامه شیعیان، شك و تردید را برطرف کردند.^۱

پاسخ حضرت، نشانه‌ای است بر این که امام زمان علیه السلام، مردم زمان خویش را رها نکرده‌اند و بر همه امور نظارت دارند و از حیث روانی و تربیتی، با دلیل و توجیه فکری و عقلانی، مردم را قانع می‌سازند و از گمراهی می‌رهانند.

– توقیع حضرت به آخرین نائب خود در اواخر غیبت صغری و عبارت «فَقَدْ وَقَعَتِ الْغَيْبَةُ الثَّامَةُ...» که آغاز غیبت کبری و نشانه‌های آن و علائم ظهور را بیان فرموده‌اند،^۲ نشان می‌دهد که حضرت، مردم را در سرگردانی و ناآگاهی رها نکرده‌اند و با اعلام غیبت کبری و نشانه‌های آن، اظهار داشتند که منتظر باشند و بکوشند که حق را بشناسند تا گمراه نشوند.

– در ابتدای غیبت صغری، گروهی از شیعیان قم، مثل همیشه برای دیدار با امام حسن عسکری علیه السلام و تقدیم هدیه و وجوهات شرعی خود، به سامرا رفتند و در آنجا متوجه شهادت حضرت شده، با ادعای «جعفر کذاب» مواجه گردیدند. پس از نیافتن امام بعدی، با حیرت و سردرگمی راهی قم شدند که در بیرون شهر سامرا، پیک امام مهدی علیه السلام آنان را نزد حضرت برد. حضرت به شیعیان قم فرمودند: «نماینده خود را با نام عثمان بن سعید عمری در بغداد می‌گذارم تا در مواقع لزوم به او مراجعه کنید».^۳ بدین طریق، حضرت شیعیان قم را با اقدامی به موقع، در راه‌یابی درست و شناخت ولی زمانشان و خارج شدن از حیرت، یاری فرمودند. به این ترتیب، مردم در هنگام ناامیدی و سختی و در مشکلات علمی، مادی یا خانوادگی و... از طریق نائب، با امام خود ارتباط برقرار می‌کردند. البته شناسایی این نائبان نیز با امدادهای غیبی ناحیه مقدسه صورت می‌گرفت. افزون بر این ماجرا که به «وفد قمیین» معروف است، می‌توان به ماجرای «حسن بن نصر قمی»^۴ «محمد بن ابراهیم بن مهزیار اهوازی»^۵ و

۱. المعجم الموضوعی الأحادیث الإمام المهدی علیه السلام، ص ۸۶۷، الطوسی، الغیبة، ص ۲۸۵، طبرسی، الاحتجاج، ج ۲، ص ۴۶۷.

۲. المعجم الموضوعی لاحادیث الامام المهدی علیه السلام، ص ۱۰۱.

۳. کمال الدین و تمام النعمة، ج ۲، ص ۴۷۶، ح ۲۶.

۴. همان، ص ۴۴۳، ح ۱۶.

۵. همان، ص ۴۸۶، ح ۸.

«ابوالعباس احمد دینوری» اشاره کرد.^۱

تربیت و اصلاح افراد از طریق هدایت باطنی و نفوذ روحانی حضرت مهدی (عج):

حضرت مهدی (عج) از طریق هدایت باطنی و نفوذ روحانی نیز به تربیت و اصلاح پیروان خویش می‌پردازند؛ چنان‌که در کلام امام علی (ع) آمده است: «خداوند! جز این نیست که باید حجتی از سوی تو در زمین باشد، تا خلق را به سوی آیین تو رهنمون گردد و اگر وجود ظاهری او از مردم پنهان است، ولی بی شک تعالیم و آداب او در دل‌های مؤمنان پراکنده است و آن‌ها بر اساس آن عمل می‌کنند».^۲ مسلم است کسانی همچون «شیخ مفید» که شایستگی لازم را داشته‌اند، تحت تربیت ویژه حضرت قرار گرفته‌اند.^۳

هدایت شیعیان به مسیر اصلی امامت و رهایی بخشیدن از سردرگمی‌ها و انحراف‌ها:

ارشاد شیعیان و تلاش برای راه‌یابی درست آنان و رهایی از سردرگمی‌ها، در غوغای شیطنت‌های فرمانروایان عباسی و ادعای مدعیان دروغین نیابت و خیانت برخی نایبان امامان پیشین، از جمله کارکردهای نهاد وکالت بود. نواب خاص برای جلوگیری از انحراف‌ها، بر روایات و احادیث و تألیف کتب دینی و اموری از این قبیل نظارت داشتند.^۴

پاسخ‌گویی به پرسش‌های فقهی، علمی و عقیدتی مردم و مناظره با مخالفان:

نائبان، مرجع مراجعات مردم در مسائل و مشکلات علمی و اخلاقی، معتبرترین سند علمی و تربیتی و تعیین‌کننده حقانیت در شبهه‌های کلامی و عقیدتی بودند؛ چنان‌که از نائب دوم حضرت در مورد مفوضه و عقایدشان و پیروی از آن‌ها سؤال شد، ایشان نظر مفوضه در نسبت دادن خلق و رزق به ائمه (ع) را تکذیب و آن را از شئون ذات الهی ذکر کردند. مردم نیز چون می‌دانستند که نواب با حضرت در ارتباط هستند، سخنان آنان را با اطمینان می‌پذیرفتند.^۵

در ماجرای دیگر، «حسین بن روح نوبختی» به سؤالی درباره علت تسلط دشمنان بر امام حسین (ع)، پاسخ مفصل و قانع‌کننده‌ای داد، به‌گونه‌ای که راوی می‌گوید: تردید کردم که پاسخ‌ها از

۱. جبّاری، محمدرضا، «سازمان رهبری شیعه در عصر غیبت صغری»، مجله انتظار، ش ۱، سال اول، پاییز ۱۳۸۰، ص ۳.

۲. اثبات الهداة بالنصوص والمعجزات من الإمام الثانی عشر، ص ۴۶۳، ح ۱۱۲.

۳. الاحتجاج، ج ۲، ص ۴۹۷.

۴. «سازمان رهبری شیعه در عصر غیبت صغری»، مجله انتظار، ش ۱، ص ۷؛ «غیبت صغری و وضعیت فرهنگی شیعه (۳)»، مجله موعود، ش ۳۰، سال ششم، اسفند ۱۳۸۰، ص ۸۱.

۵. اثبات الهداة بالنصوص والمعجزات من الإمام الثانی عشر، ص ۷۵۷، ح ۴۳.

جانب او باشد، ولی چیزی نگفتم که خودش رو کرد به من و گفتم: این‌ها را از حضرت حجت علیه السلام شنیده است.^۱

به واسطه این کار نائبان، اطمینان و آرامشی پدید می‌آمد که از شدت بحران نبود امام می‌کاست. نائبان، وکلا را تثبیت می‌کردند و هر دو در جهت تحکیم و تثبیت فقیهان مرجع، اقدام می‌کردند و مردم را برای طلب سؤالات و مشکلات از فقیه در زمان غیبت کبری، آماده می‌ساختند.^۲

رساندن نامه‌ها، پیام‌ها، پرسش‌ها و مشکلات مردم به حضرت و دریافت جواب و ابلاغ به آنان:

مانند نامه حضرت به «محمد بن جعفر الاسدی» که خاص پاسخ به سؤالات و مسائل شرعی و فقهی بوده و از طریق نائبان حضرت به او رسیده است،^۳ یا پاسخ به سؤالات فقهی «محمد بن عبدالله بن جعفر الحمیری»^۴ که نائب حضرت به او ابلاغ کرد.^۵

۱-۲. راهکار حفظ فرهنگ مهدویت در منتظران در عصر غیبت کبری

با توجه به بحران غیبت و وجود مشکلات این دوره و بروز سرگردانی در این عصر، امامان معصوم علیهم السلام برای پیش‌گیری از این بحران و بهبود مشکلات، طبق برنامه الهی و آگاهی‌های غیبی خود، قدم‌هایی برداشتند که زمینه‌های خوداتکایی و آمادگی امت اسلامی را در پذیرش غیبت و گذراندن آن دوران، پدید آورند.

کمک گرفتن از مرجعیت عالمان برای مراقبت از متربیان

امامت شیعه توانسته بود از ابتدا، نوعی از رهبری جانشینی را در امت شیعی به وجود آورد. عالمان شیعی به اذن امامان، نوعی از مرجعیت را پیدا کرده بودند که امت در هنگام ناتوانی یا دسترسی نداشتن به امام، به آنان مراجعه کنند و مسائل خود را از آنان بپرسند. امام صادق علیه السلام با یک برنامه‌ریزی بسیار عالمانه، مرجعیت قضاوت را به اهل نظر؛ یعنی همان عالمانی که بعدها به عنوان مرجع در فرهنگ تشیع معروف شدند، واگذار کرد. این عمل افزون بر استقلال از حاکمیت اکثریت، به عالمان شیعی مشروعیت بخشید و همین مشروعیت، موجب پذیرش عالمان در میان شیعیان شد.

۱. کمال الدین و تمام النعمة، ج ۲، ص ۵۰۷، ح ۳۷.

۲. غیبت صغری و وضعیت فرهنگی شیعه (۳)، مجله موعود، ش ۲۹ و ۳۰، سال ششم، ۱۳۸۰، ص ۸۱.

۳. الاحتجاج، ج ۲، ص ۴۷۹.

۴. همان، ص ۴۸۱.

۵. القبانچی، السيد صدرالدین، الحركة الإصلاحية من الحسين الى المهدي، ص ۸۲.

امامان معصوم علیهم السلام حتی در زمان خودشان به بعضی از شاگردانشان اجازه اجتهاد می دادند، تا پاسخگوی مشکلات دینی مردم باشند. این موارد، تمرین خوبی برای خوداتکایی امت به شمار می رفت تا در زمان غیبت، برای حل مشکلات دینی به عالمان واجد شرایط خود رجوع کنند.

معصومان علیهم السلام، ضمن لطف و احترام به عالمان شیعه و اهدای صله به آنان، تلاش کردند آن ها را از وابستگی به حکومت یا گرایش به دنیا حفظ کنند و با بیان احادیث، منزلت آنان را بالا ببرند؛ به ویژه امام عسکری علیه السلام که در مورد عظمت علما، بسیار زمینه سازی کرد، از جمله مسئله تقلید از فقه های شیعه را مطرح فرمودند.^۱ بدین گونه، ریشه دار شدن عالمان در بین شیعیان، یکی از عوامل مهم عبور شیعه از بحران غیبت و از شیوه های امامان علیهم السلام برای جامعه پذیرسازی فرهنگ مهدویت بوده است.^۲

راہکار جایگزینی فقہا، علما و نواب عام

بر اساس روایات، مقام نیابت عامه به حکم خود ائمه علیهم السلام، به ویژه امام مهدی علیه السلام، به فقیه واجد شرایط تفویض شده است. دو سند مرتبط با این بحث، مقبوله «عمر بن حنظله»^۲ و نیز توقیع حضرت در پاسخ به سؤال «اسحاق بن یعقوب» بوده که در مورد شیوه رجوع مردم در حوادث، در ایام غیبت کبری صادر شده است؛ حضرت فرموده است: «اما آنچه سؤال کردی، خداوند تو را هدایت کند و ثابت قدم دارد، اما در حوادثی که پیش می آید، به راویان حدیث ما (فقها) مراجعه کنید؛ زیرا آنان حجت و نمایندگان من هستند بر شما و من، حجت خدا بر شما هستم»^۳.

از این توقیع، به خوبی معلوم می‌شود که فقهای عادل، نماینده و نواب عام حضرت هستند و خود ایشان، مردم را به آنان ارجاع داده‌اند. بنابراین، فقیه‌ای که نگه‌دارنده نفس خود، محافظ دین و مطیع امر مولاست، بر عوام واجب است که از او تقلید کنند. این مطلب گواه آن است که مسلمانان در ایام غیبت، بدون بناگاه‌ها نمانده‌اند.^۵

در روایتی دیگر، نواب عام و فقیهان واجد شرایط، سرپرست یتیمانی معرفی شده‌اند که آن یتیمان، افراد دورمانده از امام و مولای خویش هستند.^۴ در مثالی دیگر، امام رضا علیه السلام «علی بن مسیب» را برای

١. بحار الأنوار، ج ٢، ص ٨٦-٨٨، ح ١٢؛ تفسير الإمام العسكري عليه السلام، ص ٢٢٩ و ٣٠٠.

۲. چهارده قرن تلاش شیعه برای ماندن و توسعه، صص ۱۰۹-۱۰۷.

٣. الاحتجاج، ج ٢، ص ٣٥٦.

٤. همان، ص ٤٦٩.

٥. الصدر. السيد صدر الدين، المهدي ^{عليه السلام}، ص ٢٤٤.

٦. تفسير الامام العسكري عليه السلام، ص ٣٤٤، ح ٢٢٤؛ الاحتجاج، ج ١، ص ١٧.

آموزش علوم دینی، به «زکریا بن آدم قمی» ارجاع دادند و فرمودند: «علوم دینت را از او بیاموز».^۱ تأثیر مرجعیت نواب عام امام زمان (عج) در تحولات اجتماعی و بهره‌گیری آن‌ها از آثار مهدویت در میان مردم، برای ایجاد تحول، دارای اهمیت است. نیابت فقها و علمای واجد شرایط در دوران غیبت از جانب امام، یکی از توصیه‌ها و راهکارهای مهدوی بوده که در کلام شیخ مفید، این چنین بیان شده است: «وجود امام برای حل منازعات، بیان احکام شرعی و مصالح دنیوی، همواره لازم است... و اگر امام به لحاظ تقیه و اضطرار غیبت نماید... در حوادث واقعه مورد ابتلا، به فقهای شیعه مراجعه کرده و از طریق آنان به احکام شریعت که نزد آنان به امانت واگذار شده، آگاه شوند».^۲

از نکات درخور تأمل در اقدامات دولت صفوی، به‌ویژه شاه طهماسب، توجه به جایگاه ولایت فقها و نایبان عام امام زمان (عج) است، به‌طوری‌که شاه طهماسب از «محقق ثانی» (از مراجع بزرگ شیعی) دعوت کرد تا به ایران بیاید و خطاب به ایشان گفت: «تو به پادشاهی سزاوارتری؛ چون تو نائب امام زمانی، من فقط کارگزار تو هستم و به اوامر و نواهی تو قیام می‌کنم».^۳

۲. راهکارهای کسب مهارت خودمراقبتی از طرف منتظران

متریبانی که علاقه‌مند هستند در جایگاه منتظران حقیقی ایفای نقش کنند، لازم است از راهکارهای زیر برای خودمراقبتی در عصر غیبت استفاده کنند.

الف) راهکار تقویت اطاعت‌پذیری

تمرین و تقویت روحیه اطاعت از خدا و تمسک به امرائمه (عج) در زمان غیبت؛ یعنی اقتدا به امام زمان (عج)؛

به متریبان بگویید: یکی از راه‌های مراقبه، تقویت اطاعت‌پذیری از خدا و اولیا اوست. امامان معصوم (عج) با عنایت به غیبت امام معصوم و ظاهر نبودن او در میان مردم، در نسخه عملی برای عملکرد امت اسلامی، بیان می‌دارند که باید اطاعت از خدا و ائمه و حضرت حجت (عج) و مودت آن‌ها را در کنار هم داشته باشید و به امام زمان (عج) اقتدا کنید.^۴

۱. بحار الأنوار، ج ۲، ص ۲۵۱، ح ۶۸.

۲. شیخ مفید، الرسالة الأولى فی الغیبة، ج ۹، ص ۲۸؛ فی‌رحی، داود، قدرت، دانش و مشروعیت در اسلام، ص ۲۸۴.

۳. خوانساری، محمدباقر، روضات الجنات، ج ۴، ص ۳۶۱.

۴. همان، ج ۳۶، ص ۳۸۶، ح ۱؛ اعلام الوری باعلام الهدی، ص ۴۰۷.

به فرموده امام صادق علیه السلام: «خوشا به حال کسی که در زمان غیبت قائم علیه السلام، به امر ما تمسك کند که قلب او بعد از این هدایت، گمراه نمی شود». ^۱ آن حضرت در کلامی دیگر می فرماید: «در چه حالی به سر خواهید برد در روزگاری که امامتان را شناسید؟» به آن حضرت عرض شد: اگر چنین شد، چه باید کرد؟ فرمود: «از دستورات امام سابق پیروی کنید، تا وقتی خداوند او را ظاهر کند». ^۲

تمرین و تقویت حاضر و ناظر دانستن خدا و ائمه علیهم السلام؛

به متریان بگویید: معنای آیه شریفه «أَلَمْ يَعْلَم بِأَنَّ اللَّهَ يَرَى» را همیشه در ذهن داشته باشند. اگر اعتقاد به این انتظار، حقیقی باشد و باور کنیم که همه در محضر خدا و امام زمان خود حاضرم، چقدر از مسائل و آداب را رعایت خواهیم کرد؟ در روایتی از امام باقر علیه السلام آمده است: «آیا معتقدید برای ما نسبت به شما، چشمانی نظاره گر و گوش هایی شنوا وجود ندارد؟ به خدا قسم، هیچ چیزی از اعمال شما از ما پنهان نیست. پس همه، ما را حاضر در نزد خود بدانید و نفس های خود را به کارهای پسندیده عادت دهید و اهل کارهای نیک شوید، تا این حقیقت را بشناسید. من، فرزندان و شیعیان خود را به آنچه گفتم، امر می کنم». ^۳

حضرت در کلام خود، این نسخه تربیتی را برای آماده سازی و تنبّه صادر می فرماید. وقتی به صراحت بیان می کند که ما شما را می بینیم و نظاره گر شما هستیم، این کنترل از راه دور، در نفس اثر می گذارد. بدیهی است که باور این قضیه و یقین به آن، نقش تربیتی زیادی در کنترل نفس دارد و موجب تحولی بزرگ در رفتار و کردار انسان می شود.

ب) راهکار دعا و نیایش برای حفظ حالت انتظار حقیقی

به متریان بگویید: باید برای مراقبه خود تلاش کنیم و در این مسیر، از راهکار دعا کمک بگیریم. یکی از یاران امام هادی علیه السلام از آن حضرت درباره برنامه عملی و وظیفه عموم شیعیان در زمان غیبت حضرت سؤال کرد: در زمان غیبت، شیعیان شما چه کاری انجام دهند؟ امام فرمود: «بر شما باد دعا و نیایش و داشتن حالت انتظار». ^۴

درباره توصیه به خواندن دعای غریق در زمان غیبت، نقل شده است که امام صادق علیه السلام فرمود:

۱. بحار الأنوار، ج ۵۲، ص ۱۲۳، ح ۶؛ کمال الدین و تمام النعمة، ج ۲، ص ۳۵۸، ح ۵۵.

۲. اثبات الهداة بالنصوص والمعجزات من الإمام الثاني عشر، ص ۴۷۴، ح ۱۵۷.

۳. بحار الأنوار، ج ۴۶، ص ۲۴۳، ح ۳۱.

۴. همان، ج ۹۲، ص ۳۳۶، ح ۶.

«شبهه‌ای دامن‌تان را خواهد گرفت و به حیرتی دچار خواهید شد؛ [ولی] نشانه هدایت و امام راهبرتان دیده نخواهد شد. در زمان غیبت او، انسان با ایمان را سزاست که خدای را با دعای غریق بخواند».^۱

در توصیه امام صادق (ع)، عناصر کلیدی و شاخص در دعای غریق، عبارت است از: طلب ثبوت و استواری قلب بر دین، درخواست شناخت خدا که زمینه‌ساز شناخت پیام‌آور خداست و درخواست شناخت پیام‌آور خدا که موجب شناخت حجت خداست. در انتهای این دعا آمده است: «اگر حجت خویش را به من شناسانده بودی، از دین و دین‌داری راستین گمراه بودم».^۲

این موارد، تدابیر ائمه (ع) در ارائه الگو و دعوت به پیروی از سنت و سیره رسول خدا (ص) در زمان غیبت و توصیه به دعا و نیایش و ارتباط با خدا از طریق ادعیه، به‌ویژه دعای غریق بود که ما را در داشتن حالت انتظار واقعی کمک می‌رساند.

ج) راهکار مرور و تمرین آموزه‌های تربیتی گذشته

رهنمودهای کلامی و توصیه این قسمت ائمه (ع)، مروری است بر آموزه‌های ما در بخش‌های گذشته. در مرحله مراقبه، مرور و توجه دائم به این نکات ضروری است:

به متربیان بگویید: یادآوری تک‌تک موارد این قسمت، برای خودمراقبتی مالزم است.

* رهنمودهایی که وظیفه منتظران حقیقی را در کسب دانش و آگاهی و معرفت صحیح بیان می‌کند؛ از جمله: آگاهی و معرفت به توحید و عدالت (توانایی او، تحقق وعده‌های او، نصرت دادن مؤمنان از طرف او و...)؛^۳ آگاهی و معرفت بر مقام امامت و ولایت امام زمان (ع) و شناخت حضرت؛^۴ آگاهی به نقش دین،^۵ نقش انسان در زندگی و وظایف او در دنیا.^۶

* توصیه‌هایی به منظور ایجاد تفکر و بینش صحیح ابراز شده است که در نتیجه کسب آگاهی و معرفت، بینش صحیح درباره این موارد حاصل می‌شود و درک درستی به وجود می‌آید. از

۱. اعلام‌الوری باعلام‌الهدی. ص ۴۳۲.

۲. بحارالأنوار، ج ۵۳، ص ۱۸۷، ح ۱۸؛ کمال‌الدین و تمام النعمة، ج ۲، ص ۵۱۲، ح ۴۳.

۳. در این قسمت برای یافتن احادیث جهت تنظیم و طبقه‌بندی، از این منابع بهره برده‌ایم: موعودشناسی، ص ۳۳۰-۳۴۰؛ قزوینی، سید محمد کاظم، امام مهدی (ع) از ولادت تا ظهور، ص ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۳۳ و ۴۶۸؛ صافی گلپایگانی، لطف‌الله، منتخب‌الأثر فی الامام‌الثانی عشر، ص ۶۳۵ و ۶۳۷؛ سعادت‌پور، علی، الحشوش المضيئة، ص ۱۰۰، ۱۰۲ و ۱۰۳؛ صحیفه مهدیه، ص ۱۰۱، ۹۹ و ۱۰۷؛ المعجم‌الموضوعی‌الأحادیث‌الامام‌المهدی (ع)، ص ۴۱۸-۴۲۰.

۴. آل‌عمران، آیات ۱۲۵، ۱۲۶ و ۱۳۹.

۵. الکافی، ج ۱، ص ۳۷۱، ح ۵؛ النعمانی، الغیبة، ص ۱۲۹، ح ۶؛ کمال‌الدین و تمام النعمة، ج ۲، ص ۴۰۹، ح ۹.

۶. بقره، آیه ۱۹۳.

۷. همان، آیه ۱۴۳.

جمله: بینش درباره حضور دائم حضرت مهدی (عج)؛ نظارت خدا و ائمه و امام زمان (عج) بر اعمال و رفتار و کردار ما؛ بینش درست درباره ایام غیبت و در معرض امتحان و ابتلای الهی قرار داشتن به منظور گزینش صالحان؛ بینش صحیح درباره انتظار و محورهای امیدواری، آمادگی، محبت همراه با عمل، اصلاح و قیام؛ داشتن درك درست از فواید صبر، حق جویی و عدالت خواهی، در همه این محورها قابل ذکرند.

* نکاتی که برای عملی کردن علم و بصیرت، با تأکید بیان شده است؛ از جمله: فرمان برداری و اطاعت کامل از حضرت مهدی (عج) در مقام عمل، پرهیزکاری و تقوا، داشتن اخلاق نیک و اخلاص و خیرخواهی، ادای حقوق الهی، دعای زیاد برای فرج و...، که با عمل به این توصیه ها و کسب معرفت و بصیرت و عمل بر اساس آن، منتظران حقیقی تربیت می شوند.

پس لازم است:

- ✓ شناخت و پذیرش قلبی حضرت مهدی (عج)، به عنوان منجی آخرالزمان؛
- ✓ انتظار واقعی برای او بر اساس آموزه های قرآن و معصومان (عج)؛
- ✓ فهم سختی ها و مشکلات خاص زمان غیبت و صبر و تحمل در برابر آن؛
- ✓ تعلیم مقاومت در مواجهه با ابتلا و آزمایش، برای انتخاب مؤمنان و منتظران حقیقی در دوران غیبت؛
- ✓ مراقبت همیشگی درباره گفتار و رفتار و اعمال، به دلیل اعتقاد به نظارت دائمی خدا و ائمه (عج) بر احوال امت؛
- ✓ شوق و انگیزه کافی برای کسب صفات منتظر حقیقی و آمادگی برای یاری حضرت؛
- ✓ الگوگیری از صفات منتظران حقیقی، حتی در زمان حضور ائمه (عج)؛
- ✓ ناامید نشدن از آمدن حضرت و امیدوار بودن به حضور در مدینه فاضله؛
- ✓ پذیرش و آمادگی ارتباط با امام در دوران غیبت.

د) راهکار مراقبتی توجه به توقیعات و مکاتبات حضرت برای یادآوری و مراقبه

به متربیان بگویید: حضرت مهدی (عج) برای ما یادداشت و پیام نوشته اند. نوشتن توقیع و نامه از طرف حضرت مهدی (عج) یا پاسخ به نامه های نگاشته شده برای حضرت، وسیله هدایت خواص و عوام در مسیر حقیقت دین بوده است. برخی از توصیه های حضرت عبارت اند از:

پرسش بیهوده نکنید: برای مثال، در مورد نهی از پرسش‌های بیهوده، حضرت مهدی عج ضمن توقیعی، ظهور را در اختیار خدا و زمان آن را از علم و اختیارات الهی دانستند و مردم را از پرسش‌های بیهوده در حکمت و مصلحت غیبت، نهی فرمودند.^۱

به ما محبت داشته باشید: در توقیعی، امام زمان عج در موضوع لزوم محبت فرمودند: «هر يك از شما باید کاری کند که وی را به محبت و دوستی ما نزديك کند و از آنچه ناخوشایند ما و موجب کراهت و خشم ماست، دوری گزیند؛ زیرا امر ما ناگهان فرامی‌رسد، در هنگامی که توبه در آن زمان برای او سودی ندارد و خداوند رشد و هدایت مطلوب را بر شما الهام فرماید و به لطف خویش، شما را به بهره‌وری از رحمت‌هایش توفیق بخشد».^۲ در بیان حضرت آمده است: عمل ما باید مطابق رضایت آنان باشد، تا موجب محبت و دوستی حقیقی گردد؛ ضمن آن که ایشان ما را از تأخیر انداختن در امر توبه و متکی شدن به توبه آن لحظه، برحذر می‌دارند.

حقوق الهی و مردم را رعایت کنید: در مورد ادای حقوق الهی، در توقیعی که برای «شیخ مفید» صادر شده و حضرت، ایشان را دوست با اخلاص خود می‌خوانند، به شیعیان سفارش می‌کنند: «سفارش می‌کنیم هر يك از برادران دینی تو را که تقوای الهی پیشه کرده است، تا آنچه برگردن دارد، به مستحقانش برساند؛ در نتیجه، از فتنه‌های ویرانگر و گرفتاری‌ها و آشفتگی‌های تاریک و گمراه‌کننده در امان خواهد بود و آن‌کس که در دادن نعمت‌هایی که خداوند به او کرامت کرده، به کسانی که فرمان رسیدگی به آن‌ها را دارد، بخل ورزد، زیان کار دنیا و آخرت خواهد بود».^۳

با دوستی و محبت، راهتان را به سمت ما ادامه دهید: در موردی دیگر، درباره حق امام زمان عج سفارش شده و حضرت در ضمن توقیعی، با توصیه به شیعیان می‌فرماید: «پس از خدا بترسید و تسلیم ما شوید و کار را به ما واگذارید و بر ماست که شما را از سرچشمه، سیراب بیرون آوریم... از راه راست منحرف نشوید و به نادرستی نگرایید و بر اساس سنت آشکار الهی، به وسیله محبت و دوستی خود، راه و مقصدتان را به سوی ما ادامه دهید».^۴

ما از اخبار و احوال شما آگاهیم: حضرت صاحب‌الامر عج برای ایجاد آمادگی در شیعیان و اعلام

۱. الحركة الاصلاحية من الحسين الى المهدي، ص ۸۲.

۲. الاحتجاج، ج ۲، ص ۴۹۸؛ واحد تحقیقات جمکران، فرازهایی از توقیعات حضرت، ص ۶۴.

۳. الاحتجاج، ج ۲، ص ۴۹۹؛ بحار الأنوار، ج ۵۳، ص ۱۷۷؛ فرازهایی از توقیعات حضرت، ص ۶۵.

۴. الاحتجاج، ج ۲، ص ۴۶۷؛ بحار الأنوار، ج ۵۳، ص ۱۷۹؛ فرازهایی از توقیعات حضرت، ص ۷۱.

ما یاد شما را از خاطر نمی‌بریم: در بیانی دیگر، درباره رسیدگی به امور مردم، ضمن امید دادن و همدلی با آن‌ها می‌فرمایند: «ما در رسیدگی و سرپرستی شما کوتاهی نکرده و یاد شما را از خاطر نمی‌بریم و اگر جز این بود، دشواری‌ها و مصائب بر شما فرود می‌آمد».^۲ بیان چنین عبارتی از جانب يك امام و مولا، آثار تربیتی عمیقی در قلب و عمل منتظران حقیقی می‌تواند داشته باشد.

من برای شما مثل خورشید پشت ابر هستم: در بیانی دیگر، حضرت در مورد کیفیت بهره‌وری از ایشان، ضمن اعلام امان و امنیت برای اهل زمین، شیعیان را مطمئن می‌کنند که اگرچه حضور ظاهری ندارند، اما همچون خورشید پشت ابر، آثار و برکات خود را ارزانی می‌دارند: «اما کیفیت بهره‌وری از من در دوران غیبتم، همچون بهره‌وری از خورشید است؛ هنگامی که ابرها آن را از دیدگان بیوشانند و من برای اهل زمین، موجب امان و امنیت باشم، همچنان که ستارگان برای اهل آسمان موجب امان می‌باشند. پس از آنچه به شما مربوط نیست، پرسش نکنید... و برای تعجیل فرج بسیار دعا کنید که به راستی همین دعا، فرج شماست».^۳

هر يك از این موارد، بیانگر توجه حضرت به هدایت مردم و شناساندن افراد گمراه، نظارت و کنترل بر امور و انجام اقدامات تربیتی - هدایتی برای آنان است. از جمله آثار آن، هدایت مردم به مسیر اصلی و سیره و سنت معصومان (علیهم‌السلام) و حفظ ارزش‌ها و فرهنگ دینی است که ضمن آن، به پرسش‌های علمی و فکری شیعیان پاسخ داده شده و آنان را منتظر حقیقی، امیدوار و آماده تربیت می‌کند.

هـ) حضور علما برای پرورش و کمک به خودمراقبتی شیعیان

همان‌گونه که در بخش اول این فصل گفته شد، یکی از راهکارهای تربیتی حضرت مهدی (عج) برای مراقبت از منتظران، تثبیت و تأیید علما و فقهای بافضیلت شیعه برای مراجعات مردم بود. نائبان و سفرای چهارگانه به رهبری حضرت مهدی (عج)، با هدایت فعالیت‌های سازمان پرسابقه وکالت، همکاری وکلای برجسته در دوران غیبت صغری و آماده‌سازی علما، توانستند راه ارتباطی مطمئن و

۱. الاحتجاج، ج ۲، ص ۴۹۷.

۲. همان.

۳. همان، ص ۴۷۱.

کارگشایی میان حضرت و شیعیان سرزمین‌های گوناگون برقرار سازند و از آن برای حفظ سازمان رهبری جهان تشیع در دوران حساس و سرنوشت‌ساز، بهره‌جویند.

با پایان یافتن دوران غیبت صغری و وفات آخرین رهبر نهاد وکالت و صدور آخرین توقیع حضرت، دوران فعالیت سازمان وکالت پس از دو قرن تلاش (با محاسبه از زمان امام صادق علیه السلام) و دوران صدور توقیع از طرف حضرت، به پایان رسید و سازمان فقاهت در طول دوران غیبت کبری، ادامه‌دهنده راه سازمان وکالت تا عصر حاضر گشت.^۱

مهم‌ترین وظایف فقها و نواب عام در هدایت و تربیت امت، عبارت‌اند از:

الگوگیری از آرمان‌ها و سیره حضرت مهدی علیه السلام،^۲ حراست از معارف حقیقی اسلامی^۳ و نیابت،^۴ دوران غیبت و مسئله انتظار مهدی موعود علیه السلام، زمینه تربیت علمای دینی را در بخش‌های مختلف فراهم کرد و علما را برای ایفای نقش‌ها و مسئولیت‌هایی که در فقدان معصوم بر عهده داشتند، به تلاش مستمر و سازمان‌یافته واداشت. از همین رو، علما نقش مشخص و جدی‌تری در جامعه عهده‌دار شدند و سازمان روحانیت و علما، جایگزین نهاد وکالت گردید و حوزه‌های علمیه در این راستا شکل گرفتند. به همین دلیل، متریبان برای خود مراقبتی می‌توانند از ظرفیت علما و صاحب‌نفسان بهره‌ببرند. فقها و علمای اسلام، شاخص‌ترین قشری بودند که در هدایت، ارشاد و تعلیم و تربیت مردم و دفاع از عقاید اسلام، همت گماردند و در هر عصری، با استفاده از جایگاه وعظ و خطابه، نوشتن کتاب، برگزاری کلاس‌ها و حوزه‌های علمی و درسی، بحث و مناظره با مخالفان و ملحدان و... ایفای نقش کردند.^۵ رشد و ترقی حاصل شده در زمینه‌های مختلف کلامی و نوشتاری، از آثار دوران غیبت و ایام انتظار است.

اقدام علما به هدایت مردم برای عمل به سیره و سنت و تربیت آنان بر این محور

علما و نواب عام، ضمن رشد و بالندگی و تربیت خود در مسائل گوناگون علمی و عملی، بر اساس وظایف خویش - که در مباحث قبل اشاره کردیم -، با الگوگیری از آرمان‌های مهدی موعود و سیره آن حضرت، به منظور حراست از معارف اسلامی و روح عدالت‌خواهی و ستم‌ستیزی، سرپرستی امت اسلامی را بر عهده گرفتند و مردم را بر اساس سیره و سنت چهارده معصوم علیهم السلام و احکام الهی هدایت

۱. سازمان رهبری شیعه در عصر غیبت صغری، فصلنامه انتظار، ش ۱، ص ۵.

۲. نقش اجتماعی انتظار، ص ۹۰.

۳. الکافی، ج ۱، ص ۳۴، ح ۱؛ نقش اجتماعی انتظار، ص ۹۲.

۴. نقش اجتماعی انتظار، ص ۹۵.

۵. همان، ص ۸۷ و ۸۸.

کردند. هم‌چنین به تربیت عقلی و ایمانی آنان، از طریق تقویت معرفت و بصیرت دینی و نشان دادن محاسن معارف اسلامی و... اقدام نمودند.

همچنان‌که مردم در زمان غیبت، معتقدند تنها مرجعی که می‌توانند دین را از آنان فراگیرند، علمای دینی هستند؛ امید است علمای این عصر نیز، همچون علمای عصرهای گذشته، بتوانند در غیاب معصوم، پاسخ‌گوی نیازهای مردم باشند.

در نتیجه، رابطه گرم و صمیمانه مرجعیت دینی شیعه با مردم و تحقق امید و انتظار شیعیان برای ایجاد تحول، به‌ویژه دعوت متریان برای حضور در سخنرانی‌هایی که سرشار از شعور (علم) و شور (محبت و احساس) است؛ دعوت متریان برای حضور و استفاده از کرسی‌های علمی علمایا همایش‌های علمی در موضوع مهدویت؛ دیدار با علمای صاحب‌نفس، از جمله راهکارهای خودمراقبتی است.

و راهکار توجه همیشگی به توصیه‌های اهل بیت علیهم‌السلام و سخنان حضرت مهدی علیه‌السلام

هرچند غیبت ظاهری مربی، برخی محرومیت‌ها را در پی دارد، اما این غیبت، بر اساس حکمت‌ها و شرایطی بوده است و در ضمن آن، امکاناتی هم در نظر گرفته شده که دارای آثار هدایتی و تربیتی است. در زمان غیبت کبری، کتاب خدا و سنت رسول صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم، احادیث و آموزه‌های یازده معصوم علیهم‌السلام و سیره عملی ایشان در ابعاد گوناگون، دوران هفتادساله غیبت صغری و مجموعه ارشادها و آموزه‌ها در این دوره - که از طریق نائبان و وکلای حضرت منتقل شده است -، وجود جمعی از عالمان و بزرگان شیعه - که با واسطه‌های کم، دوره‌های تربیتی امامان علیهم‌السلام را درک کرده‌اند -، از راهکارهای عملی تربیت متریان و منتظران است.

«ابونصر فارابی» و برخی دیگر از فیلسوفان می‌گویند: «هنگامی که رئیس [مدینه فاضله] غایب بود، باید به سنن و قوانین پیشینیان او عمل کرد؛ علمای بزرگ تشیع نیز همین سیره را عملی کرده‌اند».^۱ در کلامی از خود حضرت نیز چنین آمده است: «بکوشید در صراط مستقیم باشید و به چپ و راست نروید؛ ما را با شناخت و حجت قبلی، الگوی خود قرار دهید».^۲

این است که با وجود میراث هدایتی و تربیتی ائمه پیشین - که در ابعاد گوناگون به جای مانده است - و با وجود توصیه‌ها و سخنان حضرت مهدی علیه‌السلام در دوران غیبت صغری، درمی‌یابیم که آثار وجودی حجت در دوران غیبت، به‌طور کلی منتفی نیست.

۱. محسنی کبیر، ذبیح‌الله، مهدی علیه‌السلام آخرین سفیر انقلاب، ج ۱، ص ۲۷.

۲. خورشید مغرب، ص ۱۸۵.

۳. الاحتجاج، ج ۲، ص ۴۶۷.

مهم‌ترین آثار این راهکار تربیتی - که با عمل به سنت و سخنان چهارده معصوم علیهم‌السلام حاصل می‌شود-، عبارت‌اند از:

- اعتقاد به واسطه فیض بودن حضرت برای مراقبه

به واسطه اخبار مستفیضه قطعیه، ثابت شده که ذات ائمه، علت غایی ایجاد مخلوقات عالم است. از این رو، حضرت مهدی علیه‌السلام نیز واسطه فیض الهی و علت غایی مخلوقات هستند و بدون ایشان، زمین و اهل زمین مضطرب‌اند؛ چرا که حضرت، واسطه‌ای تکوینی است و چنان‌که پیش‌تر گفته شد، از انظار عموم، غائب، ولی درباره نفوس شایسته، هدایت باطنی دارند و آنان را به حق و حقیقت و به سوی سعادت، هدایت خواهند کرد.^۱

ما شیعیان معتقدیم آنچه از مادیات و معنویات به ما می‌رسد، همگی به برکت وجود حضرت و فیض پربرکت ایشان است و اینجاست که آثار تربیتی این اعتقاد، بروز و ظهور می‌کند، در نتیجه مردم به امید حضرت و هدایت و تربیت توسط ایشان، برنامه سعادت‌بخش خود را دنبال می‌کنند.

در کلامی از زیارت جامعه کبیره^۲ - که ائمه علیهم‌السلام به آن گواهی داده‌اند-، آمده است که افاضه فیض بدون واسطه حضرت، امکان‌پذیر نیست. اعتقاد به این که امام، واسطه فیض است و به مؤمن کمک می‌کند، موجب ثبات و صلابت مؤمن در عقیده‌اش می‌شود و در رویارویی با طاغوت و ظلمت، به او قوت قلب می‌بخشد.^۳

- احساس وجود و حضور امام و نظارت ایشان برای مراقبه همیشگی

بنابر فرموده حضرت مهدی علیه‌السلام - که در بخش توقیعات ذکر شد-، حضرت از احوال همه انسان‌ها و اوضاع آنان آگاهی دارند و مراقبت‌ها و کنترل‌های حضرت و رسیدگی و سرپرستی ایشان، دائمی است.^۴ اگرچه حضرت، حکومت ظاهری ندارند، اما شئون امامت و رهبری را در حد امکان بر عهده دارند و وظایف خود را به بهترین شکل انجام می‌دهند. هدایت اشخاص، یاری مؤمنان بر مخالفان، حل مسائل مشکل علمی، موعظه افراد و تعلیم معارف، رفع گرفتاری‌ها و دفع انواع عذاب و یاری دادن به علما در استنباط احکام دین و...، از جمله اقدامات حضرت است.

تقویت ایمان ما به امام غائب؛ امام غائب است، اما زنده و دارای حضور مفید و مؤثر است؛ منشأ حیات و نشاط مذهب است، چنان‌که «هانری کربن» به «علامه طباطبایی» گفته است: مذهب شیعه

۱. موعودشناسی، ص ۲۸۲.

۲. مفاتیح‌الجنان، زیارت جامعه کبیره: «بِکُمْ فَتَّخَ اللَّهُ وَبِکُمْ یُخْتِمُ وَبِکُمْ یُنْزِلُ الْغَیْثَ وَبِکُمْ یُمِیْسُکُ السَّمَاءَ».

۳. فی‌رحاب‌الامام‌المهدی، ص ۱۸۲.

۴. کلمة‌الامام‌المهدی، ص ۱۸۸.

باقی است، به دلیل این که اعتقاداتش بر اساس رجوع به امام زنده شکل می گیرد و همه شیعیان حقیقی، به این رهبر و پیشوای کامل، اقتدا و از سیرت او پیروی می کنند.^۱ این احساس حضور امام و نظارت ایشان، افزون بر آثاری همچون: اطمینان به حضور يك مربی و یقین به تربیت و هدایت او، شور و نشاط و دلگرمی به داشتن پناهگاه و یاریگر و...، حس مراقبت افراد بر رفتار و گفتار و کردارشان را به دلیل نظارت حضرت تقویت می کند.

به فرموده حضرت مهدی (عج): «ما تربیت یافته های پروردگارمان هستیم و مخلوقات دیگر از ما و تحت تربیت ما هستند».^۲

احساس وجود و حضور حضرت کمک می کند که انسان با بهره گیری از هدایت و تربیت این امام و نظارت کامل بر اعمال خود، از متریان خوب آن مربی باشد.

ز) راهکار صدقه دادن

صدقه دادن به نیت سلامتی حضرت که از اقدامات مهم نزد شیعیان بوده و در سفارش «سیدبن طاووس» به فرزندش آمده است: «حوائج حضرت را مقدم بر حوائج خودت و صدقه دادن از سوی آن حضرت را، مقدم بر صدقه دادن از طرف خودت قرار بده».^۳

ح) راهکار هدیه دادن اعمال به حضرت

هدیه دادن اعمال به حضرت: مرحوم «نوری طبرسی» در «نجم الثاقب» آورده است: «حج کردن به نیابت از آن حضرت، از قدیم میان شیعیان مرسوم بوده است».^۴ هدیه دادن اعمال به پیشگاه حضرت، یاد کردن حضرت در مراسم حج و به جا آوردن حج به نیابت از ایشان، از جمله مواردی است که برای یادآوری و مراقبه از یاد حضرت و تربیت مهدوی می توان استفاده کرد.

ط) راهکار بزرگداشت زمان، مکان و ادعیه منتسب به حضرت

برگزاری جشن میلاد برای حضرت؛

گرامیداشت مقام حضرت مهدی (عج) و بزرگداشت میلاد ایشان، برگزاری مراسم های وزین و با

۱. فی رحاب الامام المهدی (عج)، ص ۱۸۳.

۲. الاحتجاج، ج ۲، ص ۴۶۷؛ الطوسی، الغیبة، ص ۲۸۵؛ بحار الأنوار، ج ۵۳، ص ۱۷۸.

۳. مکشال المکارم، ج ۲، ص ۳۰۱؛ عبدی پور، حسن، تأثیرهای اجتماعی اعتقاد به مهدویت از دیدگاه جامعه شناسی، فصلنامه انتظار موعود، ش ۵، سال دوم، ۱۳۸۱، ص ۲۳۵.

۴. نوری طبرسی، حسین، نجم الثاقب، ص ۷۷۴.

مهندسی فرهنگی و ابتکار عمل، از سوی منتظران ضرورت دارد.

خواندن دعای عهد و ندبه در زمان مناسب بودن حال؛

بزرگداشت حضرت و برگزاری مجالس ادعیه و خواندن دعای توسل، ندبه، دعای عهد، دعای فرج و... از نشانه‌های انتظار همراه با صبر و امید است؛ چراکه در دعای ندبه با بیان‌های مختلف، انتظار آمدن حضرت، محبت به او، امید به درك حضور او و صبر و... را هر جمعه ندبه می‌کنند.^۱ در نتیجه، شور و شوق برای آمدن حضرت را هر جمعه تمرین می‌کنیم.

هم چنین شیعه به خواندن دعای عهد توصیه شده است تا هرروز جمعه با مهدی آل محمد علیهم‌السلام بیعت کند: «خدایا! من در بامداد امروز و نیز تا زمانی که زندگی کنم، با او تجدید پیمان می‌کنم و بیعت او را بر گردن می‌گیرم که هرگز از او روی برنگردانم و هرگز از بیعت او دست برندارم. خدایا! مرا از یاران، کمک‌کاران، دفاع‌کنندگان و شتابندگان به سوی او برای برآوردن خواسته‌هایش و از فرمان‌برداران دستورهای او و حامیانش و از پیشی‌گیرندگان در دوستی او و از شهیدان رکابش قرار بده».^۲ این ادعیه، میراثی است که علمای ما در عصر غیبت کبری به آن مقید بوده‌اند که در مجموعه مفاتیح‌الجنان «شیخ عباس قمی» نیز گردآوری شده است و تکرار و مداومت بر آن (دعای فرج و دعای عهد) و تکرار هفتگی آن (دعای ندبه، توسل) موجب یادآوری رکن انتظار و شاخص‌های امید، تلاش برای آمادگی و اصلاح نفس و... و رسوخ اعتقاد به مهدویت، در دل و جان و روح می‌شود.

رفتن به اماکن منتسب به حضرت؛

توجه به اماکن خاص منتسب به حضرت مهدی علیه‌السلام، از جمله مسجد جمکران که درباره آن سندی از دوره صفوی موجود است. این سند، دست خطی از پسر «فیض کاشانی»، «علم الهدی»، (متوفای ۱۰۹۱ ه. ق.) است که به همراه پدر به زیارت جمکران رفته است و از قول پدرش بیان کرده که «شیخ بهایی» و علامه «محمدتقی مجلسی» هم به زیارت جمکران می‌آمده‌اند.^۳

۱. مفاتیح‌الجنان، دعای ندبه.

۲. همان، دعای عهد با امام زمان علیه‌السلام.

۳. جعفریان، رسول، «سندی درباره مسجد جمکران در دوره صفوی»، پایگاه تخصصی مقالات مجمع جهانی شیعه‌شناسی، ۱۳۹۲/۲/۲۴، www.shiastudies.net

محاسبه اعمال خود برای مراقبه مداوم، روزهای دوشنبه و پنج‌شنبه؛

رسیدن کارنامه اعمال آن‌ها به دست ایشان در روزهای دوشنبه و پنجشنبه و شب‌های قدر و... میراث مشترک علما و معتقدان به امید و صبر در ایام انتظار است که به دست ما رسیده و در روزگار ما هرچه می‌گذرد، برگسترده‌گی مجالس و اشتیاق مردم به دعای ندبه و زیارت جمکران افزوده می‌شود. این امر، از اضطراب مردم، تشنگی و ولع آنان و احساس نیاز شدیدشان به ظهور منجی رهایی‌بخش و افزایش محبت و معرفت به امام زمانشان حکایت دارد.

ی) راهکار زمزمه شعر و خواندن داستان برای انس و مراقبه

شعرهای مرتبط با حضرت را زمزمه و حتی گاهی بنویسیم. شعرا، زمانی که طبع لطیفشان تحت تأثیر موضوع مهدویت قرار گیرد و شعری بسرایند، چون در حس، ذهن، قلب و روح آنان دگرگونی و احوالاتی خاص پدید می‌آورد، به غلیان احساسات، عواطف و هیجانات مردم درباره این مسئله کمک می‌کند. آثاری چون، انتظار، امید، منتظر حقیقی بودن، دل‌تنگی برای حضرت و محبت به ایشان، سختی‌های زمانه و امید مردم به تحول شرایط و اصلاح جامعه به دست حضرت، ایستادگی و صبر تا زمان ظهور حضرت و... از مواردی است که در شعر شاعران مهدوی وجود دارد.

نکته جالب اینکه در کتاب «نجم الثاقب» ذکر شده که حضرت، مکتبی به ابوالقاسم، ابوصالح و... بوده و ابوصالح، کنیه معروف حضرت میان عرب‌های بادیه‌نشین است و آنان پیوسته در توسلات و استغاثات خود، آن جناب را به این اسم می‌خوانند. شعرا نیز ایشان را با همین کنیه، در قصاید و مدایح خود یاد می‌کنند.^۱

استاد شهید «مطهری» نیز از مهدویت در اشعار حافظ سخن گفته،^۲ جناب «میراسرافیلی»-از شعرای پیشکسوت حاضر- اشاره دارند: افزونی شعر در موضوع مهدویت و انتظار در میان شاعران معاصر، دلالت بر توجه به این مطلب تا به امروز دارد.^۳

مثلاً روی کاغذی بنویسیم:

غزل معروف:

مژده ای دل که مسیحا نفسی می‌آید / وز انفاس خوشش بوی کسی می‌آید

۱. نجم الثاقب، ص ۶۰.

۲. مطهری، مرتضی، مجموعه آثار، ج ۱۸، ص ۱۷۷.

۳. اسرافیلی، حسین، «آثار اعتقاد به مهدویت بر روی شعرا»، فرهنگ و هنر، آینده روشن، ۱۳۸۵، www.bfnnews.ir.

باوجود این نمونه‌ها و صدها نمونه دیگر، روشن است که موضوع مهدویت از دیرباز در شعر مطرح بوده و شعرای فارسی‌زبان، گاه به صورت کنایی و غیرمستقیم و گاه روشن و آشکار، از مهدی موعود عج یاد کرده‌اند.

– جشنواره‌های شاد مهدوی برگزار کنیم: شاعر دکتر «غلام‌رضا کافی» می‌گوید: در دوره ما، به‌ویژه پس از انقلاب اسلامی ایران، توجه به شعر مهدوی بیشتر است و با توجه به نیاز جامعه، مضمون اصلی شعر شاعران نسل سوم، مهدویت است. ایشان معتقدند که با برگزاری جشنواره‌های مهدوی، شعر، نقاشان و دیگر هنرمندان، تصویر زیبا و روشن آینده را به نمایش بگذارند.^۱

نمادی از توصیفات حضرت در اشعار که یادآور «صلح و آرامش»، «قسط و عدل»، «پیروزی» و «جهان‌شمولی اسلام و نابودی کفر جهانی» است،^۲ این نکات نشان‌دهنده آن است که شعر، ابزار خوبی برای ابراز محبت، دل‌تنگی و یاد حضرت و همچنین وسیله خوبی برای خودمراقبتی است. راهکارهای مراقبتی حضرت برای متربیان و اقدامات موثر متربیان برای خودمراقبتی در ضمن توجه و کسب مهارت‌های قبلی، منجر به پرورش منتظرانی با مولفه‌های خودآگاهی، شناخت، علم و عمل خواهد شد.

۱. کافی، غلام‌رضا، «مهدویت و شعر»، فرهنگ و هنر، آینده روشن، ۱۳۸۵، www.bfnews.ir.

۲. مجاهدی، محمدعلی، سیمای مهدی موعود در آینه شعر فارسی، ص ۶۳.

فصل هشتم

پیشادات فرسنگی - هنری در زیند تقویت تربیت مهدوی

طرح عالی مصداق مکتب

اصول و روش‌های متفاوتی برای آموزش مفاهیم مهدوی و آموزه‌های تربیتی مهدوی به کودکان و نوجوانان می‌توان در نظر گرفت. گفتگو در مورد اصول آموزش، نگاشتی جداگانه می‌طلبد؛ اما در این فصل بر اساس مهارت‌ها و راهکارهای تربیتی گفته‌شده، روش‌هایی را برای پرورش و تقویت مهارت‌های مذکور پیشنهاد می‌دهیم.

در حقیقت مراد از این فصل، توصیه و توضیح برخی فنون، شیوه‌ها و دستورالعمل‌های جزئی است که مربیان را در مسیر کسب مهارت‌های تربیت مهدوی کمک می‌کند. در واقع، بخش کاربردی فرایند آموزش مهارت‌ها، راهکارها و اقدامات لازمی است که بیان شد. بنابراین در راستای عملیاتی کردن اقدامات پیش‌گفته، شیوه‌ها و روش‌های فرهنگی و هنری‌ای به ذهن می‌رسد که بیان می‌شود. در نتیجه والدین و مربیان می‌توانند با عنایت به اقتضائات سنی و فهم مربیان، از آن استفاده کنند. به عبارتی، مهم‌ترین و دشوارترین مرحله از فرایند آموزش، تعیین و تشخیص روش‌های انتقال آموزه‌های تربیتی مهدوی و مهارت‌های آن به مربیان است. از این‌رو، در این بخش با توجه به مهارت‌های عمومی و مهارت‌های تخصصی شناختی، عاطفی، رفتاری، انگیزشی، اصلاحی و... تربیت مهدوی برای مربیان، به توضیح برخی روش‌ها خواهیم پرداخت.

۱) روش استفاده از مثال

یکی از روش‌های مهم و مؤثر در آموزش مهارت‌های تربیت مهدوی، استفاده از مثال‌های متنوع است که در خلال مباحث گذشته نیز، به‌طور مصداقی مطرح شد. به عبارت دیگر، در بیان مطالب علمی و عقلی، استفاده از مثال، بهترین روش برای هرچه بیش‌تر آشکار ساختن مطالب، تفهیم ساده‌تر و در نتیجه، درک بهتر و سریع‌تر آن‌هاست. از این‌رو، استفاده از مثال و مصداق مرتبط با مباحث مهدویت، به‌گونه‌ای که مطلب را در ذهن مربیان ملموس و مجسم سازد، از جمله روش‌هایی است که آنان را راحت‌تر به حقیقت موضوع نزدیک می‌کند.^۱

۱. ر.ک به: اسماعیلی، اسماعیل. تفسیر امثال القرآن. مقدمه: پایان‌نامه اصول و روش‌های آموزش مفاهیم دینی به کودکان دبستانی. مقطع کارشناسی ارشد، رشته علوم تربیتی، مقدسی‌پور. علی. ص ۷۰-۸۳.

۲. روش قصه‌گویی

زبان قصه یا داستان، یکی از مناسب‌ترین روش‌های آموزش مهارت‌های تربیت مهدوی است. تأثیر این آموزش و رسیدن به هدف‌های موردنظر آن، ساده و سریع صورت می‌گیرد. در اهمیت این روش و بهره‌گیری از آن، همین بس که در قرآن کریم و تعالیم انبیای الهی و کتاب‌های آسمانی نیز این روش مؤثر، یعنی زبان داستان و قصه، برای آموزش، هدایت، القای مفاهیم و پیام‌های دینی مورد توجه قرار گرفته است. از آنجا که قصه و داستان، آموزه‌ها و حقایق آموزشی را به‌طور غیرمستقیم بیان می‌دارد، از نظر روان‌شناسی تربیتی نیز یکی از مهم‌ترین و مؤثرترین روش‌های آموزشی به حساب می‌آید. بنابراین، مربیان مهدوی در آموزش مهارت‌های تربیت مهدوی می‌توانند با استفاده از این روش، مفاهیم اعتقادی مهدوی را در قالب داستان‌های مناسب و با توجه به مقتضای سن و حالت روحی متربیان بیان کنند.^۱

شایسته و بایسته است که ناشران و مراکز تخصصی مهدوی، سفارش انواع مختلف داستان را در موضوع تربیت مهدوی انجام دهند:

الف) داستان متنی و تصویری در موضوع تربیت مهدوی و مهارت‌های آن؛

ب) داستان صوتی با موضوع تربیت مهدوی؛

ج) استفاده از مدل داستان‌های خلاق، با حضور و انتخاب متربیان در پیشبرد داستان؛

ح) معرفی یاران امام زمان (عج) در دوران غیبت، با استفاده از سبک مشابه معرفی نرم‌افزار داستانی پویانمایی (انیمشین) دختران ایران.

۳. روش نمایشی

روش نمایشی، یکی از روش‌های آموزشی دارای تأثیر فوق‌العاده است. نمایشی کردن مفاهیم عقلی و انتزاعی، به‌ویژه برای کودکان و نوجوانان، با توجه به غلبه برخورد حسی آنان، موجب می‌شود که مطالب مربوط به مهارت‌های تربیت مهدوی، بهتر درک شود و یادگیری عمیق‌تری صورت پذیرد. قرآن کریم هنگامی که مثلاً در صدد تقویت ایمان مخاطبان به زندگی پس از مرگ و مسئله معاد است، به ارائه نمونه‌های مشابه حسی و قابل مشاهده در این دنیایم پرداخته. یکی از نمونه‌های عینی که قرآن مجید بارها به آن پرداخته و برای اثبات این امر در برابر چشم همگان به معرض نمایش قرار داده، زنده شدن مجدد

۱. ر.ک به: تقی‌پور ظهیر، علی، مبانی و اصول آموزش و پرورش، ص ۲۸؛ سیف، علی اکبر، روان‌شناسی پرورشی، تهران ص ۱۴؛ شریعتمداری، علی، روان‌شناسی تربیتی، ص ۳۴۴-۳۴۵.

گیاهان است.^۱ پیامبر گرامی ﷺ در موارد متعددی مانند آموزش نماز و حج، از این روش استفاده کرده و به مردم می‌فرمودند: «صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أَصَلِّي؛ نماز بگذارید، آن‌گونه که می‌بینید من نماز می‌گزارم».^۲ یک نمونه، نمایشنامه خورشید زمین با مضمون مهدویت، نوشته سرکار خانم «نظیفه سادات مؤذن» است که چندین بار در برخی مراکز حوزوی و دانشگاهی، اجراهای موفق داشته است.

۴. ساخت شعرهای شعاری و لایلی یا مضمون تربیت مهدوی

همچنان که در صحنه‌های مختلف میلاد، راهپیمایی، هشت سال دفاع مقدس، پیروزی انقلاب و غیره، شعرهای شعارگونه، شور و شعور و نشاط جمعی به مخاطبان می‌دهد، ساخت شعرهایی با مضمون تربیت مهدوی می‌تواند تأثیرگذاری بسیار خوبی برای کودکان و نوجوانان داشته باشد. سفارش شعرهای کودکانه‌ی جذاب برای لایلی‌های شبانه صداوسیما، مورد تأکید است.

۵. سفارش و ساخت انواع بازی

پس از طراحی و پیشنهاد بازی‌های مناسب با مضمون مهدوی، با همکاری طراحان اسباب‌بازی و مراکز مهدوی، لازم است ساخت انواع بازی‌های فکری و حتی دستی با هدف تثبیت مهارت‌های تربیت مهدوی، به کارخانه‌های تولید اسباب‌بازی سفارش داده شود. مثل:

الف) بازی‌های برجسب‌های آهنربایی کلمات قصار حضرت و فراز دعای ندبه در اجرا؛

ب) نسخه آرامش‌بخش (تفال به آموزه‌های مهدوی)؛ تنظیم و تهیه کارت‌های بازی در قالب بازی هدفمند و با مرور جملات و آموزه‌های تربیتی امام زمان (عج) که متربیان می‌توانند به‌طور تصادفی نمونه‌ای را انتخاب کنند. سپس پیام امام زمان (عج) را دریافت کرده و در مورد مضمون آن تأمل کنند؛

ج) طراحی بازی‌های مختلف در قالب کارت امتیاز و کارت‌های مرتبط با مضامین تربیت مهدوی؛

د) طراحی بازی ستاره طلایی؛ هدف تثبیت عمل به علم متربیان که در قالب بازی هدفمند، در مقابل انجام مهارت‌های تربیت مهدوی و عمل به راهکارها، ستاره طلایی دریافت کنند. (حتماً در بازی‌ها باید سن و اقتضائات سنی را لحاظ کرد. چنین پیشنهادهایی فقط برای

۱. مضامین آیات: ق. آیات ۱۱ و ۹؛ روم. آیات ۵۰ و ۱۹؛ حج. آیات ۵ و ۶.

۲. بحار الأنوار، ج ۸۵، ص ۲۷۶.

کودکان قابل اجراست؛

ه) طراحی لوگوی بازی؛ به طور مثال طرح اعداد با نام امامان با هدف تقویت شمارش و حفظ نام ائمه علیهم السلام برای کودکان سفارش داده شود. یا بازی برج سازی کودکان با ذهنیت تقویت مفاهیم اعتقادی و مطابق با استاندارد بازی برج سازی و مفاهیم اعتقادی مهدوی طراحی شود. مثلاً اصول دین یا آموزه های تربیتی مهدوی یا مهارت ها در قالب برج سازی طراحی شود؛ و) طراحی بازی گردش در زمان ظهور، بهار ظهور و برجسته کردن زیبایی های حضور موعود، در قالب های جذاب بازی، ویژه کودکان و نوجوانان؛ در راستای تصویرسازی ایام بهارگونه ظهور و ویژگی های مطلوب آن و آماده سازی و الگوسازی برای کودکان با شعارهایی همانند «قبل از ظهور باید زندگی ما هم بهاری و منتظرانه باشد»، «زندگی بهاری، راهی به سوی بهار ظهور».

۶. طرح پیامک (در قالب پیام های بچه ها برای امام زمان علیه السلام و پیام های امام زمان علیه السلام برای بچه ها)

طراحی سامانه ای توسط مراکز تخصصی مهدوی برای ارسال پیامک با مضامین جملات و آموزه های تربیتی مهدوی برای متربیان علاقه مند و همچنین امکان ارسال ندبه ها و پیام های متربیان خطاب به امام زمان علیه السلام. (گزینه های برتر و مناسب برای انعکاس خبری و حتی چاپ که توضیح آن در قسمت مربوطه خواهد آمد).

۷. امام زمان علیه السلام و هدیه فرشته های مهدوی

با هماهنگی ایجاد شده با والدین، مربیان و مراکز تخصصی مهدوی، گاهی کودکانی که در طرح تربیت مهدوی موفق عمل کرده اند، با ارسال هدیه ای از طرف مراکز مهدوی با ادبیات زیبا و تأثیرگذار، مورد تشویق قرار گیرند. البته مهمتر از نظام پاداش و هدیه، تقویت انگیزه و انگیزه بخشی برای کارهای خوب است. لازم است هویت و اصالت کار خوب برای متربیان معنادار باشد تا کار خوب را انجام دهند نه آنکه فقط به خاطر هدیه، اقدام به کارهای خوب کنند.

۸. کتابچه عهدنامه و تقویم

توسط انتشارات مرتبط با مراکز مهدوی، چندین عهدنامه با قسمت های متنوع و منطبق با مهارت های عمومی و تخصصی تربیت مهدوی، ویژه متربیان طرح تربیت مهدوی، متناسب با سنین مختلف، طراحی شود. سپس در قالب یک تقویم زمانی و برنامه کوتاه مدت، میان مدت و بلندمدت، انتشار یافته و در اختیار اعضای طرح قرار گیرد.

۹. اجرای کتاب خوانی و جلسات گفتگو محور با مضمون تربیت مهدوی

این گونه جلسات با هدف تقویت مهارت های تربیت مهدوی در چند قالب قابل پیشنهاد است:

الف) متن محور: کتاب و متن خاصی، محور خواندن یا گفتگو بین والدین و مربیان با مربیان است.

ب) موضوع محور: موضوع خاصی متناسب با مهارت های تربیت مهدوی انتخاب شده و بر اساس آن، مربیان چند کتاب را برای مطالعه و ارائه در قالب گفتگو انتخاب می کنند. حتی می توان با گفتگوی شناخت محور، متمرکز بر موضوع شناخت امام زمان علیه السلام، به شناخت ویژگی یاران ایشان و غیره اشاره کرد، یا با گفتگوی عاطفه محور؛ پیرامون موضوعاتی که بر محور معنای محبت حقیقی به امام زمان عج یا نشانه های محبت واقعی نسبت به امام زمان عج است، گفتگو کرد.

ج) مسئله محور: مسئله خاصی با مضمون تربیت مهدوی توسط والدین و مربیان تبیین می شود و مربیان برای پاسخ به مسئله و سؤال خاص، لازم است چند کتاب را مطالعه کرده و در یک جلسه گفت و گو با دوستان، بحث را ارائه دهند. در نهایت، جمع بندی مناسب توسط مربیان و مربیان انجام خواهد شد.

۱۰. جلسه شب یا خانواده

گفتگوی فعال و مشارکتی، تلاش برای ایجاد گفتمان کودکان و نوجوانان در جمع خانواده؛ می توان با همکاری اعضای خانواده، برخی از روزهای هفته با هدف یادآوری دوشنبه ها و پنجشنبه ها و عرضه اعمال محضر امام زمان عج یا در روز جمعه و روز میزبانی امام زمان عج، جلسه خانوادگی به صورت گفتگوی متن محور، موضوع محور و یا مسئله محور- با توضیحی که اشاره شد-، تدارک دید. یا به طور مثال در روز جمعه، با یاد حضرت به دشت رفته و با دیدن نشانه های قدرت خدا، برای تشکر از نعمت های خداوند و راه های آن با فرزندان گفتگو کرد.

۱۱. طرح چاپ پیام ها و عهد های بچه ها

با عنایت به توضیح ذکر شده در آیت ۷، می توان پیام ها و عهد های مناسب، آموزنده و تأثیرگذار مربیان را برای استفاده مخاطبان دیگر چاپ کرد.

۱۲. کتاب صوتی با صدای بچه‌ها، ندبه‌های کودکانه صوتی (گفتگو با امام زمان عج)

با عنایت به آیت ۷ و ۱۰ و ترغیب متریان به نگاشت دل نوشته برای امام زمان عج، کتاب صوتی مخصوص کودکان و نوجوانان، با صدای آنان تولید و عرضه شود.

۱۳. باغ کودک منتظر، باغ منتظران موعود

طرح اختصاصی برای طراحی و ساخت باغ کودک منتظر، با بخش‌های مختلف که متناسب با مهارت‌های مختلف ذکرشده در کتاب و راهکارهای آن، در قالب‌های مختلف و متنوع بازی، نمایش، کاردستی، کتاب‌خوانی، نقاشی و سایر فعالیت‌های هنری و فرهنگی قابل اجراست. در صورت علاقه‌مندی مراکز مهدوی برای طراحی، سرمایه‌گذاری و ساخت «باغ کودک منتظر» ویژه کودکان و «باغ منتظران موعود» ویژه نوجوانان، سامان بخش‌های مختلف آن به صورت هدفمند و سیستمی، نیازمند طراحی تفصیلی است.

۱۴. استفاده از ظرفیت برنامه تلویزیونی برای ترویج تربیت مهدوی

استفاده از ظرفیت برنامه‌های پرمخاطب رسانه ملی و با هدف معرفی و ترغیب کتاب‌خوانی همانند برنامه کتاب‌باز؛ می‌توان با رایزنی تهیه‌کننده و کارگردان برنامه‌های مشوق کتاب‌خوانی در رسانه ملی، چند برنامه را برای گفتگو با کتب مرتبط با مهدویت با رویکرد علمی و همراه با تفکر خلاقانه اختصاص داد، یا ویژه برنامه‌های مشابهی را با همکاری مرکز پژوهش‌های صداوسیما تدارک دید.

۱۵. طرح هدایا و تاج یار امام زمانی

مراکز مهدوی با همکاری طراحان، کلاهی به شکل تاج یا سمبلی زیبا با نشانه‌ی متنی یار امام زمان عج طراحی و تولید کنند، تا متریان در سن کودکانه - که به قصد خرید کتب مرتبط با مهدویت به نمایشگاه کتاب یا انتشارات یا کتاب‌فروشی‌های مرتبط با مرکز مهدوی مراجعه می‌کنند -، پس از خرید، هدیه با طرح یار امام زمان عج به صورت کلاه خاص، یا تاج یا پرچم و مانند آن، هدیه بگیرند.

۱۶. کاردستی خلاق با هدف‌گذاری مناسب

انجام کاردستی‌ها و نقاشی‌های هدفمند، متناسب با مهارت‌ها و راهکارهای تربیت مهدوی ذکرشده در این کتاب، با همکاری مراکز تخصصی مهدوی و استفاده از ظرفیت فرهنگسراهای شهرداری، کانون‌های پرورش فکری کودکان و نوجوانان، بخصوص در ایام برگزاری نمایشگاه‌های کتاب، به صورت

حضور و مجازی قابل طراحی و اجراست.

به طور خاص، احیای کاغذدیواری مثل دوران گذشته با کار و هنر دستی افراد، در محل نمایشگاه‌ها یا مراکز تخصصی مهدوی، با هدف نقاشی کودکان با موضوع امام زمان عج، دل نوشته و غیره در ابعاد بزرگ (در قالب نمایشی کاغذدیواری های سنتی و دیجیتال)، پیشنهاد می شود.

۱۷. استفاده از هنر کاریکاتور

استفاده از این هنر برای نمایش آسیب های انتظار منفی، جامعه بدون انتظار، بی تقوایی، فرقه های انحرافی و غیره پیشنهاد می شود.

۱۸. جشن نمادین بادکنک ها و بادبادک های منتظرانه

جشنی برای به پرواز درآوردن رذایل با بادکنک یا بادبادک های سیاه، و جایگزینی فعل خیر و فضایل و کسب مهارت های تربیت مهدوی با بادکنک های سفید و رنگی پیشنهاد می شود. این برنامه در ایام خاص مثل نیمه شعبان یا مناسبت های دیگری که می تواند تأثیرگذار باشد، قابل برگزاری است.

۱۹. گفتگوی هدایت شده با مشارکت مربیان، بر اساس مهارت های ذکر شده در کتاب

به طور مثال:

✓ تمرین بیان دلیل موجه و انتخاب آگاهانه و تصمیم گیری درست برای کارها و اقدامات انجام شده؛

✓ ایجاد چالش و مسئله و فرصت برای تفکر و سپس گفتگوی جمعی، با دعوت از خبرگان موضوع؛

✓ ایجاد زمینه و هیجان با طراحی مسئله محور و موضوع محور برای مربیان در مورد مهارت ها؛

✓ ایجاد زمینه و علامت سؤال در ذهن مربیان، با هدف ایجاد شناخت در آینده؛

✓ به طور مثال: فردا همه روزنامه بیاورند چون می خواهیم... (نوع کار خالی باشد و در روز موعود، با روزنامه ها کاردستی بزرگی در محوطه باز انجام شود).

به طور مثال: فردا همه یک گل و پروانه کاغذی بیاوریم، چون می خواهیم... (ادامه آن خالی باشد؛ در روز منتخب در تابلوی بزرگی، طرح زیبایی اجرا شود. مربیان در آن روز، کارهای

خوب و مهارت‌های کسب‌شده خود را بنویسند و با گل و پروانه دست‌ساز خود روی تابلو نصب کنند).

- ✓ به عنوان نماد کار خوب متربیان، آن را روی تابلوی منزل یا مدرسه نصب کنیم؛
- ✓ در نتیجه، تابلویی مملو از گل‌های مختلف دست‌ساز کاغذی، مقوایی، پارچه‌ای از طرف متربیان خواهیم داشت؛
- ✓ تقدیم همه این کارها و مهارت‌های خوب کسب‌شده به امام زمان عج در روز دوشنبه و پنج‌شنبه که کارهایمان عرضه می‌شود؛
- ✓ والدین یا مربیان روی تابلو، عناوین کارهای خوب و مهارت‌های تربیت‌مهدوی را بنویسند. هر فردی زیر هر کار خوبی که انجام داده و مهارتی که کسب کرده، گل دست‌ساز خود را قرار می‌دهد.
- ✓ اگر متربیان کارهای خوب بیشتری دارند، می‌توانند چند گل دیگر یا پروانه‌های کوچک رنگی درست کنند و زیر تابلو و عناوین کار خوب، نصب کنند.

۲۰. ایجاد تربیون آزاد سؤال در مورد مهدویت، برای کودکان و نوجوانان

در دو قالب کودکان و نوجوانان طراحی شود. متناسب با طرح سؤال چالشی از طرف یک کودک یا نوجوان، یا گروهی از آنان و ایجاد زمینه، پاسخ‌دهی برای کودکان و نوجوانان دیگر طراحی شود. البته لازم است با نظارت غیرمستقیم مربیان و والدین، ابتدا جمع‌بندی نهایی از طرف متربیان و سپس مربیان انجام شود.

۲۱. توجه به بحث تربیت‌مهدوی در جشن عبادت و تشریف

- ✓ طرح نامه‌ای به خدا و امام زمان عج، از طرف متربیان در سنّ جشن عبادت؛
- ✓ طرح نامه‌های بلوغ از طرف امام زمان عج، با توجه به توقیعات و روایات به دختران و پسران؛
- ✓ طرح دختر و پسر بهشتی و یار امام زمان عج و تبیین آن در جشن عبادت.

۱. ر.ک به: نامه سید بن طاووس به فرزندش و استفاده از واژه تشریف و تشریف به جای تکلیف؛ ابن طاووس، علی بن موسی، التشریف بتعیین وقت التکلیف، تهران، بی‌تا.

۲۲. فراخوان روزنامه دیواری، نقاشی، خطاطی، عکاسی، داستان و خاطره نویسی

می توان با فراخوان فعالیت های مختلف فکری، هنری و فرهنگی با موضوع مهارت های تربیت مهدوی، نمایشگاهی از آثار متریان برپا کرد.

۲۳. معرفی آثار خوب موجود در راستای تربیت مهدوی همراه با نقد کتاب

الف) کتاب مهدی یار

کتابی که توسط نشر کتابک چاپ شده است، در توضیح این کتاب آمده:

دوستان همراه! سلام. مجموعه این کتاب، رابطه امام زمان با کودکان است که با داستان هایی کوتاه و جذاب بیان شده است. من مهدی یارم! برای خدمت سربازی آماده ام! آماده ام تا ابرهای ناآگاهی را کنار بزنم و شما که نیاز و درمان دردهایمان هستید را، ملتمسانه از پشت این ابرها بیرون بیاورم! آقای من! مهدی جان! اذن یاری ام می دهی؟! من مهدی یارم! مهدیار.

ب) کتاب هیچ کس به من نگفت

این کتاب نوشته «حسن محمودی» که توسط انتشارات بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود علیه السلام منتشر شده است. در بخشی از این کتاب آمده:

شکایت از نوجوانیم را به چه کسی عرضه کنم، چه کسی حاضر است این شکایت را از من بشنود؟ خدای مهربان در قرآن و پیشوایان نورانی در کلمات نورانی شان، همه آنچه زمینه پرواز انسان را فراهم کند گفته اند؛ اما به من نرسیده...

من از کسانی هستم که از نوجوانی شان شکایت دارند، چرا که به من نگفتند یا گفتند؛ ولی به من نرسید یا رسید و با غفلت نخواستم توجه کنم که امام مهربانی ها، نامش مهدی است؛ دوستدار انسان ها و شیفته جوانان است تا برای یاری اش، آستین همت را بالا زنم و... اگر از نوجوانی با انسان کامل و الگوی شایسته ام آشنا می شدم، حالا حال و روز بهتری داشتم. اما به من نرسید که می شود به او دل داد، با او بود و یادش ایام را سپری کرد... حالا می خواهم به نوجوانان عزیز و یاوران مهدی علیه السلام، آنچه را که به هر دلیلی به من نرسید، بگویم.

ج) تلفیق کاردستی، نقاشی، کار تزئینی هنری با هدف فرهنگ سازی انجام فضایل و کارهای خوب و خداپسندانه که امام زمان علیه السلام را شاد و راضی کند. انتشارات جمکران طرحی را با نام «گل آفتابگردان» و «یار مهربان خورشید»، طراحی و تولید کرده است. با طراحی یک صفحه مقوایی با نقاشی بزرگ داخل استوانه ای زیبا که پس از انجام کارهای خوب توسط کودکان، پولک امتیاز، بادکنک های رنگی،

رنگ آمیزی قسمت‌های متناسب با کار انجام شده به کودک داده می‌شد. تمام ابزار تزئینی و قالب کار فرهنگی، در یک مجموعه موجود است.

د) ریشه‌های زیبا با مضامین تربیتی برای ایجاد فرهنگ انتظار توسط موسسه فرهنگی هدایای چمرانی.

و) تهیه لوازم التحریر و دفترهای ایرانی با طرح یاران منتظر، توسط انتشارات مسجد مقدس جمکران. برای کودکان ۶ تا ۱۶ سال، اهمیت تأثیر کلام دوستان و مخاطبان، تقلیدپذیری^۱، توجه به زیبایی جسمی در این گروه سنی، تأثیرات دوران بلوغ، رشد تفکر انتزاعی، تقویت یادگیری اجتماعی و قابلیت تأثیرپذیری و همچنین تأثیرگذاری، میل به دانستن و کنکاش و پاسخ به سؤالات^۲، طلب بایدونباید و میل به عبودیت^۳ بسیار حائز اهمیت است. در نتیجه، مربیان و والدین باید با مطالعه کافی، مشورت و روش‌های دیگر، نسبت به اقتضائات هر دوره سنی شناخت لازم را پیدا کنند. همچنین رفتار و گفتار متناسب با گروه سنی را مدنظر داشته و از کارهای فرهنگی و هنری مناسب استفاده کنند. بر همین اساس، نکات مذکور باید در طراحی و اجرای پیشنهادهای بالا، مدنظر طراحان و متصدیان امر باشد.

۱. آشنایی با روش و سبک‌های تربیتی و چگونگی پیشگیری از آسیب‌های روابط دوستی و تأثیر محیط، برای مربیان و والدین لازم است. مربیان و والدین باید هوشیارانه در صورت مشاهده تغییر رفتاری منفی مثل دروغ‌گویی، بی‌ادبی، عصبانیت، رفتارهای غیردوستانه با هممنوع و... اقدامات مناسبی را انجام دهند. از جمله، ابتدا به طور عمیق‌تر وارد گروه دوستی شده و پس از شناسایی آسیب، به جای برحذر داشتن و اسباب قطع ارتباط و ایجاد تنش، به تدریج حلقه دوستی مناسب دیگری را تدبیر کنند.

۲. اگر والدین و مربیان در دادن آگاهی و ایجاد شناخت و توجه به سؤالات موفق عمل نکنند، مربی برای پاسخ به این اقتضا، سراغ گروه همسالان یا افراد دیگر خواهد رفت.

۳. در این گروه سنی وجود دارد که اگر برنامه دانشی، بینشی و روشی درستی اتخاذ نشود، این نیاز را به گونه‌ای نادرست تأمین می‌کند.

راہکار مہی گلان

نهادهای سیاست‌گذار و برنامه‌ریز فرهنگی-تربیتی کشور و به دنبال آن، مراکز مهدوی به عنوان متولیان امر تبلیغ و ترویج تربیت مهدوی، دارای قابلیت‌های گسترده در عرصه نظریه‌پردازی، سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی برای تعلیم و تربیت دینی و مهدوی هستند. با عنایت به دغدغه مسئولان و دست‌اندرکاران فرهنگی کشور و با در نظر گرفتن رسالت و پتانسیل بالقوه و بالفعل نهادهای تربیتی و مهدوی در تبیین عالمانه و صحیح آموزه‌های مهدوی و نشر نظری و عملی آن در عرصه ملی و جهانی، عملکرد و دستاوردهای موجود در عرصه تربیت مهدوی، با وضعیت مطلوب فاصله دارد. با این اوصاف، عامل تحول‌بخش و پویاکننده نهادهای سیاست‌گذار، برنامه‌ریز و اجرایی کشور در مبحث تربیت مهدوی چیست؟ به نظر می‌رسد قابلیت موجود در علم مدیریت راهبردی^۱ بتواند در تعریف و ترسیم نقشه راه نهادهای مربوطه در عرصه تربیت مهدوی، تربیت مبلغان، مدرسان و پژوهشگران کارآمد و دستاوردهای نظری و کاربردی تربیت مهدوی در سطح ملی و جهانی، مؤثر باشد.

بدین ترتیب لازم است بررسی کنیم که بایسته‌های راهبردی^۲ در راستای چشم‌انداز مطلوب و نقشه راه کارآمد نهادهای سیاست‌گذار، برنامه‌ریز و تأثیرگذار در عرصه تربیت مهدوی چیست و این نهادها، چه راهبردهایی را برای موفقیت در عرصه درون سازمانی و برون سازمانی باید اتخاذ کنند؟ بدین منظور شایسته است نهادهای مذکور با استفاده از مبانی ارزشی (آموزه‌ها، اصول و تعالیم قرآن و با استفاده از منابع حدیثی و سیره ائمه معصومین علیهم‌السلام) و با نگاهی روشنمند و علمی، به ترسیم دقیق چشم‌اندازی جامع و مقبول پرداخته و به طراحی موارد ذیل اهتمام داشته باشد:

۱. برای مطالعه بیشتر ر.ک. به: مینتزبرگ، آلستراند، لمپل، ۱۳۸۸، ص ۹؛ فردآر. دیوید، ۱۳۸۹، ص ۱۷۳-۱۷۴؛ غفاریان و کیانی، ۱۳۸۷، ص ۵۳-۵۴؛ جان پی. کاتر، ۱۳۸۶، ص ۱۶-۱۵.

۲. مراد از بایسته‌های راهبردی در این مبحث، مجموعه سیاست‌ها و اقدامات مؤثری است که با توجه به مبحث تربیت مهدوی و ضرورت ترویج مهارت‌های تربیت مهدوی و تبلیغ آموزه‌های تربیتی مهدوی، در راستای اسناد بالادستی از جمله سند چشم‌انداز حوزه (مصوبه شماره: ۸۶۶، مورخ: ۱۳۹۱/۹/۱۷ شورای عالی حوزه‌های علمیه، قابل دسترسی در: <http://www.shorayeali.com/laws/law-content.aspx?id=532>) و توجه به اقتضائات مخاطب، زمان و مکان، توسط نگارنده پیشنهاد می‌شود.

- ✓ چشم‌انداز، مأموریت، اهداف و سیاست مؤسسه در رابطه با موضوع تربیت مهدوی؛
- ✓ برنامه‌های عملیاتی و شیوه‌های ارزیابی و کنترل، برای تربیت و تکامل مربیان و متربیان عرصه تربیت مهدوی؛
- ✓ آماده‌سازی و تمهیدات سازمانی در مورد اساتید، پژوهشگران، کارمندان و مسئولان، در راستای تعلیم و تربیت مؤثر متربیان مهدوی؛
- ✓ راهبردهای آموزشی، پژوهشی، فرهنگی- تبلیغی به‌روز و... با هدف سیاست‌گذاری و عملیاتی کردن اهداف و آموزه‌های تربیت مهدوی؛
- ✓ محدوده و ضوابط طراحی راهبردها، ویژه هر یک از بخش‌های اصلی نهادهای مذکور؛
- ✓ نحوه تأثیرگذاری راهبردها بر سیاست‌گذاری علمی، پژوهشی، فرهنگی و هنری بخش‌های اصلی نهادهای مربوطه در زمینه تربیت مهدوی.

با عنایت به نکات فوق، برخی بایسته‌های راهبردی جهت تحقق اهداف و رسالت نهادهای مذکور پیشنهاد می‌شود.

ترسیم و تدوین نقشه راه برای مراکز تأثیرگذار در عرصه تربیت مهدوی، به‌عنوان بایسته راهبردی، دارای ضرورت است. تعالی بشر اندیشمند، در گروی نقشه‌ای خردمندانه است که پیش رو خواهد داشت. باید جایگاه فرهیختگان مهدویت‌پژوه در نقش‌های مدیر، مدرس، محقق، مبلغ، مشاور و هنرمند، مربی و متربی با اخلاق و باتقوا، خردمند، مدبر، متخصص، کارآمد و تأثیرگذار، مشخص و دارای برنامه و نقشه راه باشد.

در این راستا لازم است ابتدا سیاست‌های کلی نهادهای تأثیرگذار در موضوع تربیت مهدوی و ترسیم چشم‌انداز، اهداف و رسالت، مأموریت، برنامه‌های آن با عنایت به مباحث آینده‌پژوهی و اقدام‌پژوهی، به‌روزرسانی شود. در ادامه، نقشه علمی-اخلاقی جامع این نهادها در بخش‌های مختلف، ویژه تربیت مهدوی تدوین شود که این امر، مستلزم بهره‌مندی از خرد جمعی و مشاوره متخصصان است. در این مجال اندک، بنا بر هدف‌گذاری فصل کتاب، بایسته‌هایی در راستای کمک به ترسیم و تدوین نقشه راه نهادهای مذکور در بخش آموزش و پژوهش، به‌طور کلی پیشنهاد می‌شود.

۱. راهبردهای مطلوب در بخش آموزشی نهادهای تأثیرگذار در عرصه تربیت مهدوی

- راهبرد ۱. تقویت نظام جامع علمی در مبحث تربیت مهدوی؛
- راهبرد ۲. توسعه نظام آموزشی، با عنایت به رسالت تعیین شده برای دانش پژوهان مهدوی؛
- راهبرد ۳. تحول کمی و کیفی برنامه‌های آموزشی، حفظ جایگاه برتر آموزشی نهادهای مربوطه در رتبه‌بندی‌های کشوری و ارتقای جایگاه آن در عرصه‌های بین‌المللی؛
- راهبرد ۴. توسعه منابع انسانی فعال در حوزه آموزش، جذب و تقویت اعضای هیئت علمی توانمند در زمینه‌های تخصصی مهدوی، با توان بالای آموزشی و پژوهشی؛
- راهبرد ۵. توسعه قطب‌های آموزشی و ایجاد قطب‌های علمی و همچنین کرسی‌های علمی در نهادها، با نگاه متعالی و تلفیق متن محوری و مسئله محوری در آموزش و پژوهش مهدوی؛
- راهبرد ۶. بهبود کیفی در شیوه‌های پذیرش دانش پژوهان مهدوی؛
- راهبرد ۷. ایجاد محیط آموزشی راهبرنده و تقویت شاگردپروری و افزایش تعامل بین استاد و دانش‌پژوه مهدوی، با هدف تقویت جنبه‌های ارزشی و اخلاقی؛
- راهبرد ۸. تقویت ارتباط بین آموزش و عرصه‌های نیاز جامعه، به‌طور خاص، تعامل برای اصلاح روند انتخاب و اجرای پایان‌نامه‌ها در حوزه و دانشگاه، با توجه به اولویت‌های پژوهشی موضوعات مهدویت در راستای نقشه جامع پایان‌نامه‌های مهدویت، با رویکرد مسائل نظری و بنیادین و کاربردی؛
- راهبرد ۹. توسعه همکاری‌ها و ارتباطات بین‌المللی و گسترش دوره‌های آموزشی مشترک با مراکز دینی بین‌المللی، بر اساس اولویت‌های مباحث تربیتی موعود در جهان.

۲. راهبردهای مطلوب در بخش پژوهشی نهادهای تأثیرگذار در عرصه تربیت مهدوی

در راستای توجه به راهبردهای پژوهشی، توجه به چند نکته لازم است:

- ✓ سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و هدایت کلیه امور مربوط به فعالیت‌های پژوهشی و نوآوری این بخش، در قالب نقشه راه پژوهش ویژه محققین، مربیان، والدین و متربیان تربیت مهدوی در عرصه آموزشی، فرهنگی و تبلیغ و مشاوره مهدوی، تنظیم شود.
- ✓ پژوهش‌های بنیادین و کاربردی، برنامه‌ریزی برای تحقق دستاوردهای علمی در سطوح مختلف تبلیغی، ترویجی، پژوهشی، برنامه‌ریزی برای استفاده از دستاوردهای پژوهشی در

۱. ذیل هرکدام از راهبردها، تعدادی راهکار و پیشنهاد قابل ذکر است که در نگاشتی مستقل به آن پرداخته شده است.

دوره‌های سنی مختلف برای تربیت مهدوی، مورد توجه باشد.

✓ شورای هماهنگی بین نهادهای تأثیرگذار در عرصه سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و امور اجرایی تربیت مهدوی تشکیل شود و علاوه بر اقدامات مبنایی، با عنایت به نیازسنجی هر سال و مسئله‌های جدید سالانه، آماده ارائه دستاوردهای علمی باشند.

✓ استقرار نظامی برای استفاده بهینه از دستاوردهای پژوهشی در زمینه تربیت مهدوی و مهارت‌های آن، ازجمله فعالیت‌هایی است که باید در جهت اجرای نظام جامع پژوهش نهادها انجام شود.

✓ در تعامل سیستمی، شایسته است مشاوره برای بهینه‌سازی آموزش، تبلیغ، مشاوره به مربیان و متربیان مهدوی، از جانب بخش پژوهش در برنامه‌های تعاملی بین بخش‌های دیگر نهادها لحاظ شود.

در ترسیم و تدوین نقشه علمی پژوهش نهادهای مذکور، پیشنهاد می‌شود راهبردهای ذیل مورد عنایت بیشتری باشد:

راهبرد ۱. برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری جامع و به‌روز پژوهشی؛ انجام رصد و بررسی‌های لازم به‌منظور تهیه و پیشنهاد سیاست‌های پژوهشی سالانه در زمینه تربیت مهدوی و بر اساس آن، تهیه و تنظیم برنامه‌های کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت پژوهشی در چارچوب سیاست‌ها و جهت‌گیری‌های نهادها و اعلام رسمی به بخش‌ها و افراد مرتبط؛

راهبرد ۲. عنایت ویژه به پژوهش‌های کاربردی در زمینه تربیت و مهارت‌های مهدوی؛

راهبرد ۳. علم‌سنجی و تحلیل استنادی دستاوردهای علمی-پژوهشی نهادهای تخصصی مهدوی در مبحث تربیت مهدوی؛

راهبرد ۴. سامان‌دهی پژوهشگاه و پژوهشکده‌های تخصصی و میان‌رشته‌ای مهدوی در موضوعات (فقه و اصول، تفسیر، علوم قرآن، علوم حدیث، فلسفه و کلام، تاریخ، تعلیم و تربیت، اخلاق، آینده‌پژوهی و اقدام‌پژوهی، مطالعات راهبردی و...)

راهبرد ۵. سیاست‌گذاری‌های در عرصه ارائه خدمات پژوهشی مطلوب در سطوح مختلف، به مربیان و متربیان مهدوی؛

راهبرد ۶. ایجاد ظرفیت مجلات مختلف در سطوح متفاوت برای ارائه دستاوردهای علمی در زمینه تربیت مهدوی، با درجات مختلف نشر به‌صورت فیزیکی و الکترونیکی؛

راهبرد ۷. افزایش توان علمی و روشی پژوهشگران حوزه مهدویت.

نکات قابل توجه:

- ✓ در مجموع می‌توان گفت که برای تکمیل و به‌روزرسانی چشم‌انداز و مأموریت نهادهای مذکور، توجه به بایسته‌های ذکرشده در عرصه‌های آموزشی، پژوهشی و... برای تبلیغ و تعلیم و تربیت مهدوی در این نهادها لازم است؛
- ✓ باید در به‌روزرسانی، به مقتضیات زمانه و محذورات و مقدورات موجود، توجه نمود و با رویکرد سیستمی^۱ و تعامل بین بخش‌های مختلف، برای زمینه‌سازی وضعیت مطلوب‌تر، بایسته‌های لازم را عملیاتی کرد؛
- ✓ نکته مهم آن است که با توجه به افزایش نقش «فرد» در عرصه ملی و بین‌المللی، نهادها باید با نگاه نخبه‌پروری، افزایش توانمندی‌های اساتید، محققین، مبلغین، مشاورین، مربیان و متربیان مهدوی، در دستور کار جدی نهادها قرار گیرد؛
- ✓ پرورش تفکر و خلاقیت و ارائه آموزش کاربردی و کارآمد کردن متربیان مهدوی بر اساس استعداد، ظرفیت و توانمندی هر فرد، متناسب با سن او، اقدامی لازم است؛
- ✓ لازمه این امر، نگاه راهبردی و استفاده از بایسته‌های آن، متناسب با بخش‌های مختلف نهادها است که با نگاه آینده‌پژوهانه^۲ و اقدام‌پژوهانه^۳ قدرت دارد آن را سرانجامی روشن دهد؛

۱. نگاه اندیشمندان به علوم در ابتدا با رویکرد تجزیه‌نگری یا مکانیسمی بود و سال‌هاست که رویکرد کل‌نگری یا سیستمی، مورد توجه قرار گرفته است. رویکرد سیستمی، نگاه به موضوعات با دید شبکه‌ای و بررسی پدیده‌ها در ضمن روابطشان با عناصر و متغیرهای درونی و عناصر و متغیرهای بیرونی است. نقطه آغاز تفکر سیستمی، مفهوم کلیت است. کلی هر پدیده اساس کار است. زیرا در این دیدگاه از شناخت ماهیت و خواص عناصر و اجزائی‌توان به شناخت کل نائل آمد. نگرش سیستمی، نگرشی کلی‌نگر به اجزای پیوسته است که در یک مجموعه و متعامل با همدیگر، موجبات فرآوری و تولید را در پی دارند. رویکرد یا نگرش سیستمی در دهه‌های اخیر همواره به عنوان ابزاری کارآمد، مکمل مطالعات تخصصی پدیده‌های مختلف در حوزه‌های گوناگون دانش بوده و موجب درکی جامع و چند وجهی از چرایی و چگونگی روندهای حاکم بر رخدادها و پدیده‌ها می‌گردد. با توجه به توضیح ذکرشده، مراد از رویکرد سیستمی در این قسمت، پیوستگی و تعامل هدفمند بین بخش‌های مختلف مؤسسه و سایر مراکز تخصصی مهدوی در یک راستاست. (ر.ک به: فرشاد، ۱۳۶۲، ص ۴۲ و ۴۳؛ بی‌بی، اچ، بلا، ۱۳۷۲، ص ۳).

۲. آینده‌پژوهی، دانشی خردمندانه است که با کمک روش‌های علمی، ایجاد گفتمان‌های معطوف به آینده و ترسیم تصویرهای بزرگ آینده، رفتار امروز را تقریر می‌کند. آینده‌پژوهی، دانش تصمیم‌گیری پیش‌دستانه است که به انسان می‌آموزد با آمادگی به سراغ آینده رود تا با کمترین دشواری‌ها مواجه شده و بیشترین سود را کسب نماید. (پدرام، ۱۳۹۰، ص ۲۱؛ تیشه‌یار، ۱۳۹۰، ص ۱۰-۱۵). نکته مهم آنکه، هدف آینده‌پژوهی، پیش‌بینی آینده نیست؛ بلکه تحلیل، طراحی و ساختن آن است. در این دانش، نظریه‌ها، روش‌ها و ارزش‌هایی وجود دارد که با شناسایی آینده‌های بدیل و تعیین آینده‌های ممکن، محتمل و مرجح، آینده را ابهام‌زدایی می‌کند. آینده‌پژوهی، برای مطالعه آینده و تحقق اهداف کلیدی خود، در پی آن است که انتظارات از آینده را شناسایی کرده و کمک کند که تمامی توان و ظرفیت عوامل شکل‌دهنده آینده، در راستای تحقق مطلوب‌ترین بدیل آینده، جهت‌دهی شود. (پدرام، ۱۳۹۰، ص ۲۰؛ کمیجانی، ۱۳۸۸، مقدمه).

۳. اقدام‌پژوهی، به هر فعالیتی گفته می‌شود که منجر به تبدیل وضع موجود به وضع مطلوب‌تر شود. اقدام، محور

✓ از این‌رو توجه به چشم‌انداز و مأموریت خاص نهادهای تربیت مهدوی در این مسیر و پیش‌رو قرار دادن چشم‌انداز این نهادها و توجه به راهبردهای ترسیم‌شده برای نقشه راه مطلوب‌تر آن‌ها، برای تحقق عملیاتی یافته‌های علمی و ارتقا تربیت مهدوی، لازم است؛

✓ چشم‌انداز در فرایند تحول، سه هدف مهم را باید دربرداشته باشد: تبیین جهت کلی تحول؛ انگیزه‌آفرینی برای انجام فعالیت؛ هماهنگ کردن اقدام‌های افراد انگیزه‌مند؛

✓ بنابراین، سند چشم‌انداز نهادهای تربیت مهدوی، باید جهت کلی تحول را در مرییان و متریان مهدوی آشکار سازد. دیگر آنکه، دغدغه‌ها و حساسیت‌های افراد را در این زمینه، برطرف نماید و انگیزه‌آفرینی کند و سوم آنکه، ظرفیت نهادها و مجموعه‌های مهدوی را در راستای هدف مشترک، هماهنگ سازد.

۳. چالش‌های موجود در تحقق تربیت مهدوی و ترویج آموزه‌های مهدوی

با توجه به نکات فوق و ارزیابی اجمالی، برخی از چالش‌های موجود در تحقق تربیت مهدوی و ترویج آموزه‌های مهدوی عبارت‌اند از:

✓ عدم هماهنگی و انسجام بین نهادهای فرهنگی کشور در موضوع مهدویت: عدم نظام‌سازی در بحث تربیت مهدوی و تبیین نقش و سهم بین کلیه نهادهای فرهنگی و تبلیغی با حوزه‌های علمیه و دانشگاه‌ها و مراکز تخصصی مهدوی، عدم هماهنگی و انسجام بین مراکز مهدوی کشور و در نتیجه، عدم هم‌افزایی لازم بین آن‌ها و... از مهم‌ترین دلایل تأثیرگذاری ناکافی در تربیت مهدوی در عرصه ملی و صدالبته جهانی بوده است.

✓ فعالیت‌های جزیره‌ای و اقدامات پراکنده در مراکز مهدوی: بدون وجود نگاه واحد و پشتیبانی سیستم هماهنگ، بدون توجه به نیازسنجی علمی و رصد تغییر و تحولات در مخاطب، افکار و جامعه‌ی درون و برون او، موجب ارائه مباحث تکراری و بدون هدف می‌شود که پیامد آن علاوه بر موازی‌کاری و اتلاف انرژی، نداشتن نتایج قابل قبول است.

✓ روشن است که نهادهای سیاست‌گذار و به‌طور خاص، مراکز مهدوی، بر این امر واقف هستند که

اصلی در این نوع تحقیق است. به این معنا که شخص یا اشخاص، اقدام خود را در حین کار و فعالیت خود، مورد پژوهش قرار می‌دهند. هدف از این کار، به‌سازی امور و اثربخش کردن آن‌ها در سازمان‌ها و نهادها است. (امیرحسینی، ۱۳۸۴، ص ۲۰-۴۵؛ ایرانی، ۱۳۸۲، ص ۱۵-۵۲).

۱. ر.ک. به: کاتر، ۱۳۸۶، ص ۹۸-۹۹ و ۱۰۲.

اصل دعوت در اسلام،^۱ جایگاه رفیعی در دیپلماسی اسلام در زمینه سیاست خارجی به خود اختصاص داده است. نکته مهم آنکه، هرچند از چندین سال قبل توجه به اصل دعوت در امور تحقیقی و روند تبلیغی حوزه‌های علمیه مدنظر بوده، اما برخی موارد در این رابطه کمتر مورد عنایت بوده است:

- ✓ از دو ویژگی سرعت و کارآمدی تغییرات - که بر تمام شئون زندگی از جمله دین اثر گذاشته - غفلت شده است. در مقوله «دعوت به دین» در دنیای مدرن، در کنار سهولت‌ها، دشواری‌های سنگینی نیز به وجود آمده، مانند: (۱) حضور رقبای توانمندی همچون علم، تکنولوژی، فلسفه و هنر مدرن؛ (۲) تنوع و تکثر نیازها و توقعات جامعه بشری؛ (۳) تنوع تجربه‌ها و آزمون‌ها از سوی انسان‌ها؛ (۴) سربرآوردن جنبش‌های فرهنگی و معنوی رقیب (جنبش‌های هزاره‌گرا)^۲ و...، طبعاً دعوت به سوی دین در چنین فضایی، به تغییراتی نیازمند است و معطوف شدن به کارآمدی دعوت، گره از این بند می‌گشاید.
- ✓ نکته دیگر، عدم توجه به مؤلفه‌های جذابیت دعوت و تبلیغ مهارت‌ها و آموزه‌های تربیت مهدوی برای مخاطب است.

✓ اما چالش مهم‌تر و محوری، عدم وجود سیاست‌گذاری جامع در عرصه مهارت تربیت مهدوی و آموزه‌های تربیتی مهدوی است. لازمه ایفای این نقش برجسته و انجام مناسب این رسالت، سیاست‌گذاری جامع در عرصه ارتباطات و تبلیغ ملی و بین‌المللی نهادها و مراکز سیاست‌گذار و اجرایی تربیت مهدوی است.

۴. عوامل تحول بخش در مقوله تربیت مهدوی و ترویج آموزه‌های تربیتی مهدوی

در راستای رصد انجام‌شده و بیان چالش‌های مطرح‌شده در قسمت قبل، عوامل تحول بخش متناسب با هر یک از چالش‌ها، ذکر می‌شود:

- برای رهبری تحول‌اندیشه و عقاید در سطح منطقه‌ای و جهانی،^۳ نیازمند انگیزه بخشی، هم‌فکری،

۱. سوره اعراف، آیات ۱۶۱، ۱۶۲ و احقاف، آیه ۲۳ گفته: دعوت باید حاوی اندرز و نصیحت‌گونه باشد؛ در آیه ۱۲۵ سوره نحل، پیامبر ﷺ مأمور شده که با «حکمت»، «موعظه» و «مجادله»، دعوت کند: آیات اول سوره مدثر از پیامبر ﷺ می‌خواهد دعوت خود را با انذار آغاز کند؛ آیه ۴۶ سوره عنکبوت خواسته به هنگام سخن گفتن با اهل کتاب، مشترکات اسلام و آنان گوشزد شده تا از این راه، تفاهم ایجاد گردد که بحث «موعود آخرالزمان» و آموزه‌های تربیتی موعود، یکی از بهترین گزینه‌های مشترک است؛ سوره احقاف آیه ۳۵ و آیه ۳۵ سوره شوری دعوت را با استقامت و ثبات اشاره می‌کند.

۲. ر.ک. به: همایون مصباح، سید حسین، ۱۳۸۶، الف، ص ۱۴۰ و ۱۴۱، همایون مصباح، ۱۳۸۶، ب، ص ۱۳۵-۱۶۶.

۳. ر.ک. به: سیف‌زاده، ۱۳۷۸، ص ۸۸؛ سیف‌زاده، ۱۳۸۴، ص ۲۰۱.

وحدت نظر و عمل، و مشارکت جدی هستیم؛

- نیازسنجی علمی و رصد تغییر و تحولات در مخاطب، افکار و جامعه درون و برون او و نگاه سیستمی و هماهنگ بین نهادهای مهدوی دولتی و غیردولتی و توجیه کامل و منسجم مبلغان، مدرسان، محققان مهدوی، مربیان و متریان مهدوی، از ضروریات ارتقای اهداف ما در عرصه‌های فراملی است؛
- برای تبلیغات مؤثر، بهترین و کامل‌ترین منبع برای تبلیغ تربیت مهدوی، قرآن کریم، سنت و سیره اهل بیت علیهم‌السلام، بهره‌مندی از آموزه‌های مهدوی و الگوی عصر ظهور است که خود به بهترین شکل، شیوه‌های تبلیغی را طرح کرده است. البته بهره‌گیری از ابزار تبلیغاتی نوین نیز می‌تواند برای اكمال این مهم، مفید و مؤثر باشد؛

- برای دعوت کارآمد و متناسب با تغییرات در عرصه جهانی، ارزیابی و بازسازی تکنیک و روش‌های کارآمد دعوت به موعود و آموزه‌های تربیتی مهدوی در دنیای امروز و بازشناسی و بازطراحی آن بر اساس الگوگیری از مدل دعوت پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم، گره‌گشای کار نهادهای مهدوی خواهد بود. برای این مهم:

✓ توجه به همپوشانی سه چیز، در کارآمدی دعوت به دین ضروری است که عبارت‌اند از: مقصود از دعوت، روش دعوت، ویژگی‌ها و مختصات چیزی که بدان فراخوانی صورت می‌پذیرد؛ و همچنین جاذبه دعوت مهدوی در سه سطح: روش دعوت، محتوای پیام و شخصیت حضرت مهدی علیه‌السلام با الگوگیری از دعوت نبوی^۲، برای مبلغان عرصه مهدوی قابل الگوگیری است؛

✓ زمینه‌سازی و برنامه‌ریزی برای اقدامات تبلیغی از طرف علمای وارسته و تأثیرگذار در موضوع مهدویت - که رفتار و گفتار آنان می‌تواند در عرصه جهانی جریان‌سازی کند - از جمله راه‌حل‌هاست. تأکید ما بر اقدامات غیردولتی و از طرف بزرگان حوزه، برای شخصیت‌ها و قطب‌های علمی جهان اسلام و غیراسلام است.

همه موارد فوق، خوب و لازمه تحول است، اما راه‌حل مهم‌تر و مبنایی، سیاست‌گذاری جامع در عرصه تربیت مهدوی است که به آن خواهیم پرداخت.

۱. ر.ک. به: صادقی‌نیری و حاجی‌زاده، ص ۱۶۵.

۲. ر.ک. به: همایون مصباح، ۱۳۸۶، ص ۱۳۰-۱۵۰.

۵. مهم‌ترین عامل تحول: سیاست‌گذاری جامع در عرصه تربیت مهدوی

نهادهای تأثیرگذار و سیاست‌گذار در زمینه تربیت مهدوی، برای گذر از وضعیت موجود و قرار گرفتن در چرخه تحول و بالندگی و تجربه مدیریت تحول همه‌جانبه، به خصوص تحول در تبلیغ مؤثر جهانی، باید به برنامه‌ریزی استراتژیک و تدوین اسناد مرتبط روی آورند. اما نکته مهم آن است که باید اسناد مذکور، تصویرگر درست و جامع برنامه‌ها، نمایانگر فواید و منافع تبلیغ جهانی، تحقق‌پذیر در عرصه منطقه‌ای و جهانی، ابهام‌زا، روشن، مقبول و با قابلیت انتقال روشمند و شفاف باشند تا در دستور کار همه نهادهای مهدوی و مدرسان، محققان، مبلغان، مربیان و متربیان مهدوی مؤثر قرار گیرند. براین باور، لازم است مراکز مربوطه، در صدد تکمیل و تخصصی کردن اسناد موجود در امر تربیت مهدوی و تبلیغ ملی و جهانی آن بوده، عوامل تحول بخش در جهت ترمیم و تکمیل سندهای موجود را کاوش کنند.

همچنین چشم‌انداز و راهبردهای اختصاصی را ویژه مراکز مهدوی در عرصه تربیت مهدوی و مهارت‌های لازم آن، تنظیم نمایند. در ادامه، مدل مفهومی، نظری و عملیاتی الگوی تحول در زمینه تربیت مهدوی و تبلیغ ملی و جهانی آن را ترسیم کنند. مجال این فصل، پرداخت کامل به این موارد نیست و فقط متناسب با عنوان فصل، برخی مباحث مورد توجه قرار می‌گیرد.

۶. نکات قابل توجه در ترسیم چشم‌انداز و مأموریت نهادهای تأثیرگذار در عرصه تربیت مهدوی

به‌طور خلاصه می‌توان گفت که اصل دعوت، مهم‌ترین اصل و اساسی‌ترین مبنا برای ترسیم چشم‌انداز و مأموریت مراکز و نهادهای تأثیرگذار در زمینه تربیت مهدوی است که در تحقق آن، باید به مقتضیات زمانه و محذورات و مقدورات ناشی از ساختار نظام متحول جهانی توجه نمود. نهادهای مذکور باید در طراحی چشم‌انداز و راهبردهای خود در عرصه بین‌الملل، به محذورات و مقدورات ناشی از وجود یک رقابت جهانی در عرصه تربیت مهدوی و تبلیغ ملی و جهانی آن، مفهوم قدرت گفتمانی و قدرت نمادین گفتمان تربیتی مهدوی، نقش روزافزون فرد و نهادهای غیردولتی در عرصه ملی و بین‌المللی در بحث تربیت مهدوی و شکل‌گیری جامعه شبکه‌ای، توجه داشته باشند. بر این اساس، مراکز مهدوی باید بیشترین بهره را از امکانات نوین ارتباطی و رسانه‌ای ببرند و با محور قرار دادن فطرت مشترک بشری و زبان جهانی و مبتنی بر فطرت قرآن - که امکان برقراری یک ارتباط جهانی را از طریق نمادهای جهان‌شمول و اشتراک منجی موعود فراهم می‌سازد -، به تحقق تربیت مهدوی و ترویج مهارت‌ها و آموزه‌های آن در سطح ملی و جهانی، همت گمارند. علاوه بر آن، به شکلی هنرمندانه و بلیغ و با بیانی مناسب و حکیمانه، تمامی انسان‌ها را در تمامی سرزمین‌ها، به توحید، سلم، عدالت، صلح، وحدت و... بر اساس آموزه‌های مهدوی، الگوی منتظران و مدینه فاضله عصر ظهور دعوت کرده و در

این امر، استقامت نمایند.^۱

۷. برخی اقدامات و برنامه‌های پیشنهادی مؤثر در تقویت مبحث تربیت مهدوی

برخی اقدامات برای تحقق اهداف و برنامه‌های فوق پیشنهاد می‌شود؛ از جمله:

- تشکیل نظام جامع پایان‌نامه‌های مهدویت و به‌طور خاص برنامه‌ریزی علمی، برای مبحث تربیت مهدوی؛ تحقیقات نظری، توسعه‌ای و کاربردی با همکاری تمام مراکز مهدوی و شبکه‌سازی با پژوهشگاه‌ها و مراکز علمی
- برگزاری دوره‌های حضوری و مجازی روش‌های علمی و عملی تربیت مهدوی به‌طور مداوم؛ سمینار و وبینار
- آموزش ویژه زبان عربی و انگلیسی برای مبلغان و مربیان مهدوی

- ✓ برگزاری برخی کلاس‌های آموزشی و گفتگوهای تربیت مهدوی با زبان دیگر
- ✓ کمک گرفتن از طلاب و دانشجویان بین‌الملل برای گفتگو، با هدف فرهنگ‌سازی تربیت مهدوی با نگاه به منجی موعود در اقشار مختلف.

- نظریه‌پردازی و اقدامات عملیاتی از طریق نخبگان علاقه‌مند حوزوی و دانشگاهی در سطوح عالی، در مبحث تربیت مهدوی

- برنامه‌ریزی برای پرداختن برخی جلسات درس اخلاق در حوزه و دانشگاه به مبحث تربیت مهدوی
- بالابردن سرانه مطالعه کتاب در مبحث تربیت مهدوی

- ✓ دعوت از اساتید صاحب‌تألیف، در برنامه‌های هفتگی در موضوعات مختلف
- ✓ پیشنهاد تهیه و تنظیم خلاصه پایان‌نامه و رساله‌های علمی و ترغیب به مطالعه خلاصه پایان‌نامه‌های برتر مهدوی
- ✓ طراحی گاهنامه تربیت مهدوی
- ✓ طراحی و سامان گاهنامه‌های علمی فرهنگی تربیت مهدوی، بروشور، فلش کارت، کارت‌های مطالعه در ۱ دقیقه، مطالعه در ۵ دقیقه، توجه ویژه به نشر دیجیتال و مجازی، استفاده از اپلیکیشن‌ها و غیره.

۱. برای مطالعه بیشتر رک به: دو مقاله از نویسنده: نجم. نجمه و ناصر خاکی. حسن، مراکز مهدوی و تبلیغ جهانی آموزه‌های مهدوی؛ چالش‌ها و بایسته‌های راهبردی. مقاله برگزیده شانزدهمین همایش بین‌المللی دکتربین مهدویت، فصلنامه عصر آدینه، ش ۲۴، زمستان ۹۶؛ بایسته‌های راهبردی در نقشه راه «موسسه آینده راه روشن» جهت مدیریت بهتر مهدویت و چالش‌های آن. چاپ شده در فصلنامه علمی پژوهشی عصر آدینه، ش ۲۵، بهار ۹۷.

✓ تهیه داده‌های علمی جذاب و خواندنی در سطوح مختلف علمی و فرهنگی، متناسب با نیاز مکان‌های مختلف، بر اساس پایان‌نامه‌ها و کتب موجود در مبحث تربیت مهدوی؛ ویژه خوابگاه‌های دانشجویی؛ مساجد و هیئت مذهبی؛ ویژه بردهای دانشگاهی؛ ویژه مدارس؛ ویژه وسایل نقلیه عمومی و غیره.

- همکاری با مرکز پژوهش‌های علمی صداوسیما
همکاری با مرکز پژوهش‌های صداوسیما و رایزنی با آنان برای فیلم‌نامه‌نویسی، داستان‌نویسی، تدوین کتب علمی با ادبیات متناسب با کودک و نوجوان در مبحث مهارت‌های تربیت مهدوی، در دو مدل سری نگاری و تک‌نگاری؛
به‌طور مثال:

✓ یک مدل سری نگاری با محوریت مهارت‌ها و راهکارهای تربیت مهدوی، بر اساس شیوه‌های نگارش جذاب با ابتکارات هنری در سری کتب کوتاه ویژه اقشار مختلف نگارش می‌یابد؛
✓ کتب کوتاه مسئله محور، با پرداختن به یک مسئله و تمرکز بر حل آن، با ادبیاتی خواندنی برنامه‌ریزی می‌شود؛
✓ کتب کوتاه گفتگو محور مبتنی بر مسائل موجود در تربیت مهدوی، در طی فرآیند کتاب با ادبیات نمایشی یا گفتمانی، حل مسئله می‌کند.

با ایده‌های جدید، روش نگارش جدید، تنظیم و ساختار جدید برای کتب، نگاه مسئله محور، توجه به کوتاه و خواندنی بودن و عنایت به حفظ کلام و قلم علمی، می‌توان کارهای مطلوبی را متناسب با عرصه تبلیغی و ترویجی، با ادبیات علمی فراهم آورد. در نتیجه از این مدل‌های ابتکاری، برای تثبیت فرهنگ اسلامی و اخلاقی و تربیت مهدوی استفاده کرد.

- طراحی سایت مسیر منتظر یا مسیر انتظار
با آیت‌های متنوع مهارتی، آموزشی، فرهنگی، تبلیغی، هنری، تبلیغی، مشاوره‌ای برای اولیا، مربیان و متریان، در دوره‌های سنی مختلف با تمرکز بر مهارت‌های تربیت مهدوی طراحی شود.
- تهیه و تنظیم تقویم تربیت مهدوی با عنایت به مهارت‌ها و راهکارهای تربیتی لازم، به صورت جداول هفتگی، ماهانه و سالانه و بازنگری سالانه

✓ بر اساس موارد مبنایی و نکات عملیاتی، برای متریان تقویم مربوطه به عنوان اطلاعات مبنای ثبت می‌شود. (تقریباً عناوین و موضوعاتی ثابت که البته هر سال بازنگری خواهد شد.)

- ✓ در کنار آن بر اساس نیازسنجی و رصد انجام شده، یا مشورت و مشارکت با مراکز مهدوی دیگر و جمع بندی، مسائل قابل توجه در هر سال استخراج خواهد شد.
- ✓ مطالب مفید، راهبردی و عملیاتی نسبت به هر مسئله با توجه به نیاز مبلغ، محقق، مدرس، مشاور مهدوی برای تقویت، کتب و سایت، طراحی و ترسیم می شود.

۸. عناوین پیشنهادی برای توانمندی مربیان تربیت مهدوی

«توانمندسازی مربیان طرح تربیت مهدوی»

هدف: ارتقای انگیزشی، دانشی و بینشی مربیان در زمینه تربیت مهدوی عناوین پیشنهادی زیر در قالب نشست، کارگاه و بازدید علمی برای مربیان برنامه ریزی شود:
بحث انگیزه بخشی و جریان سازی توسط مراکز مهدوی، به طور خاص بنیاد فرهنگی حضرت موعود (آشنایی با ساختار آموزش، برنامه ها، دوره ها، کارگاه ها، چالش ها و غیره)
چالش علمی و گفتگو و تورق منابع و جزوات مفید پیرامون مهارت های عمومی و تخصصی
تبیین چشم انداز و نقشه راه آموزشی، تبلیغی و پژوهشی برای مربیان، متناسب با زمینه و استعداد آن ها
آشنایی با مهارت های فکری، روشی و علمی عمومی، در راستای بهینه سازی آموزش و پژوهش در مبحث تربیت مهدوی
آشنایی با مهارت های فکری، روشی و علمی تخصصی، در راستای برنامه ریزی برای مطالعه نظام مند و کارگاهی، ویژه هر یک از مهارت های عمومی و تخصصی مطرح شده در کتاب و سایر مهارت های جانبی مؤثر
آموزش های مربوط به کاربردی کردن دستاوردهای کتب و پایان نامه های موجود در زمینه تربیت مهدوی (پاورپوینت، بروشور علمی، بروشور تبلیغی، فلش کارت، اسلاید، برگزاری نمایشگاه برای مبحث مهارت ها و راهکارهای تربیت مهدوی) و ارائه به متریان مهدوی
آشنایی با انواع نرم افزارها، کتابخانه های فیزیکی، کتابخانه های مجازی و دیجیتال در زمینه مهدویت
تبیین رویکرد آموزشی و پژوهشی بنیاد فرهنگی مهدی موعود علیه السلام و جریان سازی در سایر بخش های مهدوی
بازدیدهای مختلف علمی تخصصی از پژوهشکده های تخصصی، کتابخانه های تخصصی، دیدار با صاحب نظران تربیتی، شرکت در کرسی های علمی ترویجی، در موضوع های مرتبط با تربیت مهدوی و مهارت های لازم
آسیب شناسی علمی و روشی ویژه تعامل، گفتگو و روابط مربیان با متریان مهدوی (بررسی نقاط قوت و ضعف، راهکار جهت ارتقا)
کارگاه آشنایی با مهارت پژوهشی در تربیت مهدوی، برای آمادگی مربیان جهت پاسخ به سؤالات متریان
آشنایی با مباحث راهبردی، آینده پژوهی و اقدام پژوهی و تأثیر آن در تحقیقات کاربردی تربیت مهدوی

۸. برنامه‌ریزی برای تربیت مهدوی و مهارت‌های آن در راستای ساحت اعتقادی سند تحول بنیادین آموزش و پرورش (ویژه مدارس)

کدگذاری^۲ بر اساس برخی آیتم‌های ساحت اعتقادی (اهداف سند تحول بنیادین آموزش و پرورش)

۱. این پیشنهاد سعی دارد با تکیه بر سند تحول بنیادین آموزش و پرورش و توجه این سند بالادستی به جامعه مهدوی، نکاتی را در زمینه مهارت‌های تربیت مهدوی در راستای هم‌افزایی نهادهای سیاست‌گذار مهدوی با مدارس بیان کند. مدیر مراکز مهدوی با همکاری مدیران مدارس، بر اساس نگاهی مدرسه محور، ضمن تمرکز بر فرایندهای مدیریتی، شرایطی را فراهم آورند تا کلیه عوامل مؤثر در مدیریت مدرسه، ضمن شناسایی ظرفیت‌ها و توانایی‌های داخلی و پیرامونی خود، با اتخاذ رویکرد برنامه‌محوری نسبت به تعیین اهداف و طراحی برنامه عملیاتی ساحت اعتقادی و تربیت مهدوی اقدام کنند. برای مطالعه سند رک به: سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۰، ص ۱۶ و ۱۵.

۲. کدگذاری در این قسمت بر سه تکنیک مبتنی است:

الف) کدگذاری باز: یعنی کلمات، جملات و عبارات‌های مهم بر اساس واحدهای معنایی و مسئله تحقیق، در جدااولی دسته‌بندی می‌شوند تا مفاهیم یا همان کدهای اولیه، به دست آید. (رک: فلیک، اووه، درآمدی بر روش تحقیق کیفی، ص ۳۳۰). سپس کدها یا همان عوامل مؤثر به دست آمده، اصطلاحاً مقوله‌بندی می‌شوند. مقوله‌بندی به خلاصه کردن مفاهیم در قالب مفاهیم عام و آشکار کردن روابط میان مفاهیم جزئی و متعدد با مفاهیم عام و کلی تر اطلاق می‌شود (رک: فلیک، همان، ص ۳۳۰؛ محمدپور، احمد، روش تحقیق کیفی، ص ۳۴۰).

ب) کدگذاری محوری که مبتنی است بر پالایش و تفکیک مفاهیم و مقوله‌های عمده به دست آمده از کدگذاری باز، یعنی از میان انبوه مفاهیم و مقوله‌های عمده حاصل از کدگذاری باز، مواردی که بیش از سایر مقولات (متناسب با مسئله تحقیق) مؤثر است، انتخاب می‌شوند (رک: فلیک، همان، ص ۳۳۵؛ محمدپور، همان، ص ۳۴۰).

ج) کدگذاری گزینشی که تحلیل‌گر در این مرحله، بر اساس مقوله‌های محوری به دست آمده به عنوان شاخص، سنجش و مقایسه انجام داده و بالاترین امتیاز را به عنوان مهم‌ترین و مرکزی‌ترین عامل مؤثر در تحقیق انتخاب می‌کند (رک: ابوالمعالی، خدیجه، پژوهش کیفی از نظریه تا عمل، ص ۴۱۰؛ محمدپور، همان، ص ۳۴۰).

کد گذاری یاز	مفاهیم (کد بندی اولیه)	- اعتقاد به خدا - پذیرفتن معاد - باور به نبوت و امامت (امپریوت) - قبول عدالت	- معتقد بودن به نماز - عقید بودن به روزه - پذیرش مس بله تقلید - اعتقاد داشتن به دعا	- نگرش به دروغ و دورویی - نگرش به غیبت - تعهدت - نگرش به تعصیب - حق دوستان و محمل	- عدم وجود نگاه سیستمی نسبت به خدا و مولفه های نظام دینی، معلمان، بزرگسالان، خانواده، رسانه، (همچنین عدم برنامه ریزی سیستمی بین آموزش و پرورش با نیازسنجی، با آموزش عالی و ...) - نبود سیاست گذاری علمی منسجم در سطح ملی و ثانوی در عایت هماهنگی بین مولفه های کوناگون تشکیل دهنده سیستم برنامه های تربیتی سازمان های متکامل پرورش دهنده تربیتی در کل کشور - ناتوانی های علمی، چارگی و کمبودهای فیزیکی، نیازهای آکادمیک و سنگینی در طراحی، اجرا و ارزشیابی های کوناگون در زنجیره و شبکه برنامه های درسی و تربیتی مدارس، در بحث تربیت دینی و مهدوی - رفتار کارشناسان و مسئولان علوم دینی - فقدان گفتاری و آموزشی معلمان و بزرگسالان و مسئولان مدرسه با رفتار و عملکرد آنان - ضعف محتوایی کتب دینی و آموزش با تربیت دینی و مهدوی	- اجبار بیرونی - پابندی - ناقص دیگران - جو خانوادگی - رسانه	- خواندن نماز - روزه - گرفتن - تقلید کردن - دعا کردن	- دروغ گفتن
مقوله های عمده (کد بندی مستمر)		اعتقادات پایه ای	اعتقادات اساسی	اعتقادات اخلاقی	عوامل اصلی ایجاد هماهنگی	عوامل فرعی ایجاد ناهمگمی	آداب و احکام	رفتارهای اخلاقی
کد گذاری محوری	بعد شناختی و نگارشی							
کد گذاری گزینشی	یاز معنایی مذهب							

مبنایی

– تدارک زیر نظام «برنامه درسی»، زیر نظام «روابصری و مدیریت»، زیر نظام «مسئولان، معلمان و بزرگسالان»، زیر نظام «خانواده و مدیریت رسانه با آموزش خانواده»:

– ایجاد زنجیره شبکه ای بین زیر نظام های فوق:

– رصد مولفه های مؤثر در مدرسه و ایجاد شبکه و زنجیره هم پوشان بین آن ها:

❖ انتخاب موضوعات سلسله وار، هدفمند و روشمند برای دوره ها و کلاس های مختلف تحصیلی، در بحث تربیت دینی و تربیت مهدوی؛

❖ هم پوشانی و هماهنگی بین معلم پرورشی، مراسم صبحگاه، معلم فوق برنامه و ظرفیت دروس، خوشنویسی، نقاشی، مهارت، احکام، قرآن؛ امام جماعت؛ جلسات آموزش خانواده دوره ضمن خدمت معلمان و کادر؛ مربی کتابخانه؛ مربی بهداشت؛ مشاور؛ برنامه های کتاب خوانی؛ بررد مدرسه؛ والدین؛ در نظام واحد تربیتی؛

❖ ایجاد زنجیره هماهنگ و سیستمی بین مولفه های فوق با موضوعات سلسله وار شناسایی شده (از جمله محبت مهارت ها و راهکارهای تربیت مهدوی)؛

❖ ترسیم چشم انداز و مأموریت ها در راستای عملیاتی کردن مساحت اعتقادی و توجه به تربیت مهدوی، به صورت نمودار و چارت و توجیه کامل کادر، معلمان، خانواده ها و دانش آموزان به تناسب لزوم ارائه ی داده:

● ترسیم نقشه راه جداگانه برای هر یک از مولفه های مؤثر شناسایی شده در مدرسه و توضیح و تفسیر آن (نقشه راه مدیران و معاونان؛ نقشه راه معلمان؛ نقشه راه معاون و معاونان؛ نقشه راه معلم فوق برنامه و ظرفیت دروس خوشنویسی، نقاشی، مهارت، احکام، قرآن؛ نقشه راه امام جماعت؛ دوره ضمن خدمت معلمان و کادر؛ نقشه راه مربی کتابخانه، مربی بهداشت و مشاور؛ نقشه راه والدین؛ نقشه راه سایر کادر مدرسه در راستای مساحت اعتقادی سند تحول، برنامه های تربیت دینی و مهدوی)؛

راهکارهای پیشنهادی برای عملیاتی کردن ساحت اعتقادی و تربیت مهدوی در مدارس:

- راهکار ۱. استفاده از ظرفیت برنامه‌های درسی، منابع آموزشی، شبکه ملی اطلاعات و ارتباطات بین مدارس، کتابخانه، فرصت اردوها و فعالیت‌های برون مدرسه‌ای و بازدید (مسجد محله، بوستان محله، کانون‌های مذهبی، مرکز مشاوره‌های اعتقادی، تربیت مبلغان اعتقادی و...):
- راهکار ۲. افزایش میزان مشارکت خانواده‌ها در فعالیت‌های آموزشی و تربیتی مدرسه، برگزاری دوره‌های آموزشی اثربخش، ارائه خدمات مشاوره‌ای به خانواده‌ها به تناسب مباحث اعتقادی توضیح داده شده در چشم‌انداز، وظایف و نقشه راه والدین و توجه به مهارت‌های تربیت مهدوی؛
- راهکار ۳. نهادینه‌سازی و تقویت همکاری مدرسه با مراکز مهدوی، بنیاد فرهنگی حضرت موعود، مراکز فرهنگی و علمی محله به‌ویژه مسجد و کانون‌های مذهبی، حوزه‌های علمیه و مشارکت فعال مدیران، معلمان و دانش‌آموزان در برنامه‌های مرتبط مهدوی و نیز حضور نظام‌مند و اثربخش روحانیون توانمند و مبلغان مذهبی باتجربه در مدرسه؛
- راهکار ۴. تقویت شایستگی‌های حرفه‌ای و اعتقادی مدیران و معلمان و فراهم آوردن سازوکارهای اجرایی، برای مشارکت فعال و مؤثر ایشان در برنامه‌های اعتقادی، تربیتی و فعالیت‌های پرورشی مدارس؛
- راهکار ۵. توجه کافی به شرایط روحی، استعداد، علایق و توانمندی دانش‌آموزان و همچنین شرایط خاص در سنین بلوغ و ارائه مشاوره و آموزش‌های دینی و اخلاقی و مهارت‌های مهدوی متناسب با آن‌ها.

با توجه به اهمیت و نقش سازنده تربیت مهدوی، به منظور پرداختن به این مهم در تربیت فرزندان و متربیان جامعه، به دنبال بررسی و تبیین دو نوع مطلب بودیم:

۱. مهارت‌های مؤثر تربیت مهدوی برای تربیت متربیان و منتظران

۲. راهکارهایی جهت تحقق مهارت‌های ذکرشده

برای رسیدن به این اهداف، ابتدا مهارت‌ها طبقه‌بندی شد؛ مهارت‌های عمومی و مهارت‌های تخصصی تربیت مهدوی.

مراد از مهارت‌های عمومی در این اثر، مهارت‌هایی است که در تمام موارد و موضوعات زندگی کاربرد دارد و مختص موضوع تربیت مهدوی نیست. فقط تأکیدی است بر اینکه می‌توان این قابلیت را در موضوع تربیت متربیان مهدوی هم کاربردی کرد؛ به همین جهت، نام مهارت‌های عمومی یا مهارت‌های مؤثر در تربیت مهدوی، برای آن در نظر گرفته شد. برخی از مهارت‌های عمومی و راهکارهای تحقق آن که در این اثر در راستای تربیت مهدوی مورد بررسی قرار گرفت، عبارت‌اند از: مهارت برنامه‌ریزی، مهارت تصمیم‌گیری، مهارت حل مسئله، مهارت تفکر خلاق، مهارت روابط مؤثر اجتماعی و مهارت تقویت اراده و کنترل (تقوآمحوری).

مراد از مهارت‌های تخصصی، مهارت‌هایی بوده که ویژه تربیت مهدوی است و از گفتار و سیره رفتاری حضرت یا ائمه دیگر علیهم‌السلام مرتبط با مهدی موعود و منتظران، قابل استخراج باشد. مهارت‌های تخصصی، در قالب چند عنوان اصلی مورد بررسی قرار گرفت:

مهارت‌ها و راهکارهای شناختی تربیت مهدوی؛ مهارت‌ها و راهکارهای مبنایی تربیت مهدوی (مهارت و راهکار انتظار مثبت، مهارت و راهکار امیدواری، مهارت تحرک و تحول فکری و فرهنگی و راهکار تحقق آن و مهارت و راهکار تقویت سلامت روان)؛ مهارت‌ها و راهکارهای عاطفی، رفتاری، اصلاحی تربیت مهدوی؛ مهارت‌ها و راهکارهای پشتیبان (مهارت صبر و راهکار تحقق آن، مهارت حق‌جویی و عدالت‌طلبی و راهکار تحقق آن و راهکار مهم اسوه‌سازی و تصویرسازی)؛ مهارت و راهکارهای خودمراقبتی (راهکارهای مراقبتی حضرت مهدی علیه‌السلام برای متربیان در دوران غیبت صغری و کبری، مهارت و راهکارهای خودمراقبتی از طرف متربیان).

با کسب مهارت‌های فوق، منتظر و مربی با عنایت به توانمندی در زمینه برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری، حل مسئله، تفکر خلاق، روابط مؤثر اجتماعی و تقوآمحوری به امید آمدن مربی و منتظر، سرزنده و

شاداب است. با جدیت و مدبرانه برای تطهیر و پاکی درون خویش می‌کوشد، تا میان روح او و مربی‌اش سنخیت ایجاد شود. او با امید به آینده مطلوب، شادابی درونی دارد و احساس ناامیدی را به خود راه نمی‌دهد. این انتظار، برای او که امیدوارانه و عاشقانه انتظار مولای خود را می‌کشد، تهذیب نفس و خودسازی و تلاش برای قیام و اصلاح جامعه را به دنبال دارد. شناخت درست حضرت و برنامه‌ها و آموزه‌های ایشان، عاطفه و انگیزه‌متریبان را برای اصلاح خود و جامعه بیشتر می‌کند و آن‌ها را صبورانه و با حق عدالت‌طلبی در مقابل ظلم و ظالم، ثابت‌قدم می‌سازد.

متریبان و منتظرانی که در مهارت‌های مذکور توانمند شده‌اند، با اهداف و آرمان‌های بلند و البته تفکر و تدبیر، انگیزه نظام‌سازی توحیدی در شهر و جامعه را دنبال کرده و برای رسیدن به مدینه فاضله، تلاش می‌کنند. بهره‌مندی از باور، شناخت، عاطفه، فطرت، کردار و رفتار طیب و... کمک می‌کند تا اصول و مبانی نظام‌سازی مهدوی در خانه، خانواده، مدرسه، دانشگاه و جامعه اتفاق افتد. برای نظام‌سازی جامعه مهدوی، سازمان‌دهی و مسئولیت‌بخشی و مسئولیت‌پذیری به نخبگان فرهنگی تربیتی، لازم است. از طرفی، استحکام و امنیت بخشی نظام مهدوی بر اساس تعمیق شناخت، عاطفه و خودسازی متریبان مهدوی اتفاق می‌افتد.

همچنان‌که در خلال مباحث کتاب نیز اشاره شد، رابطه‌ای دوسویه بین مهارت‌های عمومی و تخصصی مهدوی، بین مهارت‌ها و راهکارهای تربیت مهدوی، بین خودسازی فرد و نظام‌سازی جامعه برقرار است و تقویت هر یک، موجب تقویت و توازن بخش دیگر می‌شود. در نتیجه این رابطه‌های دوطرفه و هم‌افزایی، تلاش برای طیب‌سازی اشخاص، شهر، طبیعت و جامعه و روابط بین آن‌ها، معروف‌سازی خیر و فضیلت منتظران و متریبان در نظام مهدوی، جریان‌سازی برای احسان، اکرام و اصلاح در جامعه و نهادینه کردن روش ارتباط با اسوه حسنه، الگوپذیری از یاران و منتظران حقیقی حضرت، تصویرسازی از افراد و جامعه عصر ظهور، انگیزه‌بخش بوده و متریبان را به تحرک و پویایی برای تحول و خودسازی ترغیب می‌کند.

در این راستا، نهادهای سیاست‌گذار، برنامه‌ریز و اجرایی که در زمینه تربیت مهدوی نقش داشته و تأثیرگذار هستند، باید با توجه به آسیب‌ها و چالش‌های تربیتی موجود، عوامل تحول‌بخش و حرکت‌آفرین به سمت وضعیت مطلوب را شناسایی کنند، سپس با کمک علم مدیریت راهبردی و توجه به مباحث آینده‌پژوهی و اقدام‌پژوهی، سیاست‌های تربیتی، مأموریت و چشم‌انداز تربیتی، راهبردهای کلان، اقدام و راهکارهای مقتضی را در زمینه تربیت مهدوی تنظیم کرده و نقشه راهی

هدفمند و سیستمی، برای مراکز مهدوی، اساتید، پژوهشگران، مبلغان، مربیان و متربیان مهدوی در گروه‌های سنی مختلف ترسیم نمایند.

بر این اساس، توجه به مخاطب‌شناسی و جذب هدفمند، اصول و راهبردهای طراحی و برنامه‌ریزی تربیتی-آموزشی، عملیاتی و اجرایی کردن برنامه‌های مذکور، مدل‌های ارزیابی و اثربسنجی مخاطبان و متربیان مهدوی، شبکه‌سازی مخاطبان و متربیان مهدوی در سطح ملی و بین‌المللی و استمرار برنامه‌های تربیتی-آموزشی، باید در دستور کار قرار گیرد.

نتایج

امید است پس از توانمندشدن متربیان در مهارت‌های پیش‌گفته، رشد شخصی، خودشکوفایی، بالندگی و احساس خوشبختی و شادابی، افزایش سلامت روانی و جسمانی، تقویت اعتماد به خویشتن و احترام به خود، تقویت روحیه مشارکت و همکاری، رشد و تقویت عواطف انسانی، تقویت مهارت‌های ارتباطی برای تبلیغ و ترویج تربیت مهدوی، ایجاد روحیه مقاومت در برابر تبلیغات مسموم و مخالف اهداف تربیت مهدوی، تجهیز متربیان به ابزار و روش‌های مقابله با فشارهای محیطی و روانی، کمک به تقویت و توسعه ارتباطات دوستانه، مفید و سالم، ارتقای سطح رفتارهای سالم و مفید اجتماعی و پیشگیری از مشکلات روانی، رفتاری و اجتماعی را در آنان شاهد باشیم.

طبقه‌بندی دستاوردهای حاصل از بررسی مهارت‌های عمومی و تخصصی و راهکارهای موجود در اثر حاضر:

الف) طبقه‌بندی نتایج توانمندی در مهارت‌های عمومی و تخصصی و راهکارهای بررسی شده

طبقه‌بندی نتایج توانمندی در مهارت‌های عمومی و تخصصی و راهکارهای بررسی شده		
سطوح شش‌گانه	آیتم‌های مرتبط با مهارت‌های عمومی و تخصصی تربیت مهدوی ذکرشده در کتاب	مباحث مرتبط با شناخت حضرت مهدی (عج) و راهکارهای ذکرشده در کتاب
دانش	• امام زمان خود را با عنایت به قرآن، گفته‌های پیامبران و کلام و سیره معصومان (ع) می‌شناسد؛ • نسبت به اهداف، برنامه‌های ایشان دانش کافی دارد؛ • وظایف منتظران حقیقی، ویژگی یاران عصر ظهور، ویژگی مدینه فاضله را می‌داند؛	• به تدریج عاطفه و محبت او را نسبت به مهدی موعود افزایش داده و نتایج آن در رفتار تربیتی مهدوی انعکاس می‌یابد؛ • برای خانواده، دوستان و همسالان خود از دانش کسب‌شده تعریف می‌کند؛ • احساس خود را از شناخت تدریجی توصیف می‌کند؛ • اهداف خود را برای منتظر حقیقی شدن مشخص می‌کند؛ • فضایل و ویژگی‌های منتظران حقیقی را برای عمل کردن، فهرست می‌کند؛ • برای تذکر و یادآوری، برنامه تربیتی خود را با کمک والدین و مربیان، مرور و تکرار می‌کند.
درک و فهم	• اصول برنامه‌ریزی در راستای تربیت مهدوی را می‌فهمد؛ • تئوری‌های مربوط به تصمیم‌گیری و تفکر خلاق را می‌فهمد؛ • قواعد حل مسئله و چالش تربیتی مهدوی برای منتظران عصر غیبت، قوانین ارتباط مؤثر اجتماعی با اقشار مختلف مخاطبان در دوران غیبت را می‌فهمد.	• توانایی مثال زدن برای موارد مذکور - در موارد فردی مربوط به خود و دیگران - را یافته است؛ • مسائل را حل می‌کند؛ • خیر و شر را تمیز داده و قابلیت حسن‌گرینی را پیدا کرده است؛ • در مورد نحوه ارتباط مؤثر و راهکارهای آن توضیح می‌دهد.
کاربرد	• مفاهیم و اصول مرتبط با تقویت اراده و کنترل خود را در موقعیت جدید می‌داند؛ • راهکارهای مناسب برای برخورد در موقعیت‌های عملی را آگاهی دارد.	• قدرت محاسبه اعمال و مراقبه کارهای خود را پیدا کرده است؛ • با اراده، در راستای اهداف تربیت مهدوی تصمیم گرفته و در مقابل فشارها، قدرت کنترل دارد؛ • به فضایل سوق یافته و با شاخص تقوای محوری عمل می‌کند.

طبقه‌بندی نتایج توانمندی در مهارت‌های عمومی و تخصصی و راهکارهای بررسی شده		
سطوح شش‌گانه	آینده‌های مرتبط با مهارت‌های عمومی و تخصصی تربیت مهدوی ذکرشده در کتاب	مباحث مرتبط با شناخت حضرت مهدی (عج) و راهکارهای ذکرشده در کتاب
تجزیه و تحلیل	• مسائل پیش آمده در عصر غیبت و چالش‌های تربیتی را تجزیه و تحلیل می‌کند.	• مسائل پیچیده را به مسئله‌های خرد تقسیم می‌کند؛ • ابعاد مختلف آن را متناسب با مخاطبان، زمان و مکان تجزیه می‌کند؛ • راه‌حل‌ها را متناسب با هر مسئله، تفکیک می‌کند.
ترکیب	• با مهارت تفکر خلاق، طرح جدیدی برای خود و همسالان خود در تربیت مهدوی تنظیم می‌کند؛ • مطالب و موضوعات مهم اجتماعی را در راستای رسالت منتظرانه خود با یکدیگر ترکیب کرده و دانش لازم برای عملیاتی کردن ایده‌ها را دارد.	• طبقه‌بندی می‌کند - درهم می‌آمیزد - انشاء می‌کند - بازنویسی می‌کند؛ • توانمندی گفتگو در بحث تربیت مهدوی و رسالت منتظران را پیدا کرده است؛ • می‌تواند در گروه‌های دوستی سازمان‌دهی کرده و با همسالان و افراد اجتماع، ارتباط مؤثر داشته باشد؛ • قدرت تدوین و تنظیم طرح و برنامه کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت را برای اهداف تربیتی خود یافته است.
ارزشیابی	• قوانین و قواعد ارزشیابی و ارزشیابی را در بحث تربیت مهدوی، تقوای محوری و خودسازی می‌داند.	• خود را ارزیابی و اعمال خود را محاسبه می‌کند؛ • اعمال روزانه و ماهانه خود را برای ارتقای بیشتر، مقایسه می‌کند؛ • در مورد نقاط قوت و ضعف در عمل تأمل کرده و با کمک مربیان، راه‌حل می‌یابد و نتیجه‌گیری می‌کند؛ • با کمک راهکارهای مراقبتی حضرت و همچنین راهکارهای خود مراقبتی، از فضایل به دست آمده مراقبت می‌کند.

ب) سطوح تأثیرگذاری مهارت‌های تربیت مهدوی در متربیان

سطوح تأثیرگذاری مهارت‌های تربیت مهدوی در متربیان

علاقه و انگیزه برای متبلور ساختن ارزش‌ها و ویژگی‌های منتظران حقیقی در متربیان؛

- انعکاس یافتن يك ارزش یا مجموعه‌ای از ارزش‌ها، به‌طور دائمی در رفتار متربیان؛
- تثبیت ارزش‌های مهدوی و انتظار سازنده در شخصیت متربیان و به‌صورت فلسفه زندگی درآمدن آن‌ها برای متربیان.

قدرت سامان‌دهی کردن ارزش‌های تربیت مهدوی؛

- ادغام ارزش‌های مختلف، رفع تعارضات میان آن‌ها در چالش‌های عصر غیبت؛
- ایجاد يك نظام ارزشی منسجم و پایدار در ارتباط با خدا، خود، بندگان خدا و اجتماع و طبیعت.

ارزش‌گذاری (درونی کردن ارزش‌ها)؛

- درونی کردن ارزش‌های معین و فضایل یاران حضرت، به‌تدریج در زندگی متربیان؛
- رفتار و عمل متربیان در این مرحله، حاکی از يك عقیده، گرایش و عاطفه عمیق نسبت به حضرت مهدی (عج) و اهداف و آموزه‌های ایشان دارد.

واکنش نشان دادن (پاسخ)؛

- پاسخ دادن به‌طور فعال و احساس رضایتمندی در متربیان

ج) نمونه هدف‌های تربیتی و فعل‌های رفتاری متربیان

نمونه هدف‌های تربیتی و فعل‌های رفتاری متربیان

سطوح شش‌گانه	هدف‌های تربیتی	فعل‌های رفتاری
دریافت (توجه)	نسبت به اهمیت شناخت حضرت و یادگیری مهارت‌های تربیت مهدوی و راهکارهای آن تمایل و توجه نشان دهد؛	- می‌پرسد؛ - انتخاب می‌کند؛ - پیگیری می‌کند؛ - به گفته‌های مربیان گوش داده و سؤال مناسب می‌کند؛
واکنش	از برنامه تربیت مهدوی لذت می‌برد و برای انجام فعالیت‌ها داوطلب می‌شود؛	- اعلام موافقت یا مخالفت نسبت به افعال مختلف می‌کند؛ - کمک می‌کند؛ - به خواسته‌های تربیتی مربیان پاسخ می‌دهد؛
ارزش‌گذاری	- به نقش والدین و مربیان مهدوی ارزش قائل است؛ - نسبت به پیشرفت و ارتقای خود، دوستان و جامعه احساس تعهد می‌کند؛	- برای کارهای خیر پیش قدم می‌شود؛ - دوستان و همسالان خود را تحسین می‌کند؛ - از والدین و مربیان مهدوی تشکر می‌کند؛ - افراد دیگر را به مسیر تربیت مهدوی دعوت می‌کند؛
سازمان‌بندی ارزش‌ها	- نقش برنامه‌ریزی منظم در حل مسائل و چالش‌های عصر غیبت را می‌شناسد؛ - مطابق علائق، توانایی‌ها و اعتقادات کسب شده، برنامه‌ای برای زندگی خود تنظیم می‌کند؛	- بر اساس برنامه، به اصلاح خود اقدام می‌کند؛ - ارزیابی منظم از خود دارد؛ - رفتار و افعال خود را طبق مهارت‌های کسب شده تربیت مهدوی تعدیل می‌کند؛
تبلور ارزش‌ها	- برای انجام کار مستقل در زمینه تربیت مهدوی، از خود اعتماد به نفس نشان می‌دهد؛ - روحیه صبر، عدالت‌طلبی، ظلم‌ستیزی، امیدواری، سلامت روان، خودسازی را در خود تقویت می‌کند؛	- می‌تواند بر کارهای خود کنترل داشته و بر اساس تقوای محوری عمل کند؛ - توانمندی دارد افراد دیگر را تحت تأثیر قرار دهد؛ - با امیدواری در جهت رشد خود، افراد دیگر و اجتماع خدمت می‌کند؛

فهرست کتب عربی

- قرآن کریم، ترجمه: آیه الله مکارم شیرازی.
- قمی، عباس، مفاتیح الجنان، انتشارات قدس، قم، ۱۳۸۶.
- نهج البلاغه، انتشارات دار الهجرة، قم، بی تا.
- ابن ابی الحديد معتزلی، عبد الحمید، شرح نهج البلاغه، کتابخانه آیه الله مرعشی نجفی، قم، ۱۴۰۴ ق.
- ابن ابی الکرم، عز الدین ابوالحسن علی (ابن الاثیر)، الکامل فی التاریخ، دار صادر، بیروت، ۱۳۸۵ ق.
- ابن بابویه قمی، محمد بن علی بن حسین (شیخ صدوق)، الأمالی، انتشارات کتابخانه اسلامی، بی جا، ۱۳۶۲.
- _____، عیون اخبار الرضا علیه السلام، انتشارات جهانبی، بی جا، ۱۳۷۸.
- _____، کمال الدین و تمام النعمة، دار الکتب الاسلامیة، قم، ۱۳۹۵ ق.
- ابن عربی، ابو عبد الله محی الدین محمد، تفسیر ابن عربی، دار احیاء التراث العربی، بیروت، ۱۴۲۲ ق.
- ابن فارس بن زکریا، ابی الحسین احمد، معجم مقاییس اللغة، تحقیق: محمد عوض مُرعب و فاطمه محمد اصلان، دار احیاء التراث العربی، بیروت، ۱۴۲۲ ق.
- ابن منظور، لسان العرب، دار احیاء التراث العربی، بیروت، ۱۴۰۸ ق.
- ابن واضح، احمد بن ابی یعقوب بن جعفر بن وهب، تاریخ الیعقوبی، جلد دوم، منشورات الشریف الرضی، بی جا، ۱۴۱۴ ق.
- اربلی، علی بن عیسی، کشف الغمة، مکتبة بنی هاشمی، تبریز، ۱۳۸۱ ق.
- الاصفهانى، ابی الفرج، مقاتل الطالبیین، تحقیق: السید احمد صقر، مؤسسة الأعلمی للمطبوعات، بیروت، ۱۴۱۹ ق.
- ترمذی، ابی عیسی محمد بن عیسی بن سورة، سنن الترمذی، تحقیق: صدقی محمد جمیل العطار، دار الفکر، بیروت، ۱۴۲۱ ق.
- تفسیر امام عسکری علیه السلام (منسوب به امام حسن عسکری علیه السلام)، مدرسه امام مهدی علیه السلام، قم، ۱۴۰۹ ق.
- تمیمی آمدی، عبدالواحد، تصنیف غرر الحکم و درر الکلم، دفتر تبلیغات اسلامی، قم، ۱۳۶۶.
- تکابنی، محمد بن سلیمان، قصص العلماء، انتشارات علمی و فرهنگی، تهران، ۱۳۸۹.
- الحاتمی، محمد محیی الدین عربی، الفتوحات المکیة فی معرفة الأسرار المالکیة والملکیة، تحقیق: مکتب التحقیق بدار احیاء التراث الاسلامی، دار احیاء التراث العربی، بیروت، ۱۴۱۸ ق.
- حسینی استرآبادی، سید شرف الدین، تأویل الآیات الظاهرة، انتشارات جامعه مدرسین، قم، ۱۴۰۹ ق.
- الحسینی الصدر، السید علی، الامام المنتظر من ولادته إلى دولته، انتشارات دلیل ما، قم، ۱۳۸۲.
- الحموی، یاقوت بن عبد الله، معجم البلدان، دار صادر، بیروت، ۱۹۹۵ م.
- خزاز قمی، علی بن محمد، کفاية الأثر، انتشارات بیدار، قم، ۱۴۰۱ ق.
- الدینوری، ابوحنیفه احمد بن داوود، الأخبار الطوال، تحقیق: عبد المنعم عامر و جمال الدین شیال، منشورات الرضی، قم، ۱۳۶۸ ق.
- الراغب الاصفهانی، ابوالقاسم الحسین بن محمد، المفردات فی غریب القرآن، تحقیق: صفوان عدنان داوردی، انتشارات ذوی القربی، قم، ۱۴۲۴ ق.

- راوندى، قطب الدين، الخرائج والجرائح، مؤسسه امام مهدي عليه السلام، قم، ١٤٠٩ ق.
- السجستاني، حافظ ابى داود سليمان بن الاشعث، سنن ابى داود، تحقيق: صدقي محمد جميل، دار الفكر، بيروت، ١٤٢٠ ق.
- السروى المازندراني، ابى جعفر محمد بن على بن شهر آشوب، مناقب آل ابى طالب، تحقيق: يوسف البقاعي، انتشارات ذوى القربى، بى جا، ١٤٢٧ ق.
- الشيرازى، السيد حسن، كلمة الامام المهدي، مؤسسة الوفاء، بيروت، ١٤٠٣ ق.
- صافى گليايگاني، لطف الله، منتخب الأثر فى الامام الثانى عشر، مكتب المؤلف، بى جا، بى تا.
- الصدر، السيد صدر الدين، المهدي، به اهتمام سيد باقر خسرو شاهی، انتشارات حوزة علميه قم، ١٣٧٩.
- طباطبایى، سيد محمد حسين، الميزان فى تفسير القرآن، دفتر انتشارات جامعة المدرسين حوزة علميه قم، قم، ١٤١٧ ق.
- طبرسى، احمد بن على، الاحتجاج، نشر مرتضى، مشهد، ١٤٠٣ ق.
- طبرسى، فضل بن حسن، اعلام الورى باعلام الهدى، دار الكتب الاسلاميه، تهران، ١٣٩٠ ق.
- الطبرى، ابو جعفر محمد بن جرير، تاريخ الطبرى، تحقيق: محمد ابوالفضل ابراهيم، دار التراث، بيروت، ١٣٨٧ ق.
- الطوسى، ابى جعفر محمد بن الحسن، الغيبة، مؤسسه معارف اسلامى، قم، ١٤١١ ق.
- _____ الفهرست، المكتبة الرضوية، نجف، بى تا.
- العاملی، محمد بن الحسن (شيخ حرّ عاملی)، اثبات الهداة بالنصوص والمعجزات من الامام الثانى عشر، بى نا، بى جا، بى تا (نرم افزار موعود).
- _____ وسائل الشيعة، مؤسسه آل البيت، قم، ١٤٠٩ ق.
- العكبرى البغدادي، ابى عبدالله محمد بن النعمان (الشيخ المفيد)، الإرشاد فى معرفة حجج الله على العباد، تحقيق: مؤسسة آل البيت، دار المفيد، بيروت، ١٤١٤ ق.
- _____ الرسالة الاولى فى الغيبة، دار المفيد، قم، ١٤١٣ ق.
- _____ الفصول المختارة، كنز شيخ مفيد، قم، ١٤١٣ ق.
- الفقيه الايمانى، مهدي، الامام المهدي عند اهل السنة، المجمع العالمى لاهل البيت، قم، ١٤١٨ ق.
- القبانجى، السيد صدر الدين، الحركة الاصلاحية من الحسين الى المهدي، مؤسسة السيدة المعصومة، نجف، ١٤٢٧ ق.
- قمى، على بن ابراهيم بن هاشم، تفسير القمى، مؤسسة دار الكتب، قم، ١٤٠٤ ق.
- كراجكى، ابوالفتح، كنز الفوائد، انتشارات دار الذخائر، قم، ١٤١٠ ق.
- كلينى رازى، محمد بن يعقوب بن اسحاق، الكافى، دار الكتب الاسلاميه، تهران، ١٣٦٥.
- الكورانى العامل، على، المعجم الموضوعى لاحاديث الامام المهدي، مؤسسه تحقيقات و نشر معارف اهل البيت ٣، بى جا، بى تا.
- الكوفى، ابو محمد احمد بن اعثم، الفتوح، تحقيق: على شيرى، دار الاضواء، بيروت، ١٤١١ ق.
- مبارك، عبدالرحيم، فى رحاب الامام المهدي عليه السلام، مجمع البحوث الاسلاميه، مشهد، ١٤٢٦ ق.
- مجلسى، محمد باقر، بحار الأنوار، مؤسسة الوفاء، بيروت، ١٤٠٤ ق.
- مصباح الشريعة (منسوب به امام جعفر صادق عليه السلام)، مؤسسة الاعلمى للمطبوعات، بيروت، ١٤٠٠ ق.

النجاشی، احمد بن علی، رجال النجاشی، انتشارات جامعه مدرسين، قم، ۱۴۰۷ ق.
 النعمانی، محمد بن ابراهيم، الغيبة، مكتبة الصدوق، تهران، ۱۳۹۷ ق.
 نورى طبرسى، حسين، نجم الثاقب، علمية اسلامية، بی جا، بی تا.
 ورام، ابن ابی فراس، تنبيه الخواطر، مكتبة فقيه، قم، بی تا.
 الهيثمى الشافعى، شهاب الدين ابن حجر، القول المختصر فى علامات المهدي المنتظر، بضعة المصطفى لاهياء التراث، قم، بی تا.

يزدى حائرى، على، الزام الناصب فى اثبات الحجة الغائب، مكتبة الرضى، قم، بی تا.
 اليسوعى، الأب لويس معلوف، المنجد فى اللغة والأدب والعلوم، المطبعة الكاثوليكية، بيروت، ۱۹۲۷ م.

فهرست کتب فارسی

ابن منظور (محمد بن مکرم)، (۱۴۱۴ ق)، لسان العرب، محقق/مصحح: میر دامادی، جمال الدین، ناشر: دار الفكر للطباعة والنشر والتوزيع - دار صادر.

ابن بابویه قمی، محمد بن علی بن حسین (شیخ صدوق)، من لایحضره الفقیه، ترجمه: علی اکبر و محمد جواد بلاغی، نشر صدوق، تهران، ۱۳۶۷.

ابن عربی، محی الدین، فرهنگ اصطلاحات عرفانی ابن عربی، ترجمه گل بابا سعیدی، انتشارات شفیعی، تهران، ۱۳۸۳.
 ابوالمعالی، خدیجه، پژوهش کیفی از نظریه تا عمل، نشر علم، تهران، ۱۳۹۱.

احدی، حسن و بنی جمالی، شکوه سادات، روان شناسی رشد (مفاهیم بنیادی در روان شناسی کودک)، حسن احدی و شکوه السادات بنی جمالی.

احدی، حسن و بنی جمالی، شکوه سادات، روان شناسی رشد (مفاهیم بنیادی در روان شناسی کودک)، انتشارات پردیس (سهامی خاص) تهران، ۱۳۷۸ و نشر: بخشایش، ۱۳۹۳ و نشر: آینده درخشان، ۱۳۹۴.

احدی، حسن و جمهری، فرهاد، روان شناسی رشد (۲) نوجوانی، جوانی، میان سالی، پیری، انتشارات پردیس، تهران، ۱۳۷۸.

احمدی، احمد، روان شناسی نوجوانان و جوانان، انتشارات مشعل، تهران، ۱۳۹۲.

احمدی، سید احمد، اصول و روش های تربیت در اسلام، جهاد دانشگاهی، تهران، ۱۳۷۲.

اخوت، احمد رضا و فیاض، فاطمه و ادیب، مریم، اصول و مهارت های خیرگزینی، تهران، نشر قرآن و اهل بیت ع، ۱۳۹۴.

اخوت، احمد رضا، اصول و مهارت های بلوغ با هم بودن، نشر قرآن و اهل بیت ع، ۱۳۹۷.

اخوت، احمد رضا، با کودکان خود طیب سخن بگوئیم، تهران، نشر قرآن و اهل بیت ع، ۱۳۹۶.

اخوت، محمدرضا، پرورش تفکر قرآنی، نشر قرآن و اهل بیت ع، تهران، ۱۳۹۶.

ادیب، مریم، زمینه های مؤثر در تربیت دینی کودک و نوجوان نکته ها و روش ها، وزارت آموزش و پرورش، معاونت پژوهشی مؤسسه فرهنگی منادی تربیت، تهران، ۱۳۹۰.

ازغندی، علی رضا و روشندل، جلیل، مسائل نظامی و استراتژیک معاصر، انتشارات سمت، تهران، ۱۳۷۹.

اسپورن، الکس. اس، پرورش استعداد همگانی ابداع و خلاقیت، ترجمه حسن قاسم زاده، نشر نیلوفر، تهران، ۱۳۷۱.

- امیرحسینی، خسرو، مهارت اساسی حل مسئله، انتشارات عارف کامل، تهران، ۱۳۹۰.
- امیرحسینی، خسرو، مهارت پژوهشگری در آموزش (اقدام پژوهی)، انتشارات عارف کامل، تهران، ۱۳۸۴.
- امینی، ابراهیم، دادگستر جهان، انتشارات شفق، قم، ۱۳۶۹.
- امین اصفهانی، سیده نصرت، مخزن العرفان فی تفسیر القرآن، نهضت زنان مسلمان، تهران، ۱۳۶۱.
- امینی، ابراهیم، اسلام و تعلیم و تربیت، انتشارات انجمن اولیا و مربیان، تهران، ۱۳۷۳.
- ای. پ. بطروشفسکی، نهضت سرپداران خراسان، ترجمه: کریم کشاورز، انتشارات پیام، تهران، ۱۳۵۱.
- آقایی فیشانی، تیمور، خلاقیت و نوآوری در انسان ها و سازمان ها، تیمور، تهران، ۱۳۷۴.
- آیزنبرگ، نانسی، رفتارهای اجتماعی کودکان، ترجمه بهار ملکی، انتشارات ققنوس، تهران، ۱۳۸۴.
- باقری، خسرو، نگاهی دوباره به تربیت اسلامی، انتشارات مدرسه، تهران، ۱۳۸۴.
- باقری، خسرو، نگاهی دوباره به تربیت اسلامی، مؤسسه فرهنگی برهان و انتشارات مدرسه، تهران، ۱۳۸۳.
- ببئی، ا.ج. بلا، سیستم های آموزشی، ترجمه انور صمدی راد، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ۱۳۷۲.
- برایسون ریچارد، برنامه ریزی استراتژیک برای سازمان های عمومی و غیرانتفاعی، ترجمه دکتر مهدی خادمی و قربان ادبی، انتشارات آریانا، تهران، ۱۳۹۰.
- جمعی از صاحب نظران، تربیت دینی در جامعه اسلامی معاصر؛ گفتگوها، مجموعه گفتگوهای همایش تربیت دینی در جامعه اسلامی معاصر، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، قم، ۱۳۸۷.
- برایسون ریچارد، برنامه ریزی استراتژیک برای سازمان های عمومی و غیرانتفاعی، ترجمه دکتر مهدی خادمی و قربان ادبی.
- برگر، پترول و لوکمان، توماس، ساخت اجتماعی واقعیت، فریبرز مجیدی، علمی و فرهنگی، تهران، ۱۳۷۵.
- بستان نجفی، حسین، اسلام و تفاوت های جنسیتی، دفتر امور بانوان، تهران، ۱۳۸۸.
- بی ریا، ناصر و دیگران، روان شناسی رشد (۲) بانگش به منابع اسلامی، سمت، تهران، ۱۳۷۵.
- پاول هنری ماسن، رشد و شخصیت کودک، ترجمه مهشید یاسایی، نشر مرکز، کتاب ماد، تهران، ۱۳۸۰.
- پاول هنری ماسن، جروم کیگان، رشد و شخصیت کودک، ترجمه مهشید یاسایی، نشر مرکز، کتاب ماد، تهران، ۱۳۸۰.
- پائولو، فریره، آموزش شناخت انتقادی، ترجمه منصوره کاویانی، آگاه، تهران، ۱۳۶۸.
- پدرام، عبدالرحیم و جلالی وند، عباس، آشنایی با آینده پژوهی، چاپ اول، مرکز آینده پژوهی علوم و فناوری های دفاعی، تهران، ۱۳۹۰.
- پیره، روزه، روان شناسی اختلافی زن و مرد، ترجمه حسین سروری، انتشارات جمال زاده، تهران، ۱۳۷۰.
- تقی پور ظهیر، علی، مبانی و اصول آموزش و پرورش، انتشارات آگاه، تهران، ۱۳۷۶.
- سیف، علی اکبر، روان شناسی پرورشی، انتشارات آگاه، تهران، ۱۳۷۶.
- فلیک، اووه، درآمدی بر تحقیق کیفی، ترجمه هادی جلیلی، نی، تهران، ۱۳۹۳.
- کاردان، علی محمد و دیگران، فلسفه تعلیم و تربیت، سمت، تهران، ۱۳۷۲.
- محمد پیور، احمد، روش تحقیق کیفی ضد روش، جامعه شناسان، تهران، ۱۳۹۲.
- موریس دبس، مراحل تربیت، ترجمه علی محمد کاردان، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۴.
- نقیب زاده، میر عبدالحسین، نگاهی به فلسفه آموزش پرورش، تهران، طهوری، ۱۳۷۵.

- تمیمی آمدی، غررالحکم و دررالکلم، ترجمه محمدعلی انصاری قمی، تهران بی‌تا، بی‌نا.
- توسلی، غلامعباس، نظریه‌های جامعه‌شناسی، سمت، تهران، ۱۳۸۴.
- توکلی، عبدالله، اصول و مبانی مدیریت، زمزم هدایت، قم، ۱۳۸۵.
- تونه‌ای، مجتبی، موعودنامه، میراث ماندگار، قم، ۱۳۸۴.
- جان بی، کاتر، رهبری تحول، ترجمه مهدی ایران‌نژاد پاریزی، مینو سلسله، چاپ سوم، مؤسسه تحقیقات و آموزش مدیریت، تهران، ۱۳۸۶.
- جان، اچ فلاول، رشد شناختی، ترجمه فرهاد ماهر، رشد، تهران، ۱۳۷۷.
- جعفری، سیدحسین محمد، تشیع در مسیر تاریخ، ترجمه سید محمدتقی آیت‌اللهی، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، تهران، ۱۳۸۶.
- جعفری، محمدتقی، حیات معقول، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، تهران، ۱۳۷۵.
- جمعی از نویسندگان، تربیت دینی در جامعه اسلامی معاصر؛ گفتگو با آیه‌الله اعرافی، انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، قم، ۱۳۸۸.
- جمعی از نویسندگان حوزه، چشم به راه مهدی (عج)، مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، قم، ۱۳۷۸.
- جمعی از نویسندگان، نگاهی تحلیلی به زندگانی حضرت مهدی (عج)، دبیرخانه دائمی اجلاس دو سالانه بررسی ابعاد وجودی حضرت مهدی (عج)، تهران، ۱۳۷۹.
- جمعی از نویسندگان، نگین آفرینش، بنیاد فرهنگی موعود، تهران، ۱۳۸۳.
- جنکینز، ریچارد، هویت اجتماعی، ترجمه تورج یاراحمدی، شیراز، ۱۳۸۱.
- جوادی آملی، عبدالله، منزلت عقل در هندسه معرفت دینی، اسراء، قم.
- جوادی آملی، عبدالله، هدایت در قرآن، رجا، تهران، ۱۳۶۳.
- جوانمرد، غلامحسین، تاریخچه و مکاتب روان‌شناسی، تهران، انتشارات دانشگاه پیام نور، ۱۳۹۳.
- جولیوس، گولد و کولب، ویلیام ل، فرهنگ علوم اجتماعی، گروه مترجمان، مازیار، تهران، ۱۳۸۴.
- حائری زاده، خیریه بیگم و محمدحسین، لیلی، تفکر خلاق و حل خلاقانه مسئله، نشر نی، تهران، ۱۳۹۵.
- حسینی هرنندی، محمدحسین، نخبگان و انقلاب اسلامی، مرکز پژوهش‌های اسلامی صداوسیما، قم، ۱۳۸۷.
- حسینی، سیدهادی، تفاوت‌های بیولوژیک زن و مرد (بدن، روان و هوش).
- حسینیان، روح‌الله، چهارده قرن تلاش شیعه برای ماندن و توسعه، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، تهران، ۱۳۸۲.
- حکیمی، محمد، خورشید مغرب، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، تهران، ۱۳۸۰.
- حمیدی زاده، محمدرضا، تصمیم‌گیری هوشمند و خلاق، هوش هیجانی، ترمه، تهران، ۱۳۸۶.
- خنیفر، حسین و پورحسینی، مزده، مهارت‌های زندگی، نشر هاجر، قم، ۱۳۸۶.
- خوانساری، محمدباقر، روضات الجنات، انتشارات اسماعیلیان، بی‌جا، بی‌تا.
- دانیل گلمن، هوش عاطفی و نقش حیاتی آن، ترجمه حمیدرضا بلوچ، جیحون، تهران، ۱۳۷۹.
- درک، هیچینز، کاربرد اندیشه سیستمی، ترجمه رشید اصلانی، تهران، مرکز آموزش مدیریت دولتی، ۱۳۸۲.
- دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، اهداف تربیت از دیدگاه اسلام، انتشارات سمت، تهران، ۱۳۷۶.
- دلشاد تهرانی، مصطفی، سیری در تربیت اسلام، مؤسسه نشر و تحقیقات ذکر، تهران، ۱۳۷۷.

- دوانی، علی، نهضت روحانیون ایران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، تهران، ۱۳۷۷.
- دهخدا، علی اکبر، لغتنامه دهخدا، زیر نظر: محمد معین، دانشگاه تهران، تهران، ۱۳۴۲.
- رادفر، شکوفه و دیگران، راهنمای کاربردی مهارت‌های زندگی جوانان مهارت‌تصمیم‌گیری، پژوهشکده مهندسی و علوم پزشکی جانبازان، ۱۳۸۶.
- الرازی، ابوعلی مسکویه، تجارب الامم، ترجمه: علی نقی منزوی، توس، تهران، ۱۳۷۶.
- راغب اصفهانی (أبو القاسم الحسین بن محمد)، مفردات ألفاظ القرآن، محقق/مصحح: داوودی، صفوان عدنان، بیروت-دمشق، دار القلم-الدار الشامی.
- رایس، فیلیپ، روان‌شناسی رشد از تولد تا مرگ، ویراست چهارم، مترجم فروغان، مهشید، انتشارات ارجمند، تهران، ۱۳۸۸.
- رضائیان، اصول مدیریت،
- رضوانی، علی اصغر، موعودشناسی، انتشارات مسجد جمکران، قم، ۱۳۸۴.
- رنجبر، محمد علی، مشعشعیان (ماهیت فکری-اجتماعی و فرآیند تحولات تاریخی)، آگاه، تهران، ۱۳۸۲.
- روت‌داکورت، الینور، تفکر خلاق؛ مهارت‌های آموزش و یادگیری، ترجمه ابوالفضل بختیاری، شیما شعله‌کار، آوای نور، تهران، ۱۳۹۶.
- رهبر، محمد تقی، پژوهشی در تبلیغ، مرکز چاپ و نشر سازمان تبلیغات اسلامی، تهران، ۱۳۷۱.
- ریچارد ای اشمیت، یادگیری حرکتی و اجراء اصول تا تمرین، ترجمه مهدی نمازی‌زاده، سمت و مرکز تحقیق و توسعه انسانی، تهران، ۱۳۹۵.
- ریکارد، رابرت، چگونه دیگران را متقاعد کنیم؟ با گفتن و نوشتن، ترجمه: مژگان قسقای پور، هم‌داد افزار و امید فرزانه‌گان، تهران، ۱۳۸۸.
- زرین‌کوب، عبدالحسین، دو قرن سکوت، انتشارات سخن، تهران، ۱۳۷۸.
- زرین‌کوب، عبدالحسین، تاریخ در ترازو، مؤسسه انتشارات امیرکبیر، تهران، ۱۳۸۶.
- زیبایی‌نژاد، محمدرضا، جایگاه خانواده و جنسیت در نظام تربیت رسمی، هاجر، قم، ۱۳۹۱.
- ژان کلود برنگیه، گفتگوهای آزاد با ژان پیاژه، ترجمه: دکتر محمد منصور و دکتر پیرخ دادستان، چاپ دوم، انتشارات مؤسسه پژوهشی ابن سینا، تهران، ۱۳۷۵.
- سعادت‌پور، علی، الحشوش المضیئه، مترجم: سید محمد جواد وزیری فرد، انتشارات احیاء کتاب، تهران، ۱۳۸۰.
- سکلتون و همکاران، تفاوت‌های فردی، ترجمه: یوسف کریمی و فرهاد جمهوری، انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، تهران، ۱۳۷۱.
- سیاح، احمد، فرهنگ بزرگ جامع نوین، انتشارات اسلام، تهران، ۱۳۷۴.
- سیف، علی اکبر، روان‌شناسی پرورشی نوین: روان‌شناسی یادگیری و آموزش، دوران، تهران، ۱۳۸۷.
- سیف‌زاده، سید حسین، اصول روابط بین‌الملل، دادگستر، تهران، ۱۳۷۸.
- سیف‌زاده، سید حسین، نظریه‌ها و نظریه‌های مختلف در روابط بین‌الملل فردی-جهانی شده: مناسبت و کارآمدی، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، تهران، ۱۳۸۴.
- سیف‌زاده، سید حسین، اصول روابط بین‌الملل، نشر دادگستر و نشر میزان، تهران، ۱۳۷۸.

- شرفی، محمدرضا، دنیای نوجوان، تربیت، تهران، ۱۳۷۶.
- شریعتمداری، علی، اصول تعلیم و تربیت، مشعل، اصفهان، ۱۳۸۰.
- شریعتمداری، علی، روان شناسی تربیتی، امیرکبیر، تهران، ۱۳۷۰.
- شریعتمداری، علی، اصول و فلسفه تعلیم و تربیت، امیرکبیر، تهران، ۱۳۷۱.
- شعبانی، حسن، مهارت های آموزشی و پرورشی، انتشارات سمت، تهران، ۱۳۸۲.
- شفیعی سروستانی، ابراهیم، انتظار، بایدها و نبایدها، مؤسسه فرهنگی موعود و مرکز پژوهش های اسلامی صداوسیما، تهران، ۱۳۸۳.
- شکوری، ابوالفضل، فقه سیاسی اسلام، آری، تهران.
- رادفر، شکوفه و دیگران، راهنمای کاربردی مهارت های زندگی جوانان مهارت تصمیم گیری، پژوهشکده مهندسی و علوم پزشکی جانبازان، ۱۳۸۶.
- شکوهی، مسعود، آشنایی با مهارت های زندگی از دیدگاه اسلام، مرکز پژوهش های اسلامی صداوسیما، قم، ۱۳۸۸.
- شیخاوندی، داور، جامعه شناسی انحرافات و مسائل جامعیتی ایران، قطره، تهران، ۱۳۸۶.
- صادقی اردستانی، احمد، روش های تبلیغ و سخنرانی، بوستان کتاب، قم، ۱۳۸۱.
- صافی گلپایگانی، لطف الله، امامت و مهدویت، دفتر انتشارات اسلامی، قم، ۱۳۷۵.
- صدر، سید رضا، راه مهدی عج، به اهتمام: سید باقر خسروشاهی، بوستان کتاب، قم، ۱۳۸۱.
- صدر، سید محمد، تاریخ ما بعد الظهور، ترجمه: حسن سجادی پور، موعود عصر، تهران، ۱۳۸۴.
- صفائی حائری، علی، رشد، انتشارات لیلۃ القدر، قم، ۱۳۸۵.
- عابدی، احمد و دیگران، مهارت های مورد نیاز کودکان برای ورود به مدرسه، نشر نوشته، اصفهان، چاپ اول، ۱۳۹۱.
- عباسی مقدم، مصطفی، نقش اسوه ها در تعلیم و تربیت، مرکز چاپ و انتشارات دفتر سازمان تبلیغات اسلامی، قم، ۱۳۷۱.
- عبدی پور، حسن، نقش اجتماعی انتظار، بوستان کتاب، قم، ۱۳۸۶.
- عسکری، سید مرتضی، معالم المدرستین، مترجم: محمد جواد کرمی، انتشارات دانشکده اصول الدین، قم، ۱۳۷۹.
- علی، قائمی، اسلام و تربیت دختران، امیری، تهران، ۱۳۷۴.
- عمیدی، سید ثامر هاشم حبیب، در انتظار ققنوس: کاوشی در قلمرو موعودشناسی و موعودباوری، مترجم: مهدی عزیزاده، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، قم، ۱۳۷۹.
- غفاریان، وفا، کیانی، غلامرضا، فرمان برای تفکر استراتژیک، چاپ سوم، انتشارات فرا، تهران، ۱۳۸۷.
- فاطمی نیا، عبدالله، فرهنگ انتظار، رسائل، بی جا، ۱۳۸۵.
- فردآر، دیوید، مدیریت استراتژیک، ترجمه: علی یارسانیان و سید محمد اعرابی، چاپ هفدهم، دفتر پژوهش های فرهنگی، تهران، ۱۳۸۹.
- فرشاد، مهدی، نگرش سیستمی، امیرکبیر، تهران، ۱۳۶۲.
- فرهادیان، رضا، مبانی تربیت، انتشارات مسجد جمکران، قم، ۱۳۸۵.
- فقیه ایمانی، مهدی، اصالت مهدویت از دیدگاه اهل تسنن، نویسنده، قم، ۱۴۱۸ ق.
- فووریه، ژوانس، سه سال در دربار ایران، ترجمه: عباس اقبال آشتیانی، دنیای کتاب، تهران، ۱۳۶۶.

- فی، برایان، پارادایم‌شناسی علوم انسانی، مرتضی‌مردیه‌ها، پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران، ۱۳۸۳.
- فیضی، طاهره، میانی سازمان و مدیریت، تهران، دانشگاه پیام نور، ۱۳۸۳.
- فیرحی، داوود، قدرت، دانش، مشروعیت در اسلام، نشر نی، تهران، ۱۳۷۸.
- قائم‌نیا، علی، خانواده و دشواری‌های رفتاری کودکان، اولیا و مربیان، تهران، ۱۳۷۲.
- قزوینی، سید محمدکاظم، امام مهدی عج از ولادت تا ظهور، تحقیق: علی کرمی و سید محمد حسینی، الهادی، قم، بی‌تا.
- کارگر، رحیم، تعلیم و تربیت در عصر ظهور، بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود، تهران، ۱۳۸۹.
- کرین، ویلیام سی، نظریه‌های رشد، ترجمه: خوبی‌نژاد و رجایی، نشر رشد، ۱۳۹۵.
- کمیجانی، داود، افق آینده (نگرشی بر مبانی آینده‌پژوهی دینی و غیردینی)، وزارت علوم تحقیقات و فناوری، تهران، ۱۳۸۸.
- کارگر، رحیم، آینده جهان (دولت و سیاست در اندیشه مهدویت)، بنیاد فرهنگی موعود، تهران، ۱۳۸۳.
- کرین ویلیام سی، پیشگامان روان‌شناسی رشد، ترجمه: دکتر فرید فدائی، انتشارات اطلاعات، تهران، ۱۳۷۹.
- گیدنز، آنتونی، جامعه‌شناسی، ترجمه: منوچهر صبوری، نی، تهران، ۱۳۸۳.
- لارنس ای، پروین، روان‌شناسی شخصیت، ترجمه محمدجعفر جوادی و پروین کدیور، رسا، تهران، ۱۳۷۴.
- لطف‌آبادی، حسین، روان‌شناسی رشد (۲): نوجوانی، جوانی و بزرگسالی، سمت، تهران، ۱۳۸۰.
- لورا، برک، روان‌شناسی رشد، ترجمه: یحیی سیدمحمدی، ارسباران، تهران، ۱۳۹۳.
- مجاهدی، محمد علی، سیمای مهدی موعود در آئینه شعر فارسی، مسجد مقدس جمکران، قم، بی‌تا.
- مجتهدی سیستانی، سید مرتضی، صحیفه مهدیه، دارالثقلین، قم، ۱۳۸۱.
- مجلسی، محمدباقر، مهدی موعود، ترجمه جلد سیزدهم از کتاب بحار الأنوار (علامه مجلسی)، ترجمه: علی دوانی، دارالکتب الاسلامیه، تهران، ۱۳۶۴.
- مجموعه مقالات تربیتی: تربیت دینی، اخلاقی و عاطفی، گروه علوم تربیتی مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی عج، به کوشش عبدالرضا ضرابی، انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، قم، ۱۳۸۸.
- محرمی، غلام حسین، تاریخ تشیع از آغاز تا پایان غیبت صغری، مرکز انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، قم، ۱۳۸۵.
- محسنی کبیر، ذبیح‌الله، مهدی عج آخرین سفیر انقلاب، مؤسسه خدمات فرهنگی رسا، تهران، ۱۳۷۹.
- محمدبن خاوند شاه (میرخواند)، تاریخ روضة الصفا فی سیره الانبیاء والملوک و الخلفاء، تصحیح: جمشید کیان‌فر، اساطیر، تهران، ۱۳۸۰.
- محمدی، علی، سازمان و مدیریت، هادیان، تهران، ۱۳۸۵.
- محمدی، داوود، تربیت دینی، زیر نظر: علیرضا اعرافی، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، قم، ۱۳۸۴.
- مصباح یزدی، محمدتقی، معارف قرآن، ج سوم، انسان‌شناسی، انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، قم، ۱۳۷۸.
- مصباح، محمدتقی، آموزش فلسفه، سازمان تبلیغات اسلامی، تهران، ۱۳۶۶.
- مطهری، مرتضی، فلسفه اخلاق، صدرا، تهران، ۱۳۹۰.

-، تعلیم و تربیت در اسلام، صدر، تهران، ۱۳۸۲.
-، گفتارهای معنوی، صدر، ۱۳۹۱.
-، مجموعه آثار، صدر، تهران، ۱۳۸۷.
-، مقدمه‌ای بر جهان بینی اسلامی، صدر، ۱۳۹۵.
-، احیای تفکر اسلامی، صدر، قم، ۱۳۷۲.
- مظلومی، رجبعلی، تربیت معنایی انسان، انجمن اولیا و مربیان، تهران، ۱۳۸۴.
- مکارم شیرازی، ناصر، حکومت جهانی حضرت مهدی علیه السلام، مؤسسه امام علی علیه السلام، قم، ۱۳۷۶.
- ملکاوی، فتحی حسن، گامی به سوی نظریه پردازی در تعلیم و تربیت اسلامی، مترجم: غلامرضا متقی فرو اسدالله طوسی، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، قم، ۱۳۸۰.
- مورگان، جان، آیین آداب معاشرت (روان شناسی اجتماعی)، ترجمه: جهانگیر افخمی، ارمغان، تهران، ۱۳۷۳.
- موسوی اصفهانی، سید محمد تقی، مکیال المکارم، مترجم: سید مهدی حائری قزوینی، ایران نگین، قم، ۱۳۸۱.
- موسوی گیلانی، سید رضی، دکترین مهدویت، بنیاد فرهنگی حضرت موعود، تهران، ۱۳۸۴.
- مهدوی کنی، محمدرضا، نقطه‌های آغاز در اخلاق عملی، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، تهران، ۱۳۸۲.
- میچیچ پرو، آینده پژوهی و مدیریت آینده، وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح تهران، مرکز آینده پژوهی و اطلاع رسانی، ۱۳۸۷.
- میرز، جت، آموزش تفکر انتقادی، ترجمه: خدایار ایلی، سمت، تهران، ۱۳۷۴.
- میرشاه ولایتی، فرزانه، راهنمای تدوین چشم انداز، مرکز آینده پژوهی علوم و فناوری دفاعی، تهران، ۱۳۹۰.
- میرمیران، سید جلیل، خلاقیت و نوآوری (فردی، گروهی و سازمانی)، میرمیران، ۱۳۸۴.
- مینتزبرگ، هنری و آلستراند، بروس و لمپل، ژوزف، جنگل استراتژی (کارآفرینی در قالب یک مکتب)، ترجمه: محمود احمدپور داریانی، پردیس، تهران، ۱۳۸۴.
- نجاتی، محمد عثمان، قرآن و روان شناسی، بنیاد پژوهش های اسلامی، مشهد، ۱۳۸۶.
- نجم، نجمه، آثار تربیتی اعتقاد به مهدویت، مرکز تخصصی مهدویت، قم، ۱۳۹۶.
- نقیب زاده، میر عبدالحسین، نگاهی به فلسفه آموزش و پرورش، انتشارات طهوری، تهران، ۱۳۸۶.
- نورعلیزاده میانجی، مسعود، مهارت حل مسئله، انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، کانون اندیشه جوان، ۱۳۹۵.
- نورعلیزاده میانجی، مسعود، خودآگاهی و مدیریت خویشتن، انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، کانون اندیشه جوان، ۱۳۹۵.
- نهادندی، علی اکبر، حکایات عبقری الحسان فی احوال مولانا صاحب الزمان، انتشارات تک سوار حجاز، مشهد، ۱۳۸۲.
- نیلی پور، مهدی، مهارت های زندگی: مهارت تصمیم گیری، مرغ سلیمان، اصفهان، ۱۳۹۰.
- واحد تحقیقات مسجد جمکران، فرازهایی از توقیعات حضرت، انتشارات مسجد جمکران، قم، ۱۳۷۷.
- وثوقی، محمد باقر، اسناد و مکاتبات آیه الله سید عبدالحسین لاری، مؤسسه تحقیقات و توسعه علوم انسانی دانشگاه تهران، ۱۳۸۵.
- هاروارد، مدیریت زمان، مترجم نرگس شفیعی، انتشارات آموخته، تهران، ۱۳۹۵.

کتاب‌های اینترنتی

تابنده، سلطان حسین، رساله رفع شبهات، انتشارات حقیقت، تهران، ۱۳۷۷ ش، تاریخ دسترسی: زمستان ۱۳۸۶، www.njavan.ir.

شریف رازی، محمد، گنجینه دانشمندان، جلد دوم، کتابفروشی اسلامی، تهران، ۱۳۵۲، www.shistul.org.
تریسی، برایان، مدیریت زمان، ترجمه: ژان بقوسیان و بنفشه عطرسائی، کتابخانه الکترونیکی امین.

پایان‌نامه‌ها

اخلاقی، عبدالله، اصلاحات در حکومت حضرت مهدی علیه السلام، (کارشناس ارشد مرکز جهانی علوم اسلامی)، استاد راهنما: حسین علوی مهر، علی اکبر مهدی پور، ۱۳۸۳.
تاجری نسب، غلامحسین، مهدویت در کتاب و سنت از دیدگاه امامیه و اهل سنت، (مقطع دکتری)، استاد راهنما: دکتر حاجتی و دکتر مهدی زاده، ۱۳۷۷.
مرتضایی، مریم، اندیشه مهدویت و نقش آن در سلامت روان، (کارشناس علوم روان‌شناسی)، دانشگاه پیام نور زرین شهر، ۱۳۸۴.
مقصودی، مهری، بررسی رابطه بین انتظار ظهور و افسردگی، (کارشناس علوم تربیتی)، استاد راهنما: فرهاد رئیسی، دانشگاه پیام نور شهرکرد.
ادیب، یوسف، طراحی الگوی مطلوب برنامه درسی مهارت‌های زندگی برای دانش‌آموزان راهنمایی تحصیلی، پایان‌نامه دکتری دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۸۲.
شعبانی، حسن، تأثیر روش حل مسئله به صورت کار گروهی بر روی تفکر انتقادی و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان چهارم ابتدایی شهر تهران، رساله دکتری دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۷۸.
هاشمیان نژاد، فریده، ارائه چهارچوب نظری در خصوص برنامه درسی مبتنی بر تفکر انتقادی در دوره ابتدایی با تأکید بر برنامه درسی مطالعات اجتماعی، رساله دکتری دانشگاه آزاد واحد علوم و تحقیقات، ۱۳۹۰.
کریمی، علی، بررسی رابطه خلاقیت با اضطراب، جنسیت، پیشرفت تحصیلی و منزلت اجتماعی گروهی از دانش‌آموزان مقطع سوم راهنمایی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شیراز، ۱۳۷۹.
پایان‌نامه کارشناسی ارشد، عوامل پذیرش و عدم پذیرش موعظه از منظر آیات و روایات، استاد راهنما: محسن احتشامی‌نیا، استاد مشاور: احمد رضا غائی، پدیدآور: مریم جدی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی - دانشکده ادبیات و علوم انسانی، ۱۳۹۲.

مقالات

آذربایجانی، مسعود، «رابطه انتظار و بهداشت روان»، خلاصه مقالات چهارمین گفتمان مهدویت، بخش تدوین متون مؤسسه فرهنگی انتظار نور، قم، بی‌تا.
آزاد، یعقوب، «مذهب امامیه در قرن چهارم هجری»، مجله تاریخ اسلام، ش ۳، سال هشتم، مهر ۱۳۷۹.
آقاتهرانی، مرتضی، «اهل بیت، مشتاق دیدار مهدی علیه السلام»، مجله موعود، ش ۶۷، سال دهم، شهریور ۱۳۸۵.
«امام عصر و جنبش‌های مردمی»، قسمت دین و اندیشه سایت تبیان، www.Tebyan.net، ۱۳۸۲/۷/۱۹.
بهروزلک، غلامرضا، «مباحث فلسفه سیاسی مهدویت و منجی گرایی»، باشگاه اندیشه مهدویت، ۱۳۸۶، www.bsh.org.

mahdiforum.com

تورک اوغلو، منصور، «بابک قهرمان مبارزه با اشغالگران»، ۲۰۰۶/۹/۶ مطابق با ۱۵ شهریور ۱۳۸۵، سایت www.Ardabil.information.hum (این کتاب خلاصه‌ای از کتاب «بابک و نقد تاریخ‌نگاری» تألیف رسول رضوی است که انتشارات نشر امین تبریز در سال ۱۳۸۰ چاپ کرده است).

جباری، محمدرضا، «از سازمان وکالت تا فقاقت»، مجله موعود، ش ۳۸، سال هفتم، خرداد و تیر ۱۳۸۲.

«سازمان رهبری شیعه در عصر غیبت صغری»، فصلنامه انتظار، ش ۱، سال اول، پاییز ۱۳۸۰.

جوادی آملی، عبدالله، مهدویت و عدل الهی (سخنرانی ایشان در دیدار با مسئولان فصلنامه انتظار)، فصلنامه انتظار، ش ۱۳، پاییز ۱۳۸۳.

حسین‌زاده‌شانه‌چی، حسن، «غیبت صغری و وضعیت فرهنگی شیعه (۱)»، مجله موعود، ش ۲۷، سال ششم، تابستان ۱۳۸۰.

_____ (۲) و (۳)، ش ۲۹ و ۳۰، سال ششم، اسفند ۱۳۸۰.

حکیم، سید منذر، «جایگاه دکترین مهدویت در اسلام از منظر قرآن کریم»، فصلنامه انتظار، ش ۱۶، سال پنجم، ۱۳۸۴. رجبی، محمدحسن، «مدعیان دروغین در نهضت‌های سیاسی، اجتماعی»، مجله موعود، ش ۲۲، سال پنجم، مهر و آبان ۱۳۷۹.

رفیعی، سید جعفر، «سید بن طاووس»، مجله موعود، ش ۱۲، سال پنجم، بهمن و اسفند ۱۳۷۷.

زاهد زاهدانی، سید سعید، «بهائیت، تقابل با اقتدار ملی ایران»، ماهنامه اندیشه و تاریخ سیاسی ایران معاصر (زمان)، ش ۶۱، سال ششم، مهر ۱۳۸۶.

زمانی محبوب، حبیب، «باورداشت مهدویت و آثار آن در پیروزی مقاومت حزب الله»، مجموعه آثار سومین همایش بین‌المللی دکترین مهدویت (جلد چهارم)، پایگاه اطلاع‌رسانی مؤسسه آینده روشن (پژوهشکده مهدویت)، زمستان ۱۳۹۳، www.brightfuture.ir.

عبدی‌پور، حسن، «تأثیرهای اجتماعی اعتقاد به مهدویت از دیدگاه جامعه‌شناسی»، فصلنامه انتظار موعود، ش ۵، سال دوم، پاییز ۱۳۸۱.

کارگر، رحیم، «انقلاب اسلامی و فرهنگ انتظار»، فصلنامه انتظار، ش ۲، سال اول، زمستان ۱۳۸۰.

مزروعی، علی‌رضا، «مسأله موعود، فلسفه‌ای روبه آینده»، سایت معاونت پژوهشی و آموزشی سازمان تبلیغات اسلامی (پژوه دین)، ۱۳۸۶، www.pajohe.ir.

مشگان، هادی، «تحولات سیاسی، اجتماعی و فرهنگی عصر سربداران»، پایگاه تخصصی مقالات مجمع جهانی شیعه‌شناسی، ۱۳۹۲، www.shiastudies.net.

موسوی‌نژاد، سیدعلی، نشست «بررسی نقش اعتقاد به مهدویت در نخستین جنبش‌های شیعی»، سلسله نشست‌های علمی مهدویت در پژوهشکده مهدویت، آرشیو اندیشه سایت آینده روشن، ۱۳ دی ۱۳۸۴.

«موعود اسلام»، روزنامه ابتکار، ش ۱۲۶۸، سال پنجم، مرداد ۱۳۸۷.

میرهادی، سید مهدی، «اهداف تربیت»، ماهنامه پژوهشی وزارت آموزش و پرورش (تربیت)، سال نهم، ۱۳۷۲.

فصلنامه معرفت اخلاقی، شماره چهارم؛ ترنر، جفری، س و همکارانش، ۱۹۹۱، ص ۲۳-۴۰.

شهرآرای، مهران، در ضرورت تعلیم و تربیت پویا و خلاق، مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز، دوره دهم،

- شماره ۱، ۱۳۷۳، ص ۴۳-۵۶.
- بررسی رابطه بین آموزش بزرگسالان (والدین) و مهارت‌های زندگی دانش آموزان مقاله ۳، دوره ۳، شماره ۱۰، زمستان ۱۳۹۰، ص ۴۹-۷۰.
- سپاه منصور، مرگان، تأثیر آموزش مهارت‌های زندگی بر انگیزه پیشرفت، خوداحترامی و سازگاری اجتماعی، مجله اندیشه و رفتار، دوره دوم، شماره ۶، ۱۳۸۶، ص ۸۵-۹۳.
- رمضانخانی، ع. و سیاری، ع.ل، بررسی وضعیت آموزش مهارت‌های زندگی در تخصصی نظام آموزش و پرورش، گزارش یونسف در ایران و دفتر مطالعات بین‌المللی وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۸۷.
- شکوهی یکتا، محسن و پرند، اکرم، آموزش حل مسئله به والدین و تأثیر آن بر روابط کودکان، مجله علوم روان‌شناختی، دوره ششم، ۱۳۸۶، شماره ۲۲، ص ۱۳۴-۱۵۰.
- اثربخشی آموزش مدیریت خشم و حل مسئله بر سلامت روان و سبک‌های تربیتی مربیان پیش دبستانی، شکوهی یکتا، محسن؛ اکبری زردخانه، سعید و شاه‌محمدی، خدیجه، زمستان ۱۳۹۲ - شماره ۴ فصلنامه روان‌شناسی مدرسه، ص ۹۸-۱۱۷.
- قائمی مقدم، محمدرضا، روش الگویی در تربیت اسلامی، فصلنامه معرفت، ش ۶۹، ص ۲۵-۳۷، ۱۳۸۲.
- توحیدی، ارسطو (عضو هیئت علمی دانشگاه دفاع ملی)، خلاقیت، محور بنیادین تصمیم‌گیری راهبردی، ماهنامه تخصصی صدای جمهوری اسلامی ایران، سال ۱۱، ش ۱۳۹۱، ۶۶، ص ۱۴۸-۱۶۱.
- حسین زاده، علی و قاسمی گورتی، هاجر، روش‌های شناختی آسیب‌زا در تربیت، با تکیه بر معارف علوی، سراج منیر، سال ۶، شماره ۲، پاییز ۹۴، ص ۵۸-۸۳.
- شریفی، فاطمه، راهکارهای پرورش هویت اخلاقی نوجوانان در سبک زندگی خانواده اسلامی، مقاله ۲، دوره ۴، بهار و تابستان - شماره پیاپی ۶، بهار و تابستان ۱۳۹۶، ص ۹۷-۱۱۸.
- نائبی، هوشنگ و محمدیتلور، ستار، تأثیر سبک زندگی بر هویت اجتماعی (مطالعه تجربی جوانان شهر سنندج) مجله جامعه‌شناسی ایران، مقاله ۵، دوره ۱۴، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۲، ص ۱۳۱-۱۵۲.
- پناهی، علی احمد، تفکیک نقش‌ها و مرزهای جنسیتی در جامعه با تأکید بر آثار تربیتی اسلام و علوم اجتماعی، سال ششم، پاییز و زمستان ۱۳۹۳، شماره ۱۲، ص ۸۳-۱۰۲.
- علم‌الهدی، جمیله، جنسیت در تربیت اسلامی مجله تربیت اسلامی، شماره ۸، ۷/۲۱، ۱۳۸۸.
- نیکونژاد، زهرا و حسومی، ولی‌الله، بررسی روش‌های ایجاد انگیزه دینی از منظر سیره تربیتی اهل بیت (ع)، فصلنامه مهندسی فرهنگی، سال ۹، ش ۸۳، بهار ۹۴، ص ۴۱-۶۴.
- بخشی، علی اکبر، مبانی انگیزش از دیدگاه اسلام، فصلنامه معرفت، ش ۵۰، ص ۵۶-۷۱، ۱۳۸۰.
- نجم، نجمه و ناصرخاکی، حسن، نگاهی راهبردی به سیاست‌گذاری فرهنگی مهدوی (مبتنی بر روایات)، نشریه پژوهش‌های مهدوی «تابستان ۱۳۹۲»، شماره ۵، ص ۱۱۵-۱۳۰.
- باقری نیا، حسن، روش تربیتی موعظه؛ چالش‌ها و آسیب‌ها، با تأکید بر آموزه‌های قرآنی، مقاله ۳، دوره ۵، شماره ۱۶، بهار ۱۳۹۳، ص ۵۷-۷۵.
- زارعان، محمدجواد و دیگران، «رویکردهای رایج به تربیت ارزش‌های دینی و مقایسه آن‌ها با رویکرد اسلامی»، اسلام و پژوهش‌های تربیتی، سال چهارم، شماره ۲ (پیاپی ۸)، ص ۹۳۲.

کیاشمشکی، حسین، سبحانی، محمدباقر و صادقی، حسن، معلمی از عقلانیت نظری تا عقلانیت عملی (معیار عقلانیت)، کتاب نقد بهار ۱۳۸۶، شماره ۴۲، ص ۲۹۵-۳۳۴.

فخار، وحیده، بررسی و تبیین «نظریه عقلانیت اعتدال‌گرا و معیارهای آن در حوزه باورهای دینی» از منظر اندیشمندان غربی، اندیشه نوین دینی، دوره ۱۲، شماره ۴۴، سال ۲۰۱۶، ص ۶-۴۵.

آهنگران، محمدرسول، عقلانیت و علم معیار تمایز معنویت در اسلام از معنویت در سایر مکاتب، دوره ۷، شماره ۱۳، بهار و تابستان ۱۳۹۵، ص ۱-۲۳.

بهرامی، محمد، دین‌گریزی، عوامل و راه حل‌ها در پرتو قرآن، پژوهش‌های قرآنی ۱۳۸۳، شماره ۳۷ و ۳۸، ویژه‌نامه قرآن و آسیب‌های اجتماعی، ص ۳۸-۶۹.

جلالی، حسین، درآمدی بر بحث «بینش»، «گرایش»، «کنش» و آثار متقابل آن‌ها، معرفت ۱۳۸۰، شماره ۵۰.

مجله موعود، خرداد و تیر ۱۳۸۲، شماره ۲۸، تربیت مهدوی، گفتگو با آیه‌الله امجد.

زارعی، بهادر، «بررسی جایگاه اصل دعوت در اندیشه اسلامی و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران» (۱۳۹۱)، فصلنامه سیاست، دوره ۴۲، شماره ۲.

همایون مصباح، سیدحسین، «بررسی کارآمدی دعوت به دین»، (۱۳۸۶) الف، مجله اندیشه حوزه، سال ۱۳، شماره ۳.

_____، «جاذبه‌های دعوت نبوی در انگاره‌های قرآن»، (۱۳۸۶) ب، فصلنامه پژوهش‌های اجتماعی اسلامی، شماره ۶۶.

حضی‌نیا، ناصر، «دیپلماسی صلح‌آمیز پیامبر اسلام (ص)»، (۱۳۹۲)، فصلنامه حکومت اسلامی، سال ۱۸، ش ۲، شماره پیاپی ۶۸.

صادقی‌نیری، رقیه و حاجی‌زاده، مهین، «روش‌های دعوت و تبلیغ قرآنی از نگاه علامه طباطبایی»، (۱۳۹۰)، فصلنامه پژوهش دینی، شماره ۲۲.

نجم، نجمه و ناصر خاکی، حسن، «مراکز مهدوی و تبلیغ جهانی آموزه‌های مهدوی؛ چالش‌ها و بایسته‌های راهبردی»، مقاله برگزیده شانزدهمین همایش بین‌المللی دکترین مهدویت، چاپ شده در فصلنامه علمی پژوهشی عصر آدینه، ش ۲۴، زمستان ۹۶.

بایسته‌های راهبردی در نقشه راه «موسسه آینده راه روشن» جهت مدیریت بهتر «مهدویت و چالش‌های آن»، چاپ شده در فصلنامه علمی پژوهشی عصر آدینه، ش ۲۵، بهار ۹۷.

گزارش و اخبار مستند در سایت

اسرافیلی، حسین، «آثار اعتقاد به مهدویت بر روی شعرا»، بخش فرهنگ و هنر سایت آینده روشن، بهمن ۱۳۸۵، www.bfnews.ir.

«اعتقاد به مهدویت در تعابیر و ادبیات جنبش سربداران»، سایت کنگره بین‌المللی سربداران، ۱۶ آذر ۱۳۹۳، www.sarbedaran.nsu.ac.ir.

پوریانی، محسن، «تأثیر وقایع بر نام‌گذاری ایرانیان»، نشر سازمان ثبت احوال کشور، تهران، ۱۳۸۴، گزارش در سایت عصر ایران، ۱۸ اردیبهشت ۱۳۸۷، www.asriran.com.

تشریف‌یافتگان، بخش مهدویت سایت تبیان، ۲۹ شهریور ۱۳۸۴، www.tebyan.net.

فهرست آیات

- ۹۲ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِيَ الْأَمْرِ مِنْكُمْ
- ۱۴۸ أَلَمْ يَعْلَم بِأَنَّ اللَّهَ يَرَى
- ۵۸ فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَيْتِنَا لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى
- ۵۸ مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعِزَّةَ فَإِنَّ الْعِزَّةَ جَمِيعاً إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ...
- ۸۲ عِبَادِي الصَّالِحُونَ

فهرست روایات

- ۹۳ أَعْلَمَ النَّاسِ. أَحْكَمَ النَّاسِ. أَتَقَى النَّاسِ. أَحْلَمَ النَّاسِ. أَشْجَعَ النَّاسِ. أَسْخَى النَّاسِ وَأَعْبَدَ النَّاسِ
- ۹۲ الْأَبُ الرَّحِيمُ
- ۹۲ الْوَالِدُ الشَّفِيقُ
- ۹۲ أَنَا وَعَلِيٌّ أَبَوَاهِذِهِ الْأُمَّةُ
- ۷۰ فَقَدْ وَقَعَتِ الْغَيْبَةُ التَّامَةُ
- ۹۲ وَالسَّادَةُ الْوُلَاةُ

جعفریان، رسول، «سندی درباره مسجد جمکران در دوره صفوی»، سایت مرکز مطالعات شیعه‌شناسی، www.shistu.org.
 فراوانی نام‌گذاری، سایت سازمان ثبت احوال کشور، زمستان ۱۳۹۳، www.sabteahval.ir.
 کافی، غلامرضا، «مهدویت و شعراء»، بخش فرهنگ و هنر سایت آینده روشن، ۸ بهمن ۱۳۸۵، www.bfnews.ir.
 «ویژگی‌های نهضت شیعی سربداران»، سایت نهضت سربداران سبزوار، ۱۳ تیر ۱۳۹۲، www.sarbedaranesabzevar.blogfa.com.

تأثیر آموزش تفکر (تفکر خلاق، انتقادی، حل مسئله) بر توسعه مهارت‌های پژوهشی نوجوانان، پایگاه خبری کانون
 پرورش فکری کودکان و نوجوانان، <http://www.kanoonnews.ir/news/211351>.
 حسین خانی، هادی، نگاهی به تحولات دوران نوجوانی جسمی، جنسی، شناختی و اخلاقی، فصلنامه معرفت، ش ۱۰۴،
 ۱۳۸۵ مرداد، سامانه نشریات مؤسسه امام خمینی (ره)، <http://marifat.nashriyat.ir/node/148>.
 اشرافی بوئی، شهزاده، پرورش انواع تفکر معطوف به آینده در آموزش و پرورش، دانشگاه امام صادق (ع)، همایش
 ملی آینده پژوهی، ۱۳۹۳، پایگاه مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی، <https://www.sid.ir/fa/seminar/ViewPaper.aspx?id=17242>.

تأثیر آموزش تفکر (تفکر خلاق، انتقادی، حل مسئله) بر توسعه مهارت‌های پژوهشی نوجوانان، پایگاه خبری کانون
 پرورش فکری کودکان و نوجوانان، <http://www.kanoonnews.ir/news/211351>.
 کار جمعی در قرآن، پایگاه پژوهشی تحلیلی راهبردی، www.rahbordi.ir، ص ۳-۱۲.
 مصطفوی مجد، عقیل، کار گروهی در دین اسلام، سایت بلاغ، بازتاب اندیشه، <https://www.balagh.ir/content/96/12/3,445>.

ذوالفقاری، قدرت، مروتی، سهراب و شیرخانی، محمدرضا، شاخص‌های سخن گفتن در اسلام، معرفت، شماره ۱۹۷،
 اردیبهشت ۱۳۹۳، سال بیست و سوم، شماره ۱۹۷، (ویژه علوم قرآنی) <http://marifat.nashriyat.ir/node/2810>.
 ضرورت تدوین «راهنمای اقتضانات سنی و مراحل رشد روانی دانش‌آموزان» برای والدین، سلامت نیوز، ۹۳/۷/۲۷،
 کد خبر: ۱۲۴۱۹۱، <http://www.salamatnews.com/news/124191>.
 مصوبه شماره: ۸۶۶، مورخ: ۱۳۹۱/۹/۱۷ شورای عالی حوزه‌های علمیه، قابل دسترسی در: <http://www.shorayeali.com/laws/law-content.aspx?id=532>.

نرم افزار

جامع الاحادیث، نسخه ۲/۵، کتابخانه احادیث اهل بیت (ع)، مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی، قم.
 موعود، کتابخانه تخصصی حضرت مهدی (عج)، مرکز تحقیقات رایانه‌ای حوزه علمیه اصفهان.
 CD مرجع مهدویت، بنیاد فرهنگی موعود و پایگاه اطلاع رسانی سراسری اسلامی پارسا.
 نورالسیرة (۲)، جامع منابع تاریخ اسلام، مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی، قم.